OTTOKAR CZERNIN

Ve světové válce

Paměti rakousko-uherského ministra zahraničí

Hrabě Ottokar Czernin, fotografie C. Pietznera, Vídeň 1916

Berlín a Vídeň 1919

Staré texty · www.stare-texty.cz

Ottokar Czernin

Ve světové válce

Paměti rakousko-uherského ministra zahraničí

První české vydání

OBSAH

Předmluva vydavatele **vii**
Kdo byl Ottokar Czernin vii
Rod starší než jeho politika vii
Porakouštěný Čech viii
Co po něm v Čechách zůstalo ix
Jak se tato kniha čte ix
Jak překlad vznikl ix
Vysvětlivky x
Obrazová příloha x

PŘEDMLUVA **1**

I. ÚVODNÍ ÚVAHY **3**

II. KONOPIŠTĚ **31**

III. VILÉM II. **47**

IV. RUMUNSKO **69**

V. ZOSTŘENÁ PONORKOVÁ VÁLKA **101**

VI. POKUSY O MÍR **123**

VII. WILSON **171**

VIII. DOJMY A ÚVAHY **177**

IX. POLSKO **181**

X. BREST LITEVSKÝ **191**

XI. BUKUREŠŤSKÝ MÍR **233**

XII. ZÁVĚREČNÁ ÚVAHA **245**

PŘÍLOHY **249**

I. USNESENÍ LONDÝNSKÉ KONFERENCE Z 26. DUBNA 1915 **251**

II. NÓTA HRABĚTE CZERNINA AMERICKÉ VLÁDĚ Z 5. BŘEZNA 1917 **257**

III. STÁTNÍ TAJEMNÍK HELFFERICH O PONORKOVÉ VÁLCE **267**

IV. ŘEČ HRABĚTE CZERNINA V RAKOUSKÉ DELEGACI DNE 24. LEDNA 1918 **277**

V. PROTOKOL O MÍROVÝCH JEDNÁNÍCH V BRESTU LITEVSKÉM **291**

VI. PROTOKOL O MÍROVÝCH JEDNÁNÍCH V BUKUREŠTI **299**

VII. WILSONOVÝCH ČTRNÁCT BODŮ **305**

Obrazová příloha **309**

Ediční doslov **325**

I. Kdy a proč byla kniha psána 325
II. Obhajoba a místa, kde si sama odnímá oporu 326
III. Brestlitevský deník 329
IV. Jak kniha mluví o lidech 331
V. Co kniha neříká 333
VI. Amerika 335
VII. Dvě místa, která se dnes čtou jinak 337
VIII. Co se dá a co nedá ověřit 338

Ediční poznámka **343**

Předloha 343
Jak se překládalo 343
Stránkování předlohy zůstává vyznačeno 344

Aparát 344
Cizojazyčné obraty 344
Jména 344
Místopis 345
`Ungarn`: stát uherský, národ maďarský 345
Co se opravuje a co ne 346
Sazba 346
Obrazová příloha 346

Tiráž **347**

Ottokar Czernin · Ve světové válce

Kdo byl Ottokar Czernin

Narodil se 26. září 1872 na zámku v Dymokurech u Nymburka. Vystudoval gymnázium v Chomutově, několik semestrů práv na pražské univerzitě a roku 1897 vstoupil do rakousko-uherské diplomatické služby. Byl atašé v Paříži a v Haagu, roku 1903 jej zvolili do českého zemského sněmu a roku 1912 se zásahem Františka Ferdinanda stal členem panské sněmovny. Od roku 1913 byl vyslancem v Bukurešti — právě odtud pochází nejbarvitější kapitola této knihy — a **od prosince 1916 do dubna 1918 ministrem zahraničí Rakouska-Uherska**.

Podepsal brestlitevský a bukurešťský mír. Padl na Sixtově aféře, tedy na tajných jednáních o separátním míru s Dohodou vedených za zády Berlína: když vyšla najevo, musel odejít. Bylo mu pětačtyřicet let a jeho politická dráha tím skončila.

Zemřel 4. dubna 1932 ve Vídni. Pochován je na hřbitově v Bad Aussee.

Rod starší než jeho politika

Czerninové z Chudenic sídlí v Čechách doloženě od dvanáctého století a jejich jméno se v českých dějinách objevuje na obou stranách. **Diviš Černín z Chudenic byl popraven po bitvě na Bílé hoře.** Jeho bratr Heřman jednal s Turky. A **Humprecht Jan Černín dal postavit Černínský palác na Hradčanech** — tedy budovu, v níž dnes sídlí Ministerstvo zahraničních věcí České republiky.

Z toho plyne okolnost, kterou si člověk musí přečíst dvakrát: **české ministerstvo zahraničí vede Ottokara Czernina na svých stránkách mezi ministry ve své historii.** Patnáctý ministr zahraničí Rakouska-Uherska, muž, který podle téhož úřadu

„aktivně vystupoval proti snahám o československou samostatnost“, je připomínán v paláci, který postavil jeho předek.

Porakouštěný Čech

Že se Czernin cítil Rakušanem a ne Čechem, není dojem, nýbrž doložená věc — a tahle kniha je toho nejlepším pramenem.

V zemském sněmu neseděl mezi konzervativní historickou šlechtou, která se klonila k české straně, nýbrž za **Verfassungstreuer Großgrundbesitz**, tedy za ústavě věrný velkostatek, což byla centralistická kurie německého tábora. Ministerstvo zahraničí to shrnuje bez obalu: *„Hlásil se k německé části české šlechty.“*

Kniha to potvrzuje mlčením, které je výmluvnější než výroky. Má přes devadesát pět tisíc slov a:

Praha	**jedinkrát** — a to jako cíl, k němuž by byla pronikla německá vojska, kdyby Rakousko do války nevstoupilo
Dymokury, jeho rodiště	**ani jednou**
Chudenice, rodový přídomek	ani jednou; jediný výskyt slova *Chudenitz* ve svazku je na **katalogizačním lístku knihovny** vlepeném vzadu
Čechy / Češi	patnáctkrát, vždy ve třetí osobě a vždy jako národnostní potíž, kterou je třeba spravovat
böhmisch	jediný výskyt je **deutschböhmisch**, u německočeského poslance K. H. Wolfa

Češi v té knize nikdy nejsou „my“. Jsou předmětem: *„nelze však osvobodit Čechy, Poláky a jiné“*, *„ve prospěch Čechů, Rumunů a Srbů“*, Tisza *„nechtěl vydat čtvereční metr, svého času ani Rumunsku, ani Čechům, ani Jihoslovanům“*. Rodák z Dymokur píše o zemi svého narození jako o provincii, jejíž obyvatelstvo dělá starosti.

Není v tom pokrytectví ani zapření. Czernin byl velkostatkář a diplomat habsburské monarchie v době, kdy taková dráha národnost nevyžadovala a spíš překážela; loajalita patřila dynastii, ne zemi. Je to postoj celé jedné vrstvy, ne osobní zvláštnost. Tahle kniha jen ukazuje, jak úplný ten postoj byl.

Co po něm v Čechách zůstalo

Po rozpadu monarchie přišel o české statky **pozemkovou reformou** — tedy záborem za náhradu, nikoli konfiskací, jak se někdy píše. Dožil v Rakousku, na zámku Kassegg ve Štýrsku a v Salcbursku, do roku 1924 ještě jako poslanec rakouského parlamentu, pak v ústraní.

Rod ale z Čech neodešel. **Zámek v Dymokurech, kde se Ottokar Czernin narodil, drží dnes opět Czerninové**, a příslušníci rodu se po roce 1989 vrátili i do české politiky a veřejné služby.

Tím se kruh zavírá potřetí a nejpřesněji. Rod, jehož člen byl popraven mezi českými rebely roku 1621 a jehož palác je dnes českým ministerstvem zahraničí, dal monarchii ministra, který se bránil vzniku Československa — a jeho potomci se vrátili do té země i na ten zámek, kde se ministr narodil.

Jak se tato kniha čte

Czernin ji psal roku 1919, bezprostředně po pádu, jako muž, kterého Vídeň i Berlín vinily z rozkladu monarchie. **Je to obhajoba a čtenář to pozná rychle.** Čtyři úvodní kapitoly dokazují, že válku nechtěl nikdo z těch, za koho autor mluví; vina se klade poměrům, německému vrchnímu velení a Dohodě, která o dohodu nestála.

Obhajoba ale není vedena důsledně, a právě proto je kniha i dnes čtivá. Brestlitevský deník v kapitole X je psán ze dne na den, ne zpětně, a je v celé knize nejcennější — tam Czernin nestačí nic upravovat. Ediční doslov rozebírá tyhle věci podrobně a s doklady ze stránek.

Jak překlad vznikl

Překládáno z německého vydání *Ottokar Graf Czernin, Im Weltkriege*, Ullstein, Berlín–Vídeň 1919. Dílo je volné.

Překlad je úplný — včetně autorovy předmluvy, všech dvanácti kapitol a sedmi příloh, tedy diplomatických listin, protokolů a projevů, které Czernin připojil na konec. Vznikl s pomocí umělé inteligence pod redakčním vedením vydavatele.

Překládalo se z obrazů stránek skenu, ne z přepisu. Strojový přepis Ullsteinova vydání je „rozsypaný“ — čte například *wahnsimrge* tam, kde stojí *wahnsinnige* — a překlad pořízený z něj by tiše dědil jeho

chyby. Text vznikal po dávkách a každá dávka se porovnávala s obrazem stránky; ve sporných místech rozhodoval sken, ne přepis a nikdy ne anglické vydání, které sloužilo jen jako síto na vypadlé věty.

Hranice stran originálu jsou vyznačeny drobnými čísly na okraji. Díky nim zůstávají funkční Czerninovy vlastní odkazy uvnitř knihy a lze podle nich citovat proti německému originálu.

Celý překlad pak prošel kontrolním čtením nad vysázenou knihou, ve dvou kolech. Je to **čtenářská edice, nikoli vědecká**: cílem je, aby kniha dávala českému čtenáři smysl, ne aby vyhověla požadavkům kritického vydání. Zásady přepisu jmen a místních názvů, jakož i jediný případ, kdy se text předlohy opravil, jsou vyloženy v ediční poznámce.

Vysvětlivky

Poznámek pod čarou je v knize **212**. **Sedm z nich je Czerninových vlastních** — patří k původnímu vydání a jsou jako autorovy označeny; zbývajících 205 je ediční přídavek.

Většinu tvoří **personální poznámky u prvního výskytu každého jména**: kdo ten který člověk byl, jakou měl hodnost nebo úřad a co se s ním stalo. Czernin píše pro čtenáře roku 1919, který Ballhausplatz, bukurešťský dvůr i německý generální štáb znal z novin; dnešní čtenář je nezná. Zbytek vysvětluje místa — u prvního výskytu se uvádí dnešní jméno, takže čtenář najde Ploješť i Jasy na mapě —, dobové pojmy a reálie.

Autorovy omyly se neopravují, nýbrž označují. Czernin například připisuje vyprávění o karikatuře krále Ferdinanda králi Carolovi, který však zemřel v říjnu 1914. Takové místo zůstává, jak je autor napsal, a vysvětlivka říká, že nesedí. Hranice mezi Czerninem a edicí musí být vidět.

Obrazová příloha

Ullsteinovo vydání nemá ani jedinou ilustraci — ověřeno na skenu. Všechno, co čtenář najde v tomto vydání, je tedy přídavek edice, a právě proto **tabule zůstávají pohromadě ve vlastní příloze** a nerozsazují se do kapitol. Co je Czerninovo a co naše, musí jít rozeznat na pohled.

Je jich dvanáct a mají vlastní pořadí, které nesleduje kapitoly. Otevírá je snímek devíti panujících monarchů stojících v jednom sále ve Windsoru v květnu 1910, čtyři roky před válkou; zavírá je Woodrow Wilson. Mezi tím jsou ti, s nimiž Czernin jednal, a ti, kvůli nimž padl. Popisky výrazy a tváře nekomentují.

Přílohu svírají **dvě mapy**: na začátku orientační mapa střední Evropy z roku 1914 s vyznačenými pevnostmi, aby čtenář našel Brest Litevský, Halič a Sedmihradsko; na konci pařížská mapa z roku 1919, ukazující, co z monarchie zbylo. Obě jsou cizojazyčné a pod každou stojí český klíč jmen.

U každé tabule je uveden původ a licence. **Všechny jsou volným dílem s jedinou výjimkou** — fotografie Konopiště je novodobá a má licenci CC BY-SA 3.0, odlišnou od licence knihy; atribuce je v tiráži.

Staré texty — nové české znění pramenů z volného díla. Překlady vznikají s pomocí umělé inteligence; u každého titulu je uvedena použitá předloha. Staré texty založil a provozuje JUDr. Libor Petříček, advokát a milovník historie. Cílem projektu je zpřístupnit českým čtenářům původní historické prameny, svědectví očitých svědků, zdarma a v češtině.

www.stare-texty.cz

Čísla na vnějším okraji každé stránky jsou **strany německé předlohy**, nikoli stránky tohoto vydání. Slouží k tomu, aby šlo kterékoli místo porovnat s originálem a citovat proti němu.

PŘEDMLUVA

Je nemožné napsat v malé knize dějiny světové války byť jen zpola vyčerpávajícím způsobem. To ostatně není účelem této knihy.

Jejím účelem je spíše vylíčit jednotlivé události a jednotlivé osobnosti, které jsem mohl vidět zblízka, a tedy zřetelněji než veřejnost — podat jednotlivé momentky velikého dramatu. Z jednotlivých obrazů, jak se zde rozvinou, přesto vyvstane celek, který se snad v lecčems odchýlí od dosud známých dějin války, jakkoli jsou kusé.

Každý člověk vidí lidi i události pod svým osobním úhlem pohledu. Tomu se nelze vyhnout. Mluvím ve své knize o mužích, kteří mi byli blízcí, o jiných, kteří zkřížili mou cestu, aniž ve mně zanechali jakýkoli osobní cit, a konečně o mužích, s nimiž jsem vedl těžké spory. Snažím se soudit o všech objektivně. Líčím lidi a věci tak, jak jsem je viděl — kde se to líčení jeví nesprávným, netkví příčina v předpojatém mínění, nýbrž snad v nedostatku soudnosti na mé straně.

Ne vše mělo být vyřčeno. Leccos nebylo vysvětleno, ačkoli vysvětlit by se dalo. Doba, která nás od těch událostí dělí, je ještě příliš krátká, než aby bylo možno strhnout závoj ze všeho, co se dělo.

Ale zamlčené nic nemění na celkovém obraze, který líčím tak, jak se zrcadlí v mé hlavě.

O. Cz.

I.

ÚVODNÍ ÚVAHY

1.

Nežli se bouře vybije bleskem a hromem, odehrávají se v ovzduší zcela určité děje. Elektrické náboje se oddělí a bouře je výsledkem jistého, již neudržitelného napětí v atmosféře; zda ty děje dovedeme rozpoznat podle vnějších znaků, či nikoli, zda se nám mraky jeví více či méně hrozivými, nic nemění na skutečnosti, že elektrické napětí musí trvat, nežli se bouře strhne.

V palácích ministerstev zahraničí stál politický barometr po léta na bouři. Zvedal se občas, aby znovu klesl, kolísal — samozřejmě —, ale po léta vše nasvědčovalo tomu, že světový mír je ohrožen.

Viditelné počátky toho evropského napětí sahají léta nazpět — až do doby Eduarda VII[1]. Na jedné straně strach Anglie z obrovitě rostoucího Německa, na druhé berlínská politika, jež se stala postrachem na Temži, víra, že v Berlíně zapouští kořeny myšlenka strhnout na sebe vládu nad světem; tyto obavy, které jen zčásti pramenily ze závisti a nepřízně, zčásti však i ze skutečných, upřímně míněných starostí o vlastní existenci — tyto obavy vedly k obkličovací politice Eduarda VII. a s ní začala veliká štvanice na Německo. Je známo, že se Eduard VII. pokusil přímým působením na císaře Františka Josefa[2] odvrátit jej od spojenectví a připojit jej k mocnostem obkličujícím Německo. Je dále známo, že císař František Josef tu myšlenku odmítl, a ten okamžik byl osudovým obratem Rakouska-Uherska. Od toho okamžiku jsme již nebyli samostatnými pány svého osudu. Náš osud byl připoután k osudu

[1] **Eduard VII.** (1841–1910) — Britský král 1901–1910, syn královny Viktorie a strýc Viléma II. Za jeho vlády uzavřela Británie dohodu s Francií (1904) a s Ruskem (1907).

[2] **František Josef I.** (1830–1916) — Rakouský císař a uherský král 1848–1916.

Německa, Německo nás spojenectvím vleklo s sebou, aniž jsme o tom věděli.

Nechci přitom naprosto popírat, že Německo mělo v posledních letech před válkou stále ještě možnost jí zabránit, kdyby v evropském veřejném mínění rozptýlilo podezření ze snění o světovládě. Neboť jsem dalek toho, abych tvrdil, že západní mocnosti podnikly tu válku rády; zdůrazňuji naopak své pevné přesvědčení, že rozhodující činitelé západních mocností chápali situaci tak, že nepodaří-li se jim Německo porazit, bude německá světovláda nezadržitelná. Říkám: západních mocností, neboť se domnívám, že silná vojenská strana v Rusku, jež měla svou hlavu ve velkoknížeti Nikolaji Nikolajeviči[1], smýšlela jinak a začala tu válku s uspokojením. Strašlivá tragika toho největšího neštěstí všech dob — a tím je tato válka — tkví v tom, že jako útok ji v podstatě nechtěl nikdo *z odpovědných* a že vzešla z toho, že srbští vrahové a potom válkychtiví ruští generálové vytvořili situaci, v níž byli panovníci a státníci velmocí událostmi zaskočeni. Je ovšem třeba činit v tom ohledu mezi nepřátelskými státy velmi podstatný rozdíl. Francie a Anglie v roce čtrnáctém válku nechtěly. Francie udržovala myšlenku odvety vždy bdělou, neměla však podle všech známek v roce čtrnáctém vůbec
7 úmysl udeřit, nýbrž ponechala tehdy, jako po padesát let, budoucnosti okamžik, kdy má začít válku. Válka ji zastihla zcela nepřipravenu. Anglie chtěla přes svou protiněmeckou politiku zůstat neutrální a jiného smýšlení nabyla teprve vpádem do Belgie. V Rusku byl car, který nevěděl, co chce, a nemohl, co chtěl, a válečná strana, jež bezpodmínečně hnala k válce. Rusko skutečně zahájilo válku bez vyhlášení války. Státy, které následovaly, Itálie a Rumunsko, vstoupily do války z dobyvačných úmyslů. Zejména Rumunsko. Itálie ovšem také, ale Itálie byla svou zeměpisnou polohou vystavena víc a vydána většímu tlaku Anglie — zůstat neutrální pro ni bylo těžší než pro Rumunsko.

Ale světová válka by nikdy nebyla vypukla, kdyby rostoucí nedůvěra Dohody v německé plány nebyla situaci již rozpálila k bodu varu. Způsob, jakým se Německo chovalo, řeči císaře Viléma[2], vystupování Prusů ve světě, ustavičné honosení se vlastní silou a řinčení šavlí vzbudily na

[1] **Nikolaj Nikolajevič** (1856–1929) — Ruský velkokníže, bratranec cara Alexandra III. Vrchní velitel ruské armády od července 1914 do srpna 1915, kdy velení převzal Mikuláš II. osobně; poté místokrál na Kavkaze.

[2] **Vilém II.** (1859–1941) — Německý císař a pruský král 1888–1918.

celém světě pocit antipatie a obav a přivodily onu mravní koalici proti Německu, která v této válce došla tak strašlivého praktického výrazu. Na druhé straně jsem pevně přesvědčen, že německé, či lépe řečeno pruské snahy ve světě byly nepochopeny a že rozhodující němečtí činitelé nikdy neměli úmysl usilovat o světovládu. Chtěli uhájit své místo na slunci, chtěli plout mezi prvními mocnostmi světa; to bylo jejich právo, ale tyto skutečné i domnělé ustavičné německé provokace a jimi vyvolané, stále rostoucí obavy Dohody vytvořily právě onu osudnou zbrojní soutěž a onu koaliční politiku, jež se ve válce vybila jako strašlivá bouře. 8

Jen na půdě těchto evropských obav se mohla francouzská myšlenka odvety rozvinout v čin. Anglie by nikdy netasila meč jen proto, aby dobyla Alsasko-Lotrinsko — ale do politiky, kterou zahájil král Eduard a která nevzešla z francouzských, nýbrž z anglických pohnutek, se francouzská myšlenka odvety znamenitě vpravila.

Z toho strachu před útokem a před obranou vzešla ona šílená zbrojní horečka, jež byla charakteristikou předválečné doby. Závod o to mít víc vojáků a víc děl než soused musel vést ad absurdum. Zbroj, kterou národy nesly, ztěžkla tak, že ji již nebylo lze unést, a každému bylo zajisté již dávno jasné, že nastoupenou cestou nelze pokračovat, že jsou jen dvě možnosti: buď dobrovolné všeobecné odzbrojení, nebo válka.

Tichý pokus o to první byl učiněn roku 1912 v jednáních o odzbrojení loďstev mezi Německem a Anglií; nedostal se přes první počátky a ztroskotal nikoli jednostrannou vinou. Anglie nebyla mírumilovnější a vstřícnější než Německo, byla jen obratnější, a podařilo se jí vsugerovat světu přesvědčení, že je mocností ohroženou německými výbojnými plány.

Vzpomínám si na velmi výstižné vylíčení, které jsem slyšel od vynikajícího politika jednoho neutrálního státu. Ten pán plul přes oceán na americkém parníku a v cestovní společnosti se nalézali mimo jiné prominentní německý velkoprůmyslník a jeden Angličan. Němec mluvil rád a mnoho a s oblibou vyprávěl před co největším auditoriem o „vzmachu Německa, o nezadržitelném expanzivním puzení německého národa, o nutnosti proniknout svět německou kulturou“ a o „pokrocích ve všech těchto snahách“. Líčil vzmach německého obchodu v různých dílech světa, jmenoval místa, kde dnes vlaje německá vlajka, zdůrazňoval, že „Made in Germany“ je slovo, které musí svět dobýt a do- 9

bude, a neopomněl zdůraznit, že všechny ty velkorysé projekty jsou postaveny na pevném základě, neboť jsou vojensky „podezděny“. To bylo německé. A když se můj zpravodaj zeptal tiše opodál sedícího, usmívajícího se Angličana, co on k těm výkladům říká, odpověděl: „Není třeba mluvit, vždyť vím, že svět patří nám.“ To bylo anglické. Je to jen obrázek nálady, momentka toho, jak se německá a anglická psýcha zrcadlily v hlavě neutrálního státníka. Ale je symptomatická, protože tisíce lidí měly týž dojem a protože ten dojem *útočného* germánského ducha tak nesmírně přispěl ke katastrofě.

Aehrenthalova[1] politika, která na rozdíl od toho, nač jsme byli na Ballplatzu[2] dosud zvyklí, sledovala s velikou silou a energií expanzivní snahy, ještě zesílila nedůvěru světa vůči nám. Neboť se prosadila myšlenka, že vídeňská politika je odnoží berlínské, že ve Vídni hodlají nyní postupovat zrovna tak jako v Berlíně, a všeobecné obavy stouply. Mraky byly stále černější, oka sítě se stahovala stále hustěji — neštěstí bylo na cestě.

Daleko nazpět sahají příčiny světové války. Poslední podnět vedle nich mizí. Prožíváme dnes znovu něco podobného. Francouzská mírová ujednání budou tvořit příčiny nových válek, ať pak bude posledním popudem cokoli.

10

2.

Krátce před vypuknutím války jsem byl v Cařihradě a měl jsem s naším tamním velvyslancem, chytrým a prozíravým markrabětem Pallavicinim[3], dlouhý rozhovor o politické situaci. Pojímal situaci neobyčejně vážně. Se zkušeností, kterou mu dalo desítiletí pozorování politiky, hmatal Evropě puls, a jeho diagnóza zněla, že nenastane-li rychlá změna celého kursu, míříme k válce. Rozvedl, že jedinou možnost, jak se vyhnout válce s Ruskem, vidí v tom, abychom se definitivně zřekli svého vlivu na Balkáně a vyklidili Rusku pole. Pallavicini si byl úplně jasně vědom, že takové rozhodnutí by znamenalo naši abdikaci jakožto

[1] **Alois Lexa von Aehrenthal** (1854–1912) — Rakousko-uherský ministr zahraničí 1906 – únor 1912, strůjce anexe Bosny a Hercegoviny roku 1908.

[2] **Ballplatz** — Ballhausplatz ve Vídni, sídlo rakousko-uherského ministerstva zahraničí; označení se užívá i pro ministerstvo samo.

[3] **Johann markrabě Pallavicini** — Rakousko-uherský velvyslanec v Cařihradě 1906–1918, nejdéle sloužící velvyslanec monarchie.

velmoci, ale zdálo se mi, že sám té tvrdé eventualitě dává přednost před válkou, kterou viděl přicházet. Vyprávěl jsem ten rozhovor brzy nato arcivévodovi následníku trůnu Františku Ferdinandovi[1] a shledal jsem, že na něj silně zapůsobil pesimistický názor Pallaviciniho, o němž měl, jako všichni, kdo jej znali blíže, nanejvýš vysoké mínění. Následník trůnu prohlásil, že chce tu otázku co nejdříve probrat s císařem. Nikdy více jsem jej už nespatřil. Byl to poslední rozhovor, který jsem s ním měl, a nevím ani, zda svůj záměr, probrat tu otázku s mocnářem, ještě provedl.

Obě balkánské války byly blýskáním na časy stahující se evropské bouře. Každému znalci balkánských poměrů bylo jasné, že tamní mírové smlouvy nevytvořily definitivní výsledek, a v Rumunsku tak nadšeně oslavovaný bukurešťský mír roku 1913 nesl zárodek své smrti již při zrození. Bulharsko pokořené a zmenšené, Rumunsko a především Srbsko nepoměrně zvětšené, zpupností, která se vymyká každému po- 11
pisu, Albánie jako jablko sváru mezi Rakouskem-Uherskem a Itálií — to byl obraz, jenž nesliboval uvolnění, nýbrž jen nové války. Člověk musel žít na Balkáně, aby pochopil tu bezměrnou nenávist, jež mezi jednotlivými národy panovala. Když se ta nenávist ve světové válce vybila, přinesla nejstrašlivější výjevy, a je například notoricky známo, že Rumuni zajaté Bulhary rozsápali zuby a že Bulhaři zase zajaté Rumuny nejhroznějším způsobem umučili k smrti. S jakou brutalitou si ve válce počínali Srbové, o tom dovedou naše vojska vyprávět lépe než kdo jiný. Císař František Josef zcela jasně předvídal, že mír po druhé balkánské válce není nic jiného než oddech k novým válkám. Když jsem se před svým odjezdem do Bukurešti roku třináctého dostavil v audienci ke kmetskému císaři, řekl mi: „Bukurešťský mír je neudržitelný a jdeme vstříc nové válce. Dej jen Bůh, aby zůstala *lokalizována* na Balkán!“ Srbsko, zvětšené téměř na dvojnásobek, bylo dalece vzdáleno tomu, aby bylo nasyceno, naopak mělo více než kdy jindy ctižádost stát se velmocí. Situace se ještě zdála klidná. Naopak nastal několik týdnů před katastrofou v Sarajevu stav, který by bylo možno označit téměř za zlepšení poměru mezi Vídní a Bělehradem. Ale byl to klid před bouří. 28. června se závoj protrhl a z jednoho okamžiku na druhý stála katastrofa hrozivě před světem. Lavina se dala do pohybu.

[1] **František Ferdinand** (1863–1914) — Rakouský arcivévoda a od roku 1896 následník trůnu. Zavražděn 28. června 1914 v Sarajevu.

Byl jsem v té době již vyslancem v Rumunsku, a mohl jsem tedy vídeňské a berlínské události pozorovat jen zdáli. Ale mluvil jsem přece později s četnými rozhodujícími osobnostmi o tom, co se v kritických
12 dnech dělo a ze všeho toho, co jsem slyšel, jsem si mohl učinit určitý a jasný obraz o těch událostech. Pro mne nepodléhá vůbec žádné pochybnosti, že Berchtold[1] ani ve snu nepomyslil na světovou válku v těch rozměrech, v jakých vypukla, že byl především přesvědčen, že Anglie zůstane neutrální, a že byl velvyslancem Tschirschkym[2] utvrzen v přesvědčení, že válka proti Francii a Rusku musí skončit vítězně. Domnívám se, že stav duše, v němž hrabě Berchtold adresoval Srbsku ultimátum, byl ten, že si říkal: buď Srbsko ultimátum přijme, a pak to znamená veliký diplomatický úspěch — nebo je odmítne, a pak přivodí díky pomoci Německa vítězná válka proti Rusku a Francii znovuzrození nové a nesrovnatelně silnější monarchie. Že ta úvaha byla řetězem omylů, nebudiž ani na okamžik popíráno, ale budiž pouze konstatováno, že podle mého přesvědčení hrabě Berchtold sám ultimátem válku nechtěl, nýbrž do posledního okamžiku doufal, že vítězství vybojuje perem — že však v německých ujištěních spatřoval zajištění i proti válce, jejíž účastníci a vyhlídky na vítězství byly rovněž opět zcela mylně odhadnuty. Za Berchtoldem stáli jiní, kteří smýšleli jinak a kteří jej postrkovali. Tím nebyl jeho postoj jednotný.[3]

Pochybnost o tom, že srbská válka přivodí ruskou, Berchtold patrně neměl. Alespoň zprávy mého bratra[4] z Petrohradu mu o tom pochyb nenechaly.

Srbsko přijalo ultimátum jen neúplně a srbská válka vypukla. Rusko
13 zasáhlo ozbrojeně.

V tom okamžiku se však udály neobyčejně důležité události. 30. července v poledne se Tschirschky dostavil na ministerstvo zahraničí a sdělil podle příkazu Berchtoldovi obsah telegramu došlého od

---

[1] **Leopold hrabě Berchtold** (1863–1942) — Rakousko-uherský ministr zahraničí od února 1912 do ledna 1915. Autor ultimáta Srbsku z 23. července 1914.

[2] **Heinrich von Tschirschky** (1858–1916) — Německý velvyslanec ve Vídni 1907–1916. V červencové krizi roku 1914 hlavní kanál mezi Berlínem a Vídní.

[3] Protokoly Státního úřadu pro zahraniční věci, uveřejněné během tisku, nedávají patrně zcela nestranný obraz této fáze. *(Pozn. aut.)*

[4] **Otto hrabě Czernin** (1875–1962) — Autorův mladší bratr. Před válkou rada rakousko-uherského velvyslanectví v Petrohradě; za červencové krize roku 1914 zastupoval velvyslance Szapáryho jako chargé d'affaires. Od ledna 1917 vyslanec v Sofii.

Lichnowského[1]. Ten důležitý telegram obsahoval toto: On — Lichnowsky — prý právě přichází od Greye[2]. Ten prý je velmi vážný, ale naprosto klidný, zdůrazňuje však, že se situace stále více komplikuje. Sazonov[3] prý prohlásil, že po vyhlášení války již není s to jednat přímo s Rakouskem-Uherskem, a požádal Anglii, aby se zprostředkování opět ujala. Předpokladem prý je prozatímní zastavení nepřátelství. Grey prý navrhuje zprostředkování ve čtyřech. Jemu — Greyovi — prý se zdá možné, aby Rakousko-Uhersko po obsazení Bělehradu oznámilo své podmínky. Grey prý soukromě dodal, že upozorňuje Lichnowského, že válka mezi Ruskem a Rakouskem-Uherskem by umožnila neutralitu Anglie, že by se však situace musela změnit, kdyby byly vtaženy Německo a Francie. Také veřejné mínění v Anglii, jež prý bylo po vraždě pro Rakousko velmi příznivé, prý se začíná obracet, protože rakouské zatvrzelosti nerozumí. Lichnowsky prý připojil, že Grey řekl italskému velvyslanci, že se domnívá, že by Rakousku bylo při přijetí zprostředkování opatřeno každé zadostiučinění. Srbové prý budou v každém případě potrestáni. Rakousko prý může i bez války dosáhnout záruk do budoucna. To byl obsah zprávy z Londýna, tlumočené Tschirschkym. Bethmann[4] k tomu připojil, že vídeňskému kabinetu co nejdůtklivěji doporučuje zprostředkování přijmout.

Berchtold vzal obsah na vědomí a odebral se s touto zprávou k císaři. Jeho situace byla ta, že Rusko již bylo s monarchií ve válce, že měl být večer téhož dne císaři předložen rozkaz k všeobecné mobilizaci 14
a že se mu zdálo pochybným, zda je odklad vlastní mobilizace vzhledem k ruskému přepadu ještě možný. Musel přitom brát v úvahu, že v Rusku panovaly různé proudy a že nebylo záruky, že zvítězí ten, který si zprostředkování přál. Odsunutí mobilizace mohlo mít v tom případě nevypočitatelné vojenské následky. Nepřátelství zřejmě začala bez vědomí

[1] **Karl Max kníže Lichnowsky** (1860–1928) — Německý velvyslanec v Londýně 1912–1914. V memorandu o své londýnské misi označil za hlavního viníka války německou diplomacii.

[2] **sir Edward Grey** (1862–1933) — Britský ministr zahraničí 1905 – prosinec 1916.

[3] **Sergej Dmitrijevič Sazonov** (1860–1927) — Ruský ministr zahraničí 1910 – červenec 1916.

[4] **Theobald von Bethmann Hollweg** (1856–1921) — Německý říšský kancléř 1909 – červenec 1917.

a vůle carovy; měla-li být nyní vedena dále i proti jeho vůli, přicházelo Rakousko-Uhersko pozdě.

Nikdy jsem s Berchtoldem o této fázi nemluvil, ale materiál, který mám k dispozici, nenechává pochyb, že se zajisté cítil zavázán osvětlit i tuto stránku otázky a rozhodnutí pak ponechat císaři Františku Josefovi.

31. července, tedy nazítří, sdělil Tschirschky na Ballplatzu obsah telegramu krále Jiřího[1] princi Jindřichovi Pruskému. Zněl takto[2]:

> „Thanks for telegram. So pleased to hear of William's efforts to concert with Nicky to maintain peace. Indeed I am earnestly desirous that such an irreparable disaster as an european war should be averted. My government is doing its utmost, suggesting to Russia and France to suspend further military preparations, if Austria will consent to be satisfied with occupation of Belgrade and the neighbouring Servian territory as a hostage for satisfactory settlement of her demands, other countries meanwhile suspending their war preparations. Trust William will use his great influence to induce Austria to accept his propose thus proving that Germany and England are working together to prevent what would be an international catastrophe. Pray assure William I am doing and shall continue to do all that lies in my power to preserve peace of Europe. George."

Oba citované návrhy byly 31. července ve Vídni přijaty, avšak za předpokladu jistých vojenských pojistek — přijetí podmíněné, jež v Londýně nestačilo. A nyní se události překotily.

---

[1] **Jiří V.** (1865–1936) — Britský král 1910–1936.

[2] „Děkuji za telegram. Velmi mě těší, že se Vilém snaží dohodnout s Nickym na zachování míru. Opravdu si vroucně přeji, aby bylo zabráněno takové nenahraditelné pohromě, jakou by byla evropská válka. Má vláda vynakládá veškeré úsilí a navrhuje Rusku a Francii, aby pozastavily další vojenské přípravy, svolí-li Rakousko spokojit se s obsazením Bělehradu a sousedního srbského území jako zárukou uspokojivého vyřízení svých požadavků, přičemž ostatní země mezitím pozastaví své válečné přípravy. Věřím, že Vilém užije svého velkého vlivu, aby přivedl Rakousko k přijetí toho návrhu, a dokáže tím, že Německo a Anglie spolupracují, aby zabránily tomu, co by bylo mezinárodní katastrofou. Prosím ujisti Viléma, že činím a budu dále činit vše, co je v mé moci, aby byl v Evropě zachován mír. Jiří."

Mikuláš II. (1868–1918) — Ruský car 1894–1917; „Nicky" je jeho familiární jméno v korespondenci evropských panovníků.

německý překlad telegramu — Předloha tiskne pod anglickým originálem vlastní německý překlad, který se od něj na čtyřech místech odchyluje: z „nenahraditelné pohromy, jíž je evropská válka" se stává „nepředvídaná událost", z návrhu Rusku a Francii nátlak na ně, Bělehrad jako záruka vyřízení požadavků vypadává a Vilémův vliv na Rakousko se mění v pouhý souhlas s návrhem. Český překlad této poznámky vychází z anglického originálu. – *Pozn. překl. (Pozn. aut.)*

Na Temži jako v Berlíně chtěli konflikt lokalizovat na Srbsko, a stejně tak Berchtold. V Rusku pracovala mocná strana na tom, aby válku vynutila za každou cenu. Ruský vpád vytvořil hotovou skutečnost a ve Vídni se v posledním okamžiku již neodvážili mobilizaci zastavit, ze strachu, že přijdou v obraně pozdě. Velvyslanci zčásti nemluvili tak, jak chtěly jejich vlády; příkazy tlumočili korektně, ale jejich odchylné osobní mínění nezůstalo tajemstvím a padalo na váhu. To zvyšovalo nejistotu a nejasnost. Berchtold kolísal, zmítán sem a tam různými vlivy. Šlo však již jen o hodiny. Ty minuly nevyužity a neštěstí se přivalilo.

Rusko vytvořilo stav nouze a rozpoutalo tím světovou válku.

Několik měsíců po vypuknutí války jsem dlouho hovořil s uherským ministerským předsedou hrabětem Istvánem Tiszou[1] o všech těchto otázkách. On sám, Tisza, byl rozhodně proti ostrému ultimátu, protože válku předvídal a nechtěl ji. Je jedním z nejrozšířenějších omylů, je-li dnes Tisza označován za jednoho z „válečných štváčů“. Byl proti válce, nikoli z všeobecně pacifistických sklonů, nýbrž proto, že byl toho mínění, že chytře vedená spojenecká politika může síly monarchie během několika let značně posílit. Zvláště se stále znovu vracel k Bulharsku, které bylo tehdy ještě neutrální a které chtěl získat dříve, než válka začne. Od Tiszy jsem slyšel také různé podrobnosti o činnosti německé vlády, respektive o činnosti německého velvyslance v poslední době před válkou. Rozlišuji úmyslně mezi německou vládou a německým velvyslanectvím, protože mám dojem, že pan von Tschirschky podnikl různé demarše, aniž k nim byl zmocněn, a řekl-li jsem dříve, že ne všichni velvyslanci mluvili tak, jak chtěly jejich vlády, mínil jsem tím pana von Tschirschkyho, jehož celé bytosti a temperamentu odpovídalo mluvit s jistou vehemencí a ne vždy nejtaktnějším způsobem do našich záležitostí a monarchii „vyburcovat ze spánku“.

Není vůbec pochyby, že všechna *soukromá* vyjádření pana von Tschirschkyho byla v té době laděna na tón: „Teď, nebo nikdy!“ A je jisté, že německý velvyslanec prohlásil *své* mínění tak, že „v nynějším okamžiku je Německo odhodláno podpořit naše stanovisko veškerou mravní i vojenskou mocí — zda tomu tak bude i v budoucnu, spolkneme-li srbský políček, zdá se mu pochybné“. Domnívám se, že právě Tschirschky byl proniknut přesvědčením, že Německo bude

[1] **István hrabě Tisza** (1861–1918) — Uherský ministerský předseda červen 1913 – červen 1917. V červenci 1914 nejdéle odmítal válku proti Srbsku; roku 1918 zavražděn.

muset v nejbližší době prodělat válku proti Francii a Rusku, a že pokládal rok 1914 za příhodnější než dobu pozdější, a to proto, že za prvé nevěřil v bojovou pohotovost Ruska a Francie, a protože za druhé
17 — a to je velmi důležitý bod — byl přesvědčen, že monarchii nyní může a dokáže vtáhnout do války s sebou, kdežto se mu zdálo pochybné, zda starý mírumilovný císař František Josef tasí pro Německo meč při jiné příležitosti, kde by stál méně ve středu útoku. Chtěl tedy využít srbského incidentu, aby si byl Rakouskem-Uherskem v rozhodujícím boji jist. *To však byla jeho politika, a nikoli Bethmannova.*

To je, opakuji, dojem z dlouhých líčení, jež vycházela především z úst hraběte Tiszy, ale byla mi podobným způsobem potvrzena i z jiné strany. Jsem však přesvědčen, že Tschirschky způsobem svého vystupování daleko překročil okruh své působnosti. Izvolskij nebyl jediný svého druhu. Soudím tak z toho, že Tschirschky, jak je zřejmé z dřívější depeše, nikdy nebyl v situaci, aby mohl vydat úřední prohlášení v takovém, k válce ženoucím smyslu, nýbrž zdá se, že mluvil jen tak, jak mluvívají diplomatičtí zástupci, snaží-li se politiku své vlády „korigovat“ ve vlastním smyslu.

Tschirschky zajisté tlumočil příkazy korektně a loajálně a nic nezadržel ani nezatajil. Velvyslanec však podle toho, s jakou energií se zasazuje o úmysly své vlády, dosáhne více či méně. A „soukromý“ názor velvyslance nelze za jistých okolností snadno oddělit od jeho „úředního“. V každém případě bude první ovlivňovat druhé, a Tschirschkyho soukromý názor mířil k ostřejší tónině.

V naprosté neznalosti připravujících se událostí jsem několik dní před ultimátem přijel do Štýrska, abych tam usadil rodinu na léto. Tam
18 jsem dostal Berchtoldův příkaz co nejrychleji se vrátit na svůj post. Uposlechl jsem té výzvy ihned, měl jsem však předtím ještě audienci u císaře Františka Josefa v Ischlu. Shledal jsem císaře velmi sklíčeným. O nastávajících událostech mluvil jen zcela krátce a položil mi pouze otázku, zda mohu v případě války zaručit neutralitu Rumunska. Odpověděl jsem kladně, pokud bude žít král Carol[1]; dál že je diagnóza nemožná.

[1] **Carol I.** (1839–1914) — Rumunský kníže od roku 1866 a král 1881 – říjen 1914. Roku 1914 marně žádal, aby Rumunsko vstoupilo do války po boku Ústředních mocností podle tajné smlouvy z roku 1883.

3.

Jisté, neobyčejně důležité podrobnosti z doby bezprostředně před vypuknutím války se vysvětlují jen vlivem oné skupiny, jejímž exponentem byl Tschirschky. Především je nepochopitelné, proč jsme svým tehdejším spojencům, Itálii a Rumunsku, tak usnadnili roli odpadlíků tím, že jsme je ultimátem postavili před hotovou věc, místo abychom je pro ni získali — abychom je do ní zapletli.

O tom, co se dělo v Římě, nedokážu přesně soudit; v Rumunsku by však král Carol určitě vším způsobem usiloval pohnout Srbsko k povolnosti. To by se mu pravděpodobně nebylo podařilo, neboť Srbsko ani nepomýšlelo na to, aby se vzdalo svých velkosrbských plánů — ale pravděpodobně by došlo k přinejmenším zkalené náladě mezi Bukureští a Bělehradem, jež by další průběh rumunské politiky silně ovlivnila v náš prospěch.

V Bukurešti byl z toho diplomatického postupu vytěžen největší kapitál.

Před první rozhodující korunní radou domlouval italský vyslanec baron Fasciotti v tomto smyslu všem účastníkům a prohlásil, že situace Rumunska a Itálie je stejná a že pro obě strany není důvodu ke kooperaci, neboť ani Řím, ani Bukurešť nebyly předem o ultimátu zpraveny. 19
Jeho snahy měly úspěch.

Dne 4. srpna 1914 jsem poslal Berchtoldovi tento telegram:

„Ministerský předseda mi právě sděluje výsledek korunní rady:

Po vřelém apelu králově, aby byla smlouva uvedena v život, prohlásila korunní rada všemi hlasy proti jednomu, že žádná strana nemůže převzít odpovědnost za tuto akci.

Korunní rada se usnesla, že *poté, co Rumunsko nebylo o rakousko-uherské demarši v Bělehradě ani zpraveno, ani na ni dotázáno, casus foederis [případ spojenecké povinnosti] nenastal.* Korunní rada se dále usnesla, že budou podniknuta vojenská opatření k zajištění hranice, v čemž by byla výhoda pro rakousko-uherskou monarchii, neboť její hranice by tím byly na několik set mil kryty.

Ministerský předseda připojil, že již nařídil zesílení stavů, po němž bude v nejbližší době postupně následovat všeobecná mobilizace.

Vláda zamýšlí uveřejnit jen krátké komuniké o vojenských opatřeních usnesených k zajištění hranic.“

Za druhé se zdá nepochopitelné, proč bylo ultimátum sepsáno v této formě. Tato forma se nevysvětluje berchtoldovským přáním války, nýbrž přáním jiných živlů, především patrně Tschirschkyho. Bismarck[1] chtěl roku 1870 válku, ale emská depeše byla střižena zcela jinak. To znamená, že se zdá nepochopitelné, proč byla zvolena nóta, která způsobem svého sepsání musela odpudit mnohé, kdo nám dosud byli nakloněni.

Kdybychom byli velmocem, které nám po atentátu zčásti nebyly nepříznivé, především Anglii, dodali před ultimátem a *pod rukou* důvěrně důkazy, že z Bělehradu inscenovaný politický atentát skutečně byl, byli bychom tamní vládu uvedli do zcela jiného rozpoložení. Místo toho jsme hodili jí i celé Evropě ultimátum přes hlavu.

Pravděpodobně se tehdy na Ballplatzu obávali, že by sdělení mocnostem mělo za následek jejich intervenci v podobě nové „velvyslanecké konference“ a že by věc uvázla v bahně. Ale v roce 1914 stál případ přece zcela jinak než dříve — právo bylo před ultimátem tak nepochybně na naší straně.

Tschirschkyho skupina se každopádně takového rozmělněného řešení obávala, a naléhala proto na co možná ostrý postup. Bismarck byl roku 1870 útočníkem a podařilo se mu role vyměnit. Nám také, ale v opačném smyslu.

4.

Potom přišlo naše největší neštěstí: německý vpád do Belgie.

Kdyby Anglie zůstala neutrální, neprohráli bychom válku. Jagow vypráví ve své knize „Příčiny a vypuknutí světové války“ na straně 172, že se k němu 4. srpna ke konci zasedání říšského sněmu dostavil anglický velvyslanec a znovu položil otázku, zda bude Německo respektovat belgickou neutralitu. V té době již byly německé jednotky na belgické půdě. Po této zprávě se velvyslanec vzdálil, přišel však o několik hodin později znovu a žádal do dvanácté hodiny noční prohlášení, že bude další postup německých vojsk v Belgii zastaven, jinak že je zmocněn vyžádat si své pasy a Anglie že bude Belgii chránit. To Německo odmítlo. Nato následovalo anglické vyhlášení války.

---

[1] **Otto von Bismarck** (1815–1898) — Kancléř Německého císařství 1871–1890.

Že Anglie téhož dne vzkázala Belgii, že porušení její neutrality bude „všemi silami klást odpor“, shoduje se zcela s berlínskou demarší anglického velvyslance. 21

O dva dny dříve, 2. srpna, dal ovšem anglický kabinet Francii ujištění, že kromě ochrany belgické neutrality požaduje i upuštění od akce loďstva proti Francii, a rozpor mezi oběma stanovisky je očividný. Zdá se mi však, že se dá vysvětlit jen tak, že Anglie své stanovisko z 2. srpna dne 4. srpna již nezastávala. Neboť německým přijetím anglického ultimáta z večera 4. srpna by Anglie pozbyla mravní možnost klást další požadavky. Kdyby byla Anglie 4. srpna hledala záminku k válce, pak by vedle belgického požadavku byla vznesla i požadavek upuštění od akce loďstva. Neučinila to, omezila své ultimátum na belgickou otázku a svázala si tím sama ruce pro případ, že by Německo ultimátum veřejně přijalo. *Dne 4. srpna, mezi devátou a dvanáctou hodinou večerní, záleželo rozhodnutí, zda Anglie zůstane neutrální, či nikoli, na Německu.*

Německo zůstalo při rozhodnutí porušit belgickou neutralitu, přes jistotu anglického vyhlášení války, jež s tím bylo spojeno. To bylo první osudné vítězství vojáků nad diplomaty v této válce. Neboť vojáci byli ovšem tou hnací silou.

Myšlenka německých vojenských činitelů byla ta, že Francii smetou a potom se celou vahou vrhnou na Rusko. Na Marně ten plán ztroskotal.

Ve více než jednom ohledu zahynula německá politika na bismarckovském dědictví. Nejen že dobytí Alsaska-Lotrinska trvale bránilo přátelství s Francií a hnalo ji stále do náručí každé protiněmecké koalice — ale Bismarckovo dědictví se stalo Německu prokletím, protože Němci 22
chtěli kráčet v jeho šlépějích a nebyl tu nikdo, kdo by na to měl formát, aby to dokázal.

Přes Düppel[1], Hradec Králové a Sedan vytvořil Bismarck Německou říši. Jeho politika byla politikou „krve a železa“ — ta politika násilí a násilných prostředků seděla po padesát let jako evangelium diplomatického umění v hlavě každého německého gymnazisty — ale geniální obratnost, chytrost a také opatrnost v užívání svých násilných prostředků, tu Bismarck německému národu odkázat nemohl. Bismarck války roku 1866 a 1870 pečlivě připravil a udeřil, když měl v ruce dobré karty; Ně-

[1] **Düppel** — Dybbølské šance u Sønderborgu, kde Prusko a Rakousko porazily v dubnu 1864 Dánsko.

mecko Viléma II. válku nechtělo; vrhlo se však jednoho dne po hlavě do ní a vytvořilo v prvním týdnu politické situace, na něž už nedostačovalo. Zacházelo s Belgií a Lucemburskem podle bismarckovské zásady „moc jde před právem“ a popudilo proti sobě svět. Říkám svět, neboť moc Anglie sahala přes celý svět.

Anglie stála na počátku války se zbraní u nohy. Bylo by zcela odpovídalo její tradiční politice nechat Německo bojovat proti Francii a Rusku a navzájem se oslabovat a pak v daném okamžiku zasáhnout a nařídit mír. To by zabránilo, aby válka došla do krajnosti. Tím, že Německo hrozilo usadit se v Belgii, přinutilo Anglii zasáhnout. Nakolik se německý vpád do Belgie dá mravně omluvit francouzskými úmysly učinit totéž, není dnes vyjasněno — ale pro Lucembursko nemůže tento argument platit, a porušení práva zůstává totéž, ať je země, na níž je spácháno, větší nebo menší.

23 Vpád do Belgie a Lucemburska byl bismarckovskou politikou násilí, provedenou nikoli politiky, nýbrž generály, ale bez bismarckovského daru propočítat zhoubné následky.

Později, v průběhu války, užilo německé vrchní armádní velení opakovaně násilných prostředků, které nám více uškodily než prospěly — ale později byly ty prostředky mravně ospravedlněny a vysvětleny, ba přímo vynuceny tím, že Německo bojovalo o svou existenci a že mu protivníci, kteří nechtěli dohodu, nenechávali volbu prostředků. Použití dusivých plynů, letecké útoky na otevřená města byly prostředky zoufalství proti nelítostnému nepříteli, jenž vydával ženy a děti hladové smrti a den co den prohlašoval, že Německo musí být zničeno.

Při vyhlášení války tento vražedný moment chyběl, a teprve vpádem do neutrálních území začalo ono ovzduší příšerné nenávisti a pomsty, jež vtisklo boji ráz vyhlazovací války.

Také politika Anglie proti Napoleonovi I. byla více diplomatická než vojenská a vše nasvědčuje tomu, že Anglie původně neměla v úmyslu do toho požáru zasáhnout, nýbrž že by se spokojila s tím nechat Německo oslabit vlastními spojenci.

Pokud jsem s to posoudit situaci tehdejší doby, nestíhá naše velvyslance v Londýně žádná vina na mylném odhadu anglické psýchy. Předpověděli správně a varovali, a poslední rozhodnutí o dříve zmíněném anglickém ultimátu padlo přece v Berlíně, a ne v Londýně. Také by se bylo německé ministerstvo zahraničí nikdy dobrovolně k tomu násil-

němu kousku nepropůjčilo, ale vojáci, kteří nedbali ani diplomatických zpráv, ani politických komplikací, všechno smetli. Vždy zůstane neobyčejně obtížné vymezit ve válce vojenské kompetence proti politickým. Obě činnosti zasahují do sebe natolik, že tvoří celek, a ve válce ovšem náleží přednost vojenským nutnostem. Úplné posunutí parity do poměru podřízenosti, k němuž však došlo v Německu a jež se vyjádřilo tím, že si německé vrchní armádní velení strhlo ve státě na sebe veškerou rozkazovací moc, bylo neštěstím. Kdyby dali na politické činitele Berlína, nedošlo by ani ke vpádu do Belgie, ani k zostřené ponorkové válce, a kdyby k obojímu nedošlo, zachránilo by to Ústředním mocnostem život. 24

Císař Vilém byl od prvního dne zajatcem svých generálů.

Slepá víra v nepřekonatelnost vojska byla, jako leccos jiného, dědictvím z Bismarckovy pozůstalosti, a „pruský poručík, kterého Německu nikdo nenapodobí“, se stal jeho osudem. Veškerý německý národ věřil ve vítězství, a císař, který by svým generálům zadržel ruku, vzal by na sebe odpovědnost, jež by překročila normální míru snesitelného. Tak nechal císař Vilém své generály vládnout a konat, a zpočátku se zdálo, že je jejich taktika také provázena úspěchem. První bitva na Marně byla pro Dohodu pomocí v nejvyšší nouzi. Později zase, když válka dávno nabyla zcela jiného rázu, když zákopová válka přikovala vojska na místo a vznikali nám stále noví nepřátelé, když vystoupily Itálie, Rumunsko a konečně Amerika, tu konali němečtí generálové divy strategie; Hindenburg[1] a Ludendorff[2] se stali bohy německého národa, jen na ně hleděl celé Německo, jen od nich očekávalo vítězství. Byli mnohem mocnější než císař a on méně než kdy jindy s to jim oponovat. 25

Oba generálové získali po později probíraných mírových pokusech v roce 1917 tu téměř nesmírnou míru své moci přímo od Dohody. Neboť ta nenechávala německý národ na pochybách, že musí zvítězit, nebo zemřít — a tak se vystrašený a trýzněný národ přimkl k těm, kdo mu jedině mohli přinést vítězství.

---

[1] **Paul von Hindenburg** (1847–1934) — Šéf německého generálního štábu od srpna 1916. S Ludendorffem tvořil faktickou vojenskou diktaturu, jíž se podřizovala i zahraniční politika.

[2] **Erich Ludendorff** (1865–1937) — První generální ubytovatel německého generálního štábu 1916–1918.

5.

Jakmile byla válka v chodu, byl by separátní mír z naší strany, který by vydal Německo, zradou. Kdyby mír ztroskotal na německých nárocích, byli bychom mravně oprávněni odloučit se, neboť jsme byli spojeni k obranné válce, nikoli k válce dobyvačné. Ačkoli němečtí vojenští činitelé stále snili a mluvili o výbojích a ačkoli to zajisté odpovídalo nepochopení situace, nebyla přece tato okolnost výlučným důvodem, jenž míru bránil, nýbrž ten, že Dohoda naopak nechtěla Německu za žádných okolností dát milost. Řekl jsem to již v řeči z 11. prosince 1918, v níž jsem mluvil o politice za světové války: „Ludendorff byl zrovna takový jako státníci v Anglii a ve Francii, nikdo nechtěl kompromis, nýbrž jen vítězství — v tom ohledu mezi nimi nebylo rozdílu." Dokud jsem byl v úřadě, nechtěla se Dohoda s Německem nikdy vyrovnat *inter pares* [jako rovný s rovným], a tím nám přímo vnucovala roli obranné války. Kdybychom byli dosáhli toho, oč jsme se tak často pokoušeli, totiž přimět Dohodu, aby vyslovila to vykupující slovo, kdybychom byli Dohodu někdy mohli pohnout k prohlášení, že je ochotna uzavřít s Německem
26 mír na základě status quo, byli bychom byli zproštěni svých mravních povinností. Lze proti tomu namítnout: *Salus rei publicae suprema lex* [blaho státu je nejvyšší zákon] — aby byla monarchie zachráněna, muselo by se vydat Německo, a proto je třeba osvětlit tu druhou otázku, zda vůbec existovala „fyzická možnost" separátního míru. Mluvil jsem o tom rovněž v dříve zmíněné řeči a prohlásil jsem tehdy výslovně, a nic z toho neberu zpět, že jsem po vstupu Anglie, potom Itálie, Rumunska a konečně Ameriky do války pokládal „vítězný mír" z naší strany za utopii. Ale do posledního okamžiku svého úřadování a ještě poté jsem se držel naděje na *kompromisní mír*, od měsíce k měsíci, od týdne k týdnu, ba ode dne ke dni jsem doufal, že události poskytnou možnost dospět k takovému kompromisnímu míru, byť i za cenu ústupků. Konec, který skutečně nastal, stav, který dnes máme, ten jsem předvídat nemohl, ten jsem předvídal právě tak málo jako kdokoli jiný. Katastrofa takové velikosti a takového rozsahu nikdy v mých obavách místa nenašla. Zpráva uveřejněná v dříve zmíněné řeči, kterou jsem napsal císaři Karlovi v roce 1917 a později reprodukoval, končí rovněž tím, že říkám: „vítězný mír je vyloučen, musíme tedy přivodit mír vykoupený ústupky". Císařův návrh postoupit Halič Polsku a nepřímo Německu vzešel z tohoto myšlenkového pochodu, stejně jako všechny mírové sondy vůči

Dohodě, které vždy dávaly najevo, že jsme ochotni ke *snesitelným* obětem.

Že Dohoda bude z těla monarchie rvát cáry, bylo odjakživa jasné; při kompromisním míru právě tak jako při separátním míru — odpovídalo to za prvé usnesením londýnského paktu z 26. dubna 1915. Ustanovení 27
té konference, jež připravovala vstup Itálie do války, byla pro další průběh války rozhodující, neboť obsahovala jako výsledek rozdělení monarchie a vnucovala nám proto obrannou válku do krajnosti. Domnívám se, že i Londýn a Paříž později, v okamžicích, kdy se zdálo, že se k nám válečné štěstí kloní, těchto londýnských usnesení litovaly, protože na Seině a na Temži znemožňovala jakékoli sblížení s námi, které si občas přály.

Již roku 1915 jsme dostávali mlhavé zprávy o obsahu těch přísně tajných londýnských ujednání, autentický text jsme se však dověděli teprve v únoru 1917, když revoluční ruská vláda uveřejnila příslušný protokol, jenž byl potom reprodukován i v našich listech.

Připojuji ten protokol ke knize v příloze; přes svou eminentní důležitost nenašel v naší veřejnosti dostatečné povšimnutí.

Podle těch ujednání, jež vázala čtyři státy — Anglii, Francii, Rusko a Itálii —, bylo Itálii přiřčeno: Trentino, *celé Jižní Tyrolsko až k Brenneru, Terst*, Gorice, Gradiška, celá Istrie a řada ostrovů, Dalmácie atd.

Dále se Dohoda v průběhu války pevně zavázala i Rumunům a Srbům — monarchie tedy měla být rozdělena.

Když jsem tohle předeslal, rád bych vysvětlil, proč byl separátní mír z naší strany fyzickou nemožností, jinými slovy, jaké byly důvody, které nám bránily válku ukončit a stát se „neutrálními“, důvody, které nám ponechávaly jen možnost vyměnit protivníka a bojovat místo s Německem proti Dohodě s Dohodou proti Německu. Především nutno konstatovat, že až do poslední doby před mým odchodem z úřadu obsaho- 28
vala východní fronta rakousko-uherská a německá vojska zpřeházená dohromady a že celá ta armáda stála pod říšskoněmeckým velením. Neměli jsme na východě vlastní armádu ve vlastním smyslu slova, nýbrž splynula s německou. To byl následek naší vojenské méněcennosti. Stále a stále znovu jsme potřebovali německou pomoc. V Srbsku, Rumunsku, Rusku a Itálii jsme opakovaně volali po německé pomoci a pokaždé jsme ji museli koupit vydáním jednotlivých kusů své samostatnosti. Ta notorická méněcennost byla nejméně vinou jednotlivého vo-

jáka, byla spíše produktem rakousko-uherských poměrů vůbec. Špatně vystrojeni, s nanejvýš nedostatečným dělostřelectvem jsme vstoupili do války — vinu na tom nesli různí ministři války a parlamenty. Uherský parlament léta armádu škrtil, protože jeho národní postuláty nebyly brány v úvahu, a sociální demokraté Rakouska oponovali každému vybudování obrany, protože v něm čichali plány útočné, a ne obranné.

Náš generální štáb byl zčásti zcela špatný. Výjimky tu byly, ale ty pravidlo potvrzují. Především mu chyběl jakýkoli styk s vojskem. Páni seděli vzadu a vydávali rozkazy. Voják je skoro nikdy neviděl v přední linii a tam, kde hvízdaly kule. Vojsko se naučilo generální štáb za války *nenávidět*. V německé armádě to bylo jinak. Němečtí důstojníci generálního štábu žádali mnoho, ale také mnoho dokázali; především se také sami vystavovali nebezpečí a dávali příklad. Ludendorff dobyl Lutych, provázen několika muži, se šavlí v ruce! Pak jsme u nás měli ve vedoucích místech arcivévody, kteří se na ty posty nehodili. Zčásti
29 byli zcela neschopní. Arcivévodové Fridrich[1], Evžen[2] a Josef[3] tvořili výjimku. Zvláště první z nich pojímal své postavení zcela správně nikoli jako řídícího operací, nýbrž jako pojítko mezi námi a Německem a mezi armádou a císařem Františkem Josefem, postupoval vždy s vynikajícím taktem a velmi korektně a odstranil mnohé obtíže. Po Lucku[4] jsme ztratili téměř celý zbytek své samostatnosti. Abych se tedy vrátil k výše rozvinuté myšlence: separátní mír, který by obsahoval rozkaz našim východním vojskům složit zbraně nebo odpochodovat zpět, byl by bezpochyby ihned vedl k ozbrojeným konfliktům na samotné frontě. Při krajním odporu, který by němečtí velitelé takovému rozkazu přirozeně kladli, byly by vídeňskými rozkazy a berlínskými protirozkazy vznikly poměry úplné dezorganizace, ba anarchie. Pokojné rozpletení fronty bez boje bylo podle lidského propočtu vyloučeno. Říkám to, abych vysvětlil své pevné přesvědčení, že představa, jako by se takové

[1] **arcivévoda Fridrich** (1856–1936) — Arcivévoda, vévoda těšínský. Vrchní velitel rakousko-uherské armády od července 1914 do prosince 1916, kdy velení převzal císař Karel.

[2] **arcivévoda Evžen** (1863–1954) — Rakouský arcivévoda a polní maršál.

[3] **arcivévoda Josef** (1872–1962) — Arcivévoda z uherské (palatinské) větve habsburského rodu, rakousko-uherský generál. Velel sboru v Haliči a v Karpatech, od listopadu 1916 frontě proti Rusku a Rumunsku.

[4] **Luck** — Město na Volyni, kde v červnu 1916 Brusilovova ofenziva rozdrtila 4. rakousko-uherskou armádu.

oddělení obou armád bylo mohlo provést ve vzájemném dorozumění, spočívá na zcela mylných předpokladech, a abych tím dokázal, že tu je dán první moment, z něhož vyplývá, že bychom separátním mírem válku neskončili, nýbrž byli bychom zapleteni do války nové.

Co by se však bylo odehrálo na frontě, to by se v zesílené míře opakovalo v celém zázemí: občanská válka by byla nezadržitelná.

Musím zde vyjasnit druhé nedorozumění, které rovněž vyplývá z mé již citované řeči z 11. prosince a které koření v mém výroku: „Německo by, kdybychom vystoupili, nemohlo ve válce pokračovat.“ Ten výrok — přiznávám, není formulován jasně — byl vykládán tak, jako bych byl chtěl říci, že kdybychom vystoupili, bylo by okamžité zhroucení Německa danou skutečností. To jsem říci nechtěl a nikdy jsem to neřekl ani nemínil. Chtěl jsem říci, že naše odpadnutí od Německa by znemožnilo vítězné ukončení války nebo i jen trvale úspěšné pokračování války pro ně, že by tedy Německo bylo touto eventualitou postaveno před alternativu buď podrobit se diktátu Dohody, nebo užít krajních bojových prostředků a monarchii potlačit, respektive připravit jí týž osud jako svého času Rumunsku. Chtěl jsem říci, že Rakousko-Uhersko, které vpouští dohodová vojska, bylo pro Německo tak strašlivým nebezpečím, že by bylo nuceno vynaložit všechno, aby nás co nejrychleji předešlo a takový šachový tah paralyzovalo. A kdo se domnívá, že by němečtí vojenští činitelé k této poslední eventualitě nesáhli, ten je zná velmi špatně a velmi špatně odhaduje jejich psýchu. Aby bylo možno ten myšlenkový pochod objektivně posoudit, je třeba vmyslet se do ducha tehdejší situace. V dubnu 1918, když jsem z jiných důvodů podal demisi, byla jistota německého vítězství silnější než kdy jindy. Východní fronta byla vyřízena — Rusko a Rumunsko vyřazeny —, vojska se valila na západ, a nikdo, kdo zná tehdejší situaci, mi nebude moci odporovat, tvrdím-li, že v tom okamžiku se němečtí vojenští činitelé cítili blíže svému vítěznému míru než kdy jindy, že byli přesvědčeni, že dobudou Paříž a Calais a srazí Dohodu na kolena. Je zcela vyloučeno, aby byli v takovém okamžiku a za takových poměrů odpověděli na odpadnutí Rakouska-Uherska jinak než násilím.

30

Ale všechny, kdo tu argumentaci nechtějí připustit, upozorňuji na skutečnost, kterou lze asi stěží odbýt: o půl roku později, když bylo ně-

31

mecké zhroucení již zcela zřejmě prokázáno, když Andrássy[1] vyhlásil separátní mír, *vrhli Němci skutečně vojska do Tyrol*. Jestliže ve stavu úplného vyčerpání, již poraženi a zničeni, s revolucí ve vlastních zádech, na tom rozhodnutí *setrvali* a pokusili se učinit z rakouské půdy válčiště — oč spíše by totéž učinili o šest měsíců dříve, kdy stáli v plné síle a jejich generálové snili o vítězství a triumfu. To druhé tedy, co jsem chtěl konstatovat, bylo, že separátní mír by měl bezprostřední následek učinit z Rakouska-Uherska válčiště. Tyroly jako Čechy by se staly bojišti — tomu by se nedalo nijak vyhnout.

Tvrdí-li se dnes, že veliká únava z války, jež ovládala celou monarchii již před dubnem 1918, by způsobila, že by se veškeré obyvatelstvo dřívější monarchie bylo seskupilo kolem toho ministra, který by uzavřel separátní mír, je to vědomá nebo nevědomá nepravda. Zajisté, Češi byli bezpodmínečně proti Německu a nebyly by to důvody spojenecké politiky, které by jim bránily souhlasit. Ale rád bych věděl, co by byl český národ řekl, kdyby se z Čech udělalo válčiště a kdyby ke všemu utrpení, které ten národ snášel zrovna tak jako všechny ostatní národy, bylo přišlo ještě to, že by mu byla zpustošena vlast; a nechť nikdo vůbec nepochybuje o tom, že by německá vojska vpadající ze Saska byla s rozvinutými prapory pronikla ku Praze a ještě dále. Neměli jsme v Čechách vůbec žádné vojenské síly, nebyli jsme vůbec s to je zadržet, a mnohem
32 rychleji, než bychom byli my nebo Dohoda s to opatřit do severních Čech vojsko, které by stálo za řeč, byli by Němci ze svých téměř nevyčerpatelných rezervoárů načerpali vojska, jež by pochodovala proti nám — nebo proti Dohodě na naší půdě. Veřejnost Německého Rakouska by však takového ministra vůbec nebyla následovala; němečtí nacionálové a německé měšťanstvo určitě ne.

Němečtí nacionálové uveřejnili 28. října své příslušné stanovisko tímto způsobem:

„Členové německonárodních stran byli způsobem, jakým hrabě Andrássy odpověděl na Wilsonovu[2] nótu, *hluboce pobouřeni*. Hrabě Andrássy přišel z Uher a nedohodl se ani s německou říšskou vládou, ani se zástupci výkonného výboru, než nótu sepsal. Ačkoli bylo mírové

---

[1] **Gyula hrabě Andrássy mladší** (1860–1929) — Poslední rakousko-uherský ministr zahraničí, ve funkci od 24. října do 2. listopadu 1918. Jeho nóta prezidentu Wilsonovi znamenala faktické vypovězení spojenectví s Německem.

[2] **Woodrow Wilson** (1856–1924) — Prezident Spojených států 1913–1921.

jednání co nejživěji vítáno a pokládáno za nutné, vyvolal přece jednostranný postup hraběte Andrássyho, že nechal nótu dojít Wilsonovi bez dorozumění s Německou říší, mezi německými stranami *nejhlubší pobouření*. Ještě před několika dny byla v Berlíně deputace Německého výkonného výboru a nalezla u německé říšské vlády vstřícnost ohledně zásobování Německého Rakouska. Přestože němečtí vojáci v alpských zemích a v Karpatech bojovali po boku našich, byla nyní porušena forma a na Wilsona se obrátili bez dorozumění s Německou říší, jak se ostatně v nótě také výslovně praví. Kromě toho se nehledalo ani předchozí dorozumění se zástupci Německého výkonného výboru, nýbrž na Wilsonovu nótu bylo odpovězeno přes jeho hlavu. Německonárodní strany vznášejí proti takovému *neslýchanému postupu* rozhodný odpor a budou v Německém výkonném výboru naléhat, aby bylo sebeurčovací právo Německého Rakouska bezpodmínečně zachováno a mír prosazen v dorozumění s Německou říší."

Ale ani německorakouští sociální demokraté by do takového obratu nebyli šli. Jde o chtěné a úmyslné překroucení skutečností, tvrdí-li se dnes, že Národní shromáždění nebo i rakouští sociální demokraté by takovou politiku schválili a podpořili. Připomínám opět dny Andrássyho.

30. října zaujalo Národní shromáždění k jeho kroku stanovisko. Zprávu podal Dr. Sylvester a uvedl přitom toto:

„Nebylo však nutné, a tedy nepřípustné, podniknout ten pokus takovým způsobem, že tím může mezi Německým Rakouskem a Německou říší vzniknout *nezhojitelná trhlina*, která ohrožuje budoucnost našeho národa. Národní shromáždění Německého Rakouska zjišťuje, že nóta c. a k. ministra zahraničí prezidentu Wilsonovi ze dne 27. října byla sepsána a odeslána, aniž se se zástupci německorakouského lidu jakkoli jednalo. Proti tomuto postupu podává Národní shromáždění *ohrazení* tím spíše, že národ, k němuž nynější ministr zahraničí náleží, každou sounáležitost výslovně odmítá. Národní shromáždění prohlašuje, že jedině a výhradně ono a jeho orgány jsou oprávněny zastupovat německorakouský lid ve všech záležitostech zahraniční politiky, zvláště při mírových jednáních."

Odpor proti tomu „ohrazení" v Národním shromáždění nenastal.

Po referentovi mluvil sociální demokrat Dr. Ellenbogen[1] a uvedl:

[1] **Wilhelm Ellenbogen** (1863–1951) — Lékař a sociálnědemokratický poslanec rakouské říšské rady 1901–1918.

„Místo aby nyní řekla německému císaři, že jeho setrvání v úřadě je nejsilnější překážkou míru (živý potlesk u sociálních demokratů) a že má-li kdy Curtiův skok smysl, má jej dnes ze strany německého císaře
34 k záchraně jeho národa, vybírá si tato koalice nynější okamžik pro odpadnutí od Německa, padajíc tím německé demokracii do zad. Panstvo přichází pozdě, aby si získalo zásluhu o mír. Co nyní zbývá, je *chladná, hanebná věrolomnost*, onen dík z domu Rakouského, jak jej označil slavný německý básník.“ (Potlesk u sociálních demokratů a německých radikálů.)

(Řeč je citována z „Arbeiterzeitung“ z 31. října 1918.)

Byl to útok proti separátnímu míru, který poskytl vzácnou příležitost, že sociální demokraté a němečtí radikálové tleskali společně — patrně také první případ za celá ta válečná léta.

Jestliže se tohle mohlo stát v okamžiku, kdy již bylo jasné, že vůbec neexistuje žádná možnost dospět společně s Německem ke kompromisnímu míru — co by se stalo, ptám se, v době, kdy to převažující většině obyvatelstva zdaleka nebylo tak jasné, v době, kdy ještě nebylo vůbec jisté, a matematicky už vůbec ne dokazatelné, že časem přece jen nemůžeme dospět společně s Německem k snesitelnému kompromisnímu míru: rozklad na frontě — boj všech proti všem v ní, monarchie proměněná ve válčiště, občanská válka uvnitř, to by bylo výsledkem pokusu o separátní mír. *A to všechno, aby se nakonec umožnilo provedení londýnských usnesení na našem těle.* Neboť Dohoda od těch usnesení nikdy neupustila — jak ještě rozvedu —, protože byla vázána na Itálii a Itálie žádnou změnu nepřipustila. Taková politika by byla sebevraždou ze strachu před smrtí.

V roce 1917 jsem jednou probral celou tu otázku se zesnulým Dr. Vik-
35 torem Adlerem[1] a vyložil jsem mu eventuality separátního míru. Dr. Adler mi odvětil: „Proboha, nevrhejte nás do války s Německem!“ — a po vpádu bavorských vojsk do Tyrol (Adler byl tehdy již ve státním sekretariátě zahraničí) mi tu rozmluvu připomněl a dodal: „Teď máme tu katastrofu, o které jsme tehdy mluvili. Z Tyrol se stane válčiště.“

Celý svět v Rakousku chtěl mír, ale nikdo novou válku — a separátní mír by nebyl přinesl mír, nýbrž válku s Německem.

---

[1] **Victor Adler** (1852–1918) — Zakladatel a vůdce rakouské sociální demokracie. Jeho syn Friedrich zastřelil roku 1916 ministerského předsedu Stürgkha.

V Uhrách vykonával István Tisza téměř neomezenou moc; byl mnohem mocnější než celá Wekerlova[1] vláda dohromady. Uplatněn na Uhry znamenal separátní mír rovněž provedení dohodových slibů, to jest ztrátu největších a nejbohatších území na severu a na jihu ve prospěch Čechů, Rumunů a Srbů. Je někdo, kdo může poctivě tvrdit, že by byli Maďaři v roce 1917 k těmto obětem svolili bez krajního odporu? Každý člověk, který ty poměry zná, musí připustit, že by byl Tisza v tom případě měl za sebou v nejprudším boji proti Vídni celé Uhry. Brzy po svém nástupu do úřadu jsem s ním poprvé dlouho a velmi vážně hovořil o německé a mírové otázce. Tisza rozvedl: s Němci prý je těžké pořízení, jsou domýšliví a despotičtí; bez nich však prý nemůžeme válku skončit. Požadavek postoupit uherské území (Sedmihradsko), ale i myšlenka vynucené vnitřní uherské reformy ve prospěch národností jsou prý zcela nediskutovatelné. Londýnská konference roku 15 prý učinila šílená usnesení, která se nikdy nestanou skutečností; vyhlazovací vůli Dohody prý však lze zlomit jen násilím. Musíme prý proto za všech okolností vytrvat po boku Německa. V Uhrách prý je mnoho různých proudů — v okamžiku však, kdy by se Vídeň 36
chystala obětovat části Uher, povstanou celé Uhry proti tomu jako jeden muž. Od něho — Tiszy — až po Károlyiho[2] prý v tom není rozdíl. Tisza připomněl Károlyiho postoj před rumunským vyhlášením války, dovolával se celého parlamentu a zdůraznil: „má-li být mír uzavřen na úkor Uher, odloučí se Uhry od Rakouska a budou postupovat samostatně“.

Odvětil jsem, že není řeč ani o odloučení od Německa, ani o vydání uherského území — že si však musíme ujasnit, co máme dělat, budou-li nás německá dobyvačná přání vléci dál.

Tisza nato rozvedl, že situace je jiná: „Neví se přesně, co londýnská konference usnesla (protokol tehdy ještě nebyl uveřejněn), ale že bylo uherské území slíbeno Rumunsku, je právě tak jisté, jako že Dohoda zamýšlí vměšování do vnitřních záležitostí Uher, a obojí je nepřijatelné. Zaručí-li Dohoda Uhrám *status quo ante* [předchozí stav] a upustí od

[1] **Sándor Wekerle** (1848–1921) — Uherský ministerský předseda 1892–1895, 1906–1910 a od srpna 1917 do října 1918. První uherský premiér nešlechtického původu.

[2] **Mihály hrabě Károlyi** (1875–1955) — Vůdce uherské opozice žádající okamžitý mír. Od října 1918 uherský ministerský předseda, poté první prezident.

každého vměšování, změní to situaci. Do té doby se musím vyslovit proti každému mírovému pokusu.“

Rozmluva se v průběhu stala prudší, zvláště na mé výtky, že on — Tisza — nahlíží celou politiku jen z uherského stanoviska, což vůbec nepopíral, zdůraznil však — správně —, že ten spor je spíše platonický, neboť mírové podmínky Dohody se zdají takové, že z Rakouska zbude ještě mnohem méně než z Uher. Ať prý zatím konstatuji, jaké jsou podmínky, za nichž bychom mohli uzavřít mír — teprve potom se prý ukáže, je-li krajní nátlak na Německo radno doporučit, či nikoli. Nemá prý
37 přece smysl radit v Německu k míru, chce-li ono bojovat dál. Neboť Německo prý bojuje především za integritu monarchie, která bude ztracena v okamžiku, kdy Německo složí zbraně. Zda němečtí politikové a generálové mluví to či ono, prý je menšího významu; dokud Londýn trvá na tom uspokojit své spojence z našeho území, je prý Německo jediným štítem proti těm plánům.

Výbojů prý si nepřeje žádných kromě ochrany hranice proti Rumunsku, a proti připojení nových států (Polska) je prý bezpodmínečně; to prý je oslabení, ne posílení Uher.

Po dlouhé rozpravě jsme se závazně shodli na taktice, kterou je třeba zvolit, a to:

1. Dokud zůstává usnesení londýnské konference, to jest rozbití monarchie, pro Dohodu směrodatné, musí se bojovat, v jisté naději, že se ta vyhlazovací vůle zlomí.

2. Protože je však naše válka jen válkou obrannou, nebude v ní v žádném případě pokračováno pro výboje jakéhokoli druhu.

3. Každému zdání oslabení našeho spojeneckého poměru je nutno se vyhnout.

4. Ústupky z *uherského* území nesmějí být činěny bez vědomí uherského ministerského předsedy.

5. Shodne-li se rakouská vláda s ministrem zahraničí na vydání *rakouského* území, uherský ministerský předseda přirozeně souhlasí.

Pokud šlo o londýnskou konferenci a rozbití monarchie, měl Tisza úplně pravdu; že i jinak zůstal až do konce na svém stanovisku, do-

kazuje jeho poslední návštěva u Jihoslovanů, kterou vykonal bezprostředně před zhroucením z příkazu císařova a při níž vystoupil co nejrozhodněji proti jihoslovanským aspiracím. Kdo se snaží soudit objektivně, nesmí, hledě zpět z dneška, vydávat vše, co se od té doby přihodilo, za předem rozpoznatelné skutečnosti, nýbrž musí uvážit, že přes všechen pesimismus a přes všechny obavy naděje na snesitelný kompromisní mír, byť i s ústupky, stále ještě trvala a že nebylo možné vrhnout monarchii do *okamžité* katastrofy ze strachu, že přijde později. 38

Líčí-li se dnes situace tak, jako by obyvatelstvo monarchie a zvláště i sociální demokraté byli pro každou eventualitu, tedy i pro separátní mír, musím znovu co nejrozhodněji odporovat. Připomínám, že sociální demokracie, která byla bezpochyby stranou, jež se nejrozhodněji zasazovala o mír, že sociální demokracie v Německu jako u nás opakovaně zdůrazňovala, že existují jisté meze jejího mírového přání. Nikdy němečtí sociální demokraté nepřipustili, že by se smělo postoupit Alsasko-Lotrinsko, a nikdy naši nesouhlasili s vydáním Terstu, Bozenu a Meranu. To by však bylo za všech okolností bývalo cenou míru — také cenou separátního míru —, neboť londýnská konference, která, jak zmíněno, spadá do roku 1915, převzala přece již závazné povinnosti k rozdělení monarchie a všechno to přidělila Itálii.

Rozpad monarchie byl i při odloučení od Německa, to jest i při obratu do řad Dohody, zcela nezvratný, neboť Italům, Rumunům, Srbům byly jejich nároky přislíbeny. I v tomto případě by se byla monarchie rozpadla, bylo by vzniklo Německé Rakousko tak, jak vzniklo dnes, a pochybuji, že by role, kterou by tato země při tom procesu byla sehrála, ji byla doporučila zvláštní protekci Dohody. Odkazuji na roli, kterou sehrála rakouská sociální demokracie v otázce připojení. Byla hnací silou připojení k Německu a její listy denně opakovaly, že žádné materiální výhody, které by Dohoda mohla Německému Rakousku nabídnout, nemohou to rozhodnutí změnit. 39

Jak ale vypadala situace ještě v březnu, krátce před mou demisí? Německo stálo na vrcholu svých úspěchů. Nechci říci, že ty úspěchy byly reálné. *Na tom v této souvislosti nezáleží*, ale Němci byli přesvědčeni, že se zcela přiblížili vítěznému konci, že se po vyřízení východní fronty vrhnou na západní frontu a skončí válku dříve, než bude mít Amerika čas „dorazit“. Ten propočet byl chybný. To dnes víme všichni. Ale pro německou generálskou psýchu byl směrodatný, a všechna rozhodnutí,

která by Německo učinilo proti odpadajícímu Rakousku-Uhersku, byla by vzešla z této německé vítězné psýchy.

Jak jsem již zdůraznil, prohlásil jsem ve své již několikrát citované řeči o zahraniční politice z 11. prosince, že ani Dohoda, ani Německo nechtěly uzavřít mír za cenu vzdání se nároků. Měl jsem však od té doby příležitost mluvit s různými osobnostmi Dohody a musím na základě všech shodných zpráv, kterých se mi dostalo, výše uvedenou větu formulovat ještě ostřeji: nabyl jsem pevného přesvědčení, že Dohoda, a především Anglie — alespoň od léta 17 — měla neoblomné odhodlání Německo rozdrtit.

Rozvedu později, jaké poměry nastaly v létě 17. Od toho okamžiku se zdá, že Anglie s onou houževnatostí, jež tvoří hlavní rys jejího charakteru, byla rozhodnuta s Německem již nejednat, nýbrž odložit meč teprve, až bude Německo zničeno ležet na zemi. To nic nemění na tom, že se němečtí vojáci, a to z jiných důvodů, z úplného nepochopení vyhlídek na vítězství, vždy zdráhali usilovat o mír vykoupený ústupky, i v době, kdy to snad ještě bylo možné. Ta skutečnost je historická, ale musím ke cti pravdy výslovně konstatovat, že pochybuji, zda by pozdější ústupky byly osud Německa změnily. Mohli jsme v roce 1917 nebo ještě 1918 přeběhnout k nepříteli — mohli jsme na rakousko-uherské půdě bojovat společně s Dohodou proti Německu, pak by bylo zhroucení Německa nepochybně nastalo ještě rychleji, ale rány, které by při tom bylo Rakousko-Uhersko utrpělo, nebyly by menší než ty, jež má dnes — zahynulo by v boji proti Německu tak, jako zahynulo v boji s Německem.

Hodina Rakouska-Uherska odbila. I mezi těmi nemnoha státníky, kteří v létě 1914 ve válku doufali — jako například Tschirschky a Biliński[1] obávající se o budoucnost Bosny —, nebude snad ani jeden, který by svých názorů již po několika měsících nelitoval a nerevidoval. Neboť ani oni nemyslili na světovou válku. Přesto se dnes domnívám, že rozpad monarchie by nastal i bez té války a že srbský atentát byl toho za všech okolností prvním příznakem.

Arcivévoda následník trůnu byl obětí velkosrbských aspirací; ty aspirace, jež směřovaly k odtržení našich jihoslovanských provincií, by však nebyly usnuly, kdyby byla monarchie přes tu vraždu přešla k dennímu pořádku. Naopak by se uplatnily v zesílené míře a bez ustání a posí-

[1] **Leon Biliński** (1846–1923) — Společný ministr financí a správce Bosny a Hercegoviny 1912–1915.

lily by odstředivé tendence ostatních národů uvnitř monarchie. Jako 41
blesk v noci na vteřiny ukáže krajinu, tak působila záře výstřelů v Sarajevu. Bylo jasné, že byl dán signál k rozpadu monarchie. Zvony Sarajeva, které začaly vyzvánět půl hodiny po vraždě, byly umíráčkem monarchie.

A pocit, že v Sarajevu šlo o víc než o zavraždění císařského prince a jeho choti, že to byl poplašný výstřel k počátku zničení habsburské říše, byl tehdy v rakouském a zvláště ve vídeňském obyvatelstvu všeobecný. Vyprávělo se mi, že se v té době mezi atentátem a válkou konaly ve vídeňských restauracích a lidových zahradách denní válečné demonstrace, zpívaly se vlastenecké a protisrbské písně a Berchtold byl zesměšňován, protože se nedokázal „vzchopit k žádné energické demarši“. To nemá být omluvou případných chyb rozhodujících činitelů — neboť vedoucí státník se nemá nechat ovlivňovat křikem ulice —, má to jen dokázat, že výše rozvinutá myšlenka byla v roce 1914 zřejmě všeobecná. — A snad je dovoleno připojit k tomu úvahu, kolik z těch, kdo tehdy volali po válce a pomstě a žádali „energii“, dnes, když se experiment důkladně nezdařil, „zločinný postup Berchtoldův“ bičuje a odsuzuje.

V jaké formě by se rozpad monarchie odehrál, kdyby bylo válce zabráněno, nelze ovšem říci. Méně strašlivě než touto válkou zajisté. Pravděpodobně také pomaleji a snad bez toho, že by byl strhl do víru celý svět. — Museli jsme zemřít. Způsob smrti jsme si mohli zvolit, a zvolili jsme si ten nejstrašnější. Vypuknutím války jsme ztratili, aniž jsme 42
o tom sami věděli, svou samostatnost. Ze subjektu jsme se stali objektem.

Protože ta neblahá válka jednou začala, nemohli jsme ji již skončit — *londýnská konference* vyslovila nad říší Habsburků rozsudek smrti, a separátní mír by nebyl mírnějším způsobem smrti než vytrvání u našich spojenců.

II.

KONOPIŠTĚ

45

1.

Konopiště se stalo kolébkou rozmanitých bájí. Pán zámku byl první obětí strašlivého světového požáru a role, kterou před válkou sehrál, podléhá mnohým a zčásti mylným výkladům.

Arcivévoda následník trůnu byl zcela svérázná povaha. Hlavním rysem jeho charakteru byla veliká nevyrovnanost. Zřídka znal střední cestu a byl stejně žhavý v nenávisti jako v lásce. Byl nevyrovnaný ve všem, nic nedělal jako ostatní lidé, nýbrž co dělal, dělal v nadlidských rozměrech. Jeho mánie kupovat a sbírat starožitnosti byla příslovečná a přecházela do fantastična. Byl vynikající střelec a lov mu byl žádoucí už jen v největším měřítku, a počet jím složené zvěře jde do set tisíců. Několik let před svou smrtí složil svého pětitisícího jelena.

Jeho střelecká dovednost hraničila s neuvěřitelným, brokem jako kulí. Když byl na své cestě kolem světa v Indii, produkoval se u jednoho mahárádži umělecký střelec. Vyhazovaly se do výšky mince a umělecký střelec po nich střílel kulí. Arcivévoda to zkusil také a Inda porazil. Při střelbě pohrdal všemi moderními pomůckami jako puškohledem a opakovací puškou; střílel vždy z dvouhlavňové kulovnice a pro jeho neobyčejně bystré oko se puškohled jevil postradatelným. Umělecké porozumění pro parkové úpravy vedlo v posledních letech k vášni, která jej ovládla; na Konopišti znal každý strom a každý keř a své květiny miloval nade vše. Byl svým vlastním zahradníkem. Každý záhon a každá skupina byly zakládány podle jeho přesných údajů. Znal životní podmínky každé jednotlivé rostliny, jakost půdy, v níž se jí daří, a každá, i sebemenší úprava nebo změna se děla podle jeho určitého pokynu. Ale i zde se vše dálo v obrovském měřítku a sumy, které ten park pohltil, musely být ohromné. V mnohém ohledu měl arcivévoda umělecké porozumění jako málokdo; žádný obchodník mu nedokázal vnutit moderní předmět

46

jako „starý“ a měl právě tolik vkusu jako porozumění. Naproti tomu pro něj hudba byla nepříjemným hlukem a pro básníky měl jen nevýslovné pohrdání. Wagnera nesnášel a Goethe mu neříkal vůbec nic. Zcela svérázný byl jeho nedostatek jazykového nadání. Mluvil velmi prostředně francouzsky, jinak vlastně vůbec žádnou řečí; několik útržků italštiny a češtiny. S učením maďarštiny se po léta trápil se železnou energií až do konce života; měl stále v domě duchovního, který mu dával hodiny maďarštiny. Ten učitel jej doprovázel i na cestách a v St. Moritz například bral František Ferdinand denně hodiny maďarštiny — přesto trpěl ustavičně pocitem, že se tu řeč nikdy nenaučí, a námahu, kterou mu to učení působilo, přenášel na celý maďarský národ. „Už pro jejich řeč jsou mi antipatičtí,“ byl výrok, který jsem od něho slýchal častěji. Také v posuzování lidí nebyl František Ferdinand vyrovnaný, dovedl jen milovat, nebo nenávidět, a bohužel byl počet těch, kdo patřili do druhé
47 kategorie, podstatně větší. Není pochyby, že měl František Ferdinand v celém svém způsobu myšlení tvrdý rys, a pro všechny, kdo jej znali méně zblízka, byla ta tvrdost jeho charakteru tím nejnápadnějším na něm; a veliká nepopularita, které se těšil, má nepochybně v tom charakterovém rysu svůj původ. Zcela vynikající vlastnosti, které arcivévoda měl, veřejnost neznala, proto jej namnoze posuzovala nesprávně.

Prý nebyl vždy tak příkrý. V mládí prodělal těžkou plicní nemoc a byl po nějakou dobu lékaři považován téměř za ztraceného. Sám mi tu dobu a vše, co v ní prodělal, častěji líčil a vždy mluvil s bezmeznou roztrpčeností o lidech, kteří jej ze dne na den odsunuli stranou jako odepsaného. Dokud platil za následníka trůnu a lidé s ním počítali do budoucna, byl středem obecné pozornosti. Když onemocněl a platil za ztraceného, obrátil se svět z hodiny na hodinu a přinesl své holdy jeho mladšímu bratru Ottovi. Nechci ani na okamžik pochybovat, že na tom líčení zvěčnělého arcivévody bylo mnoho pravdy, a nikdo, kdo zná svět, nebude pochybovat o ubohém a servilním egoismu, jenž je téměř vždy podstatou holdů, které se vysokým pánům přinášejí. Ostřeji ještě než do jiných srdcí se ta zášť vryla do srdce Františka Ferdinanda a nikdy světu nezapomněl, co v těch těžkých měsících zažil a prodělal. Především to byl tehdejší ministr zahraničí hrabě Gołuchowski[1], jehož údajný náhlý obrat arcivévodu těžce ranil; vždyť vždy věřil, že je

[1] **Agenor hrabě Gołuchowski mladší** (1849–1921) — Rakousko-uherský ministr zahraničí 1895–1906.

mu Gołuchowski osobně oddán. Podle líčení Františka Ferdinanda prý Gołuchowski císaři Františku Josefovi prohlásil, že arcivévoda 48
Otto[1] musí nyní dostat dvůr, který mu jako následníku trůnu náleží, protože on — František Ferdinand — je prý „beztak ztracen“. Méně věc sama než způsob, jakým jej Gołuchowski „za živa pohřbil“, rozladil a ranil muže, kterého nemoc učinila ještě popudlivějším. Ale vedle Gołuchowského to byli ještě nesčetní jiní, jimž jejich chování v oné době zazlíval, a bezpříkladné pohrdání světem, které, když jsem jej poznal, bylo charakteristickým rysem celé jeho bytosti, zdá se zčásti alespoň mít původ v oněch zkušenostech z nemoci.

Také v politickém ohledu měla ta roztrpčenost trvalý vliv na celé jeho myšlení. Vyprávěl mi autentický svědek, že arcivévodovi, když těžce nemocen na jihu bojoval s tou strašlivou nemocí, padl jednoho dne do rukou článek jednoho maďarského listu, který brutální a posměšnou formou mluvil o odepsané budoucí vládě arcivévodově a stavěl na odiv zjevnou škodolibost nad touto očekávanou eventualitou. Arcivévoda, který při čtení toho článku zešedl hněvem a rozhořčením, prý chvíli zůstal tiše, načež mu uniklo to charakteristické slovo: „Teď musím vyzdravět. Teď budu žít jen svému zdraví, neboť chci vyzdravět, abych jim ukázal, že se radují předčasně.“ A nebyl-li to zajisté také jediný důvod oné prudké antipatie vůči všemu, co bylo maďarské, hrály takové osobní momenty v celém jeho myšlení bezpochyby vždy roli. Arcivévoda byl „zdatný nenávistník[2]“, nezapomínal snadno, a běda těm, které stíhal svou nenávistí. Na druhé straně měl ovšem jen málokomu známý, neobyčejně vřelý kout srdce; byl ideálním manželem, nejlepším otcem a věrným přítelem svých přátel. Ale počet těch, jimiž pohrdal, byl ne- 49
srovnatelně větší než počet těch, jimž věnoval svou náklonnost, a sám si také vůbec nic nenamlouval o tom, že je jednou z nejnepopulárnějších osobností monarchie. Právě v tom pohrdání popularitou však zase byla jistá velikost. Nikdy by nedokázal projevit jakoukoli vstřícnost novinám nebo jiným nástrojům, které veřejné mínění zpravidla ovlivňují

[1] **arcivévoda Otto** (1865–1906) — Mladší bratr Františka Ferdinanda a otec pozdějšího císaře Karla.

[2] **zdatný nenávistník** — Obrat Samuela Johnsona, jímž charakterizoval lékaře Richarda Bathursta: „he was a very good hater“. Czernin jej přejímá v uvozovkách jako citát (*ein guter Hasser*). Anglické „good“ tu neznamená morálně dobrý, nýbrž zdatný, dokonalý ve svém druhu — míněn je člověk, který nenávidí důkladně a bez vlažnosti.

ve prospěch či neprospěch. Byl příliš hrdý, než aby se ucházel o popularitu, a příliš pohrdal lidstvem, než aby na jeho úsudek něco dal.

Jako červená nit se politickým myšlenkovým pochodem arcivévodovým táhla jeho nechuť k Uhrám. Vyprávělo se mi, že v době, kdy korunní princ Rudolf[1] mnoho lovil v Uhrách, zúčastňoval se těch lovů častěji i arcivévoda a že si maďarští páni udělali potěšení z toho dobírat si a zesměšňovat mladého arcivévodu v přítomnosti a k radosti podstatně staršího korunního prince. Jakkoli rád věřím, že korunní princ Rudolf mohl mít z takových žertů radost, a jakkoli málo pochybuji, že se našli lidé, kteří tu strunu rozezněli, aby si získali přízeň korunního prince — přece se domnívám, že ty mladické rozlady padaly u Františka Ferdinanda méně na váhu než již zmíněné příhody z doby jeho nemoci.

Odhlédneme-li od těch osobních antipatií, které z několika málo Maďarů přenášel na celý národ, byly tu přece velmi hluboké a odůvodněné politické příčiny, které arcivévodu v jeho odmítavém postoji vůči Uhrám utvrzovaly. František Ferdinand měl neobyčejně jemný politický čich. A ten čich mu dal rozpoznat, že uherská politika je eminentním nebezpečím pro existenci celé habsburské říše. Jeho přání zlomit maďarskou nadvládu a dopomoci národnostem k jejich právu jej nikdy neopustilo a při každém politickém rozhodnutí nebo činu zkoumal otázku z tohoto stanoviska. Byl stálým zastáncem Rumunů, Slováků a ostatních národností žijících v Uhrách a šel v tom ovšem často tak daleko, že chtěl každou otázku ihned vyřešit v protimaďarském smyslu, aniž ji vůbec objektivně a věcně zkoumal. Tato jeho tendence samozřejmě nezůstala v Uhrách tajemstvím a vyvolala tam u maďarských mocipánů silnou reakci, kterou on zase pojímal jako čistě osobní nepřátelskou opozici namířenou proti němu samému, čímž se stávající rozdíly s léty automaticky zvětšovaly a konečně vedly za Tiszova režimu k přímému nepřátelství.

Ještě silnější antipatii než proti Tiszovi měl arcivévoda proti různým jiným vůdcům v Uhrách, tak zejména proti jedné z nejvýraznějších postav tehdejší doby. Nevím přesně, co se mezi oběma stalo; vím jen, že ten pán měl několik let před katastrofou audienci v Belvederu[2], která

[1] **korunní princ Rudolf** (1858–1889) — Jediný syn Františka Josefa, zemřel v Mayerlingu.

[2] **Belveder** — Horní Belvedér ve Vídni, oficiální rezidence Františka Ferdinanda a politické středisko jeho okruhu.

měla každopádně velmi neuspokojivý průběh. Arcivévoda mi vyprávěl, že „ten pán se dostavil s celou knihovnou, aby ze zákonů dokázal, že maďarské stanovisko je to oprávněné. On, arcivévoda, na ty zákony kašle, také to řekl. Prý se ostře střetli a ten pán se vypotácel bledý jako stěna."

Jisté je, že ministři a ostatní úředníci šli k arcivévodovi zřídka bez bušení srdce; dokázal se na lidi tak obořit a vylekat je, že úplně ztratili hlavu. Jejich zděšení pak často bral zase za vzdor a pasivní rezistenci 51
a stával se ještě podrážděnějším.

Na druhé straně bylo neobyčejně snadné jej odzbrojit, když jej člověk dobře znal a nenechal se zastrašit. Měl jsem s ním nesčetné scény a sám jsem při tom častěji vzkypěl, ale *trvalá* rozladěnost nikdy nenastala. Jednou mi na Konopišti večer po jídle udělal scénu, „protože jsem proti němu — proti arcivévodovi — ustavičně pracoval a jeho přátelství splácel zradou". Přerušil jsem hovor prohlášením, že říká-li takové věci, není rozumná konverzace již možná; ostatně že příštího rána odjedu. Rozešli jsme se, aniž jsme si řekli „dobrou noc". Zrána — ležel jsem ještě v posteli — se objevil v mém pokoji a řekl mi, „ať zapomenu, co včera řekl, nebylo to myšleno vážně" atd., a mou dosud trvající rozladěnost úplně odzbrojil. Pohrdaje lidmi a vyškolen zkušenostmi, které už sám získal, nedal se oslnit servilitou, patolízalstvím a lichocením. Lidi vyslechl, ale jak často jsem od něho slyšel: „S tím nic není, to je patolízal." A takoví lidé u něho navždy dohráli, protože jim od té chvíle stále *nedůvěřoval*. Byl více než kdokoli jiný z té vysoké sféry obrněn proti jedu servility, jímž více či méně onemocní všichni panovníci.

Jeho dva nejlepší přátelé a lidé, které vedle své nejbližší rodiny měl bezpochyby nejraději, byli jeho švagr Albrecht Württemberský[1] a kníže Karel Schwarzenberg[2].

První, muž půvabné povahy, vysoké inteligence a politicky právě tak chytrý jako vojensky zdatný, žil s Františkem Ferdinandem v poměru pravé bratrské svornosti. Je samozřejmé, že mezi oběma panoval stav 52
úplné parity.

---

[1] **Albrecht Württemberský** (1865–1939) — Vévoda württemberský, německý generál polní maršál, švagr Františka Ferdinanda.

[2] **kníže Karel Schwarzenberg** (1859–1913) — Karel IV. ze Schwarzenbergu, 5. kníže orlický; poslanec českého zemského sněmu a od roku 1911 předák pravice v panské sněmovně, rytíř Řádu zlatého rouna. Pradědeček Karla Schwarzenberga (1937–2023).

Karel Schwarzenberg byl nejupřímnější, nejpoctivější a nejpřímější charakter, s jakým jsem se kdy setkal, a muž, který nikomu nezamlčel pravdu. Byl bohatý, nezávislý, sebevědomý a beze všech osobních ambicí, a bylo mu úplně lhostejné, zda se arcivévodovi to, co hájil, líbí, nebo ne. Byl jeho *přítelem* a pokládal za svou povinnost být otevřený a poctivý — bylo-li to nutné, i nepříjemný. Arcivévoda to chápal, cenil si toho a vážil si toho. Nedomnívám se, že je mnoho panovníků nebo následníků trůnu, kteří by jako arcivévoda Schwarzenbergův způsob snesli a ocenili.

Velmi špatně vycházel František Ferdinand s Aehrenthalem. I Aehrenthal se snadno stával příkrým a odmítavým; že však ty dva tvrdé kameny nemohly spolu mlít, mělo přece jiný důvod. Nedomnívám se, že veliké výtky, které arcivévoda proti Aehrenthalovi vznášel, vzešly z politických nebo programových rozdílů; byl to spíše Aehrenthalův způsob, který následníka trůnu stále rozlaďoval. Měl jsem příležitost číst Aehrenthalovy dopisy Františku Ferdinandovi, které měly snad neúmyslně poněkud ironickou příchuť a které v arcivévodovi vyvolávaly pocit, že „není brán vážně“. V tom bodě byl neobyčejně citlivý.

Ještě v Aehrenthalově nemoci se prý arcivévoda o umírajícím muži vyslovoval velmi nevlídně a obecné bylo tehdy rozhořčení nad bezcitností jeho výroků. Zúčastnil se jako zástupce císaře církevního rozloučení s tělem a po něm mě přijal v Belvederu. Stáli jsme na dvoře, když průvod s pohřebním vozem projížděl k nádraží; arcivévoda šel rychlým krokem do jednoho z malých vedlejších domů, který má okna do ulice,
53 a zde ukryt, za záclonou okna, nechal průvod kolem sebe projít. Neřekl ani slovo, ale v očích měl veliké slzy. Když zpozoroval, že jsem jeho pohnutí postřehl, rychle a nevrle se odvrátil, rozmrzen podaným důkazem své slabosti. To byl zcela on. Raději chtěl být pokládán za tvrdého a bezcitného než za měkkého a slabého, a nic mu nebylo nesympatičtější než myšlenka, že by mohl vzbudit podezření, že chce sehrát dojemnou scénu. Pro mne není pochyby, že v tom okamžiku trpěl prudkými výčitkami — snad trpěl více než jiný, který by, nejsa jako on uzavřen do krajnosti, byl dal svým citům viditelný volný průchod.

Arcivévoda dokázal být neobyčejně veselý a měl výjimečně mnoho smyslu pro humor. Dovedl se smát jako mladý člověk v nejšťastnějších letech a strhoval své posluchače svou přirozenou rozjařeností.

Před několika lety byl ve Vídni jeden německý princ, který od sebe ty mnohé různé arcivévody nerozeznával, a v Hofburgu se na jeho počest konalo diner, při němž seděl vedle Františka Ferdinanda. Bylo v plánu, že má s arcivévodou příštího rána jet do okolí na tetřeví tok. Německý princ, který arcivévodu Františka Ferdinanda pokládal za někoho jiného, mu během jídla řekl: „Zítra mám jet na lov, ale slyším, že s tím nudným Františkem Ferdinandem, doufejme, že se to ještě změní.“ K té vyjížďce potom, pokud vím, vůbec nedošlo, a nevím ani, zda princ svůj omyl kdy objevil — arcivévoda se však tomu přehmatu smál ještě po několika dnech.

S velikou náklonností mluvil arcivévoda vždy o svém synovci, pozdějším císaři Karlovi. Poměr obou byl však poměrem bezpodmínečné podřízenosti synovce strýci. Také v politických rozhovorech byl arcivévoda Karel vždy jen tím, kdo výkladům Františka Ferdinanda naslouchal.

Karlův sňatek se setkal s plným souhlasem jeho strýce, i vévodkyně z Hohenbergu[1] byla vždy naplněna nejláskyplnějšími city k mladému manželskému páru.

Arcivévoda byl bezpodmínečným přívržencem velkorakouského programu. Jeho myšlenkou bylo rozložit monarchii na četné více či méně samostatné národní státy, které by měly pro důležité a nezbytně nutné věci společný ústřední aparát ve Vídni, to jest jinými slovy nahradit dualismus federalismem. Dnes, kdy se po strašlivých válečných a revolučních křečích vývoj bývalé monarchie uskutečňuje v národním smyslu, bude sotva někdo, kdo by tu myšlenku ještě potíral jako utopii. V tehdejší době však měl ten plán mocné odpůrce, kteří varovali před rozbitím státu, aby se pak na jeho místě vybudovalo něco zcela nového a „údajně lepšího“, a císař František Josef byl příliš konzervativní a příliš starý, než aby na ideje svého synovce přistoupil. I to — přímé odmítnutí myšlenkového pochodu, jemuž arcivévoda holdoval — jej zraňovalo, a často si v hořkých slovech stěžoval, že u císaře nemá o nic větší slyšení než „poslední podomek v Schönbrunnu“. Dar zacházet s lidmi arcivévodovi chyběl. Nedokázal nebo nechtěl se přemáhat, a jakkoli dokázal být okouzlující, když se projevila jeho přirozená srdečnost, tak málo se mu dařilo skrýt svůj hněv, svou rozmrzelost,

[1] **Žofie z Hohenbergu** (1868–1914) — Choť Františka Ferdinanda, původem hraběnka Chotková; sňatek byl morganatický. Zavražděna spolu s manželem v Sarajevu.

a tak se také vysvětluje, že poměr mezi starým císařem a jím byl stále horší a horší. Při tom tak politováníhodném poměru mezi císařem
55 a následníkem trůnu byla vina bezpochyby oboustranná. Stanovisko starého císaře, „dokud vládnu, nemá do toho nikdo jiný co mluvit“, stálo příkře proti stanovisku arcivévodovu, „budu jednou muset pykat za vládní chyby, které se dnes dělají“, a každý, kdo zná život u dvora, bude vědět, že takové neshody mezi nejvyššími pány nikdy nemusejí dlouho čekat, než je někdo rozdmýchá a zveličí. Na každém dvoře se najdou muži, kteří si chtějí získat přízeň svého pána tím, že přilévají olej do ohně a historkami a klepy všeho druhu antipatii zvětšují. Tak tomu bylo i v daném případě, a místo aby se sblížili, odcizovali se ti dva stále víc.

Arcivévoda měl málo přátel a mezi panovníky téměř žádné. To byl jeden z důvodů jeho sblížení s císařem Vilémem. V jádře byl mezi ním a císařem Vilémem veliký rozdíl a byli to muži tak rozdílní, že skutečné přátelství v pravém smyslu slova, skutečné vzájemné porozumění nemohlo vůbec přicházet v úvahu, a také skutečně nepřicházelo. Podobný v obou charakterech byl silně vyvinutý autokratický rys, ale to bylo také zhruba vše. Arcivévodovi následníku trůnu nebyly sympatické řeči císaře Viléma, jeho zjevná touha po popularitě, kterou arcivévoda nechápal. Sám císař Vilém si arcivévodu v posledních letech bezpochyby podstatně více oblíbil, než jej měl rád původně. S německým korunním princem si arcivévoda František Ferdinand rozuměl méně dobře. Oba páni strávili několik týdnů společně v St. Moritz ve Švýcarsku, aniž se přitom nějak sblížili, přičemž ovšem tak veliký věkový rozdíl a přece mnohem vážnější životní názor arcivévodův to dokonale vysvětlují.

Uzavřenost a odloučenost, v níž arcivévoda žil, politováníhodně
56 malý styk, který měl se širšími kruhy, způsobily, že vedle lecčehos pravdivého se o něm dostaly do oběhu nesčetné nepravdivé pověsti. Jedna z těch pověstí, která se s velikou houževnatostí udržela až do dnešních dnů, zní tak, že arcivévoda byl „válečným štváčem“ a zařadil válku do svých budoucích plánů jako nutnou kombinaci. Žádná verze není mylnější než tato. Ačkoli mi to arcivévoda nikdy otevřeně nepřiznal, jsem přece přesvědčen, že měl instinktivní pocit, že monarchie strašlivou zatěžkávací zkoušku války nevydrží, a skutečností je, že nejen nepůsobil ve prospěch války, nýbrž naopak proti ní. Vzpomínám si na neobyčejně symptomatickou epizodu; nemohu si přesně vzpomenout

na datum, bylo to nějaký čas před arcivévodovou smrtí, když jeden z oněch nechvalně známých balkánských poprasků uvedl monarchii do varu a postavil na denní pořad otázku, má-li se mobilizovat, či nikoli. Byl jsem náhodou ve Vídni, kde jsem hovořil s Berchtoldem, který mluvil velmi znepokojeně o situaci a stěžoval si, že arcivévoda prý působí ve válečném smyslu. Nabídl jsem se, že arcivévodu na nebezpečí takového postupu upozorním, spojil jsem se s ním telegraficky a ujednal s ním, že ještě týž den nastoupím do jeho vlaku ve Veselí[1], ve stanici, kterou projížděl zpět z Chlumce[2] na Konopiště. Měl jsem k té rozmluvě jen krátký čas mezi oběma stanicemi, vzal jsem proto ihned býka za rohy a vyložil arcivévodovi pověsti, které o něm kolují ve Vídni, a nebezpečí, že by se příliš ostrým postupem na Balkáně přivolal konflikt s Ruskem. Nenašel jsem také ani nejmenší odpor ze strany arcivévodovy, a oním expeditivním způsobem, který mu byl vlastní, napsal ještě ve vlaku telegram Berchtoldovi, který vyslovoval jeho plný souhlas s vstřícným postojem a dementoval pověsti o jeho údajném opačném postoji. Jisté je, že někteří vojenští činitelé, kteří si válku přáli, arcivévodu používali, nebo lépe řečeno zneužívali, aby jeho jménem dělali válečnou propagandu, a tím o něm vyvolali tak úplně mylný úsudek. Někteří z nich zemřeli ve válce hrdinskou smrtí. Jiní zmizeli a byli zapomenuti. Nikdy nebyl mezi těmi, kdo arcivévodu vystrkovali dopředu, náčelník generálního štábu Conrad[3]. Ten muž nikoho dopředu nevystrkoval. Co pokládal za nutné, hájil sám otevřeně a vůči každému.

Jedna zvláštní podrobnost zaslouží v souvislosti s těmi pověstmi o arcivévodovi zmínku. Sám mi vyprávěl, že mu jedna věštkyně prorokovala, „že jednou rozpoutá světovou válku“. Ačkoli mu to věštění do jisté míry lichotilo — bylo v něm nevyslovené uznání, že s ním svět bude muset počítat jako se silným činitelem —, zdůrazňoval přece výslovně, jak nesmyslné takové proroctví je. A přece se to proroctví později vyplnilo, jen zcela jinak, než jak bylo tehdy chápáno, a nevin-

[1] **Veselí** — Veselí nad Lužnicí, železniční uzel na dráze císaře Františka Josefa mezi Třeboní a Táborem.

[2] **Chlumec** — Chlumecké panství v jižních Čechách, zděděné Františkem Ferdinandem roku 1875 a od roku 1902 jeho letní sídlo. Obec se do roku 1908 jmenovala Chlumec, dnes Chlum u Třeboně.

[3] **Franz Conrad von Hötzendorf** (1852–1925) — Náčelník rakousko-uherského generálního štábu 1906–1911 a 1912 – březen 1917. Nejhlasitější zastánce preventivní války.

něji ještě nikdy žádný kníže nevyvolal krveprolití než ta ubohá oběť ze Sarajeva.

Neúměrně silně trpěl arcivévoda poměry, jež byly následkem jeho nerovnorodého sňatku. Pravá, upřímná láska, kterou ke své choti cítil, nenechala v něm zemřít přání učinit ji svou zcela, i navenek rovnoprávnou manželkou, a ustavičný odpor, na který narážel ve dvorním ceremoniálu, jej roztrpčoval a rozhořčoval nade všechnu míru. Arcivévoda měl pevný úmysl ihned po svém nastoupení na trůn přiznat své choti
58 sice ne titul císařovny, ale postavení, které by jí bez té titulatury dalo první místo. Odůvodňoval to tím, „že bude všude, kde je on, vystupovat jako paní domu, a paní domu náleží vždy první místo. Proto bude mít přednost přede všemi arcivévodkyněmi." Nikdy však arcivévoda ani v nejmenším nepomyslil na to, aby převrátil nástupnictví a dosadil svého syna na místo arcivévody Karla. Byl naopak rozhodnut uveřejnit jako první úřední akt po nastoupení na trůn slavnostní prohlášení, v němž by bylo toto jeho stanovisko doloženo, aby se čelilo stále se vracejícím nepravdivým a tendenčním zprávám v té věci. Pro své děti, jimž dával všechnu lásku, jakou otcovské srdce dát může, měl vždy jen přání učinit z nich velmi zámožné, samostatné soukromníky, kteří by mohli užívat svého života bez starostí o hmotné blaho. Pro svého nejstaršího syna si uchystal titul vévody z Hohenbergu, a bylo tedy zcela v jeho smyslu, když císař Karel ten titul mladému pánovi udělil.

Pěknou vlastností arcivévodovou byla jeho neohroženost. Byl si úplně jasně vědom, že nebezpečí atentátu pro něj trvá stále, a mluvil často a úplně bez jakéhokoli pózování o těch eventualitách. Od něho jsem rok před vypuknutím války dostal zprávu, že se zednáři usnesli na jeho smrti. Jmenoval i město, kde to usnesení údajně padlo — to mi vypadlo z paměti — a uvedl jména různých rakouských a uherských politiků, kteří o tom prý museli vědět. Dále rád vyprávěl, že byl, tuším při korunovační slavnosti španělského krále, ve vlaku přidělen k jednomu ruskému velkoknížeti a těsně před odjezdem dostal zprávu, že
59 ten velkokníže má být během jízdy zavražděn. Nepopíral, že nastoupil do svého vozu se smíšenými pocity. V St. Moritz dostal zprávu, že do Švýcarska přijeli dva turečtí anarchisté s úmyslem jej zavraždit, že se činí všemožné úsilí se jich zmocnit, dosud však že po nich nebyla nalezena žádná stopa, a aby byl na pozoru. Arcivévoda mi tehdy ten telegram ukázal. Aniž prozradil nejmenší strach, odložil jej s úsměvem

stranou, protože, jak mínil, ohlášené atentáty se zřídka uskuteční. Tím více trpěla vévodkyně strachem o jeho život, a myslím, že ta ubohá žena katastrofu, jíž nakonec ona i její muž padli za oběť, stokrát v duchu předvídala. Také to byl pěkný rys arcivévodův, že z ohledu na svou ženu a její úzkostlivost trpěl stálý doprovod detektiva, jehož přítomnost jej nejen nudila, nýbrž kterou pociťoval i jako směšnou. Obával se, že kdyby se ta skutečnost roznesla, mohlo by to na něj vrhnout zdání bázlivosti, a jen aby své ženě dopřál jistého uklidnění, přinášel jí tu oběť.

Ale všechny své dobré vlastnosti skrýval téměř úzkostlivě a s jistým vzdorem si zakládal na tom, ukazovat se tvrdým a nepříjemným. Nechci se zde pokoušet omlouvat jisté rysy jeho charakteru. Jeho silně vyvinutý egoismus nelze popírat právě tak jako onu tvrdost charakteru, která pro utrpení všech těch, kdo mu osobně nestáli blízko, neměla pochopení. Nenávist si dále získával svými přísnými finančními opatřeními a svou neúprosností vůči každému podřízenému, u něhož se domníval, že mu může vytknout i tu nejmenší nepoctivost. Anekdot o tom jdou stovky, zčásti jsou pravdivé, zčásti nepravdivé. Ty malicherné charakterové rysy mu pochopitelně ve velké veřejnosti mnoho uškodily, 60
a skutečně veliké a mužné vlastnosti, které měl, veřejnost neznala, a nepadaly tedy v jeho prospěch na váhu. *Pro ty, kdo jej znali blíže, převažovaly veliké a krásné vlastnosti stokrát ty špatné.*

Veliká byla vždy císařova obava z budoucích plánů arcivévodových. I starý pán měl ve svém charakteru přísný rys a v zájmu monarchie se obával prudkosti a nepoddajné mysli svého synovce.

Přitom často zase prokázal nazírání hraničící s velkolepostí. Zavražděný ministerský předseda hrabě Stürgkh[1] mi například vyprávěl podrobnosti o mém tehdejším jmenování do panské sněmovny, které — jak se domnívám — starého císaře přesně charakterizují. Byl jsem do panské sněmovny navržen na přání Františka Ferdinanda, protože si přál mé vyslání do delegace a mé intenzivnější vyškolení v oboru zahraniční politiky. Nutno zmínit, že starému císaři bylo z mnoha stran donášeno, že přátelé a důvěrníci arcivévodovi pracují proti němu, císaři, což je verze, které zjevně do jisté míry věřil, díky mnohým konfliktům s Františkem Ferdinandem. Když Stürgkh uvedl mé jméno jako kandi-

[1] **Karl hrabě Stürgkh** (1859–1916) — Rakouský ministerský předseda 1911 – říjen 1916. Zastřelen při obědě sociálním demokratem Friedrichem Adlerem.

dáta do panské sněmovny, císař se na okamžik zarazil a pak řekl: „Ach ano, to je ten, který má být po mé smrti ministrem zahraničí — ano, ten ať jen přijde do panské sněmovny, aby se ještě něčemu přiučil.“ Nepochybně je v tom myšlenkovém pochodu a výroku velikost.

Obtížné byly politické rozhovory s císařem Františkem Josefem často proto, že se přísně držel resortů a s každým probíral jen to, co se ho přímo týkalo. Se mnou císař probíral, když jsem byl vyslancem,
61 Rumunsko a Balkán, nic jiného. Různé otázky však spolu vnitřně často tak úzce souvisejí, že se to oddělování stává nemožným. Vzpomínám si na audienci, v níž jsem starému císaři referoval o rumunských plánech užšího připojení k monarchii, o plánech, které zmíním v pozdější kapitole, a přitom jsem samozřejmě musel mluvit o tom, jak si Rumuni to připojení k Uhrám představují, respektive jaké změny ve struktuře uherské ústavy jsou k tomu nutné. Císař hovor přerušil poukazem, že to je vnitřní uherská politika.

Starý císař byl téměř vždy velmi blahovolný a vlídný a ještě v úplně poslední době překvapoval svou znalostí nejmenších podrobností. Tak nemluvil o různých rumunských resortních ministrech jako o „ministru orby“ nebo „ministru obchodu“, nýbrž uváděl vždy jejich jména, aniž se kdy zmýlil.

Naposledy jsem jej viděl po svém definitivním návratu z Rumunska, v říjnu 1916, a shledal jsem jej tehdy stále ještě jasným a duševně svěžím, avšak tělesně silně sešlým.

Císař František Josef byl grandseigneur v nejpravějším smyslu slova. Byl císařem. Zůstával vždy nepřístupný. Každý, kdo od něho odcházel, byl pod dojmem, že stál před *císařem*. V důstojnosti jakožto exponent monarchické ideje byl všem panovníkům Evropy daleko nadřazen.

V době velikých vojenských úspěchů Ústředních mocností byl pochován. Nyní leží v císařské hrobce, ale od jeho smrti se zdá, že uplynulo století. Svět se změnil.

Proud lidí se den co den valí kolem toho malého kostela, ale snad nikdo již nemyslí na toho, kdo v něm tiše a zapomenut leží a kdo přece po
62 dlouhá desetiletí byl „Rakouskem“, jehož osoba byla jediným, co ještě dávalo společné centrum státu, jenž se stále více rozpadal.

Tam nyní odpočívá ode všeho svého soužení a všech svých starostí; ženu, syna i přátele viděl umírat, pohled na umírající říši mu osud alespoň ušetřil.

* * *

František Ferdinand byl ostře vytesaný charakter s mnoha hranami; měl veliké chyby, žádný objektivní posuzovatel to nebude popírat, ale nebyl z těch, kterých je třináct do tuctu. Jakkoli dojímavé byly okolnosti jeho smrti — snad to pro něj bylo štěstí. Je sotva myslitelné, že by se arcivévoda, jednou na trůně, byl se svými idejemi dokázal prosadit. Budova monarchie, kterou by rád podepřel a upevnil, byla již natolik zpuchřelá, že nesnesla žádný silnější zásah, a nebýt té války zvenčí, rozmetala by ji pravděpodobně revoluce zevnitř — nemocný byl stěží ještě s to tu operaci vydržet. Na druhé straně se zdá nepochybné, že by arcivévoda následník trůnu s celou vehemencí a impulzivitou svého charakteru podnikl pokus změnit strukturu monarchie od základu, a jakkoli je zbytečné zde spekulovat o možnosti zdaru — jak lze lidsky předvídat, ten experiment by se nebyl zdařil a on by byl pod troskami hroutící se monarchie zabit.

Je konečně také zbytečné vyslovovat dohady o tom, jak by se arcivévoda choval, kdyby válku a převrat zažil. Domnívám se, že by se jeho postoj ve dvojím ohledu lišil od toho, který byl zvolen. Za prvé by nikdy nepřipustil, aby se naše armáda dostala zcela pod kuratelu Německa. To by šlo proti srsti jeho silně vyvinutému autokratickému rysu, a byl také politicky příliš chytrý, než aby nechápal, že tím ztrácíme každou politickou svobodu jednání. Za druhé by nebyl, jako císař Karel, revoluci ustoupil. Shromáždil by kolem sebe své věrné a padl by se šavlí v ruce; padl by stejně jako jeho největší a nejnebezpečnější protivník István Tisza.

Ale na bitevním poli cti zemřel přece první, a to jako hrdina, statečně a ve službě. Zlaté paprsky mučednické koruny obklopily hlavu umírajícího. Mnozí z malých a nejmenších si oddechli jako zbaveni můry, když dostali zprávu o jeho smrti. Na vídeňském dvoře a v budapešťské společnosti bylo víc radujících se než truchlících, a ti první se správnou předtuchou, neboť by s nimi strašlivě zatočil. Nikdo z nich nemohl tušit, že ten mocný je strhne ve svém pádu s sebou a že rozpoutaná světová katastrofa je všechny pohltí.

Také obraz Františka Ferdinanda „kolísá ještě v dějinách, zmaten záštím a přízní stran[1]“. Ale jeho tragická smrt po boku jeho ženy, která chtěla být ještě v umírání s ním spojena, vrhá mírné, smířlivé světlo na celý život toho svérázného muže. Poslední tepy toho horkého srdce patřily jeho vlasti a jeho povinnosti.

2.

V tehdejší monarchii byl dost rozšířen mylný názor, že arcivévoda má hotový, propracovaný program pro svou budoucí činnost. Tak tomu nebylo. Arcivévoda měl určité, a to velmi vyhraněné směrnice, podle
64 nichž projektoval přestavbu monarchie, ale byly to přece jen všeobecné směrnice, řekl bych rámec programu, který nikdy nebyl podrobně vyplněn. Arcivévoda byl ve spojení s odborníky různých resortů, vynikajícím vojákům i sobě blízkým politikům rozvíjel základní myšlenky svého budoucího programu a nechával si dávat podněty, jak je uskutečnit — ale ke skutečně hotovému, propracovanému programu nikdy nedošlo. Základní linie jeho programu byly, jak již výše naznačeno, odstranění dualismu a přestavba monarchie ve federativní stát. Jemu samotnému ještě nebylo zcela jasné, v kolik zemí by se habsburská monarchie rozpadla, ale zásadou byla přestavba monarchie na národním základě. Vycházeje stále z myšlenky, že předpokladem zdaru je oslabení maďarského vlivu, přál si arcivévoda co možná silné zvýhodnění národností žijících v Uhrách, především Rumunů. Teprve po mém vyslání do Bukurešti, o němž bude řeč později, a po mých příslušných zprávách pojal arcivévoda plán postoupit Sedmihradsko Rumunsku pod podmínkou, že se toto nově vytvořené Velké Rumunsko zařadí do habsburské říše.

V Rakousku si představoval německý, český, jihoslovanský a polský stát, které by byly v mnohém ohledu autonomní, v mnohém ohledu závislé na centrální Vídni. Ale jak zmíněno, zcela pevně a jasně, pokud vím, jeho program nestál, a různé modifikace, jimiž procházel i v jeho hlavě, byly velmi značné.

Živou nechuť měl arcivévoda k oněm Němcům speciálně severních
65 Čech, kteří byli přívrženci pangermanistické myšlenky, a například

[1] **zmaten záštím a přízní stran** — Volná citace prologu k Schillerovu *Valdštejnovu táboru* (1798): „Von der Parteien Gunst und Haß verwirrt, schwankt sein Charakterbild in der Geschichte.“

poslanci Schönererovi[1] jeho postoj nikdy neodpustil. Bezpodmínečnou zálibu měl v Němcích alpských zemí, jako vůbec celý jeho směr měl nejblíže ke křesťanským sociálům. Lueger[2] byl jeho politickým ideálem. Když byl Lueger již velmi nemocen, řekl mi arcivévoda: „Kdyby nám jen Bůh toho muže chtěl zachovat, lepší ministerský předseda je nemyslitelný.“ Neobyčejně silná byla u Františka Ferdinanda touha po pevné centralizaci armády. Byl nejprudším odpůrcem maďarských snah, které směřovaly k samostatné uherské armádě, a otázka emblémů, velícího jazyka a příslušné věci se, dokud žil, nedaly dovést do konce, protože kladl všem uherským výpadům největší odpor.

Zvláště vřelé srdce měl následník trůnu pro loďstvo. Jeho časté pobyty na Brioni mu přiblížily naše námořnictvo, a myšlenka loďstvo jednou pozvednout a přetvořit ve skutečné velmocenské loďstvo jej provázela stále. V zahraničněpolitickém směru se arcivévoda vždy držel myšlenky spolku tří císařů. Vedoucím motivem při té myšlence patrně bylo, že ve třech panovnících z Petrohradu, Berlína a Vídně, kteří se tehdy zdáli tak mocní, spatřoval nejjistější oporu proti revoluci a tím si přál vztyčit silný val proti převratu. Ve vídeňsko-petrohradské konkurenci na Balkáně viděl veliké nebezpečí pro dobré dorozumění mezi Ruskem a námi, a byl proto — zcela v protikladu k pověstem, které o něm kolovaly — mnohem spíše příznivcem než odpůrcem Srbů. Byl pro Srby již z toho důvodu, že byl proniknut přesvědčením, že hlavní důvod věčných rozladění Srbů tvoří malicherná maďarská agrární politika. Byl za druhé pro vstřícnost vůči Srbsku, protože srbskou otázku pociťoval jako rušivou mezi Vídní a Petrohradem, a byl za třetí pro Srby, protože z osobních a věcných důvodů nebyl přítelem bulharského krále Ferdinanda[3], který sám provozoval protisrbskou politiku. Domnívám se, že kdyby ti, kdo poslali na arcivévodu vrahy, byli věděli, jak málo právě ty

[1] **Georg Ritter von Schönerer** (1842–1921) — Vůdce rakouských alldeutschů, poslanec říšské rady od roku 1873 a znovu 1897–1907. Hlásal připojení německých zemí monarchie k Německu, roku 1898 zahájil hnutí „Pryč od Říma“ a zůstal až do konce nepřátelský habsburské dynastii i katolické církvi.

[2] **Karl Lueger** (1844–1910) — Vídeňský purkmistr 1897–1910, zakladatel křesťansko-sociální strany.

[3] **Ferdinand I. Bulharský** (1861–1948) — Bulharský kníže od roku 1887 a car 1908–1918. Na podzim 1915 přivedl Bulharsko na stranu Ústředních mocností; v říjnu 1918 odstoupil ve prospěch syna Borise III.

úmysly, pro něž jej zavraždili, u něho vůbec existovaly, upustili by od svého vražedného plánu.

Neobyčejně silný byl přitom u Františka Ferdinanda pocit, že monarchie musí přes všechna spojenectví zůstat samostatná. Byl odpůrcem každého ještě užšího připojení k Německu, nechtěl být k Německu připoután úžeji než k Rusku, a onen plán, který později nabyl formy pod pojmem „Mitteleuropa[1]“, byl vždy mimo jeho přání a snahy.

Jeho budoucí ideje nebyly vypracované, nebyly hotové, namnoze kusé, ale byly zdravé. To však ještě zdaleka nestačí k víře, že by se jejich provedení také bylo zdařilo. Energie sama bez potřebné trpělivosti může za určitých okolností nadělat více škody než požehnání.

[1] **Mitteleuropa** — Plán hospodářského a vojenského sepětí Německa s Rakousko-Uherskem a dalšími státy střední a jihovýchodní Evropy, pojmenovaný podle knihy Friedricha Naumanna *Mitteleuropa* (1915).

III.

VILÉM II.

69

1.

Císař Vilém stál tak dlouho viditelně ve středu světodějných událostí, bylo o něm napsáno tolik, že se vlastně celému světu jeví známým. A přece se domnívám, že je namnoze posuzován nesprávně.

Je známo, že červenou nití, která se táhla charakterem a celým myšlenkovým pochodem Viléma II., bylo jeho pevné přesvědčení o jeho „panování z Boží milosti“ a o „dynastických citech, nevykořenitelně vrostlých do německého národa“. Také Bismarck věřil v dynastický cit Němců. Mně se zdá, že obecně dynastický cit národů existuje právě tak málo jako obecně republikánský, u Němců právě tak málo jako kdekoli jinde, nýbrž jen cit spokojenosti nebo nespokojenosti, který se podle toho projevuje pro dynastii a státní formu, nebo proti nim. Bismarck sám byl důkazem správnosti té argumentace. Byl, jak sám vždy tvrdil, „skrznaskrz dynastický“, ale jen dokud žil císař Vilém I.; Viléma II., který s ním špatně zacházel, nemiloval a ze svých citů nedělal tajemství. Pověsil obraz toho „mladého muže“ do prádelny a napsal o něm knihu, kterou nebylo možné pro útoky, jež obsahovala, uveřejnit. Monarchisté, kteří si ze své zděděné věrnosti k panovnickému domu nárokují zásluhu, klamou sami sebe o svých citech; jsou monarchisty, protože tu státní formu pokládají za nejuspokojivější. A republikáni, kteří 70
údajně oslavují „majestát lidu“, mají při tom de facto na mysli sami sebe. Národ se však natrvalo vždy přikloní k té státní formě, která mu nejspíše přináší pořádek, práci, blahobyt a spokojenost. U devadesáti devíti procent obyvatelstva je vlastenectví a jejich nadšení pro tu či onu státní formu vždy jen otázkou žaludku. Dobrý král je jim milejší než špatná republika a naopak — státní forma je prostředek k účelu, účelem je však spokojenost ovládaných. Ani se svobodou ovládaných nemá státní forma vůbec nic společného. Monarchická Anglie je

přesně tak svobodná jako republikánská Amerika, a bolševici celému světu *ad oculos* [očividně] demonstrovali, že proletariát provozuje tu největší tyranii.

Prohraná válka panovníky smetla, ale i republika se udrží jen tehdy, vštípí-li národům přesvědčení, že se jí lépe daří uspokojovat masy, než se to dařilo monarchiím — důkaz, který — jak se mi zdá — německorakouská republika dosud ještě zůstala dlužna.

Přesvědčení, že tyto samozřejmosti nejsou jen mylné, nýbrž zavrženíhodné a trestuhodné omyly, že božská vůle postavila panovníka na jeho místo a také jej tam udržuje — to přesvědčení bylo v německém národě systematicky pěstováno a tvořilo nedílnou součást myšlení, které bylo vštípeno i císaři. Všechny jeho výroky jsou laděny na ten základní tón, všechny dýchají tou myšlenkou. Každý člověk je však produktem svého zrození, své výchovy a své zkušenosti. A při posuzování Viléma II. je třeba brát v úvahu, že byl od mládí klamán a že mu byl ukazován svět, který vůbec neexistuje. Všem panovníkům by se mělo vykládat, že je jejich národ vůbec nemiluje, že jsou mu v nejlepším případě zcela
71 lhostejní, že za nimi neběhá z lásky a nezírá na ně z lásky, nýbrž ze zvědavosti, že jim nejásá z nadšení, nýbrž ze zábavy a z „psiny“ a stejně rád by pískal, jako jásá — že na „věrnost poddaných“ není nejmenšího spolehnutí, že vůbec nemají úmysl být věrni, nýbrž chtějí být jen spokojeni, že panovníky trpí, dokud k tomu buď jsou vedeni vlastní spokojeností, nebo, není-li tomu tak, dokud nemají sílu je zahnat. To by byla pravda a její znalost by panovníky uchránila před jinak nevyhnutelnými mylnými závěry.

Císař Vilém je toho školním příkladem. Nedomnívám se, že je vladař, který by byl prodchnut lepší vůlí než císař Vilém. Žil jen pro své povolání — tak, jak je chápal —, všechno jeho myšlení a snažení kroužilo kolem německého pólu. Rodina, rozptýlení, zábava, vše u něho ustupovalo za tu jednu myšlenku učinit německý národ velikým a šťastným a takovým jej udržet, a kdyby dobrá vůle stačila k vykonání velikých věcí, musel by císař Vilém veliké věci vykonat. Od počátku byl nepochopen. Řečnil, pronášel výroky a dělal gesta, která měla získat nejen posluchače, nýbrž svět, a tak často tím odpuzoval. Ale nikdy si neuvědomil skutečný účinek svých činů, protože byl systematicky klamán a sváděn nikoli ani tak svým okolím v užším smyslu, jako celým německým národem. Kolik milionů těch, kdo za ním dnes jen metají kletby, se ne-

dokázalo uklonit dost hluboko, když se objevil na obzoru v lesku celé své nádhery, kolik jich bylo oblaženo, padl-li na ně jen císařský pohled — a všichni si dnes patrně nejsou jasně vědomi, že sami nesou vinu na tom, že císaři předstírali svět, který nikdy neexistoval, a vehnali jej 72
do směru, do něhož by se jinak nikdy nedostal. Zajisté nelze popírat, že celý naturel Viléma II. byl pro ten německý způsob zvláště vnímavý a že panovníci, kteří jsou méně talentovaní, méně živí, méně výmluvní a především méně naplněni potřebou sami vystupovat, jsou jedu popularity méně vystaveni, než byl on.

Měl jsem náhodou příležitost studovat císaře Viléma ve velmi důležité fázi jeho života. V pověstných listopadových dnech roku 1908, kdy se v říšském sněmu strhly veliké bouře proti císaři Vilémovi, kdy jej tehdejší říšský kancléř kníže Bülow[1] víceméně vydal napospas, byl jsem s císařem pohromadě u jednoho přítele. Ačkoli s námi, cizími hosty, kteří mu byli vzdálenější, o tom tématu nemluvil, byl přece ohromující dojem, který na něj ty berlínské události učinily, úplně viditelný, a já měl pocit, že ve Vilémovi II. vidím člověka, který s očima rozšířenýma hrůzou poprvé ve svém životě vidí svět tak, jaký skutečně je. Viděl na obzoru vystupovat brutální skutečnost, která se mu jevila jako ohyzdná grimasa. Snad poprvé ve svém životě ucítil lehké chvění pod nohama svého trůnu. Zapomněl to poučení příliš rychle. Kdyby ten ohromující dojem, který převládal několik dní, byl zůstal trvalejším, snad by jej to bylo pohnulo sestoupit z oblaků, do nichž jej vyzdvihlo jeho okolí a jeho národ, a hledat zase pevnou půdu pod nohama. A naopak: kdyby německý národ s císařem častěji naložil tak tvrdě jako tehdy, byl by jej mohl vyléčit.

Zvláštní podrobnost, příznačná pro celý způsob, jakým s císařem Vilémem zacházeli i někteří páni z jeho okolí, se udála při té příležitosti: 73
měl jsem na cestě tam v jedné německé nádražní restauraci, v níž jsem musel vyčkat příjezdu dalšího vlaku, příležitost studovat rozčilení obyvatelstva nad berlínskými událostmi a vidět malou vlnu, která nesla téměř revoluční ráz. Hustě naplněná restaurace se rozléhala hovorem o událostech dne a prudkou kritikou císaře, a náhle se jeden z mužů postavil na stůl a pronesl plamennou řeč proti hlavě státu. Ještě zcela pod dojmem té scény, která se právě odehrála, jsem ji vyprávěl pánům z císařova okolí, kteří měli z té příhody stejně jako já nanejvýš nepříjemný

[1] **Bernhard kníže von Bülow** (1849–1929) — Německý říšský kancléř 1900–1909.

dojem a zapřísahali mě, abych císaři o tom neříkal ani slovo. Jeden pán však co nejenergičtěji odporoval a prohlásil, že se to naopak musí císaři sdělit ve všech podrobnostech, a pokud vím, té patrně nepříliš příjemné úlohy se také ujal. Ten případ je však symptomatický. Přání uchránit císaře všeho nepříjemného, ušetřit mu každou, i tu nejodůvodněnější kritiku, vždy jej jen chválit a vynášet do nebes, nikdy mu však neukázat, že je i kárán, to systematické pěstování císařovy božskosti, které v jádře nevzešlo ani z lásky k jeho osobě, ani z jakýchkoli dynastických momentů, nýbrž z čistě egoistického přání nic si nepokazit a nevystavovat se nepříjemnostem, ten nezdravý a nemužný stav musel natrvalo působit jako jed oslabující tělo i ducha. Rád věřím, že císař Vilém, který kritice odvykl do zcela neobyčejné míry, ne vždy usnadňoval svému okolí, aby bylo otevřené a pravdivé. Ale přesto zůstává správné, že ta oslabující atmosféra, která jej obklopovala, byla prvním a posledním
74 důvodem všeho zla na jeho dvoře. V mladších letech se císař Vilém ne vždy přísně držel ústavnosti: později tu chybu úplně odložil a nikdy nejednal bez vědomí svých rádců. V době, kdy jsem s ním měl úředně co činit, mohl platit za vzor ústavního postupu. U tak mladého, nezkušeného pána, jakým byl císař Karel, bylo dvojnásob nutné udržet zásadu ministerské odpovědnosti v plném rozsahu. Protože podle našeho zákona císař „stál nad zákonem a byl neodpovědný“, byla zásada, že nesmí podniknout žádný vládní akt bez vědomí a schválení odpovědného ministra, bezpodmínečně nutná, a císař František Josef se té zásady držel jako evangelia.

Císař Karel, který byl pln dobré vůle, ale bez jakékoli politické průpravy a zkušenosti, měl být k té ústavní činnosti teprve vychován. Bohužel na to ne všichni pamatovali a ne všichni na to dbali.

Po mé demisi v dubnu 1918 se deputace ústavní a střední strany panské sněmovny dostavila k ministerskému předsedovi Dr. Seidlerovi[1] a zdůraznila důležitost přísně ústavního režimu. Dr. Seidler tehdy prohlásil, že přejímá plnou odpovědnost za „dopisovou aféru“.

To bylo nesmyslné. Dr. Seidler nemohl převzít odpovědnost za události, které se odehrály o celý rok dříve — tedy v době, kdy vůbec nebyl ministrem —, odhlédneme-li od toho, že se prokazatelně ani během

[1] **Ernst Seidler von Feuchtenegg** (1862–1931) — Rakouský ministerský předseda od června 1917 do července 1918.

svého ministerství o příslušných událostech nic nedověděl, nýbrž poznal císařův názor na věc teprve po mé demisi.

Právě tak dobře mohl převzít odpovědnost za sedmiletou válku nebo za bitvu u Hradce Králové. V letech 1917 a 1918, kdy jsem měl s císařem 75
Vilémem úředně co činit, byl jeho ostych před nepříjemnými rozpravami tak silný, že často působilo největší obtíže dostat k němu to nutné. Vzpomínám si, že jsem jednou na úkor ohledů, jimiž je člověk císaři povinen, musel soukromou rozpravu přímo vynutit. Byl jsem s císařem Karlem na východní frontě a vystoupil jsem ve Lvově, abych tam nastoupil do vlaku císaře Viléma a jel s ním dvě hodiny; měl jsem mu leccos přednést, ale nebylo mezi tím nic zvlášť nepříjemného. Nevím proč, ale císař zjevně očekával trapné výměny názorů a kladl vyžádané rozpravě mezi čtyřma očima pasivní odpor. Pozval mě do jídelního vozu k první snídani, a tam jsme seděli ve společnosti asi deseti pánů, takže nebyla možnost věcnou konverzaci začít. Snídaně byla dávno skončena a císař nevstával. Musel jsem jej několikrát a naposledy velmi výslovně požádat, aby mi umožnil soukromý přednes, až konečně vstal — pak ale ještě přibral k rozmluvě jednoho pána z německého ministerstva zahraničí, jako by u něho chtěl najít ochranu proti očekávaným výpadům. Vůči cizím nebyl císař Vilém nikdy příkrý, což se vůči jeho vlastním lidem prý stávalo častěji.

U císaře Karla byla situace ovšem zcela jiná. Císař Karel nebyl nikdy nevlídný, ba nikdy jsem jej neviděl hněvivého nebo zlého. Nebylo třeba ani nejmenší odvahy říkat mu nepříjemné věci, neboť nebezpečí prudké odpovědi nebo jakékoli nepříjemné reakce nebylo. Přesto bylo i u císaře Karla přání věřit jen příjemnému a nepříjemné odsouvat tak silné, že kritika nebo pokárání neulpěly, každopádně žádný trvalý dojem učinit 76
nedokázaly. Ale i u císaře Karla to bylo okolí v užším a širším smyslu, které znemožňovalo přesvědčit jej o brutální skutečnosti. Tak jsem měl jednou na zpáteční cestě z fronty delší výměnu názorů s ním. Vytýkal jsem mu nevím už jaký bod jeho vládní činnosti a hájil stanovisko, že jeho činy vyvolávají nepříznivý dojem nejen u mne, nýbrž v celé monarchii. Řekl jsem mu v průběhu hovoru, ať si vzpomene, s jak neobyčejně velikými nadějemi celá monarchie při jeho nastoupení na trůn k němu vzhlížela, a ať mi věří, že již ztratil osmdesát procent důvěry. Hovor skončil bez výsledku, císař zůstal přátelský jako obvykle, ačkoli pochopitelně obsahem mých výkladů nebyl příjemně dotčen. O něko-

lik hodin později jsme projížděli jedním městem, a nejen nádraží, nýbrž i všechny budovy podél nádraží až nahoru po střechy byly černé lidmi, kteří císařský vlak vítali máváním šátky a nepopsatelným jásotem. A tytéž scény se opakovaly na různých jiných nádražích, jimiž jsme projížděli. Císař se s úsměvem ke mně otočil a jeho pohled mi ukázal, jak skálopevně je přesvědčen, že všechno, co jsem mluvil o jeho klesající popularitě, je mylné, neboť živý obraz, který měl právě před očima, mu dokazuje opak. V době, kdy jsem byl v Brestu Litevském, začaly ve Vídni nepokoje vzniklé z nedostatku potravin, které měly vzhledem k celé situaci, a protože se nevědělo, jakého stupně ještě nabudou, do sebe cosi hrozivého. Když jsem s císařem situaci probíral, mínil s úsměvem: „Jediný, kdo se nemá vůbec čeho bát, jsem já; bude-li se to opakovat, půjdu mezi lid, a pak uvidíte, jak mi budou provolávat slávu.“ Týž císař o několik měsíců později zmizel ze scény tiše a nepovšimnut, a mezi všemi těmi tisíci, kteří mu provolávali slávu a jejichž nadšení pokládal za pravé, se také nenašel ani jediný, který by pro něj byl hnul alespoň malíčkem. Zažil jsem scény nadšení, které by skutečně dokázaly oklamat i chladného a skeptického posuzovatele lidové psýchy. Viděl jsem císaře a císařovnu obklopené plačícími ženami a muži, téměř zadušené deštěm květin, viděl jsem lidi klesat na kolena a zvedat ruce, jako když se vzývá božstvo — a nemohu objektům těch nadšených holdů zazlívat, že to pozlátko pokládali za pravé zlato a zapustili kořeny ve víře, že je lid *osobně* miluje, asi tak, jako milují otec nebo matka vlastní děti. Je pochopitelné, že císař a císařovna po takových dojmech pokládali vše, co se jim o kritice a nespokojenosti v lidu říkalo, za nesmyslné řeči a zůstávali tvrdošíjně přesvědčeni, že násilné otřesy sice mohou nastat v jiných zemích, ale u nich ne. Každý prostý státní občan, který nějakou dobu zaujímal vyšší postavení, zažívá přece na sobě samém ve zmenšeném měřítku něco podobného. Mohl bych uvést mnoho jmen mužů, kteří se nedokázali uklonit dost hluboko, dokud jsem byl u moci, a po mé demisi rychle přešli na druhou stranu ulice, aby se vyhnuli pozdravu, protože se báli, že by na ně mohla zpětně působit císařská nemilost. Ale prostý státní občan měl po desetiletí před svým vzestupem příležitost poznat svět, a je-li normálně založen, bude servilitou za svého úřadování pohrdat stejně jako chováním lidí poté. Panovníkům ta životní škola chybí, a odhadují proto psýchu světa obvykle nesprávně. V té tragikomedii jsou však oni těmi svedenými.

77

78

Méně pochopitelné je, když se odpovědní rádcové, kteří jsou povinni odlišovat skutečnost od komedie, rovněž nechají klamat a z takových příhod vyvozují zcela mylné politické závěry. V roce 1918 jel císař v doprovodu ministerského předsedy Dr. Seidlera do jihoslovanských provincií, aby tam vyzkoumal náladu. Přirozeně tam našel stejné přijetí jako všude; zvědavost hnala lidi na jeho cestu, tlak úřadů na jedné straně a naděje na císařskou přízeň na druhé vyvolaly stejné ovace jako v jiných „nepochybně dynastických provinciích“. A nejen císař, i Seidler se vrátili triumfálně a zdůrazňovali své pevné přesvědčení, že vše, co se v parlamentu a v listech mluví o jihoslovanských separatistických tendencích, je holý nesmysl a překroucení, že by nikdy nesouhlasily s odloučením od habsburského trůnu.

Svedou-li takové výjevy nadšení a dynastické věrnosti oslavované panovníky, nejsou — opakuji to — vinni v první řadě panovníci, nýbrž ti sami, kdo ty scény pořádají a provozují, a ti, kdo opomenou panovníky poučit. Zajisté, takové poučení, které se ovšem, lidsky pochopitelně, děje proti přirozenosti poučovaného, může uspět jen tehdy, mluví-li zhruba všichni, kdo tvoří panovníkovo okolí, stejně bezohlednou formou pravdu. Neboť když z deseti lidí ten či onen prohlásí, že to vše není pravé, a ostatní odporují a prohlašují, že „láska lidu“, která vychází najevo, je ohromující, bude panovník vždy nakloněn věřit raději těm mnohým příjemným než těm nemnoha nepříjemným rádcům. Chtěně nebo nechtěně se panovníci všichni zdráhají probudit se z hypnózy — ale to je lidské.

79

Ovšem byli i v nejužším okolí císaře Viléma muži, jejichž mužná hrdost nesnesla před císařským trůnem velké zatížení; obecně však trpěli byzantinismem Německa více, než aby se z něho radovali. Vždy jsem shledal, že nejservilnější nebyli ti, kdo žili u dvora, nýbrž generálové, admirálové, profesoři, úředníci, zástupci lidu a učenci, kteří císaře vídali zřídkakdy.

Speciálně v druhé polovině války nebyli směrodatní muži kolem císaře Viléma zajisté žádní byzantinci — především ne Ludendorff. Celému Ludendorffovu naturelu byl každý byzantinismus cizí. Byl energický, smělý, cílevědomý a sebevědomý; dráždil jej každý odpor a ve svých slovech nebyl vybíravý. Přitom mu bylo zcela lhostejné, zda má před sebou svého císaře, nebo někoho jiného — šel proti každému, kdo se mu postavil do cesty.

Ale kolik starostů, městských radních, univerzitních profesorů, poslanců — zkrátka mužů z lidu a z vědy — se po léta před císařem Vilémem klanělo až k zemi; císařské slovo je opájelo — a kolik z nich je dnes mezi těmi, kdo starý režim a jeho výstřelky, především císaře samého, odsuzují.

Úřední styk s císařem Vilémem byl pro jeho politické rádce během války velmi ztížen tím, že téměř nikdy nebyl v Berlíně, nýbrž stále v hlavním stanu. I u císaře Karla velmi ztěžovalo věci to, že nebýval ve Vídni.

V létě 1917 byl císař Karel například v Reichenau, kam je nutná dvou-
80 hodinová jízda autem; byl jsem u něho dvakrát až třikrát týdně a ztrácel jsem tak na cestě tam a zpět a na audienci vždy pět až šest hodin, které jsem se pak musel snažit nahradit prodlouženou noční prací. Do Vídně nechtěl za žádnou cenu, přes všechny pokusy různých svých rádců jej přemluvit. Mám z jistých císařových výroků dojem, že důvodem těch stálých odmítnutí byla starost o zdraví dětí. Sám byl tak nenáročný, že jeho pohodlí nemohlo být důvodem toho stálého odmítání. Jakkoli byl císař Karel mírný, jeho okolí mu nerado odporovalo.

Po Conradově odchodu nebyl také mezi generály v Badenu již nikdo, kdo by císaři oponoval.

Veliké nepříjemnosti mi přineslo císařovo přání dát arcivévodovi Josefu Ferdinandovi[1] znovu velení. Arcivévoda platil za viníka od Lucku. Nemohu posoudit, zda neprávem — jak císař tvrdil —, nebo právem, ale skutečnost, že u veřejnosti již nepožíval žádné důvěry, byla nesporná.

Náhodou jsem se dověděl, že jeho opětovné nastoupení je na spadnutí. Nuže, do toho čistě vojenského opatření mi samozřejmě v jádru vzato vůbec nic nebylo. Musel jsem však počítat s náladou obyvatelstva, které nesneslo další zatěžkávací zkoušky, a s tím, že se po Conradově odchodu nenašel v císařově okolí již nikdo, kdo by sebral tu nepatrnou odvahu říci mu pravdu. Jediný generál, o němž jsem věděl, že s císařem ještě mluvívá bezohledně otevřeně, byl Alois Schönburg[2] — a ten byl kdesi na italské frontě. Tak jsem *já* císaři řekl, že to opětovné jme-

[1] **arcivévodovi Josefu Ferdinandovi** (1872–1942) — Arcivévoda z toskánské větve habsburského rodu, velitel 4. armády od října 1914 do června 1916. Po anšlusu byl roku 1938 zatčen gestapem a tři měsíce vězněn v Dachau; zbytek života strávil ve Vídni pod stálým dohledem.

[2] **Alois kníže Schönburg-Hartenstein** (1858–1944) — Rakousko-uherský generál. Za války velel XX. sboru v jižním Tyrolsku a na Soči, na konci války 6. armádě. Ve třicátých letech rakouský ministr obrany.

nování je nemožné, a odůvodnil jsem to tím, že arcivévoda veškerou důvěru zázemí ztratil a že nelze od matek žádat, aby vydaly své syny 81
velení generála, v němž všechny spatřovaly viníka lucké katastrofy. Císař zůstal při tom, že je to nespravedlivé, že arcivévoda vinu nenese. Odvětil jsem, že i kdyby tomu tak bylo, musí arcivévoda rezignovat, neboť důvěru světa jednou ztratil, a krajní vypětí sil národů nelze žádat a nelze ho dosáhnout, dává-li se velení generálům, kteří se setkávají s jednomyslnou nedůvěrou.

Mé snahy zůstaly bezvýsledné.

Nastoupil jsem proto jinou cestu a poslal jsem k arcivévodovi jednoho pána z ministerstva zahraničí s žádostí, aby se velení dobrovolně vzdal.

Nutno uznat, že se Josef Ferdinand zachoval velmi loajálně a vznešeně: na tu žádost sám Jeho Veličenstvu ohlásil, že se velení na frontě vzdává, aby císaři neuškodil. Mezi arcivévodou a mnou pak došlo ještě ke krátké výměně dopisů, kterou arcivévoda vedl podrážděnou a ne přespříliš zdvořilou formou — postup, který jsem mu nezazlíval vzhledem k okolnosti, že mé vměšování mu zmařilo opětovné povolání do velení.

Jeho pozdější jmenování velitelem letectva se stalo bez mého vědomí, bylo však neškodné ve srovnání s dřívějšími plány.

Byzantinismus však nabyl v Berlíně bezpochyby mnohem odpudivějších forem, než tomu kdy bylo ve Vídni. Již sama skutečnost, že vysocí hodnostáři líbali císaři Vilémovi ruku, by byla ve Vídni zcela nemožným postupem. Nikdy jsem nezažil, že by se u nás někdo, a byl by mezi nejservilnějšími, snížil k takovému jednání — jednání, které bylo v Ber- 82
líně něčím zcela všedním. Viděl jsem to velmi často. Tak daroval císař Vilém po plavbě na „Meteoru“ v Kielském týdnu dvěma německým pánům jehlice do kravaty na památku té plavby. Předal jim je, a můj údiv byl veliký, když oba za to políbili císařskou ruku.

Na Kielský týden přicházeli vždy i četní cizinci: Američané, Angličané a Francouzi. Císař Vilém se jimi mnoho zabýval a téměř vždy byli pod kouzlem jeho osobnosti. Pro Ameriku měl Vilém II. zjevně slabost — dojem jeho citů vůči Anglii se těžko popisuje. Vždy jsem měl dojem, že císař malou sympatii, které se v Anglii těšil, pociťoval jako rušivý nedostatek a rád by byl na Temži oblíben a že nezdar té snahy u něho vyvolával jistou mrzutost. Byl si přirozeně zcela jasně vědom, že způ-

sob, jakým je v Anglii osobně hodnocen, musí působit na anglicko-německé vztahy, a jeho přání být v Anglii dobře posuzován nevzešlo tedy z osobní ješitnosti, nýbrž z politických zájmů.

Dojem, že okázalé vystupování císaře Viléma, celý jeho způsob, „jak se nést“, v Anglii neodpuzovaly, ale přece ztěžovaly „vzájemné porozumění“, dávala i líčení, která se týkají styku mezi císařem a králem Eduardem.

Král Eduard uměl, jak známo, jednat s lidmi jako málokdo v Evropě a jeho zájem o zahraniční politiku byl vždy dominující. Byl by představoval nejideálnější typ velvyslance. Strýc a synovec si nikdy dobře neporozuměli, a to už v době, kdy synovec byl císařem a mnohem starší
83 strýc stále ještě princem — rozdíl v postavení, který věčně posměšný Kiderlen[1]-Wächter charakterizoval slovy: „Princ waleský nemůže svému o osmnáct let mladšímu synovci odpustit, že dělá lepší kariéru než on sám.“

Osobní sympatie a osobní neshody ve vedoucích sférách však mohou ovlivnit světové dějiny. Politiku dělají lidé a vždy ji budou dělat a osobní vztahy při tom vždy budou hrát jistou roli. Kdo může dnes říci, zda by se běh světa nebyl stal jiným, kdyby panovníci Anglie a Německa byli homogennější povahy? Obkličovací politika krále Eduarda přece začala teprve tehdy, když nabyl — podle mého názoru nesprávného — přesvědčení, že dorozumění s císařem Vilémem je nemožné.

Císaři Vilémovi bylo povahou zatěžko přizpůsobit se cizím ideám a myšlenkovým směrům, a během let se ta obtíž zvětšovala. To byla vina jeho okolí v nejširším smyslu.

V atmosféře, v níž císař Vilém žil, musela zahynout i nejlepší rostlina. Císař mohl říkat nebo dělat, co chtěl: ať to bylo správné, nebo nesprávné — narazil na nejnadšenější obdiv a chválu. Vždy se našli lidé po tuctech, kteří přinášeli svůj zbožňující obdiv.

Například za války vyšla kniha „Císař v poli“ od Dr. Bogdana Kriegera[2]. Císař Vilém mi ji v květnu 1917 v Kreuznachu[3] daroval s věnováním vztahujícím se k válce. Ta kniha obsahuje přesný popis toho, co

---

[1] **Alfred von Kiderlen-Wächter** (1852–1912) — Německý státní tajemník zahraničí 1910–1912.

[2] **Bogdan Krieger** (1863–1931) — Hohenzollernský dvorní bibliotekář, vydavatel obrazové série „Císař v poli“.

[3] **Kreuznach** — Bad Kreuznach, sídlo německého Velkého hlavního stanu v roce 1917.

císař během tažení dělal — ale nic než vnější podrobnosti; kam jel, kde snídal, s kým mluvil, jaké vtipy dělal, jak byl oblečen, jak mu zářilo oko atd.; dále proslovy k vojskům, zcela nezajímavá a bezvýznamná slova, která jednotlivým vojákům říkal, a podobně. A celek je obklopen, pro- 84
tkán a prosycen bezmezným, nezměrným obdivem, neustálou chválou. Císař mi tu knihu dal při mém odjezdu a já ji ve vagoně prolistoval.

O několik týdnů později se mě jeden německý důstojník, který byl mému odjezdu přítomen, zeptal, co o té knize soudím; odvětil jsem mu, že je to braková literatura, která císaři škodí, a že by bylo v jeho zájmu ji konfiskovat. Důstojník odvětil, že to je i jeho názor, císař však byl prý z mnoha stran ujišťován, že je to vynikající dílo, které rozněcuje ducha armády, a proto je rozšiřuje. Později jsem jednou v hovoru při diner upozornil hraběte Hertlinga[1] na ten spis a radil mu, aby takové produkty, které císaři škodí víc než jakýkoli pamflet, potlačil. Starý pán zlostí zrudl a prohlásil, „že je to vždy totéž: lidé, kteří se chtějí císaři vlichotit, mu takové věci přinášejí. Tu knihu mu — Hertlingovi — teprve nedávno neobyčejně chválil jeden univerzitní profesor. Císař přece vůbec nemá čas tu veteš číst a takovým lichotkám naletí; sám ji také nečetl, nechá si ji však nyní předložit."

Nevím, kdo ten univerzitní profesor byl, ale v každém případě nebyl ve stálém okolí císařově, právě tak málo jako autor té knihy. Měl jsem v tom případě, jako častěji, dojem, že mnozí páni ze suity císaře Viléma s tím směrem vůbec nesouhlasili. Ale německý národ jako celek jim ztěžoval proti tomu vystoupit. Dvůr nebyl v tom proudu servility vůdcem, nýbrž tím postrkovaným.

Velvyslanec princ Hohenlohe[2] hovořil během mého úřadování velmi často s císařem Vilémem; mluvil s ním vždy neobyčejně otevřeně 85
a volně a přece s ním zůstal stále v nejlepším poměru. Zajisté to bylo pro cizího velvyslance snazší než pro říšského Němce, ale přece to dokazuje, že to císař snesl, dálo-li se to ve správné formě.

Císař Vilém byl ve své zemi oslavován a vynášen do nebes, nebo v malé části tisku tendenčně tupen a zesměšňován. Ten poslední směr však do té míry nesl charakter osobního nepřátelství za každou cenu,

---

[1] **Georg hrabě von Hertling** (1843–1919) — Bavorský ministerský předseda 1912–1917, německý říšský kancléř od listopadu 1917 do října 1918.

[2] **Gottfried princ Hohenlohe-Schillingsfürst** (1867–1932) — Rakousko-uherský velvyslanec v Berlíně 1914–1918.

že tím byla jeho výtka a priori diskreditována. Kdyby se byly častěji našly vážné listy a hlasy, které by nepochybně existující chyby císařovy důstojně probraly a pokáraly, zároveň však uznaly jeho veliké a dobré vlastnosti, bylo by to lepší — a kdyby bylo o něm napsáno víc knih, které by místo hloupých historek, opakování jeho vtipů, popisování jeho obleku a sypání kadidla vyprávěly, že ten muž je uvnitř zcela jiný, než jak se dává, že je pln nejlepší vůle a pln vášnivé lásky k Německu, že ve své hluboké religiozitě často zápasí sám se sebou a se svým Bohem a ptá se, zda je to správná cesta, kterou jde, že ve své lásce k německému národu byl mnohem poctivější než mnozí Němci k němu, že on je nikdy neklamal, ale byl jimi ustavičně klamán — i to by bylo lepší a především pravdivější.

Císař Vilém, který nepochybně, co se nadání a talentu týče, stojí nad průměrem lidí, by se zajisté, kdyby přišel na svět jako obyčejný smrtelník, stal velmi schopným důstojníkem, architektem, inženýrem, poslancem nebo čímkoli; jeho veliké nadání by bylo přineslo plody, kdyby byl nucen hledat svou cestu tápavě mezi ostny kritiky. Při stávající nekritičnosti ztratil míru, a to bylo jeho neštěstí. Císař Vilém I.
86 byl podle všeho, co se o něm člověk dočetl, zcela jiná povaha, a přece to Bismarck s ním jistě často neměl snadné, ačkoli Bismarckova loajalita a dynastická podřízenost patrně nikdy neublížila jeho bezohledné otevřenosti. Ale císař Vilém I. byl „self made man“ na trůně; když se dostal k vládě, jeho říše kolísala, s pomocí vynikajících mužů, které dovedl najít a udržet, ji podepřel a přes Hradec Králové a Sedan zbudoval velkou Německou říši. Pro Viléma II. by platilo slovo básníkovo: „Co zdědil jsi po otcích svých[1], nabuď toho, abys to měl.“ Vilém II. přišel na trůn, když Německo dosáhlo vrcholu své moci. Nevytvořil jako jeho děd vlastní prací to, co vlastnil, jemu to bez námahy padlo do klína, a na celý jeho duševní vývoj měla ta skutečnost veliký vliv.

Císař Vilém byl zábavný, zajímavý vypravěč. Dalo se mu naslouchat hodiny, aniž se člověk nudil. Císaři mají ovšem obecně tu výhodu, že snadno najdou auditorium — ale císaři Vilémovi by člověk rád naslouchal, i kdyby byl obyčejným měšťanem. Mluvil o umění, vědě, politice a hudbě, náboženství a astronomii a byl vždy podnětný. Ne že by se vše, co říkal, zdálo správné, naopak se často dával strhnout k velmi napad-

[1] **Co zdědil jsi po otcích svých** — Goethe, *Faust I*, scéna „Noc“: „Was du ererbt von deinen Vätern hast, erwirb es, um es zu besitzen.“ Czernin verš uvádí bez jména básníka.

nutelným závěrům — ale největší chybu, kterou člověk ve společnosti mít může, chybu nudit ostatní, tu neměl nikdy.

Byl-li císař Vilém ve slovech a gestech vždy velmi silný, byl speciálně během války přece ve svých činech podstatně méně samostatný, než se obecně předpokládá. A v tom bodě spočívá podle mého názoru jeden z hlavních důvodů, z něhož ve veřejnosti vyplývá mylné posuzování celé 87
vládní činnosti císaře Viléma. Mnohem více, než veřejnost věří, byl tím postrkovaným, nikoli postrkujícím, a osobuje-li si dnes Dohoda právo být žalobcem i soudcem v jedné osobě a dělat císaři proces — pak je to, odhlédneme-li ode všeho ostatního, nesprávné a nespravedlivé proto, že císař Vilém jak v předehře války, tak i během války nikdy nehrál roli, kterou mu Dohoda připisuje.

Ten ubožák prodělal zlé věci a snad jej ještě horší čekají. Byl nesen příliš vysoko, než aby nespadl strašlivě hluboko. Osud jej zřejmě vyvolil, aby odpykal vinu, která, pokud vůbec existuje, není ani tak jeho jako vinou jeho země a jeho doby. Zkázou císaře Viléma byl byzantinismus Německa, ten byzantinismus, který jej opletl a ovinul jako popínavá rostlina strom — ten nedohledně veliký zástup lichotníků a kariéristů, který jej v neštěstí opustil. A císař Vilém byl jen zvlášť výrazným exponentem své třídy. Všichni moderní panovníci mají tu nemoc, jen byla u císaře Viléma silněji vyvinuta, a proto také silněji k vidění než u ostatních. Jsa od mládí jedu chvály zvlášť přístupný, v epoše, v zemi a na dvoře, kde mělo líbání ruky domovské právo, přitom v čele jednoho z největších a nejsilnějších států světa, s téměř neomezenou mocí, podlehl onomu osudnému údělu, jemuž lidé podlehnout musí, ztrácejí-li reálnou půdu pod nohama a začínají-li věřit ve svou božskost.

Odpykává vinu, která není jeho. Do své samoty si může vzít útěchu, že vždy chtěl jen to nejlepší. A přes všechno, co se dnes o Vilémovi II. 88
mluví a píše, platí pro něj plně a zcela to krásné slovo: „Pokoj na zemi lidem dobré vůle.“ Stahuje-li se ze světa, může si jako nejdražší statek vzít s sebou své dobré svědomí.

A snad bude moci Vilém II. na sklonku svého života říci, že poznal, že v lidském životě není štěstí a neštěstí — nýbrž jen rozdíl v síle snášet svůj osud.

2.

Nikdy nebyla válka v programu Viléma II.

Nemohu říci, kde byly v jeho duchu vytyčeny hranice role, kterou Německu přisoudil, a zda se výtky, které se proti němu vznášejí, „že ve svých ambicích pro Německo šel příliš daleko“, dají ospravedlnit, či nikoli. Na *výlučnou* světovládu Německa zajisté nikdy nemyslil, neboť nebyl tak naivní, aby věřil, že jí může dosáhnout bez války, ale jeho plány zajisté směřovaly k tomu, aby Německo trvale stálo mezi prvními mocnostmi světa. Vím určitě, že císaři jako jeho ideál tanula na mysli myšlenka dospět ke světovému dorozumění s Anglií a jaksi se s Anglií o svět rozdělit. V jeho myšlenkovém pochodu bylo při tom rozdělení světa přisoudit jistou roli ještě Rusku a Japonsku, pro ostatní státy, zvláště pro Francii, neměl mnoho pochopení, jsa proniknut přesvědčením, že to jsou národy v sestupu. Tvrdí-li se dnes, že Vilém tu válku úmyslně připravil a pak rozpoutal, odporuje to jeho desítky let trvající mírové vládní činnosti. Ve svém díle „Předehra světové války“ píše Helfferich[1] o postoji císaře Viléma během balkánských zmatků a zmiňuje: 89
„Pro postoj německého císaře v této pro německou politiku obtížné situaci, která má velikou podobnost se situací z července 1914, je příznačný telegram, který Vilém II. tehdy adresoval říšskému kancléři tohoto obsahu: Spojenecká smlouva s Rakouskem-Uherskem nás nutí pochodovat, napadne-li Rusko Rakousko-Uhersko. Pak bude vtažena i Francie a Anglie za takových okolností patrně rovněž nezůstane klidná. Sporné otázky, které jsou nyní na pořadu, jsou s tím nebezpečím v nepoměru. Nemůže být smyslem spojenecké smlouvy, abychom, aniž jsou ohroženy životní zájmy spojence, museli pro rozmar spojence jít do boje na život a na smrt. Kdyby se ovšem mělo ukázat, že druhá strana zamýšlí útok, pak bude nutno vzít každé nebezpečí na sebe. Toto klidné a pevné stanovisko, které jediné mohlo zachovat mír, bylo pro německou politiku směrodatné i v dalším vývoji. Udrželo se jak vůči silnému ruskému tlaku, tak i vůči jinak zaměřeným tendencím a přechodným rozladěním ve Vídni.“ Zda ve Vídni panovalo rozladění, nevím — ale jinak pokládám to líčení za úplně správné.

Bylo již výše zmíněno, že všechna ta ostrá slova, která císař metal do světa, vzešla z mylné představy o jejich účinku. Císař chtěl imponovat, chtěl snad dokonce vyděsit, to rád přiznávám, ale chtěl jednat podle zásady: *Si vis pacem, para bellum* [chceš-li mír, připravuj se na

[1] **Karl Helfferich** (1872–1924) — Německý státní tajemník financí 1915–1916, poté státní tajemník vnitra a vicekancléř do října 1917.

válku], a chtěl okázalým zdůrazňováním vojenské síly Německa odradit mnohé nepřátele a závistníky své říše od toho, aby oni sami vyhlásili válku jemu. Zde ani na okamžik nebude popíráno, že ten postoj byl 90
často nešťastný a chybný, nebudiž popíráno, že přispěl k vypuknutí světové války — ale *tvrdí se*, že císaři chyběl *dolus* [úmysl] válčení, že mluvil slova a podnikal věci, které měly proti jeho vůli účinek rozdmýchávající válku.

Kdyby se byli v Německu našli muži, kteří by škodlivý účinek, jejž jeho vystupování s sebou neslo, nezatajovali, nýbrž císaři vylíčili rostoucí nedůvěru celého světa — kdyby se nenašel jeden nebo dva, ale po tuctech muži takového druhu, zajisté by to na císaře udělalo dojem. Je ovšem správné, že Prus je ze všech lidí na světě ten, kdo se nejméně dokáže vmyslet do psýchy jiného člověka, a snad bylo v císařově okolí skutečně málo mužů, kteří stoupající obavy světa rozpoznali. Snad mnozí z těch, kdo císaři nepřetržitě vzdávali chválu, byli skutečně a poctivě toho názoru, že jeho vystupování je to správné. Ale mezi německými politiky posledních desetiletí bylo příliš mnoho chytrých mužů, než aby se nedalo věřit, že mnozí z nich měli jasný obraz situace, a zůstává pravdou, že ze šetrnosti k císaři a především k sobě samým nenašli odvahu zacházet s ním tvrdě a bezohledně mu říci pravdu do očí.

To nejsou výtky, to jsou vzpomínky — ale vzpomínky, které se nezdají zbytečné v době, kdy má být z císaře Viléma udělán obětní beránek celého světa. Zajisté, jaký už císař byl, takový experiment by se neobešel bez toho, že by bylo nejprve nutno překonat jistý odpor. Na ty první z jeho poddaných, kteří by si dovolili s císařem skutečně jednou promluvit bez obalu, by se patrně nejprve hledělo trochu udiveně, a k tomu se nechtěl nikdo propůjčit, nikdo nechtěl začít. Kdyby se však našli muži, kteří by tak postupovali bez ohledu na sebe samé, dostavil by se nepochybně úspěch, neboť císař nebyl jen dobré vůle, byl také vnímavý, a důsledná, cílevědomá práce na základě nebojácné poctivosti by na něj byla učinila dojem. Přitom byl císař skrznaskrz dobrý, blahovolný člověk. Působilo mu upřímnou radost činit dobro. Také byl prost nenávisti vůči nepřátelům. V létě 1917 se mnou mluvil o osudu svrženého cara a o svém přání mu pomoci a dostat jej eventuálně do Německa. A to přání nevzešlo jen z dynastických, nýbrž z lidských motivů. Opakovaně zdůrazňoval, že každá touha po pomstě je mu zcela vzdálená a že „sraženého protivníka zase zvedne“. 91

Domnívám se, že císař Vilém viděl mraky, které se na politickém obzoru kupily stále černější, ale byl zajisté upřímného a poctivého přesvědčení, že vznikly bez jeho nejmenšího zavinění, že vzešly jen ze závisti a žárlivosti a že není jiného prostředku, jak hrozící válečné nebezpečí držet v šachu, než právě ta okázale nasazená póza síly a neohroženosti. „Síla a moc Německa musí být denně vytrubována do světa, neboť dokud se nás bojí, nic nám neudělají“ — to byla zhruba teze na Sprévě. A echo světa křičelo zpátky: „To ustavičné honosení se německou silou, ty věčné pokusy o zastrašení dokazují, že Německo chce tyranizovat celý svět.“

Když válka vypukla, byl císař proniknut skálopevným přesvědčením,
92 že jde o jemu vnucenou obrannou válku, a to přesvědčení s ním sdílela drtivá většina německého národa. Mohu výše zmíněné závěry vyvozovat jen z celé psychy císaře a jeho okolí, jak ji znám, a z nepřímých zpráv. Jak jsem již zdůraznil, neměl jsem poslední léta před válkou a také ještě ty dva roky po vypuknutí války nejmenší přímý kontakt s Berlínem.

Když jsem císaře v zimě 1917 ve své funkci ministra zahraničí opět spatřil, shledal jsem jej zešedivělým, ale stále ještě stejně živým jako dříve. Přes okázale předváděnou jistotu ve vítězství se domnívám, že Vilém II. měl v zimě 1917 již pochybnosti o výsledku války a byl naplněn nejvroucnějším přáním dospět ke snesitelnému konci. Když jsem mu v průběhu jedné z našich prvních rozmluv domlouval, aby se nebál žádné oběti, jen aby válku skončil, přerušil mě slovy: „Ale co chcete? Nikdo nechce mír horoucněji než já. Ale slyšíme to přece den co den, ti druzí nechtějí mír, dokud nebude Německo rozdrceno.“ Ta odpověď byla správná, neboť všechny anglické projevy vrcholily v téže větě: *Germaniam esse delendam*[1] [Germánie musí být zničena]. Přesto jsem se pokusil císaře přemluvit, aby nabídl oběť Alsaska-Lotrinska, a dal jsem výraz svému přesvědčení, že Francii bude stěží možno pohnout k tomu, aby válku dále vedla, jestliže sama dosáhne všeho toho, co žádá její národní ideál. Domnívám se, že císař, kdyby měl naprostou jistotu, že to válku skutečně skončí, a kdyby se zbavil obavy, že by takovou bolestnou nabídku Německo pociťovalo jako nesnesitelnou, že, říkám, by císař sám za sebe souhlasil. Ale obava, že právě takový mír se ztrátami

[1] **Germaniam esse delendam** — Obměna věty, jíž Cato starší podle tradice končil každou řeč v senátu: *Ceterum censeo Carthaginem esse delendam* – ostatně soudím, že Kartágo musí být zničeno.

po všech přinesených obětech vžene německý národ do zoufalství, byla u něho rozhodující. 93

Ani dnes se nedá vůbec konstatovat, zda ta obava nebyla správná. V roce 1917 a ještě i 1918 byla víra ve vítězný konec v Německu tak silná, že je přinejmenším velmi pochybné, zda by byl německý národ s vydáním Alsaska-Lotrinska souhlasil. V říšském sněmu byly proti tomu všechny strany, i sociální demokraté.

Vysoký německý činitel mi na jaře 1918 řekl: „Měl jsem dva syny. Jeden zůstal na bitevním poli, ale raději dám ještě toho druhého, než abych se vzdal Alsaska-Lotrinska“; a tak jako on smýšleli mnozí.

Během těch půldruha roku, v nichž jsem samozřejmě často měl příležitost sejít se s Vilémem II., prodělalo jeho duševní rozpoložení přirozeně také různé fáze. Po velikých vojenských úspěších, například po zhroucení Ruska a Rumunska, se jeho generálům stále znovu dařilo získat jej pro svůj dobyvačný program, a byl by to mylný názor, kdyby se věřilo, že se Vilém II. veskrze a nepřetržitě držel myšlenky: „Především jen mír!“ Kolísal, byl někdy pesimističtější, někdy optimističtější, a tím se měnily i jeho mírové cíle. Ale je přece lidsky jen pochopitelné, že změněné situace na válčišti ovlivnily i psýchu jednotlivce, a žádný člověk v Evropě nebyl takových výkyvů prost.

Počátkem září 1917 psal například císaři Karlovi o nastávajícím útoku na italské frontě a v témž dopise se našla pasáž: „Doufám, že možnost společné ofenzivy našich spojeneckých vojsk oživí i náladu Tvého ministra zahraničí. K jiné než k důvěryplné náladě nemáme 94
podle mého soudu při uvážení celkové situace důvod.“ I jiné dopisy a výroky císařovy dokazují ty výkyvy v jeho náladě. Mimochodem se rád, stejně jako Wilhelmstraße[1], držel taktiky stavět vůči „válkou unavenému Rakousku-Uhersku“ na odiv důraznou jistotu ve vítězství, aby posílil naši odolnost.

Velikou zásluhu o zachování dobrých přátelských vztahů mezi Vídní a Berlínem si získal arcivévoda Fridrich. Nebylo vždy snadné řešit choulostivé otázky vedení války bez rozladění. Poctivý, přímý způsob arcivévodův a jeho vždy přátelské, skromné vystupování často zachránily obtížné situace.

[1] **Wilhelmstraße** — Berlínská ulice, v níž sídlil německý úřad zahraničí; jméno se užívalo pro německou zahraniční politiku jako celek.

Po zhroucení a po převratu, když se tupení císařské rodiny stalo zcela bezpečným podnikem, zalíbilo se jistým listům házet blátem i po arcivévodovi Fridrichovi. Nic z toho na něm neulpí. Ten princ je vznešený, bezvadně ryzí charakter a vždy vystupoval proti zlořádům. Lecčemu zabránil; nemohl-li zabránit všemu, nebyla to jeho vina.

Válkou unavený a po míru toužící v nejpravějším smyslu slova byl korunní princ Vilém, když jsem jej po mnoha letech v létě 1917 opět spatřil. Odcestoval jsem na francouzskou frontu, abych se s ním sešel a pokusil se, zda není možné jeho prostřednictvím vyvinout tlak ve smyslu povolnosti především na vládnoucí vojenské činitele.

Dlouhá rozmluva, kterou jsem s ním vedl, mi dokázala, že se — byl-
95 li kdy válečně naladěn — stal úplným pacifistou. Z mého deníku:

Na západní frontě 1917.

Jedeme k Camp des Romains. Po skupinách, abychom na auta neupoutali pozornost nepřátelského dělostřelectva, neboť místy je cesta nepříteli na očích. Jsem přidělen k Bethmannovi. Mluvili jsme o vojácích a Bethmann řekl: „Generálové po mně patrně budou házet ruční granáty, až mě spatří.“ Má strašlivě těžké postavení vůči těm zastáncům vítězného míru.

Vysoko nad námi nepřátelský letec. Krouží a čerta se stará o šrapnely, které kolem něho praskají. Střelba ustává a ten lidský pták krouží dál ve svých nedosažitelných výškách. Z dálky je slyšet dělostřeleckou palbu jako vzdálený hrom.

Od Camp des Romains nejsou francouzské linie daleko, pár set metrů. Tu a tam padne výstřel a je slyšet zavýt granát, jinak je ještě klid. Je ještě příliš časně, střelba obvykle začíná teprve k desáté hodině, v poledne ustává — přestávka na oběd — a odpoledne pokračuje.

Při zpáteční cestě začíná denní dělostřelecká bitva. Na celé linii to nepřetržitě duní.

Saint-Mihiel.

Zastavili jsme v Saint-Mihiel. Zůstalo tu mnoho Francouzů. Byli zadrženi jako rukojmí, aby město nebylo ostřelováno. Na náměstí stáli lidé kolem a prohlíželi si kolonu aut.

Mluvil jsem se starou ženou, která stranou od ostatních seděla na schodech před domem. Řekla: „Nikdy už se to neštěstí nenapraví. Horší už to být nemůže, než je. Mně je jedno, co se stane. Nejsem odsud. Můj
96 jediný syn padl, můj dům shořel, nemám už co ztratit. Nemám už nic

než nenávist k Němcům, a tu odkážu Francii.“ A dívala se mimo mne do prázdna. Mluvila bez vášně — jen strašlivě smutně.

Ta příšerná nenávist! Generace budou klesat do hrobu, než ta záplava nenávisti opadne. A je vyrovnání, kompromisní mír možný při téhle psýše národů? Nemusí to dojít tak daleko, že jeden z obou bude ležet na zemi a bude zničen?

Saint-Privat.

Na cestě do Met jsme projížděli Saint-Privat. Podél silnice leží pomníky, které vyprávějí o roce 1870. Všude historická, krví hnojená půda. Každý kámen a každá skvrna mluví o minulých velkých dobách. Zde bylo zaseto símě myšlenky odvety, o kterou se nyní zápasí.

Bethmann, zdá se, uhodl mé myšlenky. Každá oběť by byla pro Německo snesitelnější, míní, než postoupení Alsaska, protože by tím Německo muselo vymazat jednu z nejskvělejších epoch svých dějin.

Sedan.

Na cestě do korunního princova kvartýru.

Tam leží ten malý dům, kde se konalo historické setkání Bismarcka a Napoleona III. Žena, která tam tehdy bydlela, zemřela teprve před několika týdny. Viděla přicházet Němce podruhé. Nějakého Moltkeho zase patrně přivedli s sebou — Bismarck chybí. Ale ta podrobnost starou ženu patrně příliš nezajímala.

U korunního prince.

Pěkný, malý dům, mimo obec. Našel jsem tam vyzvání korunního prince, abych k němu ihned přišel, a tak jsme mluvili skoro hodinu mezi čtyřma očima, ještě před večeří. Nevím, zda byl korunní princ kdy válečně naladěn, jak lidé vyprávějí, ale dnes už není. Chce mír, touží po něm, jen neví, jak k němu dojít. Mluvil velmi klidně a rozumně. Byl by pro to přinést i územní oběti, ale zdá se také věřit, že by to Německo nesneslo. V kontrastu mezi skutečnou vojenskou situací, důvěryplnými očekáváními generálů — a obavami, které sedí v hlavě vojenského laika, je ta veliká obtíž. A pak to přece není jen Alsasko-Lotrinsko. Zničení německého militarismu znamená na Temži přece jednostranné odzbrojení Německa. Může armáda, která stojí daleko v nepřátelské zemi a jejíž generálové jsou přesvědčeni o konečném vítězství, může národ, který není poražen, toto snést?

97

Přesto jsem korunnímu princi domlouval, aby se svým otcem o tom postoupení promluvil. Byl s tím zcela srozuměn. Pak jsem jej jménem císařovým pozval do Vídně, což slíbil učinit, jakmile dostane povolení.

Po návratu mu císař napsal dopis, který jsem navrhl já, v němž se vyskytla tato pasáž:

„Můj ministr zahraničí mi ohlásil zajímavou rozmluvu, kterou měl tu čest s Tebou mít, a všechny Tvé výroky mě ze srdce potěšily, protože se v nich tak přesně zrcadlí můj názor na situaci. Přes všechny nadlidské výkony našich vojsk vyžaduje situace v zázemí bezpodmínečně konec války ještě před zimou, to platí pro Německo právě tak jako pro nás. Turecko už vydrží jen velmi krátce a s ním ztrácíme i Bulharsko,
98 pak jsme sami dva, a nadcházející jaro přinese Ameriku a ještě posílenou Dohodu. Mám na druhé straně jisté náznaky, že bychom Francii mohli získat pro sebe, kdyby se Německo mohlo rozhodnout k jistým územním obětem v Alsasku-Lotrinsku. Získáme-li Francii, jsme vítězi, a Německo se může jinak vydatně odškodnit. Ale nechci, aby Německo tu oběť neslo samo. Chci sám nést lví podíl té oběti a prohlásil jsem Jeho Veličenstvu Tvému otci, že jsem za výše zmíněných podmínek ochoten nejen vzdát se celého Polska, nýbrž i postoupit Halič Polsku a pomoci tu *říši* připojit k Německu. Německo by na východě získalo říši, zatímco by na západě vydalo část své země. V roce 1915 jsme, aniž bychom žádali jakoukoli podstatnou kompenzaci, v zájmu našeho spolku na prosby Německa nabídli věrolomné Itálii Trentino, abychom se vyhnuli válce. Dnes je Německo v podobné, avšak daleko nadějnější situaci. Ty jako dědic německé císařské koruny jsi oprávněn vhodit své závažné slovo na váhu, a vím, že Jeho Veličenstvo Tvůj otec to stanovisko ohledně Tvé spolupráce plně a zcela sdílí. Proto Tě prosím, abys v této pro Německo i pro Rakousko-Uhersko rozhodující hodině uvážil celkovou situaci a spojil své snahy s mými, aby se válka rychle a čestným způsobem skončila. Setrvá-li Německo na svém odmítavém stanovisku a zničí možný mír, je situace v Rakousku-Uhersku velmi kritická.

Zcela zvláště by mě potěšilo, kdybych si s Tebou mohl co nejdříve promluvit, a slib, který jsi mi vzkázal po hraběti Czerninovi, že nás brzy
99 navštívíš, mě těší zcela mimořádně.“ Odpověď korunního prince byla velmi přátelská a vstřícná, pohybovala se však ve všeobecných frázích, a bylo jasné, že se německým vojenským činitelům podařilo udusit jeho snahy v zárodku. Když jsem Ludendorffa o nějaký čas později potkal

v Berlíně, byl můj názor potvrzen slovy, jimiž mě oslovil: „Co jste to udělal s naším korunním princem, vždyť je úplně ochablý? Ale zase jsme ho nafoukli.“

Ta hra byla vždy táž. V poslední době války platila v Německu jediná vůle, a tou byla vůle Ludendorffova. Jeho myšlení bylo pouze boj a jeho duše vítězství.

IV.

RUMUNSKO

103

1.

Mé jmenování vyslancem v Bukurešti na podzim 1913 bylo pro mě zcela nečekané a velmi proti mé vůli. Stalo se z iniciativy arcivévody Františka Ferdinanda. Nikdy jsem nepochyboval, že mě arcivévoda bude chtít někdy později uplatnit v politice; za života císaře Františka Josefa mě to zastihlo překvapivě.

Ve Vídni panoval v té době veliký rozpor v posuzování rumunské otázky. Prorumunský směr bojoval proti protirumunskému. Exponentem prvního byl arcivévoda František, s ním, byť méně vyhraněně, Berchtold — exponentem druhého Tisza a s ním zhruba celý uherský parlament. První směr si přál užší připojení Rumunska k monarchii, druhý nahradit to spojenectví spojenectvím s Bulharskem; oba se však shodovaly v přání, aby se jednou úplně vyjasnilo, jak s tím spojenectvím vlastně je a zda máme za Karpaty přítele, nebo nepřítele. Můj předchůdce Karel Fürstenberg[1] o tom sice referoval zcela jasně a zcela správně, sdílel však osud mnohých vyslanců: nevěřilo se mu.

Konkrétní úloha, která mi byla uložena, směřovala tedy k tomu, za prvé prozkoumat, zda to spojenectví má nějakou praktickou cenu, a v případě, že budu negativního názoru, navrhnout takové prostředky a cesty, které by je mohly učinit životaschopným. Musím zde vsuvkou 104
poznamenat, že mé jmenování vyslancem v Bukurešti vyvolalo bouři v uherském parlamentu. Důvodem rozhořčení nad mou volbou, tehdy v Uhrách dost obecně rozšířeného, byla brožura, kterou jsem napsal několik let předtím a v níž jsem napadl maďarskou politiku, ovšem dost vehementní formou. Hájil jsem stanovisko, že politika potlačo-

[1] **Karel Emil princ Fürstenberg** — Rakousko-uherský vyslanec v Bukurešti 1911–1913, Czerninův bezprostřední předchůdce.

vání národů se natrvalo nedá udržet a že Uhry mohou mít budoucnost jen tehdy, když s tou politikou definitivně skoncují a přiznají národům plnou rovnoprávnost. Ta brožura mi byla v Budapešti neobyčejně zazlívána a zástupci v uherském parlamentu chovali obavu, že bych nyní mohl v Rumunsku inaugurovat politiku, která by ve smyslu myšlenkového pochodu brožury byla namířena proti oficiální vídeňské a pešťské politice. To byla doba, kdy jsem se seznámil s Tiszou. Měl jsem s ním dlouhou a velmi otevřenou rozpravu o celé otázce a řekl jsem mu, že na stanovisku, které jsem ve své brožuře zastával, musím trvat, protože odpovídá mému pevnému přesvědčení, že však plně uznávám, že jsem v okamžiku přijetí vyslaneckého postu povinen zařadit se jako kolečko do velkého státního stroje a loajálně podporovat politiku Ballplatzu. Pokládám to stanovisko i dnes za zcela oprávněné. Jednotná politika by byla zcela vyloučena, kdyby každý podřízený úředník chtěl uvádět v život své vlastní názory, ať jsou správné, nebo nesprávné, a já sám bych jako ministr nikdy nebyl strpěl vyslance, který by se pokoušel samostatně provozovat politiku odchylnou od mé. Tisza mě požádal, abych mu dal čestné slovo, že nepodniknu žádné úsilí, abych do sedla
105 pozvedl politiku protichůdnou té vídeňsko-pešťské, a já jsem s tím vyslovil souhlas za předpokladu, že arcivévoda následník trůnu to řešení přijme. S posledně jmenovaným jsem pak měl rovněž rozpravu a setkal jsem se ihned s jeho plným souhlasem se svým postupem, který odůvodnil takto: dokud je následníkem trůnu, nebude se ani on nikdy pokoušet inaugurovat politiku, která by odporovala politice císařově. Proto také ode mne nemůže nic podobného očekávat. Přijde-li na trůn, bude se ovšem snažit zjednat platnost svým vlastním názorům, v tom případě ho však už budu moci v jeho snahách podporovat nikoli v Bukurešti, nýbrž pravděpodobně na jiném postu. Arcivévoda mě požádal, abych ten post přijal z přátelství k němu, a nakonec jsem se k tomu rozhodl, když mi Berchtold slíbil, že nejdéle za dva roky nebude mému opětovnému odchodu dělat žádné obtíže.

Arcivévoda František čerpal své prorumunské smýšlení z velmi chatrného zdroje. Rumunsko neznal téměř vůbec. Byl, pokud vím, jedinkrát v zemi, a to na krátké návštěvě u krále Carola v Sinaii, a přátelské přijetí, kterého se jak jeho choti, tak jemu od starého královského páru dostalo, dobylo jeho srdce útokem, a on zaměnil krále Carola s Rumunskem. To byl opět důkaz, jak silně osobní vztahy směrodatných

činitelů ovlivňují politiku národů. Starý královský pár přivítal arcivévodu na nádraží, královna objala a políbila vévodkyni a nechala ji jet do zámku po své pravici. Zkrátka, bylo to poprvé, kdy se s vévodkyní z Hohenbergu zacházelo jako s rovnoprávnou manželkou jejího muže podle zavedených forem. Těch několik hodin v Rumunsku užíval arcivévoda radosti, kterou každý z nás pociťuje jako něco zcela přirozeného, 106
že totiž vlastní žena je totéž co muž, nikoli něco méněcenného, co je odsouváno dozadu. Na vídeňském dvorním plese musela vévodkyně kráčet za všemi arcivévodkyněmi a nenašla pána, který by jí nabídl rámě. V Rumunsku byla *jeho ženou* a ceremoniál se nestaral o její narození. Jak už byl arcivévoda založen, cenil si toho důkazu přátelského taktu od krále neobyčejně vysoko, a od té doby mělo pro něj Rumunsko zvláštní kouzlo. Kromě toho měl správný pocit, že při změně jistých politických poměrů lze dosáhnout skutečně úzkého spojeneckého poměru mezi Rumunskem a námi. Cítil víc, než věděl, že sedmihradská otázka leží jako veliký blok mezi Vídní a Bukureští a že ten blok, jednou odklizený, by změnil celý obraz.

První část mé úlohy, konstatovat, v jakém stavu se to spojenectví vůbec nachází, nebyla těžká, neboť už první dlouhé rozhovory s králem Carolem mě nenechaly na pochybách, že stařičký monarcha sám pokládá to spojenectví za velmi nejisté. Král Carol byl neobyčejně chytrý, velmi opatrný a rozvážný muž a nebylo snadné přimět jej k řeči, měl-li úmysl mlčet. Otázku životaschopnosti spojenectví jsem vyjasnil tou formou, že jsem králi při třetí nebo čtvrté audienci navrhl, aby bylo spojenectví pragmatizováno, to jest aby je ratifikovaly parlamenty ve Vídni, Pešti a Bukurešti. Zděšení, které ten návrh u krále vyvolal, pouhá myšlenka, že by mohlo být vyzrazeno přísně střežené tajemství, že vůbec nějaké spojenectví existuje — to zděšení mi dokázalo, jak zcela nemožné je za daných poměrů povolat tu mrtvou literu k životu.

Mé zprávy uložené na Ballplatzu nenechávají žádnou pochybnost 107
o tom, že jsem tu první mi položenou otázku zodpověděl tím způsobem, že jsem co nejkategoričtěji prohlásil, že spojenectví s Rumunskem není za panujících okolností nic jiného než bezobsažný cár papíru.

Druhá otázka, zda existují prostředky a cesty, jak učinit spojenectví živým, a které ty prostředky a cesty jsou, byla teoreticky právě tak snadno zodpověditelná, jako byla prakticky těžko proveditelná. Jak již zmíněno, překážkou skutečně užších vztahů mezi Bukureští a Vídní

byla velkorumunská otázka, to jest rumunská touha po národním sjednocení s „bratry v Sedmihradsku“. Proti té touze stálo samozřejmě příkře maďarské stanovisko. Je nyní zajímavé a pro celou tehdejší situaci příznačné, že mi brzy po mém nástupu do úřadu učinil v Rumunsku později tak pověstný válečný štváč Nicolae Filipescu[1] návrh, aby bylo Rumunsko sjednoceno se Sedmihradskem a aby celé to sjednocené Velké Rumunsko pak vstoupilo do poměru k monarchii, asi jako Bavorsko k Německé říši. Přiznávám otevřeně, že jsem se té myšlenky chopil oběma rukama, neboť vyšla-li ze strany, která byla odjakživa právem pokládána za monarchii nejnepřátelštější, nebylo vůbec pochyby, že by se jí umírněné živly Rumunska chopily s ještě větším zadostiučiněním. Domnívám se i dnes ještě, že ta myšlenka, tehdy provedená, by byla měla za následek skutečné připojení Rumunska k monarchii, že by pak uveřejnění spojenectví nenarazilo již na žádný odpor a že by nás následkem toho i vypuknutí světové války bylo zastihlo v jiné situaci. Bohužel ta myšlenka ztroskotala již ve svém úplně prvním stadiu na nejpříkřejším a nejostřejším odporu Tiszově.
108 Císař František Josef se postavil úplně na stanovisko hraběte Tiszy, a bylo zcela vyloučeno něčeho argumenty dosáhnout. Na druhé straně přece v té době nikdo nemyslil na to, že veliká válka, a tím zkouška spojenectví, bezprostředně hrozí, a já jsem se nad svými nezdařenými snahami utěšoval tím, že jsem měl pevnou naději, že ta, jak se mi zdálo a dnes ještě zdá, velkorysá myšlenka za vlády arcivévody Františka jistě stane skutečností.

Při mém příchodu do Rumunska se právě měnila vláda. Konzervativní vláda Maiorescova[2] udělala místo liberální vládě Brătianově. Vládní taktika krále Carola byla zcela svérázná. Od počátku měl zásadu nikdy nepostupovat násilím nebo i jen větší energií proti škodlivým proudům ve vlastní zemi, nýbrž vždy ustupovat pokusům o vydírání, jimž byl stále vystaven. Znal svůj národ velmi přesně a věděl, že se musí obě strany, konzervativci jako liberálové, střídavě pouštět ke žlabu, dokud se u něho dostatečně nenasytí a nebudou připraveny udělat zase místo těm druhým. Téměř každá změna vlády se ode-

[1] **Nicolae Filipescu** (1862–1916) — Rumunský konzervativní politik, nejhlasitější zastánce vstupu do války na straně Dohody.

[2] **Titu Maiorescu** (1840–1917) — Rumunský ministerský předseda 1912–1913, literární kritik a zakladatel spolku Junimea.

hrávala stejným způsobem: opozice, která se chtěla dostat k moci, začala vyhrožovat a hrát si s revolucí. Vyhlásilo se nějaké heslo, zcela nemožný požadavek, vehementně se žádal a lid se pro něj rozvášnil; stávající vláda, která ten požadavek vůbec nemohla splnit, odstoupila, a opozice, jednou přišedši k vládě, už nemyslila na to dodržet, co slíbila. Starý král tu hru znal zcela přesně a nechával opoziční vodu vždy stoupat tak dlouho, až šla jeho vládě po krk, pak vyměnil své muže a přihlížel, dokud hra nezačala znovu. V Rumunsku je zvykem, že každá z obou stran, když se dostane k moci, vymění celý aparát až 109
po posledního úředního sluhu. To opatření stálé výměny má zřejmé stinné stránky. Ostatně nelze popřít, že je praktické potud, že činí použití násilných prostředků zbytečným. Právě vylíčeným způsobem se dostala do sedla i Brătianova[1] vláda roku 1913. Maiorescu vládl k úplné spokojenosti krále i klidně smýšlejícího obyvatelstva země. Právě bukurešťským mírem a „dobytím“ Dobrudže dosáhl v očích Rumunů velikého diplomatického úspěchu. Vtom vystoupil Brătianu s požadavkem velikých agrárních reforem. Ty agrární reformy jsou jedním z koníčků rumunské politiky, na nějž se stále znovu nasedá, jakmile jde o to zapřáhnout chudé zbědované rolníky před vůz vlastní agitace, a vždy znovu se ten manévr daří díky stále velmi nedostatečné inteligenci rumunského rolnického obyvatelstva, vždy znovu tahají té či oné straně kaštany z ohně a vždy znovu jsou jednoduše odstrčeni stranou, jakmile je účel splněn. I Brătianu, jednou vyzdvižen do sedla, už vůbec nemyslil na to dodržet dané sliby, nýbrž vedl kurs, který nastoupil Maiorescu, klidně dál.

Přesto bylo podstatně obtížnější dojít s Brătianem v otázce zahraniční politiky ke zdárnému výsledku, než by to bylo bývalo s Maiorescuem, protože první měl úplně západoevropskou orientaci a v hloubi srdce byl prostě germanofob. Jedním z rozdílů mezi liberály a konzervativci vždy bylo, že liberálové dostali pařížské vychování, mluvili jen francouzsky a německy neuměli, zatímco konzervativci byli podle vzoru Carpova[2] a Maiorescuova berlínskými odnožemi. Protože myšlenka připoutat Rumunsko změnou vnitřní uherské politiky defi- 110

[1] **Ion I. C. Brătianu** (1864–1927) — Rumunský ministerský předseda 1914 – leden 1918 a znovu od listopadu 1918. Czerninův hlavní protihráč v Bukurešti.

[2] **Petre P. Carp** (1837–1919) — Rumunský konzervativní politik, ministerský předseda 1900–1901 a 1910–1912. Nejvýraznější rumunský germanofil.

nitivně a pevně k nám nebyla prosaditelná, stala se přirozeně a jaksi automaticky aktuální myšlenka nahradit Rumunsko Bulharskem. Ta myšlenka, která byla především hraběti Tiszovi neobyčejně sympatická, zase nemohla být provedena, protože po bukurešťském míru roku 1913 bylo úplně vyloučeno dostat Rumunsko a Bulharsko pod jeden klobouk a spojenectví se Sofií by Rumunsko hnalo přímo do nepřátelského tábora. Proti poslední eventualitě se z výše uvedených důvodů vzpíral jak Berchtold, tak arcivévoda následník trůnu, a i císař František Josef patrně tu eventualitu viděl nerad — a tak zůstalo vše při starém, Rumunsko nebylo získáno, ani nahrazeno Bulharskem, ve Vídni se spokojili s tím ponechat ostatní budoucnosti.

Po společenské stránce nebyl rok, který jsem před válkou strávil v Rumunsku, nepříjemný. Vztahy, které rakousko-uherský vyslanec měl jak ke dvoru, tak k četným bojarům, byly přátelské a příjemné, a nikdo by v té době nebyl mohl věřit, jaké záplavy nenávisti zakrátko narazí na rakousko-uherské hranice.

Za války se pak stal i společenský život nepříjemným, jak dokazuje tento příklad: v Bukurešti žil nadporučík princ Sturdza[1], který byl známý *exaltado* [exaltovanec, horká hlava] a rváč a zarytý úhlavní nepřítel Rakouska-Uherska. Toho muže jsem osobně neznal a nebyly tu žádné osobní momenty, když jednoho dne začal s tím, že mě v novinách veřejně tupil jako exponenta monarchie. Když jsem na jeho články samozřejmě nereagoval, napsal mi v listě „Adevărul[2]“ otevřený
111 dopis, v němž mi sdělil, „že mi při první příležitosti veřejně vrazí políček“. Telegrafoval jsem Berchtoldovi a vyžádal si císařské povolení, abych se s tím individuem mohl střílet, protože byl důstojník, a tedy podle našich pojmů satisfakceschopný. Císař František Josef mi dal říci, že je vyloučeno, aby se vyslanec dueloval v zemi, v níž je akreditován, a ať si stěžuji u rumunské vlády. Šel jsem nato k Brătianovi, který prohlásil, že nemůže dělat absolutně nic. Podle zákonů a pravidel země prý není cizí vyslanec proti takovým urážkám chráněn. Kdyby Sturdza své hrozby provedl, bude prý zavřen, předtím prý se nedá nic dělat.

---

[1] **kníže Sturdza** — Rumunský nadporučík a publicista listu „Adevărul“, který Czernina jako vyslance veřejně napadal.

[2] **Adevărul** — Bukurešťský deník, za války vyhraněně protirakouský.

Prohlásil jsem nato Brătianovi, že stojí-li věc takto, budu v budoucnu vycházet jen s revolverem a toho muže zastřelím, kdyby se mě dotkl; žije-li člověk v zemi, která má mravy „Divokého západu“, musí se podle toho postupovat. Nadporučíkovi jsem dal vzkázat, že budu denně přesně v jednu hodinu obědvat v hotelu Boulevard. Tam si pro kulku může přijít, chce-li.

Když jsem příště opět spatřil císaře Františka Josefa, vyptával se, jak to šlo dál, a já jsem mu vyprávěl svůj rozhovor s Brătianem a svůj pevný úmysl pomoci si sám. Císař odvětil: „Přirozeně se nemůžete nechat bít. Máte úplně pravdu. Jen ho zastřelte, jestli se vás dotkne.“

Sturdzu jsem pak ještě několikrát potkal v restauracích i v salonech, aniž se pokusil své hrozby provést. Ten muž, který měl naturel odvážného dobrodruha, pak dezertoval k ruské armádě a bojoval v ní proti nám v době, kdy bylo Rumunsko ještě neutrální. Pak jsem jej ztratil z očí. Úplná svoboda tisku, spojená se surovostí tamních mravů, hnala 112
nejrozmanitější květy, a i vlastní králové byli často tupeni. Král Carol[1] mi v té věci vyprávěl drastické příklady. Když byl král Ferdinand[2] ještě neutrální, objevil se v jednom humoristickém listě obrázek, který představoval krále mířícího na zajíce, a pod ním stál zajícův výkřik: „Slyš, můj milý, ty máš dlouhé uši, já mám dlouhé uši, ty jsi zbabělec, já jsem zbabělec. Bratře, proč na mne střílíš?“

Ta svoboda tisku se dnem vypuknutí války proměnila v opak a byla nahrazena nejostřejší cenzurou a diktaturou.

Rumunsko je zemí protikladů: krajinných, sociálních i klimatických. Hornatý sever se svými nádhernými Karpaty patří k nejkrásnějším horským krajům; pak přichází nekonečná, nevýslovně jednotvárná, úrodná rovina Valašska, která se zase mění v rajské údolí Dunaje. Zvláště na jaře, když Dunaj každoročně zaplavuje široké úseky, nabízí ten pás země nepopsatelná kouzla. Připomíná tropy. Pralesy stojící ve vodě, s rozptýlenými ostrovy, kde život bujně vzrůstá. Není krásnější krajiny pro lovce. Všechny druhy dravých ptáků, volavky, kachny,

---

[1] **Král Carol** — Carol I. zemřel 10. října 1914, v týž den, kdy na trůn nastoupil Ferdinand. Vyprávění o době, kdy byl „král Ferdinand ještě neutrální“, od něj tedy pocházet nemohlo. Autorova nepřesnost; text se neopravuje.

[2] **král Ferdinand** (1865–1927) — Ferdinand I. rumunský, synovec Carola I. a od 10. října 1914 jeho nástupce. Dne 27. srpna 1916 vyhlásilo Rumunsko pod jeho vládou válku Rakousku-Uhersku.

pelikány a jiné ptáky tu člověk potkává vedle vlka a divoké kočky, a celé dny se dá v tom ráji veslovat a toulat se, aniž se člověk unaví.

Rumuni mají obecně málo smyslu pro sport, protože nejsou tělesné námaze nakloněni. Jakmile mohou, opouštějí zemi a tráví svůj čas v Paříži nebo na Riviéře. Ta cestovní touha je u nich tak silná, že byl vytvořen zákon, který každého Rumuna pod hrozbou jinak vyšší daně nutí
113 strávit část roku v zemi. Od zčásti nezměrně bohatých bojarů se venkovské obyvatelstvo odráží svou zoufalou chudobou. Rumunský sedlák je kulturně ještě ohromně zaostalý, přece však je to pilný, klidný, skromný typ, jehož dojemná nenáročnost stojí v křiklavém protikladu k horním vrstvám.

Společenské poměry horních deseti tisíc jsou komplikované tím, že otázka titulu hraje od zrušení šlechty roli jako nikde na světě. Zhruba každý Rumun nosí šlechtický titul, nějak si jej odvozuje, neobyčejně si na něm zakládá a zazlívá cizincům neznalost příslušné vědy. Obecně půjde člověk nejjistěji, když každého tituluje *mon prince* [knížepane]. Za druhé je pro neustálé rozvody a opětovné sňatky cizinci ztíženo proniknout do vnitřní souvislosti bukurešťské společnosti. Téměř každá žena je alespoň jednou rozvedená a znovu provdaná, a z toho vyplývají komplikované příbuzenské poměry na jedné straně a tolik narušených osobních vztahů na druhé, že patří k nejobtížnějším úkolům pozvat dvacet Rumunů — a především Rumunek — k jídlu, aniž by se někde narazilo.

Za starého režimu patřilo k úlohám mladších pánů přidělených vyslanectví dokázat svůj klíčící diplomatický talent obratným sestavením takových seznamů k diner a vyhnutím se všem hrozícím úskalím. Protože se však „otázka pořadí“ v Rumunsku bere právě tak vážně, jak je neupravená — téměř každá dáma si nárokuje pro sebe první místo —, je správné „placírování“ u diner rovněž ještě otázkou vysokých diplomatických schopností. V Bukurešti byl tucet dam, které vůbec přijaly pozvání jen tehdy, byly-li si jisty, že budou i placírovány na prvním místě.
114 Můj předchůdce v úřadě rozťal gordický uzel těch obtíží tím, že nechal servírovat u četných malých stolů a vytvořil tak veliký počet „prvních míst“, aniž ovšem mohl ani tímto prostředkem uspokojit všechny ambice.

2.

Zprávu o zavraždění arcivévody následníka trůnu jsem dostal v Sinaii od Brătiana. Ležel jsem tehdy následkem influenzy v posteli, když se u mě Brătianu telefonicky dotázal, zda vím něco o tom, že vlak arcivévodův měl v Bosně nehodu a že jak on, tak vévodkyně jsou mrtvi. Po tom prvním poplašném volání brzy následovaly správnější zprávy a nenechaly nikoho na pochybách o velikosti katastrofy. První dojem v Rumunsku byl dojem nejhlubší a nejupřímnější soustrasti a opravdové konsternace. Nikdy Rumunsko nemyslilo na to, že by se mu mohlo podařit splnit ve válce sen svých národních přání, vždy bylo vedeno jen nadějí, že přátelské vyrovnání s monarchií může sjednocení všech Rumunů uskutečnit, a právě v tom ohledu vkládali v Bukurešti největší naděje do arcivévody následníka trůnu. Tak se zdálo, že s jeho smrtí bylo pohřbeno i Velké Rumunsko, a z toho pocitu je třeba chápat onen upřímný zármutek, který tehdy zachvátil všechny kruhy Rumunska. Pověstný Take Ionescu[1] po obdržení zprávy v salonu mé ženy hořce plakal a kondolence, které jsem dostal, neměly charakter, který takové manifestace obvykle nesou, nýbrž byly výbuchy skutečné a upřímné bolesti. Ruský vyslanec Poklewski[2] prý učinil surový výrok, který zhruba směřoval k tomu, „že není důvodné dělat kvůli tomu incidentu tolik povyku“, a všeobecné rozhořčení, které to slovo vyvolalo, dokazuje, jak silné byly sympatie, jichž zavražděný v té zemi požíval. 115

Jako jednou ranou se však změnila celá situace, jakmile vešlo ve známost ultimátum. Nikdy jsem se neoddával iluzím o rumunské psýše a bylo mi také úplně jasné, že upřímná lítost nad zavražděním arcivévody vzešla přirozeně z egoistických motivů, a to, jak řečeno, z obavy, že se nyní bude třeba vzdát národních přání. Ultimátum a válečné nebezpečí, které se z hodiny na hodinu hrozivě objevovalo na obzoru, převrátilo celou rumunskou psýchu a nechalo ji náhle rozpoznat, že jejího cíle lze dosáhnout i jinou cestou: ne mírově, nýbrž válečně, ne s monarchií, nýbrž *proti* ní. Nikdy bych nepokládal za možné, že se takový obrat může skutečně během několika hodin uskutečnit. Pravé i hrané rozhořčení nad tónem ultimáta bylo na denním pořádku a všeobecný vý-

[1] **Take Ionescu** (1858–1922) — Rumunský politik, vedle Filipesca hlavní zastánce vstupu do války na straně Dohody a připojení Sedmihradska.

[2] **Stanislav Poklevskij-Kozell** — Ruský vyslanec v Bukurešti, Czerninův hlavní protihráč o rumunskou orientaci. Po revoluci zůstal v Bukurešti jako představitel „bílého“ Ruska.

rok zněl: „*L'Autriche est devenue folle.*“ [Rakousko se zbláznilo.] Ženy a muži, kteří se mnou po rok stáli v dobrém, přátelském poměru, se náhle stali zahořklými nepřáteli, všude člověk narážel na směs rozhořčení a probouzející se dychtivosti, že teď konečně bude možné splnit nejžhavější přání srdce. Ještě v některých kruzích nálada po několik dní kolísala. Před vojenskou mocí Německa měli Rumuni svatý respekt a rok 1870 byl u mnohých Rumunů v ještě příliš svěží paměti. Když ale Anglie vstoupila do řad našich odpůrců, zmizela i ta obava, a od toho okamžiku bylo drtivé většině Rumunů jasné, že splnění jejich aspirací
116 je již jen otázkou času a otázkou diplomatické obratnosti. Vlna nenávisti a dobyvačné touhy, která se na nás hnala, byla v prvním stadiu války mnohem silnější než v různých pozdějších stadiích, protože Rumuni, jako ostatně my všichni, udělali tu chybu, že počítali s mnohem kratším trváním války, a proto věřili, že rozhodnutí je mnohem blíž, než ve skutečnosti bylo. Teprve později, po velikých úspěších Němců na západě, po Gorlici a po podrobení Srbska, vystoupily mezi Rumuny různé proudy, které se zasazovaly o zdržovací politiku. V úplně prvním okamžiku bylo kromě Carpa a jeho malé skupiny více či méně vše pro to vrhnout se na nás ihned.

Zcela sám, jako skála v burácejícím moři té nenávisti, stál ubohý starý král Carol se svým německým srdcem. Dostal jsem příkaz přečíst mu ultimátum v tutéž hodinu, kdy bylo předáváno v Bělehradě, a dojem, který ta četba na starého krále učinila, mi zůstane věčně nezapomenutelný. On, chytrý, starý politik, ihned rozpoznal nezměrný dosah toho kroku, a nedočetl jsem tu listinu do konce, když mě bledý jako mrtvola přerušil výkřikem: „To je světová válka!“ Trvalo dlouhou dobu, než se vůbec dokázal vzpamatovat a začal hledat ta východiska, která mu dávala naději, že by snad přece mohlo být umožněno ještě mírové řešení. Musím zde vsuvkou poznamenat, že nějaký čas předtím byl car se Sazonovem v Constanţe a konalo se tam setkání s královskou rumunskou rodinou. Odcestoval jsem den po carově odjezdu do Constanţy, abych poděkoval, neboť mi král propůjčil velkokříž jednoho ze svých řádů, zjevně aby dokázal, že přes Rusko nezapomíná na své spojenectví, a při té příležitosti mi vyprávěl zajímavé podrobnosti o té návštěvě.
117 Nejzajímavější bylo jeho vylíčení rozhovoru s ruským ministrem zahraničí. Na jeho otázku, zda Sazonov pojímá evropskou situaci jako stejně zajištěnou jako on, král sám, odvětil Sazonov přisvědčivě: „*Pourvu que*

l'Autriche ne touche pas à la Serbie." Ten výmluvný výrok jsem samozřejmě ihned ohlásil do Vídně, ale ani Vídeň, ani král, ani já jsme tehdy ten myšlenkový pochod úplně nepochopili. Poměr mezi Srbskem a monarchií nebyl v té době horší, spíše lepší než obvykle, a nebyl tu ani nejmenší úmysl z naší strany udělat Srbům něco zlého. Podezření, že Sazonov již tehdy věděl, že se ze srbské strany něco proti nám chystá, nelze proto odmítnout.

Na ten Sazonovův výrok mě nyní král upomněl a tázal se, zda jsem to tak důležité faktum do Vídně neohlásil. Přisvědčil jsem, ale zároveň jsem zdůraznil, že ten výrok je pro mě o důvod víc věřit, že atentát byl zločin dlouho předem připravený a vykonaný pod ruskou patronací.

Podnět k podezření, že atentát byl rusko-rumunský, dal už svého času debrecínský zločin, který tehdy vzbudil tolik pozornosti.

Dne 24. února 1914 uveřejnila „Uherská korespondenční kancelář" tuto zprávu:

„Dnes dopoledne se v úřední místnosti nově zřízeného řeckokatolického uherského biskupství, které se nachází ve druhém patře paláce obchodní a živnostenské komory v ulici Ference Deáka, udála strašlivá exploze, a to v úřední místnosti zástupce biskupova, vikáře Mihálye Jaczkovicse[1], v níž se kromě něho nacházel i sekretář János Slepkovszky[2]. Oba byli roztrháni na kusy. V sousední místnosti se zdržoval řeckokatolický biskup István Miklóssy, který však kupodivu zůstal nezraněn. V jiné místnosti se nacházel advokát a právní zástupce biskupství Sándor Csatth, který byl výbuchem smrtelně zraněn. Ve třetí místnosti byli zabiti biskupův sluha a jeho žena. Veškeré stěny kancelářských prostor se zřítily a celá budova byla silně otřesena. Exploze způsobila v domě takovou paniku, že se všichni jeho obyvatelé rozprchli v divokém útěku. V sousední soudní budově ve Werbőczyho ulici byly tlakem vzduchu roztříštěny veškeré okenní tabulky. Uvolněné tašky padaly na ulici a zranily několik chodců. Čtyři mrtví a ranění byli dopraveni do nemocnice. Biskup opustil zděšeně budovu a odebral se do bytu jednoho přítele. Dcera biskupova zástupce Jaczkovicse utrpěla na

118

[1] **Mihály Jaczkovics** (1858–1914) — Generální vikář řeckokatolické hajdúdorožské eparchie. Zahynul při bombovém atentátu v Debrecíně, mířeném na biskupa Miklóssyho.

[2] **János Slepkovszky** — Sekretář hajdúdorožského biskupství, jedna z obětí debrecínského atentátu v únoru 1914.

zprávu o tragické smrti svého otce záchvat šílenství. Příčinu exploze se dosud nepodařilo zjistit.“

Byl jsem brzy do té záležitosti zapleten potud, že se Uhry a Rumunsko navzájem obviňovaly z původství toho činu, což zavdalo podnět k četným intervencím a opravám, dále protože byl v Bukurešti zatčen údajný pomahač vraha Cătărăua[1], jehož totožnost byla brzy zjištěna, jehož vydání Uhrám jsem měl prosadit. Ten muž jménem Mandazescu byl obviněn, že vrahu Cătărăuovi opatřil falešný pas.

Cătărău, rumunský Rus z Besarábie, po atentátu beze stopy zmizel. Hned přicházely zprávy ze Srbska, hned z Albánie, že byla nalezena jeho stopa, vždy se však ty zprávy ukázaly jako nepravdivé. Náhodou jsem se o něm dověděl něco bližšího. Jel jsem rumunskou lodí z Constanţy do Cařihradu a náhodou jsem slyšel, jak spolu mluví dva rumunští lodní důstojníci a jeden řekl: „To bylo ten den, kdy nám policie přivedla
119 na palubu Cătărăua, aby jej nepozorovaně dopravila pryč.“ Později byl Cătărău zjištěn v Káhiře, odkud rovněž zřejmě uprchl s pomocí rumunských přátel. Od té doby jsem jeho stopu prozatím ztratil.

Nebudiž tvrzeno, že rumunská *vláda* byla do toho komplotu zapletena — ale rumunské úřady do něho zapleteny byly; vždyť v balkánských zemích podobně jako v Rusku stále provozují vedle vlády svou hru všelijaké bandy jako „Crna ruka“, „Narodna odbrana“ atd.

Byl to politický zločin spáchaný ruskými nebo rumunskými tajnými společnostmi — a vlády obou zemí projevily každopádně nápadně malý zájem jít věci na kloub a vydat viníky trestu.

Dne 15. června téhož roku jsem z bezpečného zdroje dostal zprávu, že byl Cătărău spatřen v Bukurešti. Chodil se zcela bez ostychu za bílého dne procházet, aniž mu v tom kdokoli bránil. Pak zmizel.

Abych se však vrátil ke své rozmluvě s králem: strachem trýzněný starý král odeslal ještě téhož večera telegramy do Bělehradu a do Petrohradu, oba toho obsahu, že by ultimátum mělo být beze zbytku přijato.

Nevýslovné otřesení, které se v duši králově odehrávalo, když jako blesk z čistého nebe náhle spatřil před sebou světovou válku, se vysvětluje tím, že zcela přesně věděl, že se konflikt mezi tím, co uznával za čest a povinnost, a jeho národem musí náhle projevit. Ten ubohý starý muž ten boj probojoval, jak dovedl, a v něm zůstal. Král Carol na tu válku

[1] **Ilie Cătărău** (1888 – asi 1955) — Besarabský iredentistický aktivista. V září 1913 poškodil Árpádův pomník u Brašova, v únoru 1914 poslal dopisní bombu do Debrecína.

zemřel. Poslední týdny byly pro starého pána mučením, neboť příkazy, které jsem mu měl vyřizovat, pociťoval jako rány bičem. Měl jsem podle příkazu zkusit vše, abych dosáhl toho, aby Rumunsko podle spojenectví okamžitě kooperovalo, a musel jsem jít tak daleko, že jsem jej upomínal, že „dané slovo nepřipouští vytáčky, že smlouva je smlouva a *jeho čest* mu velí tasit meč“. Vzpomínám si na skutečně dojemnou scénu, kdy se starý král, hlasitě plačící, vrhl na svůj psací stůl a třesoucíma se rukama se pokoušel strhnout si z krku řád *Pour le mérite*, který stále nosil. Mohu bez jakéhokoli zveličování říci, že jsem jej pod těmi ustavičnými mravními ranami kyjem viděl chřadnout a že duševní rozčilení, která prodělal, bezpochyby zkrátila jeho život. 120

Královna Alžběta[1] to všechno věděla, ale nezazlívala mi můj postup, protože chápala, že příkazy vyřizuji, a ne vydávám.

Královna Alžběta byla dobrá, chytrá a dojemně prostá žena, žádná básnířka, *„qui court après l'esprit“* [která se honí za duchaplností], nýbrž žena, která viděla svět smířlivými, poetickými brýlemi. Mluvila ráda a dobře a její výklady měly vždy poetické kouzlo. Na jejím schodišti viselo nádherné mořské plátno, které jsem obdivoval, a navazujíc na to, vyprávěla stará paní o moři, o své malé vile v Constanțe, která leží na konci vyčnívajícího nábřeží téměř v moři, o svých dojmech na širém moři, o svých cestách; a vždy, když mluvila, prosvítala ta veliká touha po všem dobrém a krásném, která v ní přebývala. A vyprávěla:

„Moře žije. Kdyby existoval symbol pro pojem věčnosti, bylo by to moře. Nekonečné ve své velikosti a věčné ve svém pohybu. Zasmušilý den s větrem. Jedna za druhou se valí skleněné vodní hory, překotí se a tříští na skalnatém břehu. Jako zasněžené to vypadá všemi těmi malými bílými hřebeny vln. A moře dýchá. Příliv a odliv jsou jeho nádech 121
a výdech. Příliv je hnací síla, která pumpuje masy vody od rovníku k severnímu pólu. Tak pracuje dnem i nocí, rok co rok, století za stoletím. Nestará se o pomíjivé bytosti, které se nazývají pány světa, o ty jepice, které přicházejí a zase odcházejí, sotva že přišly. Moře zůstává a pracuje. Pracuje pro všechny, pro lidi, zvířata i rostliny, neboť bez moře by na zemi nebylo organického života. Moře je ten veliký filtr, který jediný způsobuje výměnu látek nutnou k životu. Nespočetné řeky splachují v průběhu tisíciletí zemi do moře. Každá řeka nepřetržitě nese do oce-

[1] **královna Alžběta** (1843–1916) — Rumunská královna, choť Carola I.; pod literárním jménem Carmen Sylva vydávala básně a povídky.

ánu zemi a písek, a moře ty zemské látky přebírá, jeho proudy je nesou daleko ven na širé moře, a pomalu, zcela zvolna, v běhu časů moře rozrušuje a rozemílá vše, co přebírá. Neboť moře má čas. Na tisíc let víc nebo míň mu nezáleží. Všechny ty těžké zemské látky klesají na mořské dno, rozvlákněny, rozemlety, proměněny v prach, a na mořském dně zůstávají ležet. Dlouhá tisíciletí, snad miliony let — kdo ví.

Ale jednou, zcela náhle, začne moře putovat. Všechna pevnina přece byla jednou mořem a všechny kontinenty se zrodily z moře. Tedy jednoho dne se někde z moře zvedne země. Její zrození má revoluční charakter, zemětřesení, chrlící krátery, řítící se města a umírající lidé — ale nová země je tu. Nebo ale putuje pomalu, zcela neviditelně, pár metrů za století, stahuje se zpět a činí zemí, co dříve patřilo jemu. A tak vrací zemi zase látku, kterou jí uloupilo, ale prosátou, zjemnělou, opět schopnou života a život tvořící. To je moře a jeho práce.“

122 Tak vypráví ta stará, poloslepá žena, která svůj milovaný obraz sama už vůbec nemůže vidět, a pak vypráví, jak ona sama moře zbožňuje a jak její prasynovci a praneteře mají tutéž vášeň jako ona a jak s nimi zase omládne, když jim vypráví o starých časech.

Hodiny jí lze naslouchat, aniž se člověk nudí, a pokaždé si odnese pěkné slovo a pěknou myšlenku, když ji opouští.

Takové úvahy lze ovšem číst věcněji a správněji v geologických knihách. Ale ve slovech Carmen Sylvy se vždy napolo nevědomky chvěje poetická struna. To je to, co ji činí tak přitažlivou.

I o politice mluvila ráda. A její politika se jmenovala: král Carol. Byl jen on a stále jen on. Po jeho smrti, když byla řeč o tom, že všechny státy světa v té strašlivé válce ztrácejí, řekla: „Rumunsko už ztratilo to nejdražší, co mělo.“ Nikdy nemluvila o svých vlastních básních a dílech. V politice pro ni vedle krále Carola existovalo jen jedno: Albánie. Stará paní měla vášnivou lásku k princezně z Wiedu, a proto nejživější zájem o zemi, v níž tato žila. Rozhovor o Wiedech mi dal příležitost vidět starého krále nevlídného ke své ženě. Bylo to jedinkrát, co jsem to zažil. Bylo to v Sinaii a já seděl — jako často — u krále. Královna vešla, což jinak nikdy nedělala, a přinesla telegram princezny z Wiedu, která si už nevím co pro Albánii přála. Král odmítl, královna naléhala, a tu se starý pán rozzlobil: ať jej prý nechá na pokoji, má prý v hlavě jiné věci než Albánii.

Po smrti krále Carola ztratila svou životní pružnost. Hlodala na ní i ta tolik změněná politika. Milovala svého synovce Ferdinanda — jako vůbec měla místo jen pro lásku ve svém srdci — a chvěla se před tím, 123
že by mohl „spáchat zradu“. Vzpomínám si, že mi jednou plačíc řekla: „Uklidněte mě, řekněte mi, že to nikdy neudělá.“ Nemohl jsem té ubohé staré ženě dát jistotu — ale laskavý osud ji uchránil před tím, aby zažila vyhlášení války.

Později — nedlouho před svou smrtí — byla stará královna ohrožena úplnou slepotou. Přála si podrobit se operaci šedého zákalu u francouzského lékaře, který přirozeně musel cestovat přes monarchii, aby se mohl dostat do Bukurešti. Na její přání jsem intervenoval ve Vídni a císař František Josef ihned dal rozkaz tu cestu povolit.

Po zdařilé operaci poslala královna jednomu z mých dětí vlastnoručně napsanou malou báseň a připojila, že je to *první* dopis od chvíle, kdy opět vidí. Zároveň jsem se dověděl, že je stará paní znovu politicky velmi znepokojena.

Napsal jsem jí tento dopis:

„Vaše Veličenstvo,

co nejvroucněji děkuji za tu pěknou báseň, kterou jste poslala mému chlapci. — Že mi bylo dopřáno něčím přispět k tomu, aby bylo Vašemu Veličenstvu vráceno světlo očí, je samo o sobě odměnou a nepotřebuje vpravdě žádných díků — a že Vaše Veličenstvo adresuje první opět psaná slova mým dětem, těší mě a dojímá.

Ostatně ať se Vaše Veličenstvo netrápí politickými starostmi. Nepomáhá to. Prozatím podrží Rumunsko politiku blahé paměti krále; co přinese budoucnost, ví jen Bůh sám.

Všichni jsme zrnka prachu v tom strašlivém orkánu, který se žene přes svět, a bezvolně jsme smýkáni sem a tam — zda vstříc zániku, nebo vzkříšení, zůstává otevřeno. Ne zda žijeme nebo umíráme, je hlavní věc, nýbrž jak to činíme. A král Carol nám všem v tom může sloužit za vzor. Doufám, že král Ferdinand nikdy nezapomene, že mu jeho strýc odká- 124
zal s trůnem i politické vyznání víry, vyznání cti a věrnosti, a vím, že Vaše Veličenstvo je nejjistější strážkyní toho testamentu.

Vašeho Veličenstva

vděčně nejoddanější Czernin.“

Řekl-li jsem, že král Carol ten boj probojoval, jak právě dovedl, chtěl jsem tím říci, že od nikoho nelze žádat, aby se stal jiným, než vždy

byl. Energii, činorodost a odvahu riskovat král patrně nikdy neměl ve zvláštní míře, a v té době, kdy jsem jej poznal, jako starý muž, už vůbec ne. Byl chytrý diplomat, vyrovnávající síla, rozený prostředník, člověk vyhýbající se obtížím, žádná povaha, která se žene vpřed a riskuje. To se muselo vědět, a proto se nemohlo věřit, že se král pokusí postavit se na naši stranu proti jasné vůli celého Rumunska. Kdyby byl král jiné povahy, byl by se podle mého názoru mohl toho experimentu s úspěchem odvážit. Král měl v Carpovi muže zcela neobyčejné, ba bezohledné činorodosti a energie. A ten muž se od prvního okamžiku dal králi pro takovou akci k dispozici. Kdyby král bez ptaní nařídil mobilizaci, podařilo by se energii starého Carpa jistě ji i provést. Jak ale tehdejší vojenská situace byla, vpadla by rumunská armáda ruské do zad, a podle vší pravděpodobnosti by první úspěch na bitevních polích obraz úplně změnil a společně prolitá krev vítězných bojů by zrodila ono společenství, které mělo tvořit duši našeho spojenectví a nikdy netvořilo. Ale muž té kvality král nebyl, nemohl vyskočit ze své kůže o nic víc než kterýkoli jiný člověk, a to, co učinil, odpovídalo úplně té činnosti, kterou po desetiletí vykonával na trůně.

Dokud král žil, byla dána naprostá jistota, že Rumunsko proti nám neudeří. Neboť s touž houževnatou chytrostí, s níž vždy dovedl zabránit agitaci ve své zemi, by zabránil i mobilizaci proti nám. Přišlo by mu přitom vhod, že Rumuni přece na rozdíl od Bulharů nejsou válečně založeni a že Rumunsko nikdy nemělo úmysl při tom tažení mnoho riskovat. Kunktátorská politika v chytré ruce králově by tedy udeření proti nám určitě zdržela do nekonečna.

Ihned po vypuknutí války začala známá hra Brătianova, která spočívala v tom, že se rumunská vláda záměrně a vědomě postavila mezi obě skupiny mocností, nechala se oběma hnát a strkat, od obou vytěžila co možná nejvíc výhod a vyčkávala okamžik, kdy se silnější dá rozpoznat jako takový, aby pak napadla slabšího.

Ani v letech 1914 až 1916 nebylo Rumunsko nikdy skutečně neutrální. Vždy zvýhodňovalo naše nepřátele a ze všech sil mařilo všechny naše akce.

Velikou roli hrály transporty koní a zvláště dělostřelecké munice do Turecka v létě 1915, o které jsme žádali. Turecko bylo tehdy velmi ohroženo a naléhavě žádalo o munici. Kdyby se rumunská vláda postavila na stanovisko nenabízet vůbec žádné výhody žádné z válčících mocností,

bylo by to ze stanoviska neutrality korektní — ona však to stanovisko nikdy nezaujala a například Srbům vždy povolovala ruské transporty 126
munice po Dunaji a projevila tak velikou jednostrannost. Když všechny pokusy nic neplatily, byla munice jinými cestami alespoň zčásti dopravena.

I ruští vojáci mohli kdykoli vstoupit na rumunskou půdu, aniž byli obtěžováni, zatímco naši byli ihned internováni.

Jednou přistáli omylem v Rumunsku dva rakouští letci a byli přirozeně ihned internováni. Byl to kadet jménem Berthold a jeden četař, jehož jméno mi vypadlo z paměti.

Posílali mi z vězení volání o pomoc a já jsem jim dal říci, ať se snaží získat povolení k návštěvě u mne. Několik dní nato se kadet objevil v doprovodu rumunského důstojníka, který jej hlídal. Důstojník zůstal před domem na ulici. Dal jsem zavřít bránu, posadil kadeta do jednoho ze svých automobilů a nechal jej vyjet zadní branou a odvézt do Giurgiu[1], kde přešel Dunaj a za dvě hodiny byl volný.

Důstojník se po marném čekání vzdálil, ale jeho protesty přišly pozdě.

Ubohý četař, který zůstal sám, nato již nedostal povolení přijít na vyslanectví. Prorazil však v noci oknem ven a přišel bez povolení. Schoval jsem jej načas u sebe a pak jsem jej dopravil po železnici do Uher. I on se šťastně dostal přes hranici.

Brătianu mi později můj postup vytýkal, což jsem kvitoval tím, že jsem mu řekl, že to je následek jeho nedodržované neutrality. Kdyby nechával naše vojáky stejně neobtěžovány jako ruské, nebyl bych nucen postupovat takto. V hloubi svého srdce Brătianu patrně nikdy vážně 127
nepochyboval o tom, že Ústřední mocnosti podlehnou, a jeho sympatie, vyvolané nejen výchovou, nýbrž i touto politickou spekulací, byly vždy při Dohodě. Pak nastaly v pozdějším průběhu okamžiky, kdy se Brătianu zdál do jisté míry kolísat. Zcela zvláště to platí v době naší veliké ofenzivy proti Rusku. Průlom u Gorlice[2] a nezadržitelný postup do nitra Ruska měly v Rumunsku ohromující účinek. Brătianu, který strategii nápadně málo rozuměl, prostě nedokázal pochopit, že ruské miliony, o nichž se domníval, že jsou již na bezpečném postupu proti Vídni a Berlínu, náhle zpětně odtékají a že pevnosti jako Varšava padají jako

[1] **Giurgiu** — Rumunský dunajský přístav naproti bulharskému Ruse.

[2] **Gorlice** — Město v Haliči, kde 2. května 1915 začal průlom ruské fronty.

domky z karet. Tehdy byl neklidný a patrně měl špatné noci. Na druhé straně začali ti, kdo od počátku, byť ne austrofilní, tak přece ne austrofobní byli, náhle zvedat hlavy a větřit příležitost. Vítězství Ústředních mocností vyvstalo na obzoru jako nová eventualita. To byl ten historický moment, v němž mohlo být Rumunsko získáno k aktivní kooperaci. Ne Brătianova vláda. Brătianu sám by nikdy a za žádných okolností s námi nešel, ale kdybychom se tehdy odhodlali vyzdvihnout do sedla Maiorescovu nebo Marghilomanovu[1] vládu, byli bychom mohli dostat rumunskou armádu na svou stranu. V té věci byly předloženy konkrétní návrhy. Abychom ten plán provedli, byli bychom ovšem museli Maiorescově vládě přislíbit územní ústupky v Uhrách — Maiorescu to žádal jako předpoklad svého převzetí úřadů, a ten postulát ztroskotal na strnulém odporu Uher. Je to strašlivě spravedlivý trest, že ty
128 ubohé Uhry, které tolik přispěly k naší definitivní porážce, trpěly jeho následky nejtíže a že to byli jimi tak pohrdaní a pronásledovaní Rumuni, kdo sklidil největší triumfy v uherských nivách.

Mezi četnými výtkami, které mi byly v posledních měsících činěny, je i ta, že jsem už jako vyslanec v Rumunsku měl „jít“, když mé návrhy ve Vídni nebyly přijaty. Ty výtky spočívají na zcela mylné představě o kompetencích a o odpovědnosti. Podřízený úředník má povinnost vylíčit situaci tak, jak ji vidí, a činit ty návrhy, které se mu zdají správné, ale odpovědnost za politiku nese ministr zahraničí, a vedlo by to k nejnemožnějším a nejabsurdnějším poměrům, kdyby každý vyslanec z odmítnutí svých návrhů vyvozoval důsledek, svou demisi. Kdyby museli úředníci demisionovat vždy, když jsou nespokojeni se směrem svých představených, museli by demisionovat zhruba všichni.

Špionáž a kontrašpionáž samozřejmě v té válce hnaly mnoho květů. V Rumunsku se tím Rusko zabývalo zvlášť silně.

V říjnu 1914 se mi udál trapný incident. Jel jsem automobilem z Bukurešti do Sinaie a měl jsem ve své tašce politické spisy; ta taška byla omylem jednoho sluhy místo do automobilu přivázána vzadu. Během jízdy byla taška odvázána a ukradena. Ihned jsem vynaložil veškeré úsilí, abych ji dostal zpět, což se mi podařilo teprve po zhruba třítýdenním hledání a velmi značných výlohách. Byla nalezena u jednoho sedláka v jeho stodole a on zjevně neodcizil nic než cigarety, které v ní

[1] **Alexandru Marghiloman** (1854–1925) — Rumunský ministerský předseda březen – listopad 1918. V květnu 1918 podepsal bukurešťský mír.

byly. Po okupaci Bukurešti našimi vojsky se však v bytě pana Brătiana 129
našly kopie a fotografie všech mých papírů.

Hned po ztrátě tašky jsem ve Vídni nabídl svou demisi, která však byla císařem Františkem Josefem odmítnuta.

Rudá kniha o Rumunsku, kterou uveřejnil Burián[1] a která obsahuje výtah z mých nejpodstatnějších příslušných zpráv, dává dost jasný obraz o jednotlivých fázích té doby a o přibližujícím se válečném nebezpečí. Porážky, které Rumunsko přechodně utrpělo, daly prozatím za pravdu všem těm, kdo varovali před předčasným zásahem. Aby se situace vylíčila jasně, je třeba zde vysvětlit, že v poslední době před vstupem Rumunska do války byly v té zemi vlastně jen dvě strany; jedna byla ta nám nepřátelská, která si přála okamžité vyhlášení války, druhá ta „přátelská“, která pokládala situaci za ještě nezralou a radila ještě něco vyčkat, až budeme dostatečně oslabeni. Ten „přátelský“ směr triumfoval v době našich úspěchů. K němu patřila, domnívám se, i královna Marie[2]. Byla od počátku války pro to „bojovat po boku Anglie“, jak se vždy cítila jen Angličankou, jen se zdá — alespoň v posledním okamžiku —, že shledala okamžik udeření předčasným. Měl jsem několik dní před vyhlášením války u ní „rozlučkový oběd“, který byl zvláštní tím, že jsme oba věděli, že za několik dní budeme nepřáteli. Po obědě jsem využil příležitosti říci jí, „že jsem *rovněž* o situaci orientován, ale že Bulhaři budou v Bukurešti dřív než Rumuni v Pešti“ — klidně na ten hovor přistoupila, jak byla vůbec otevřená povaha, která i pravdu snesla. Naše cenzurní úřady zachytily několik dní později dopis dvorní 130
dámy, která tomu obědu byla přítomna a který nebyl určen pro naše uši: obsahoval popis toho *„déjeuner fort embêtant“* [krajně otravný oběd] a nebylo v něm o mně mnoho lichotivého.

Královna Marie víru v konečné vítězství nikdy neztratila. Snad nebyla s Brătianem ve všech fázích jeho taktiky zajedno, ale vyhlásit nám válku bylo vždy v jejím programu. I v těžké době zničujících porážek nesla hlavu vzhůru. Jedna z jejích přítelkyň mi později vyprávěla, že když se z jihu, severu a západu blížily k Bukurešti naše armády, když

[1] **Stephan hrabě Burián** (1851–1922) — Rakousko-uherský ministr zahraničí leden 1915 – prosinec 1916 a znovu duben – říjen 1918. Czerninův předchůdce i nástupce.

[2] **královna Marie** (1875–1938) — Rumunská královna od října 1914, vnučka královny Viktorie a cara Alexandra II. Patřila k nejsilnějším zastáncům vstupu Rumunska do války na straně Dohody.

dnem i nocí duněla země pod ustavičným hřměním děl, klidně činila přípravy k odjezdu v pevném přesvědčení, že se vrátí „jako císařovna všech Rumunů“. Brătianu se po dobytí Bukurešti, jak mi bylo vyprávěno, úplně zhroutil — byla to královna Marie, kdo jej těšil a dodával mu odvahy. Anglická krev se u té ženy nikdy nezapřela. Když jsme obsadili celé Valašsko, dostal jsem naprosto jisté zprávy, podle nichž telegrafovala z Jas[1] králi Jiřímu a doporučovala jeho další ochraně svůj „malý, ale statečný národ“. Když jsme uzavírali bukurešťský mír, byl na mne vyvíjen silný nátlak, abych královský pár sesadil. Nebylo by to ovšem na situaci nic změnilo, neboť Dohoda by je po vítězství zase dosadila — ale nikoli z toho důvodu, který jsem nemohl předvídat, nýbrž z motivů, o nichž bude řeč později, jsem se těm snahám vzepřel, ačkoli mi bylo rovněž úplně jasné, že královna Marie zůstane vždy naší nepřítelkyní.

Vyhlášení války přivedlo vše, co bylo rakousko-uherské nebo německé, do zlé situace. Potkával jsem četné přátele z rakousko-uherské
131 kolonie, které rumunští vojáci surově hnali ranami pažeb a zavírali. Viděl jsem štvanice, které byly groteskní a odpudivé; celé dny trvala ta krutá hra.

Ve Vídni zůstali všichni občané nepřátelských států ušetřeni šikany. Jako ministr jsem přechodně nařídil represivní opatření proti rumunským státním občanům a sdělil to vládě v Jasech, protože nebylo jiného prostředku, jak zmírnit úděl našich ubohých zavlečených; jakmile neutrální mocnost referovala o humánnějším zacházení, byli zase propuštěni.

Když jsme se objevili v okně nebo v zahradě vyslanectví, lidé nás tupili a vysmívali se nám, a na nádraží při odjezdu se ke mně mladý úředník, kterého jsem požádal o informaci, otočil zády.

O půldruha roku později jsem byl znovu v Bukurešti. Vlna vítězství nás vynesla nahoru a my přicházeli uzavřít mír. Byli jsme opět předmětem pouličního zájmu, ale jiného druhu. V divadle nám připravovali ovace a já jsem nemohl jít po ulici, aniž bych za sebou měl zástup obdivovatelů.

Násilní vůči bezbranným a úslužní vůči mocným — existují krásnější rysy v charakteru národů. —

---

[1] **Jasy** — Iași v Moldavsku; po pádu Bukurešti v prosinci 1916 provizorní hlavní město Rumunska.

Tehdy tedy bylo vyslanectví a zhruba sto padesát členů kolonie, mezi nimi četné děti, internováno, a prožili jsme zlých deset dní, protože nám nebylo jasné, zda nás vůbec nechají odjet, nebo ne. Zajímavé zůstávají tři zeppelínové útoky, které jsme měli příležitost v Bukurešti spoluprožít a které nám v nádherných měsíčných, bezmračných nocích tropického nebe zanechaly nezapomenutelný dojem.

Ve svém deníku nalézám tyto zápisy: Bukurešť, srpen 1916. 132

I mé ženě a dceři Rumuni vyhlásili válku. Deputace složená ze dvou úředníků rumunského ministerstva zahraničí se objevila v jedenáct hodin v noci v redingotu a cylindru v Sinaii v mé vile, vybubnovala mou ženu ze spánku a prohlásila jí při svitu svíčky — osvětlení je kvůli zeppelínům zakázáno —, že Rumunsko nám vyhlásilo válku. Mluvčí při tom řekl: „*... vous a déclaré la guerre.*“ [... vám vyhlásilo válku.] Pak oběma ženám přečetl celé vyhlášení války. Brătianu mi dal říci, že nechá mou ženu a dceru i celé vyslanectví přijet zvláštním vlakem do Bukurešti.

Bukurešť, září 1916.

Vlastně Rumuni očekávali okamžitý zeppelínový útok. Dosud nepřišel, a oni už jsou zase důvěřivější a prohlašují, že je to z Německa pro zeppelíny příliš daleko, že tedy nepřijdou. Zdá se, že nevědí, že Mackensen[1] má zeppelíny v Bulharsku. Ale kdo ví, jestli přijdou.

Bukurešť, září 1916.

Minulou noc zeppelín přece přišel. Kolem třetí hodiny nás probudilo pronikavé poplašné hvízdání policie, které znamenalo: „Telefon hlásí, že přeletěl Dunaj.“ A zároveň začaly zvonit všechny kostelní zvony. A náhle je úplně ticho a tma. Jako veliké, zlé zvíře se město stahuje, tiché a zarputilé, a čeká na nepřátelský útok. Nikde světlo ani zvuk. Tak tam leží, to veliké město, pod nádherným hvězdným nebem a čeká. Uplyne čtvrthodina, dvacet minut, tu náhle padne, člověk neví kde, výstřel; a jako by to byl signál, práská to na všech stranách. Protiletadlová děla pálí nepřetržitě a i policie statečně pomáhá a střílí 133
díry do vzduchu. Na co střílejí? Není vůbec nic vidět. Teď začínají i světlomety svou hru. Tápavě prohledávají nebe od východu k západu, od severu k jihu, míhají se po nebeské klenbě, ale nemohou jej najít. Je vůbec tady, nebo je to všechno hra rozrušených rumunských nervů?

---

[1] **August von Mackensen** (1849–1945) — Německý generál polní maršál, od srpna 1916 velitel skupiny armád v Rumunsku, poté vojenský guvernér okupovaného Rumunska.

Náhle jej je slyšet. Zcela zřetelně je slyšet mlít vrtule, jako veliká lodní vrtule to zní nad námi. Člověk věří, že jej musí být vidět, v hvězdnaté noci, tak blízko to zní — šumění vrtulí doznívá směrem ke Cotroceni[1]. A tu padá i první bomba. Jako náraz větru to zní, jak sviští vzduchem, a pak třesk exploze — a druhá a třetí. Střelba nabývá na prudkosti. Ale zdá se, že střílejí jen po hluku, nemohou jej vidět. Křečovitě hledají světlomety. Teď jej jeden zachytil. Podivně vypadá ta vzducholoď. Jako malý zlatý doutník. Ale zcela zřetelně jsou vidět obě gondoly, a světlomet ji už nepouští, a teď ji zachytil i druhý. Vypadá to, jako by ten vzdušný křižník stál na nebi bez hnutí, ostře osvětlen světlomety zprava i zleva, a teď začínají děla teprve doopravdy. Kolem dokola zeppelínu praskají šrapnely v rudém světle — nádherný ohňostroj — ale nemožno říci, kam zásahy dopadají a zda mu hrozí nebezpečí. Zeppelín se zmenšuje a zmenšuje, zdá se rapidně stoupat. Náhle miniaturní doutník zmizel, svazky paprsků světlometů sahají do prázdna a rozčileně jako rozmrzelé začínají se nanovo míhat po nebi.

Úplně ticho je najednou. Je pryč? Je útok už za námi? Byl zasažen
134 a nucen přistát? Minuty plynou. My jsme už dávno všichni na balkoně, i ženy, a sledujeme tu vzrušující hru. Tu náhle zase ten známý zvuk, který člověk, jednou slyšený, už nezapomene, jako by se blížil hvízdající náraz větru, a pak temný třesk exploze. Ale tentokrát je to dál ven směrem k fortům. A zase to práská ze všech stran a kulomety štěkají na přátelský měsíc; světlomety zuří jako šílené po nebi a nemohou jej najít. Zase třeskne bomba, tentokrát povážlivě blíž. Teď je slyšet zase mlít vrtule, hlasitěji a hlasitěji. Šrapnel praskne bezprostředně nad vyslanectvím, hvízdajíce letí kulky do zahrady, a teď je nad námi. Zřetelně je slyšet šumění obrovské vrtule, ale jakkoli se namáháme, nemůžeme jej vidět. A zase třeskají bomby — ale dál a dál. Pak je zase ticho. Podivně působí to náhlé ticho po tom strašlivém hluku. Minuty plynou. Nic se už nehýbe. Na východě se objevuje první jemný svit svítajícího jitra. Pomalu blednou hvězdy.

Někde pláče dítě. Daleko. Zvláštní, jak zřetelně to člověk slyší v tiché noci. Dělá to dojem, jako by se město trýzněné strachem neodvažovalo pohnout a dýchat ze strachu, že by se ta obluda mohla vrátit. Ale kolik takových nocí jej ještě čeká? Pořád ještě to dítě pláče. V tichu toho po-

[1] **Cotroceni** — Bukurešťský palác, postavený v letech 1893–1895; rezidence rumunského krále Ferdinanda a královny Marie.

hádkového jitra, které se teď pomalu rozbřeskuje, zní ten pláč jako pronikavý falešný tón. Nekonečně smutný. A není ten ubohý dětský hlas jen echem milionů, které ta strašlivá válka vehnala do zoufalství?

Krvavě rudé teď vychází slunce. Několik hodin mají Rumuni čas spát a nabrat novou sílu. Ale první návštěva zeppelínu nebude poslední, to teď vědí všichni. Bukurešť, září 1916. 135

Tisk je rozhořčen nad nočním útokem. Bukurešť prý je sice pevnost, ale musí se přece vědět, že děla už nejsou ve fortech! „Adevărul“ prý napsal, že hrdinské obranné boje měly veliký úspěch. Vzducholoď prý se těžce poškozená zřítila poblíž Bukurešti. Komise prý se odebrala na místo, aby zjistila, zda to byl letec, nebo zeppelín!!

Bukurešť, září 1916.

Dnes v noci tu byl zase, a to překvapivě. Zdá se, že přiletěl z druhé strany, od Ploješti[1], každopádně jej strážci na Dunaji přehlédli. K ránu viděla noční stráž vyslanectví, která má pečovat o to, aby nikde v domě nesvítilo světlo, jak se obrovská masa pomalu snáší na vyslanectví, zcela hluboko až těsně nad střechu. Tam zůstal několik minut viset a orientoval se. Nikdo si jej nevšiml, dokud náhle nespustil své stroje a těsně u vyslanectví nesvrhl svou první bombu. Musel přiletět velmi vysoko a pak se úplně tiše snést. Dům vyslance Tresnea Crecianu prý dostal přímý zásah a dvacet četníků, kteří v něm byli, je prý mrtvo; dále byl poškozen královský zámek. Vláda zjevně není spokojena s úspěchy obranné akce a utěšuje se tím, že cvik dělá mistra. O cvik patrně nebude v nejbližší době nouze.

Náš odjezd je stále znovu odsouván pod všemi možnými záminkami. Chvíli se zdálo, že můžeme domů přes Bulharsko. Ta myšlenka se Brătianovi velmi zamlouvala, neboť v bulharské ochotě viděl záruku, že Bulharsko žádný útok nechystá. Ten účet dělal bez hostinského. E. a W. 136 mají veliké starosti, protože je Rumuni zadržují a zjevně chtějí pověsit jako špiony. Prohlásil jsem jim: „Zůstaneme všichni, nebo odcestujeme společně. Vydán nebude nikdo.“ Zdá se, že je to poněkud uklidnilo.

Jak se dalo očekávat, měly ty noční návštěvy pro nás nepříjemnou dohru. Rumuni si zjevně namlouvali, že nejde o zeppelíny, nýbrž o rakousko-uherské vzducholodě a že moje přítomnost ve městě poskytuje jistou ochranu proti těm útokům; po prvním útoku prohlásili,

[1] **Ploješť** — Ploiești, středisko rumunské ropy. Rafinerie zničila na podzim 1916 britská demoliční mise.

že za každého zabitého Rumuna bude popraveno deset Rakušanů nebo Uhrů, a nepřátelské zacházení, jemuž jsme byli vystaveni, ještě vzrostlo. Jídlo, které nám nosili, bylo stále horší a bylo ho stále méně, a nakonec nám odřízli vodovod; při tropické teplotě, která panovala, a při hromadném přeplnění jednoho domu, který byl normálně počítán na dvacet lidí a měl sto sedmdesát obyvatel, vznikly tím během čtyřiadvaceti hodin neudržitelné poměry, výpary způsobily, že několik lidí ihned onemocnělo vysokou horečkou a nebylo možno sehnat ani lékaře, ani lékárnu. Jen díky energické intervenci holandského vyslance, pana van Vredenburcha[1], který převzal ochranu našich státních příslušníků, se nakonec podařilo ty poměry odstranit a zabránit vypuknutí epidemie.

Dobrý bonmot v těch dnech utrousil náš vojenský ataše, podplukovník baron Randa[2]: Jeden z našich rumunských otrokářů přišel na svou každodenní návštěvu a pronesl jeden z oněch velkohubých proslovů,
137 v nichž Rumuni svá nastávající vítězství oslavovali. V Randově odpovědi padlo slovo: „Mackensen." Rumun byl udiven tím jemu neznámým jménem a odvětil: „*Qu'est ce que c'est que ce Mackensen? Je connais beaucoup d'Allemands, mais je n'ai jamais fait la connaissance de Mr. Mackensen.*" [Co je to za Mackensena? Znám mnoho Němců, ale s panem Mackensenem jsem se nikdy nepoznal.] „*Eh bien*" [Nuže] — odpověděl Randa a poklepal mu na rameno — „*vous la ferez, cette connaissance, je vous en garantis.*" [tu známost uděláte, to vám zaručuji.] Tři měsíce nato Mackensen obsadil celé Valašsko a rezidoval v Bukurešti — a v té době se patrně i našemu Rumunovi stalo to jméno běžnějším.

Konečně jsme byli posunuti domů přes Rusko a měli jsme třítýdenní, přece jen zajímavou cestu přes Kyjev, Petrohrad, Švédsko a Německo domů. Tři týdny žít ve vlaku se bude leckomu zdát dlouhé. Ale jako je v životě vše zvyk, zvykli jsme si na to do té míry, že mnozí z nás nemohli první noci ve vídeňských postelích spát, protože nám chybělo drncání jízdy. Měli jsme ostatně ve svém zvláštním vlaku všechen kom-

[1] **Carel van Vredenburch** (1874–1927) — Nizozemský vyslanec v Bukurešti 1910–1917. Po vypovězení války Rumunskem převzal ochranu rakousko-uherských státních příslušníků.

[2] **Maximilian von Randa** (1874–1941) — Rakousko-uherský vojenský ataše v Bukurešti 1914–1916, od roku 1917 rytíř von Randa. V únoru 1918 tajný vyslanec císaře Karla ke králi Ferdinandovi.

fort, a zvláště jedno zpestření, když jsme byli poblíž Kyjeva v malé stanici jménem Baratinskaja na rozkaz Brătianův na několik dní zastaveni. Důvod nebyl nikdy objasněn, pravděpodobně byly příčinou obtíže při odjezdu rumunského vyslance v Sofii a přání zacházet s námi jako s rukojmími. Cesta napříč nepřátelskou zemí byla dost svérázná. V té době se právě v Haliči sváděly vražedné bitvy a my dnem i nocí potkávali nekonečné vlaky, které vlekly veselé, smějící se vojáky na frontu, a ty, které přivážely zpět bledé, obvázané, sténající raněné.

Obyvatelstvo nás všude potkávalo neobyčejně přátelsky a z nenávisti, kterou jsme pocítili v Rumunsku, nebylo rovněž ani stopy. Vše, co jsme viděli, stálo ve znamení železného pořádku a největší disciplíny. 138
Nikdo z nás nepokládal za možné, že ta říše stojí v předvečer revoluce, a když se mě po mém návratu císař František Josef zeptal, zda jsem získal záchytné body pro vypuknutí revoluce, popřel jsem to co nejrozhodněji.

Starý císař to zaznamenal nelibě. Vyslovil se později k jednomu pánovi ze svého okolí: „O Rumunsku referoval Czernin velmi správně, ale na své cestě Ruskem spal."

3.

Vývoj rumunských poměrů během války se rozpadá do tří fází. První fáze zahrnuje dobu vlády krále Carola. Během té doby byla neutralita zaručena. Na druhé straně nebylo v těch měsících možné dosáhnout kooperace Rumunska, protože jsme si v té první válečné době stáli vojensky tak nepříznivě, že by se veřejné mínění Rumunska nebylo dalo dobrovolně pohnout k válce po našem boku, a jak již dříve zmíněno, násilný postup neodpovídal charakteru králově.

Jiné byly poměry ve druhé fázi, která zahrnuje dobu od smrti krále Carola do naší porážky u Lucku. Ta druhá fáze přinesla největší vojenské úspěchy, které Ústřední mocnosti ve válce vůbec měly. Do té epochy spadá sražení Srbska a dobytí celého Polska, a budiž opakováno, v těch měsících by bývalo možné dosáhnout aktivní kooperace Rumunska. Přesto zde musím výslovně konstatovat, že jestliže politické předpoklady pro takový zásah Rumunska vytvořeny nebyly, nelze to klást za 139
vinu tehdejšímu ministru zahraničí, nýbrž *vis maior* [vyšší moc], která se tomu postupu postavila v podobě uherského veta. Bylo již dříve zmíněno, že by se Maiorescu dal pro takovou kooperaci získat jen tím, že by

Rumunsko dostalo kus uherského státu. V důsledku zcela odmítavého postoje Ballplatzu nebylo to území nikdy přesně vymezeno, patrně však šlo zhruba o Sedmihradsko a o kus Bukoviny. Nemohu říci, zda by se byl hrabě Burián, kdyby býval volný od jiných vlivů, toho plánu chopil, ale jisté je, že nemohl, i kdyby sebevíc rád jednal, tu myšlenku prosadit proti uherskému parlamentu. Podle ústavy byl uherský parlament v uherském státě suverénní, a bez použití ozbrojeného násilí by Uhry nikdy nebyly svolily k tomu, aby vydaly části vlastního státu. Je však nasnadě, že by bývalo nemožné provokovat v době světové války ještě i ozbrojený konflikt mezi Vídní a Peští. Můj tehdejší německý kolega von dem Bussche[1] zcela sdílel můj názor, že by Uhry měly přinést územní oběť, aby umožnily zásah Rumunska. Domnívám se, že tehdy, podobně jako před italským vyhlášením války, byl i přímo ve Vídni v tom smyslu vyvíjen jistý tlak z Berlína — tlak, který jen přispěl k tomu, že Tiszův odpor ještě zesílil a prohloubil. Pro Německo byla ta otázka přece také mnohem jednodušší, neboť by svůj velký zisk platilo z cizí kapsy. Postoupení Bukoviny by se pravděpodobně bylo dalo prosadit, protože se Stürgkh nechoval odmítavě, ale to samotné Rumunům nestačilo.

140 Že odpor proti postoupení Sedmihradska vychází z Uher, bylo úplně jasné. Ale ten odpor nebyl specialitou Tiszovou, neboť kdokoli z uherských politiků by stál v čele kabinetu, hájil by totéž stanovisko.

Poslal jsem tehdy k Tiszovi důvěrníka, který mu měl vysvětlit situaci a *zapřísahat* jej mým jménem, aby ten ústupek učinil. Tisza se choval k poslovi velmi zdrženlivě, napsal mi však pak dopis, v němž jednou provždy prohlásil, že dobrovolné postoupení uherské půdy je vyloučeno; „na kohokoli, kdo by se pokusil vzít byť jen jediný čtvereční metr uherské půdy, se bude střílet“.

Tak se nedalo nic dělat. A přece se domnívám, že to byla jedna z nejdůležitějších fází války, která by byla, kdyby bývala využita, mohla ovlivnit konečný výsledek. Vojenský výpad do boku ruské armády by byl — podle názoru našich vojáků — výhodou, kterou vůbec nelze odhadnout, a geniální průlom u Gorlice by byl teprve tím dosáhl úspěchu. Politika vojáky nepodpořila, a tak zůstala Gorlice strategickým silovým výkonem bez trvalého účinku.

---

[1] **Hilmar von dem Bussche-Haddenhausen** (1867–1939) — Německý vyslanec v Bukurešti 1914–1916, poté náměstek státního tajemníka německého ministerstva zahraničí.

Odmítavé uherské stanovisko se vysvětlovalo dvojím: za prvé nebyli Uhři postoupení vlastního území nakloněni už v zásadě, a za druhé nevěřili — až do posledního okamžiku —, že Rumunsko trvale neutrální nezůstane a že proto dříve nebo později budeme muset bojovat *proti* Rumunsku, nestrhneme-li je včas na svou stranu. Tisza můj příslušný „pesimismus“ stále potíral a do posledního okamžiku se držel toho, že se Rumunsko „neodváží“ na nás zaútočit. Jen tak se dá vysvětlit, že Rumuni mohli při svém vpádu do Sedmihradska tak překvapit a ukořistit 141
tak bohaté zásoby. Mohl jsem se i o četné Rakušany a Uhry žijící v Rumunsku — kteří po vyhlášení války, jež překvapilo i je, propadli strašlivému osudu — mnohem lépe postarat, kdybych je byl směl na blížící se katastrofu zřetelněji a obecněji upozornit — ale Tisza mě v několika dopisech zapřísahal, abych nevyvolával paniku, „protože by měla nevypočitatelné následky“. Protože jsem nevěděl a nemohl vědět, nakolik ta požadovaná tajnost souvisí s našimi vojenskými protipřípravami, musel jsem ji přísně dodržovat. Burián zjevně do jisté míry mým zprávám věřil, alespoň dal nějaký čas před vyhlášením války rozkaz nechat tajné akty a hotové peníze dopravit do Vídně a pověřil Holandsko ochranou našich státních občanů — ale Tisza mi mnohem později přiznal, že mé referování pokládal za příliš pesimistické a že se bál nařídit *zbytečné* vyklizení Sedmihradska.

Po nečekaném vpádu vzbouřily panika a hněv v uherském parlamentu vysoké vlny. Byl jsem nanejvýš ostře kritizován, protože nikdo nepochyboval, že mé nesprávné referování vysvětluje nedostatek příprav. Tu byl zase Tisza zcela sám sebou, když zvýšeným hlasem do sálu zvolal, „že to není pravda, že jsem referoval správně a včas varoval a že mne nestíhá žádná vina“ — a tím vzal vinu, jak odpovídalo pravdě, na sebe. Strach neznal žádný a nikdy se nepokusil krýt se za někoho. Když jsem po cestě Ruskem trvající týdny dorazil do Vídně a tam se teprve velmi opožděně dověděl všechny ty podrobnosti, poděkoval jsem Tiszovi za ten poctivý, loajální způsob, jímž mě hájil. S oním poněkud ironickým úsměvem, který mu byl vlastní, odpověděl, že to 142
bylo přece zcela samozřejmé.

Byl to však pro rakousko-uherského úředníka vůbec ne tak samozřejmý zážitek. Viděli jsme v monarchii tolik zbabělců na ministerských lavicích, tolik mužů, kteří projevili tolik odvahy vůči podřízeným jako patolízalství nahoru a zbabělosti vůči křičící opozici, že muž jako Tisza

působil už svým protikladem k té kastě vykupujícím a osvěžujícím dojmem.

Několikrát se Rumuni pokusili vydírat nějaký územní ústupek za udržení své *neutrality*. Proti tomu jsem se vždy bránil a byl jsem v tom zcela zajedno s Ballplatzem. Rumuni by takový ústupek strčili do kapsy a nás by přirozeně později přesto napadli, aby dostali ještě víc. Pro *vojenskou kooperaci* se mi územní postoupení zdálo na místě, neboť jednou v poli, nemohlo se již Rumunsko obrátit a vázalo tím trvale svůj osud na náš.

Třetí fáze konečně zahrnuje relativně krátké období mezi naší porážkou u Lucku a rumunským vypuknutím války a nebyla nic jiného než poslední agonie umírající neutrality.

Válka visela ve vzduchu a byla s určitostí předvídatelná.

Jak se nedalo očekávat jinak, vyvolala ta tak nedostatečná diplomatická příprava na světovou válku živou kritiku naší diplomatické činnosti, a kdyby bylo v úmyslech Ballplatzu přivodit válku, nelze popřít, že pro to učinil nanejvýš nedostatečnou přípravu.

Ta kritika však nezasáhla jen Ballplatz, nýbrž vešla i do podrobností
143 tím, že se zabývala kvalifikací jednotlivých zahraničních zástupců. Vzpomínám si na článek v jednom z nejčtenějších listů Vídně, který obsahoval srovnání „vynikajícího“ vyslance v Sofii a zhruba všech ostatních, to jest všech těch, kteří se nacházeli ve státech, jež buď svou kooperaci odepřely, nebo dokonce proti nám vytáhly do pole.

Rád bych zde, abych se vyhnul nedorozumění, konstatoval, že podle mého názoru byl náš tehdejší vyslanec v Sofii, hrabě Tarnowski[1], jedním z nejlepších a nejschopnějších diplomatů Rakouska-Uherska, že však úhel pohledu, pod nímž byl v té kritice chvalně vyzdvižen, byl sám o sobě úplně mylný. Kdyby byl hrabě Tarnowski v Paříži, Londýně nebo Římě, nezaujaly by ty státy určitě přes jeho nepopiratelné schopnosti jiný postoj než ten, který zaujaly, a na druhé straně by zajisté četní jiní vynikající úředníci diplomatického sboru byli splnili svou úlohu v Sofii právě tak dobře jako hrabě Tarnowski.

To má jinými slovy znamenat, že je nepatřičný požadavek žádat od zástupce v cizině, aby vedoucím způsobem ovlivňoval politiku státu,

[1] **Adam hrabě Tarnowski** (1866–1946) — Rakousko-uherský vyslanec v Sofii 1911–1916, poté jmenovaný velvyslancem ve Washingtonu. Wilson ho nepřijal, takže nikdy nepředal pověřovací listiny.

u něhož je akreditován. Co lze od diplomatického zástupce požadovat, je, aby situaci správně odhadl. Velvyslanec nebo vyslanec musí vědět, co vláda státu, u níž je, udělá. Stanoví-li nesprávné diagnózy, je třeba jej kárat. Nemožné však je, aby zástupce, ať je kdokoli, získal nad cizím státem takovou moc, aby jeho politiku dirigoval v jím žádaném smyslu. Politika státu se bude vždy řídit těmi pravidly, která se příslušné vládě jeví jako životní potřeba, a bude vždy ovlivňována činiteli, které stojí 144
zcela mimo ingerenci cizího zástupce.

Jak si diplomatický zástupce opatří správné informace, je jeho věc. Bude se muset snažit neomezovat svůj styk jen na jistou společenskou vrstvu, nýbrž zůstávat v kontaktu jak s tiskem, tak i s jinými vrstvami obyvatelstva.

Jednou z výtek proti „starému režimu“ bylo jeho údajné upřednostňování aristokratů v diplomacii. Ta výtka je zcela mylná. Nebyli upřednostňováni aristokraté, nýbrž vyplývalo z povahy toho řemesla, že majetek a společenská uhlazenost byly pro výkon povolání výhodné. Atašé nebyl placen, a aby mohl v cizině vystupovat stavu přiměřeně, byl od něho požadován doklad, že pobírá jistou dost vysokou rentu z domova. Ta zásada vzešla z nouze, respektive z odmítavého postoje zastupitelských sborů dotovat ministerstvo zahraničí lépe. Následek byl, že do diplomatických služeb mohli vstoupit jen synové bohatých rodičů. Řekl jsem jednou poslancům, kteří u mě v té věci intervenovali, že změna systému bude záviset jen na nich a jejich větší štědrosti.

Jistá společenská uhlazenost byla pro diplomata starého režimu právě tak nutná jako potřebný domácí příplatek a znalost cizích řečí. Dokud jsou v Evropě ještě dvory, bude dvorní život vždy existovat jako centrum společenského ruchu, a diplomaté museli mít do těch kruhů přístup. Mladý muž, který neví, zda se jí vidličkou, nebo nožem, při tom nesehraje dobrou roli — proto není jeho společenská průprava lhostejnou vedlejší věcí. Nebyli tedy upřednostňováni aristokraté, nýbrž zámožní mladí lidé s evropskými společenskými způsoby. 145

To nemá, jak již řečeno, znamenat, že diplomat má svou úlohu vidět v tom, jen se objevovat na společenských slavnostech horních deseti tisíc; ale patří to k jeho povinnostem, neboť se na těch místech mnoho doví, co se jinde dovědět nemůže. Vedle toho má diplomat spřádat své nitě i jiným směrem. Má být v kontaktu se všemi kruhy, z nichž může čerpat informace.

Individuální obratnost a osobní horlivost jednotlivce při tom přirozeně vždy budou hrát velikou roli. Velmi důležité jsou však i prostředky, které vláda svým zahraničním misím dává k dispozici.

Jsou — nevím, zda mám říci: na rozdíl od Západu — jsou na Východě lidé, kteří nejsou imunní vůči působení zlata. Prostředky, jimiž vyslanec nebo velvyslanec disponuje, budou proto při všech jeho akcích mít vždy velmi veliký význam. V Rumunsku například Rusko již dávno před válkou podrylo celý terén. Již dávno před válkou se nelekalo milionových výdajů, aby si v té zemi naklonilo náladu veřejnosti. Většina listů byla pevně v ruských rukou; četné v politickém životě směrodatné osobnosti byly vázány ruskými zájmy — zatímco Německo a Rakousko-Uhersko ty přípravné práce opomenuly. Tak došlo k tomu, že Rusko mělo při vypuknutí války nesmírný náskok před Ústředními mocnostmi, náskok, který byl tím těžší dohnat, že Rusko od prvního dne války otevřelo svá zlatá stavidla ve zvýšené míře a zaplavilo Rumunsko rubly.

146 Lze-li v té činnosti, která válku tak málo připravovala, spatřovat nový důkaz, že Ústřední mocnosti s takovou nepočítaly, můžeme v ní na druhé straně nalézt i vysvětlení pro leckterou zdánlivě menší aktivitu jejich zástupců. Můj předchůdce v Bukurešti, Karel Fürstenberg, si ve velmi správném odhadu situace vyžádal z Vídně větší dispoziční fond, který mu byl s poukazem na to, že nejsou peníze, odepřen. Po začátku války už ministerstvo neskrblilo, pro mnohé akce však bylo příliš pozdě.

Zda oficiální Rusko čtyři týdny před atentátem na následníka trůnu s tímto a s vypuknutím války v tom okamžiku již počítalo, zůstává nerozhodnuto. Nejdu tak daleko, abych to tvrdil, ale jedno je jisté, že Rusko válku připravovalo jako v *dohledné* době nevyhnutelnou a pracovalo k tomu, aby s ním Rumunsko kooperovalo. Když byl car měsíc před dramatem v Sarajevu v Constanțe, vykonal jeho ministr zahraničí Sazonov krátkou návštěvu i v Bukurešti. Odtud podnikl společně s Brătianem vyjížďku do Sedmihradska. O té exkurzi, za daných poměrů přinejmenším málo taktní, jsem se dověděl teprve po vykonaném činu, musím však dát za pravdu Berchtoldovi, který mi tehdy dal na vědomí svůj údiv nad postupem obou ministrů.

V roce 1914 jsem náhodou vyslechl rozhovor dvou Rusů. Seděli v hotelu Capșa[1], restauraci později známé jako protirakouský štvavý podnik, u vedlejšího stolu a mluvili zcela nahlas a nenuceně francouzsky. Zdálo se, že se stýkají s ruským vyslancem, a probírali nastávající carovu návštěvu v Constanțe. Jak jsem později zjistil, byli to dva důstojníci v civilu. Shodovali se v tom, že císař František Josef už nemůže dlouho žít a že změna na trůně je ten moment, v němž nám Rusko musí vyhlásit válku. 147

Byli to zjevně exponenti onoho „loajálního“ směru, který nám chtěl vyhlásit válku bez předchozí vraždy — a rád připouštím, že většina válkychtivých pánů nacházejících se v Petrohradě patřila k témuž směru.

[1] **Capșa** — Cukrárna, kavárna, restaurace a hotel na bukurešťské Calea Victoriei, společenské a politické středisko města.

V.

ZOSTŘENÁ PONORKOVÁ VÁLKA

151

1.

Mé jmenování ministrem zahraničí bylo namnoze vykládáno tak, že císař Karel provádí politický testament svého strýce Františka Ferdinanda. Ačkoli arcivévoda František Ferdinand měl úmysl učinit mě svým ministrem zahraničí, nemělo přece mé jmenování za císaře Karla s tím plánem vůbec nic společného. Mé jmenování císařem Karlem vzešlo především z jeho tehdy silného přání odloučit se od hraběte Buriána a z nedostatku jiných kandidátů, kteří by se císaři zdáli vhodní. Rudá kniha, kterou hrabě Burián uveřejnil po vypuknutí války s Rumunskem, patrně obrátila pozornost císaře Karla na mou maličkost.

Ačkoli byl císař Karel jako arcivévoda po mnoho let mým bezprostředním sousedem v Čechách — byl posádkou v Brandýse[1] nad Labem —, přece jsme si nikdy nepřišli blíž. Byl za všechna ta léta nejvýš jednou až dvakrát u mne, a i to byly návštěvy bez jakéhokoli politického nádechu. Teprve v první zimě války, když jsem byl z Rumunska v hlavním stanu v Těšíně, pozval mě tehdejší arcivévoda Karel, abych zpáteční cestu vykonal společně s ním. Při té železniční jízdě, která trvala několik hodin, se z největší části mluvilo o politice, ovšem rozhovor se vztahoval méně na všeobecnou politiku než na Rumunsko a balkánské otázky. V každém případě jsem nikdy nepatřil k těm, kdo měli důvěru arcivévody, a mé povolání na Ballplatz mi přišlo zcela překvapivé. 152

I má první audience začala delším rozhovorem o Rumunsku a o otázce, zda bylo možné válce s Bukureští zabránit, či nikoli.

Císař byl tehdy pod dojmem naší první mírové nabídky, kterou Dohoda tak příkře odmítla. I v německém hlavním stanu v Pleß, kam jsem

[1] **Brandýs** — Brandýs nad Labem, kde pozdější císař Karel sloužil u dragounského pluku a žil se Zitou.

o několik dní později dorazil, silně ovlivnila náladu odpověď Dohody. Hindenburg a Ludendorff, kteří byli patrně proti Buriánovu mírovému kroku, prohlásili mi, že jen definitivní vítězství nabízí možnost válku skončit, a císař Vilém mi sdělil, „že nabídl ruku k míru, že ho nato Dohoda uhodila do tváře — a že teď zbývá jen válka do krajnosti".

V té době začala v německých hlavách strašit otázka zostřené ponorkové války. Prozatím to bylo jen německé námořnictvo, především Tirpitz[1], které té myšlence neustále dělalo reklamu. Hohenlohe[2], který byl díky svým vynikajícím konexím vždy velmi dobře informován, psal již několik týdnů před osudným rozhodnutím, že námořnictvo jde za tím cílem. Bethmann tomu rozhodně nakloněn nebyl, stejně jako Zimmermann[3]. Chytré opatrnosti prvního z nich odpovídalo, že takové experimenty podstupoval nerad; Bethmann byl absolutně spolehlivý, poctivý, chytrý partner, ale nezměrný růst vojenské autokracie je třeba přičítat především jeho naturelu, náchylnému ke smířlivosti. Na takového Ludendorffa nestačil a ten ho krok za krokem vytlačoval. Má první přítomnost v Berlíně mi dala příležitost probrat ponorkovou otázku velmi
153 podrobně s říšským kancléřem, a shodli jsme se ve své nechuti k tomuto bojovému prostředku. Ovšem Bethmann již tehdy zdůrazňoval, že o takových v první řadě vojenských opatřeních musí i v první řadě rozhodovat vojenští činitelé, protože jen oni jsou s to správně odhadnout jejich úspěch, a takové úvahy ve mně hned od počátku vzbudily obavu, že vojenské argumenty politické námitky, jakkoli odůvodněné, prostě smetou. Při té mé první návštěvě v Berlíně, při níž ta otázka samozřejmě dominovala, mi kancléř vyložil, že jeho situace je tak obtížná proto, že vojenští činitelé pozemní i námořní prohlašují, že při odmítnutí zostřené ponorkové války již nemohou za západní frontu ručit. Tím ho vystavili železnému tlaku, neboť jak měl on — kancléř — sám převzít záruku, že se fronta udrží? Skutečně se nebezpečí nasazení neomezené ponorkové války brzy stupňovalo víc a víc a Hohenlohovy

[1] **Alfred von Tirpitz** (1849–1930) — Německý velkoadmirál, státní tajemník říšského námořního úřadu 1897 – březen 1916. Nejhlasitější propagátor neomezené ponorkové války.

[2] Velvyslanec Gottfried princ Hohenlohe-Schillingsfürst. *(Pozn. aut.)*

[3] **Arthur Zimmermann** (1864–1940) — Německý státní tajemník zahraničí listopad 1916 – srpen 1917. Autor telegramu Mexiku, který přispěl ke vstupu Spojených států do války.

zprávy nenechávaly nikoho na pochybách o dalším vývoji věcí v Berlíně. Dne 12. ledna referoval Hohenlohe:

„Otázka rozšíření ponorkové války je, jak je Vaší Excelenci z posledních rozhovorů v Berlíně známo — čím dál akutnější.

Na jedné straně naléhají směrodatná vojenská a námořní místa na co nejbližší použití toho prostředku, o němž prohlašují, že jím mohou válku mnohem rychleji skončit, na druhé straně vyslovují státníci vážné obavy ze zpětného účinku toho postupu na Ameriku a na zbývající neutrály.

Vrchní armádní velení prohlašuje, že nová, velkoryse založená ofenziva na západě bezprostředně hrozí a že armády, které mají ten náraz odrazit, by vůbec nepochopily, kdyby se ze strany námořnictva nevynaložilo vše, aby se přísun vojsk a munice pro naše odpůrce znemožnil nebo alespoň omezil. Kdyby námořnictvo ve strašlivě těžkých bojích, jimž vojska na západní frontě znovu šla vstříc, nespolupůsobilo, učinilo by to na ducha těchto vojsk přímo *zhoubný* dojem. 154

Proti dříve zmíněným námitkám ohledně možného dojmu toho postupu na Ameriku staví vojenská místa to, že se Amerika bude střežit vstoupit do války, *ba že toho ani není schopna*; žalostné selhání vojenského mechanismu Spojených států v konfliktu s Mexikem je přece zřejmě jasným důkazem toho, co se dá od výkonů Ameriky v té oblasti čekat, i eventuální přerušení styků se Spojenými státy proto ještě zdaleka nemusí znamenat válku.

Ostatně opakují směrodatná námořní místa, že je třeba *spolehnout* se na to, že nechce-li se jim už přiznávat schopnost Anglii porazit, byly by přinejmenším s to v krátké době, *a to dříve, než by Amerika vůbec mohla zasáhnout*, britskou ostrovní říši natolik změkčit, že by angličtí státníci měli už jen jedno přání: sednout si s námi ke konferenčnímu stolu.

Nato řekl kancléř, kdo mu tedy ručí za to, že má námořnictvo pravdu, a v jaké situaci bychom se ocitli v případě, že by se admirálové mýlili, načež admiralita hbitě odvětila, jak si tu situaci představuje kancléř sám, kdybychom byli na podzim, aniž bychom ponorkovou zbraň použili jediným správným způsobem, z vyčerpání nuceni *prosit* o mír. Tak kolísá sem a tam jazýček na vahách, na nichž se zvažují šance ponorkové války, aniž by bylo možné s jistotou zjistit, který úkol je ten správný. 155

Nepochybně se bude muset německá vláda, a to již v nejbližší době, odhodlat k definitivnímu stanovisku v té otázce, a je zcela jasné, že — v jakémkoli smyslu to rozhodnutí padne — zasáhne velmi značně i nás. Nicméně by se mi, jakmile se na nás německá vláda v té věci obrátí, zdála na místě co největší zdrženlivost z naší strany; jak věci dnes stojí, jednoznačné rozhodnutí — která cesta je ta bezpodmínečně správná — jak již zmíněno, není možné; pokládal bych proto za málo radno, abychom se rozhodně přiklonili k tomu či onomu řešení, sňali tím z německé vlády velkou část odpovědnosti a dali jí možnost naložit ji na nás.

C. a k. velvyslanec G. Hohenlohe m. p.“

Závěrečnou pasáž citované zprávy mezitím již překonal můj telegrafický příkaz, příkaz, v němž jsem velvyslance požádal, aby se vší energií uplatnil politické argumenty mluvící proti zostřené ponorkové válce; to je zřejmé z telegramu Hohenlohova ze 13. ledna, který zní:

„Odpověď na telegram č. 15 ze včerejška.

V souladu s výše citovaným telegramem a po poradě s baronem Flotowem[1] jsem ihned vyhledal státního tajemníka — kancléře jsem dnes nemohl vidět — a upozornil jej podle intencí Vaší Excelence na to, že se přece nemá zapomínat, že následky ponorkové války neseme zrovna
156 tak jako Německo, z čehož německé vládě vzniká povinnost vyslechnout i nás. Že se Vaše Excelence již během Svého zdejšího pobytu *proti tomu vyslovila*, je vedoucím německým státníkům známo, já že však přicházím ještě jednou jako tlumočník Vaší Excelence, abych ta *varování před každým ukvapením opakoval*. Dále jsem s důrazem uvedl všechny argumenty mluvící proti ponorkové válce, jejichž výčtem nechci Vaši Excelenci zdržovat o nic víc než protiargumenty, Vaší Excelenci rovněž dostatečně známými, které proti nim postavil státní tajemník. Ta obě stanoviska jsem ostatně krátce shrnul ve své včerejší zprávě v této věci č. 6 P.

Obzvláště však pan Zimmermann zdůraznil, že podle všech zpráv, které mu docházejí, stále více nabývá přesvědčení, že Amerika, speciálně po odpovědi Dohody panu Wilsonovi, kterou je třeba vylíčit jako

[1] **Ludwig svobodný pán von Flotow** (1867–1948) — První sekční šéf a zástupce rakousko-uherského ministra zahraničí 1917–1918, v listopadu 1918 poslední ministr zahraničí monarchie.

potupu jemu učiněnou, pravděpodobně vůbec nenechá dojít k roztržce s Ústředními mocnostmi.

Učinil jsem, co bylo v mých silách, abych stále znovu zdůrazňoval odpovědnost, kterou Německo při rozhodnutí té otázky přebírá za sebe i za nás, přičemž jsem velmi důrazně podtrhl, že než padne v té věci rozhodnutí, musí být bezpodmínečně vyžádán i náš názor z námořně technického stanoviska, které se mému úsudku přirozeně zcela vymyká, v čemž se mnou státní tajemník bez výhrad souhlasil.

Mám pocit, že se zde přece stále více přiklánějí k názoru, že se ponorková válka má rozvinout, dojem, který Vaše Excelence v Berlíně patrně rovněž získala. *Poslední* slovo pro definitivní stanovisko německé vlády v té otázce budou mít nepochybně vojenští činitelé. Podle obdržených 157
instrukcí však budu zde *stále znovu se vším důrazem uplatňovat politické argumenty mluvící proti ponorkové válce*.

Baron Flotow bude mít dnes odpoledne rovněž ještě příležitost mluvit se státním tajemníkem."

Zároveň jsem totiž ještě poslal do Berlína sekčního šéfa barona Flotowa, aby podpořil snahy Hohenlohovy a vynaložil vše, aby Německo od toho úmyslu odvrátil. Flotow mi o tom 15. ledna referoval toto:

„Během svého dvoudenního pobytu v Berlíně jsem nabyl přesvědčení, že se otázka zostřené ponorkové války pro směrodatné činitele v Německé říši v současnosti opět dostala do popředí. Ta otázka je — podle slov pana Zimmermanna — při zachování nejpřísnějšího tajemství vůči veřejnosti předmětem úvah mezi velením armády a námořnictva a mezi německým ministerstvem zahraničí; naléhavě si však prý žádá rozhodnutí. Neboť má-li dojít k neomezené ponorkové válce, musela by začít v době, kdy by se její účinky už citelně projevovaly s ohledem na nastávající mocnou anglicko-francouzskou ofenzivu na západní frontě. Tím státní tajemník poukázal na měsíc únor.

Rád bych v následujícím shrnul ty momenty, které se z německé strany uvádějí k odůvodnění nutnosti zostřeného vedení ponorkové války:

Čas prý pracuje proti nám a pro Dohodu; dokáže-li tedy Dohoda svou vůli k válce vydržet, mizí prý pro nás stále více vyhlídka na mír, který by nám nebyl vnucen. Poslední nóta našich odpůrců Wilsonovi prý však nově vyjadřuje jejich válečnou energii nevyvratitelným způsobem. Déle než do konce roku 1917 už prý Ústřední mocnosti nemohou 158

vést válku s vyhlídkou na úspěch. Mír by tedy, nemá-li nám nakonec přijít od nepřátel, musel být uzavřen ještě v průběhu tohoto roku, to jest museli bychom jej vynutit my.

Vojenskou situaci prý nepříznivě ovlivňuje anglicko-francouzská ofenziva na západní frontě, jež v nejbližší době nastane a o níž se předpokládá, že udeří ještě strašlivější silou než poslední ofenziva na Sommě. Aby se jí čelilo, musela prý být již stažena vojska z jiných front. Z toho prý vyplývá, že s ofenzivou proti Rusku, která měla alespoň toho nepřítele srazit na kolena a která by snad před rokem bývala proveditelná, již nelze počítat.

Mizí-li tedy prý možnost přivodit rozhodnutí na východě, je prý třeba pokusit se o ně na západě, a to v době, kdy by bezohledný zásah ponorek mohl znesnadněním transportu vojsk a munice prováděného pod neutrální vlajkou zapůsobit už na nastávající anglicko-francouzskou ofenzivu.

Při odhadu účinků zostřené ponorkové války na Anglii prý nepřichází v úvahu jen přerušení přísunu potravin, nýbrž omezení jejích dopravních prostředků v takové míře, že by vedení války jako takové bylo Angličanům znemožněno. Sotva méně pronikavě by se prý ty účinky projevily i v Itálii a ve Francii; ovšem by prý byli silně zasaženi i neutrálové, to by se však snad dalo právě využít k přivození míru.

Amerika by prý sotva šla dál než k přerušení diplomatických styků;
159 s válkou proti Spojeným státům prý dnes již nemusíme bezpodmínečně počítat.

Nelze prý přehlédnout, že Spojené státy jsou — jak to přece dokázaly vůči Mexiku — na válku špatně připraveny, že mají jen jednu obavu, a to Japonsko! Evropskou válku s Amerikou by si prý Japonsko nenechalo ujít.

Ale i kdyby Amerika do války vstoupila, nemohla by prý být hotova dříve než za tři až čtyři měsíce, a v tom časovém rozmezí prý musí být mír v Evropě vynucen. Anglie prý má podle odhadu odborníků (mimo jiné holandských obchodníků s obilím) zásoby potravin na šest týdnů, nejvýš tři měsíce.

Ponorková válka by prý mohla být proti Anglii vedena z patnácti stanic v Severním moři, *takže by proplutí větší lodi do Anglie bylo sotva myslitelné*. Doprava Lamanšským průlivem by prý, i kdyby nemohla

být zcela znemožněna, hrála jen nepatrnou roli už proto, že železniční dopravní poměry ve Francii prý odpovídající rozvinutí vylučují.

A kdyby jednou zostřená ponorková válka byla v chodu, vedl by prý teror tím vyvolaný (potápění lodí bez varování) k tomu, že by se lodě v mnoha případech už vůbec neodvážily na moře.

V předchozím je již naznačena odpověď, která se uvádí proti argumentům, jež jsme uplatnili proti nasazení neomezené ponorkové války. Tím se také potírá názor, že by přísun obilí z Argentiny (špatná sklizeň) a ze Spojených států v současném okamžiku nehrál tu významnou roli, kterou by vyžadoval rychlý zásah ponorkové zbraně v celé její ostrosti — a to, jak řečeno, poukazem na zničení dopravních možností vůbec. Poznamenal jsem ve svých příslušných rozhovorech, že skutečnost, že 160
Amerika bude připravena k válce teprve za tři měsíce, nevylučuje, že to bude za šest nebo osm měsíců, a že by tedy mohla zasáhnout do evropské války v době, kdy už by válka mohla být i bez vynesení té poslední karty přivedena ke konci, jaký by pro nás byl přijatelný. *Nemělo by se přece zapomínat, že máme v Americe co činit s anglosaskou rasou, která — jakmile se jednou k válce odhodlá — do toho půjde s energií a houževnatostí jako Anglie, která rovněž vstoupila do války vojensky nepřipravena a dnes staví Němcům vstříc úctyhodné milionové vojsko.* Ani japonské nebezpečí pro Ameriku nemohu s důvěrou brát v úvahu v době, kdy je Japonsko s Ruskem a Anglií spojeno výhodnými smlouvami a Německo je z toho světadílu vyřazeno.

Mimo jiné jsem poukázal na veliké naděje, které se svého času vkládaly do zeppelínů jako bojové zbraně.

Pan Zimmermann mi řekl: ‚Věřte mi, naše obavy nejsou menší než vaše; strávil jsem nad tím mnoho bezesných nocí. Naprostá jistota úspěchu neexistuje, existují jen propočty. Proto jsme také ještě nedospěli k rozhodnutí. Ukažte mi cestu, jak dojít k možnému míru, a jsem první, kdo ponorkovou válku zavrhne! Jak věci dnes stojí, nechali jsme se k tomu já i mnozí jiní už téměř přesvědčit!‘

Zda by se takové rozhodnutí, kdyby bezohledná ponorková válka byla schválena, nějakým způsobem ohlašovalo, nebo ne — ani na to ještě nebyla nalezena směrnice.

Státní tajemník Zimmermann mi řekl, že uvažuje o eventuálním kroku u Wilsona, jímž by se prezidentovi s poukazem na posměšný 161
postoj Dohody v mírové otázce podalo vysvětlení postupu německé

vlády a jímž by byl vyzván, aby k ochraně života a majetku amerických státních občanů označil ty lodě a plavební linie, jimiž by se měla udržovat doprava z Ameriky s ostatními neutrály.

Vídeň, 15. ledna 1917.

Flotow m. p.“

Dne 20. ledna se objevili Zimmermann a admirál Holtzendorff[1] ve Vídni a konala se pod předsednictvím císaře porada. Zúčastnili se jí kromě tří jmenovaných ještě hrabě Tisza, hrabě Clam-Martinic[2], velkoadmirál Haus[3], generál Conrad a má maličkost. Holtzendorff rozvinul své důvody — které níže rekapituluji — a nenašel kromě admirála Hause u nikoho plný souhlas. Všechny argumenty, které vysvítají z dříve citovaných úředních spisů a z níže uvedeného ministerského protokolu, byly uplatněny, ovšem aniž na německé pány učinily sebemenší dojem. Císař, který do debaty nezasáhl, na závěr prohlásil, že chce své rozhodnutí učinit později. Na tu poradu navázala ve dvě hodiny pod mým předsednictvím na ministerstvu zahraničí další konference, jejíž protokol níže reprodukuji:

„Záznam o poradě konané dne 20. ledna 1917 na c. a k. ministerstvu c. a k. domu a zahraničí.

Účastníci: Státní tajemník německého ministerstva zahraničí Dr. Zimmermann, šéf německého námořního štábu admirál von Holtzendorff, c. a k. ministr zahraničí hrabě Czernin, královský uherský ministerský předseda hrabě Tisza, c. k. ministerský předseda hrabě
162 Clam-Martinic, velkoadmirál Haus, německý námořní atašé ve Vídni svobodný pán von Freyberg[4], c. a k. námořní atašé v Berlíně hrabě H. Colloredo-Mannsfeld[5].

Dne 20. ledna se na ministerstvu zahraničí konala porada, která měla za předmět otázku zahájení zostřené ponorkové války.

---

[1] **Henning von Holtzendorff** (1853–1919) — Náčelník admirálního štábu německého námořnictva 1915–1918. Autor memoranda, které slíbilo, že neomezená ponorková válka zlomí Británii do šesti měsíců.

[2] **Heinrich hrabě Clam-Martinic** (1863–1932) — Rakouský ministerský předseda prosinec 1916 – červen 1917.

[3] **Anton Haus** (1851–1917) — Rakousko-uherský velkoadmirál a velitel loďstva 1913–1917.

[4] **svobodný pán von Freyberg-Eisenberg-Allmendingen** — Korvetní kapitán, německý námořní atašé ve Vídni.

[5] **hrabě Colloredo-Mannsfeld** — Rakousko-uherský námořní atašé v Berlíně.

Jak vysvítalo z vyjádření admirála von Holtzendorffa, staví se německé velení námořnictva na stanovisko *bezpodmínečné nutnosti co nejbližšího zahájení zostřené ponorkové války*. Argumenty uváděné na podporu té teze jsou známy z příslušného referování c. a k. velvyslance v Berlíně (zpráva z 12. ledna 1917, č. 6 P, telegram z 13. ledna, č. 22, jakož i c. a k. sekčního šéfa barona Flotowa — to jsou výše uvedené spisy) a mohou být shrnuty v hesla takto: Čas pracuje proti nám, mizející lidský materiál Ústředních mocností, progresivní zhoršování výsledků sklizně, nastávající anglicko-francouzská ofenziva na západní frontě se zlepšenými a rozmnoženými bojovými prostředky a z toho vyplývající nutnost zabránit přísunům potřebným k takové akci nebo je přinejmenším rušit, nemožnost přivodit rozhodnutí na souši, nutnost pozvednout klesající morálku vojsk bezohledným využitím dostupných válečných prostředků, jež by přineslo očividné úspěchy, jistota úspěchu zostření ponorkové války *vzhledem k zásobám potravin Anglie stačícím jen na dva a půl až tři měsíce*, jakož i znemožnění výroby munice a průmyslové produkce následkem zabránění přísunu surovin do Anglie, znemožnění přísunu uhlí do Francie a Itálie atd. atd.

Co se týče provedení, má německé námořnictvo v současnosti pro ten účel k dispozici 120 ponorek nejmodernějšího typu. Vzhledem k velikým úspěchům, které ponorková zbraň zaznamenala na počátku války, kdy bylo k dispozici jen 19 člunů starého typu, nabízí prý ten zvýšený počet bojových lodí *bezpečnou záruku průrazného úspěchu*. 163

Jako okamžik nasazení bezohledné ponorkové války je z německé strany vyhlédnut 1. únor 1917, a toho dne by byl za uzavřený prohlášen přísun k anglickým pobřežím i k západnímu pobřeží Francie. Každá loď, která by ten zákaz porušila, by byla bez předchozího varování torpédována. Tím způsobem se doufá přivést Anglii asi za čtyři měsíce k rozumu, přičemž je třeba vyzdvihnout, že se admirál von Holtzendorff *expressis verbis* [výslovně] vyjádřil v tom smyslu, *že za úspěch ručí*.

Co se nyní týče očekávaného postoje neutrálů, je i v tom ohledu názor ve směrodatných německých kruzích, ačkoli jsou si nebezpečí vědomi, optimistický. Nevěří se v zásah skandinávských států a Holandska proti nám, na kteroužto eventualitu je ostatně vojensky pamatováno. Opatření na holandské a dánské hranici by podle německého názoru zkazila chuť zemím, které přicházejí v úvahu, zvláště když bude

osud Rumunska bezpochyby působit odstrašujícím příkladem. Počítá se naopak s úplným stažením neutrální plavby, která prý v přísunu Anglie činí 39 % nákladového prostoru. Ostatně chtějí prý neutrály stanovením lhůt pro stažení jejich lodí nacházejících se v den nasazení ponorkové války na moři a jinými opatřeními co nejvíce šetřit.

Ohledně Ameriky jsou z německé strany odhodláni, bude-li to jak-
164 koli možné, zdržet Spojené státy vstřícným postojem (mimo jiné navázáním na návrhy učiněné svého času po incidentu „Lusitanie[1]“) od zásahu proti Ústředním mocnostem; jsou však ostatně na takové stanovisko Ameriky připraveni a počítají s ním. Z německé strany nicméně převládá názor, že Spojené státy nenechají dojít k roztržce s Ústředními mocnostmi. Kdyby to učinily, přišly by v každém případě pozdě a mohly by aktivně zasáhnout teprve tehdy, až už bude Anglie změkčena. Amerika prý není na válku připravena, což se během mexické krize zřetelně projevilo; žije prý ve strachu z Japonska, musí prý zápasit s hospodářskými a sociálními obtížemi. Kromě toho je prý pan Wilson pacifista a ten směr prý — jak se z německé strany předpokládá — bude po svém zvolení sledovat rozhodněji, a za své zvolení prý nevděčí germanofobním východním státům, nýbrž tomu, že převážně válce nepřátelské státy střední a západní spolupracovaly s Iry a Němci. Ty úvahy ve spojení s odpovědí Dohody na mírovou demarši prezidentovu — odpovědí, jež se rovnala urážce — nenasvědčovaly prý tomu, že se Amerika lehkým srdcem vrhne do války.

V předchozím jsou krátce reprodukována hlediska, která určila německý požadavek okamžitého nasazení zostřené ponorkové války a která i říšského kancléře a německé ministerstvo zahraničí pohnula k revizi jejich dosavadního názoru v této věci.

Ze strany c. a k. ministra zahraničí, jakož i obou ministerských předsedů, c. k. a královského uherského, bylo především poukázáno na *zhoubné následky*, které by zásah Ameriky musel mít jak ve vojenském, tak i v morálním, hospodářském a finančním ohledu; dále
165 byly vysloveny pochybnosti, zda se uzavření Anglie skutečně podaří. Z německé strany se prý přehlíží — jak zdůraznil hrabě Czernin — možnost snížení spotřeby v Anglii a nebere se v úvahu, že u Ústředních mocností byla spotřeba během války zredukována na polovinu. Hrabě

[1] **Lusitania** — Britský parník Cunard Line, potopený 7. května 1915 německou ponorkou u irského pobřeží. Zahynulo 1 198 lidí, z toho 128 Američanů.

Czernin dále poukázal na to, že data německého velení námořnictva jsou přece jen velmi vágní a nepřesvědčivá. Bylo rovněž dáno k úvaze, zda by pokračování ponorkové války v dosavadních mezích (ničení průměrně 400 000 tun lodního prostoru měsíčně) nevedlo jistěji k cíli a zda by nebylo radno vynést naši poslední dobrou kartu teprve tehdy, až by všechny ostatní prostředky selhaly. Možnost začít s bezohlednou ponorkovou válkou visí prý jako Damoklův meč nad hlavami našich odpůrců a tvoří snad účinnější prostředek, jak válku rychle skončit, než bezohledné použití ponorkové zbraně, které je spojeno s nebezpečím zásahu neutrálů. Kdyby ta zbraň nepřinesla účinek, který Německo očekává, což by přece jen bylo možné, pak by se prý bylo třeba připravit na zintenzivnění válečné vůle našich nepřátel. Buď jak buď, se zmizením mírových nálad je prý třeba prozatím počítat jako se skutečností. Konečně bylo poukázáno na to, že argumenty uvedené v poslední době z německé strany vykazují *úplné novum*, totiž ohrožení západní fronty vzhledem k veliké očekávané anglicko-francouzské ofenzivě. Zatímco se dosud vždy říkalo, že se útoky našich odpůrců odrazí, uvádí se nyní do pole bezohledné použití námořnictva jako bezpodmínečně nutné k odlehčení pozemní armády. Jsou-li ty obavy správné, pak by ovšem musely všechny ostatní ohledy ustoupit 166
a rizika spojená s bezohledným použitím ponorek by bylo nutno vzít na sebe. Jak hrabě Czernin, tak hrabě Tisza však o tom vyjádřili živé pochybnosti.

Pro ten případ bylo ze strany královského uherského ministerského předsedy poukázáno na nutnost okamžitě rozvinout propagandistickou činnost v neutrálních zemích a jmenovitě v Americe, která by prozatím uvedla do správného světla politické cíle a metody Ústředních mocností, zaměřené na sebezáchovu a obranu, a jejímž prostřednictvím by se později — po nasazení bezohledné ponorkové války — mělo rozvést, že právě mírové tendence Čtyřspolku mu vzhledem k úmyslu Dohody rozbít jej nenechaly jinou volbu, má-li se dospět k co nejrychlejšímu ukončení zápasu národů.

Vedoucí zahraniční politiky přislíbili učinit v tom směru nutná opatření a poznamenali, že přípravné kroky již byly podniknuty.

Velkoadmirál Haus se *bez výhrad* připojil k argumentaci německého velení námořnictva, když rozvedl, že s možností zásahu Ameriky ve vojenském ohledu *by neměly být spojovány velké obavy*, a nakonec

vyzdvihl, že ze strany Dohody je v Jadranu bezohledná ponorková válka torpédováním nemocničních a transportních lodí ve skutečnosti již delší dobu praktikována. Velkoadmirál Haus doporučil, aby se toho momentu odpovídajícím způsobem využilo, což bylo ze strany obou vedoucích zahraniční politiky přislíbeno.

C. a k. ministr zahraničí nakonec poznamenal, že definitivní rozhodnutí v diskutované záležitosti musí zůstat vyhrazeno konečnému stano-
167 visku obou panovníků, k čemuž na 26. t. m. stanovené setkání Jejich Veličenstev poskytne příležitost.“

Našel jsem u císaře, s nímž jsem po všeobecné poradě mluvil ještě odděleně, stejnou nechuť k tomu novému bojovému prostředku a stejnou obavu o jeho účinek. Věděli jsme však, že Německo je již definitivně odhodláno za všech okolností nasadit zostřenou ponorkovou válku, že tedy všechny naše argumenty již nemohou mít praktickou cenu. Zbývalo tedy uvážit, zda se máme připojit, či nikoli. Díky nepatrnému počtu našich ponorek by to, že bychom zůstali stranou, nebylo mělo veliký vliv na konečný výsledek toho experimentu a já jsem chvíli ventiloval myšlenku navrhnout císaři, abychom se v té otázce od Německa oddělili, ačkoli mi bylo jasné, že takové oddělení může velmi snadno být počátkem konce spojenectví vůbec. Obtíž však spočívala v tom, že se ponorková válka musela vést i ve Středozemním moři, neměla-li být v severních vodách zcela bez účinku; neboť kdyby bylo Středozemní moře zůstalo volné, byly by transporty volily tu cestu a pak pozemní cestu přes Itálii, Francii a Dover a tím by byly učinily severní ponorkovou válku bezúčinnou. Aby však mohlo vést ponorkovou válku ve Středozemním moři, potřebovalo Německo naše opěrné body v Jadranu, tedy Terst, Polu a Cattaro; kdybychom mu je dali k dispozici, šli bychom do ponorkové války s ním, i kdyby naše nemnohé ponorky zůstaly doma; kdybychom to neučinili, vpadli bychom Německu do zad a dostali se s ním do přímého konfliktu, který by musel vést k definitivnímu rozbití spojenectví.

Byl to opět jeden z oněch případů, které dokazují, že když silný a slabý vedou společně válku, nemůže slabý jednostranně přestat,
168 ledaže by provedl úplný obrat a vstoupil s dřívějším spojencem do válečného stavu. To poslední nechtěl nikdo z tehdejší vlády, a tak jsme dali s těžkým srdcem svůj souhlas. Bulharsko, které se té válečné fáze neúčastnilo a své diplomatické styky s Amerikou dále udrželo, bylo

potud v jiné situaci, že mohlo zůstat stranou, aniž tím německé plány paralyzovalo. Nehledě k tomu jsem byl už tehdy přesvědčen, že „nespoluúčast“ Bulharska sice navenek učiní velmi škodlivý dojem, jemu samému však vůbec nepomůže. Jeho styky s Amerikou, udržované až do posledního okamžiku, mu úděl skutečně nezmírnily.

Kdybychom bývali mohli Německo od zostřené ponorkové války odvrátit, byla by ta výhoda bývala velmi veliká; zda jsme se jí účastnili, nebo ne, bylo z hlediska toho, jak s námi Dohoda zacházela, zcela vedlejší, *jak bulharský příklad dokazuje*. Jakmile Amerika Německu vyhlásila válku, byl konflikt i s námi za všech okolností nevyhnutelný, neboť rakousko-uherská vojska a dělostřelectvo přece pak stála na západní frontě proti americkým. Museli jsme se dostat do války s Amerikou, jakmile se v ní nacházelo Německo.

Ani *zdánlivě* dále trvající mírový poměr, jaký mezi Amerikou a Bulharskem byl až do konce války, nebyl pro nás tedy možný — odhlédneme-li od toho, že Bulharsko přece, jak zmíněno, později poznalo, že mu udržované styky s Washingtonem nepřinesly ani nejmenší užitek.

Kdy Německo pochopilo, že bezmezná ponorková válka zůstává bez účinku, a je tedy strašlivou chybou, nevyšlo zcela najevo. Nejen vůči veřejnosti, ale i vůči spřáteleným kabinetům předváděli němečtí vojenští činitelé nepřetržitě co největší optimismus, a když jsem v dubnu 1918 odešel ze své funkce, zastával Berlín stále ještě stanovisko, že Anglie v té námořní válce podlehne a podlehnout musí. V dopise ze 14. prosince 1917 hlásil Hohenlohe, že kompetentní německé místo je naprosto optimistické. Zaznamenal jsem ovšem jisté známky počínajícího vystřízlivění i v německých hlavách, a Ludendorff sám mi na mé výtky odpověděl: „Ve válce je vše nebezpečné, člověk nikdy nemůže před operací přesně zjistit efekt; připouštím, že časový propočet byl chybný, konečný výsledek mi však“ — jak opětovně zdůraznil — „dá za pravdu.“ Ostatně vůdcové Německa, aby se sami ospravedlnili, zdůrazňovali, že by Amerika za všech okolností do války vstoupila a že ponorková válka byla jen posledním podnětem. Zda to skutečně odpovídá pravdě, zdá se přinejmenším pochybné. Nelze to s určitostí ani potvrdit, ani popřít. 169

Svět si zvykl zacházet s Hindenburgem a Ludendorffem jako s jedním celkem; patřili k sobě. Stoupali společně k nejvyšší moci a teprve v pádu byli násilně od sebe odtrženi. Při všech úředních

jednáních vystupoval do popředí vždy Ludendorff. Mluvil mnoho a vždy ostře a v pruském velitelském tónu. Obvykle z toho sršely jiskry, ale zdálo se, že nikomu nic nezazlívá, a jeho hněv vyprchal tak rychle, jak vzplanul. Měl přes své nepříjemné stránky kouzlo silných povah a jeho bezpříkladnou energii a pracovní sílu jsem vždy obdivoval. Styk mezi námi byl vždy, i při velikých neshodách, naprosto korektní. Zpráva, kterou rozšířily některé noviny, že „Ludendorff mi hrozil válkou“, je prostoduchý výmysl. Že by byl při odpadnutí Rakouska-Uherska dohodová vojska pochodující přes monarchii potíral raději
170 na našem než na říšskoněmeckém území, jsem si dokázal představit i bez příslušných ujištění. Pozdější vpád říšskoněmeckých vojsk do Tyrol — za Andrássyho doby — mě proto ani na okamžik nepřekvapil. Okolnost, že se vynikající *generál* Ludendorff zároveň stal státním kormidelníkem, byla neštěstím. Jeho myšlenka Dohodu zničujícím způsobem porazit, tedy pokořit ji až k bezbrannosti, byla utopie, protože nikdy nebylo možné srazit Anglii a Ameriku spolu s celým světem, který se s nimi spojil, na kolena. Ludendorffovský vítězný mír byl za všech okolností vyloučen. Co generál Ludendorff vytvořil, zkazil státník Ludendorff. Kdyby se bylo Ludendorffa podařilo pohnout k tomu, aby po svých báječných vojenských úspěších nabídl mír vykoupený ústupky, byl by mohl Německo zachránit; tak svou politikou zkazil vše, co svými vítězstvími získal. Honil se za nemožným cílem, žádal od německého národa nemožné, napínal luk, až praskl. A jeho a Hindenburga — ty dva jediné — byl by německý národ následoval. Kdyby byl Ludendorff včas doporučil mír vykoupený ústupky, bylo by se Německo podřídilo. Později ovšem už nebyla Dohoda sama připravena k žádnému vyrovnání — ale předbíhám, neboť té otázce patří příští kapitola.

Hindenburg patří k největším své doby. Bude žít dál v dějinách Německa. Byl stejně hodný obdivu jako vojevůdce i jako člověk. Byl okouzlující svou skromnou prostotou. Když jsme kdysi mluvili o fotografech, kteří obléhali každou konferenci v Berlíně, řekl starý pán: „Dožil jsem se sedmdesáti let a nikdy nikdo na mně nenašel nic zvláštního; teď najednou všichni objevili, jakou to mám mít zajímavou hlavu.“ Byl mnohem klidnější a vyrovnanější než Ludendorff, i vůči *vox populi* [hlas
171 lidu] mnohem méně citlivý. Vzpomínám si, že mi Ludendorff jednou, když jsem mu domlouval, aby byl v mírové otázce povolnější, rozčileně

zvolal: „Německý národ nechce mír za cenu vzdání se nároků a já nechci skončit tak, aby se po mně házelo kamením. Ani dynastie by takový mír nepřežila.“ Dynastie odešla, kamení létalo a mír za cenu vzdání se nároků skutečně nastal, ovšem mnohem strašlivější, než by byl i největší pesimista kdy mohl věřit!

Přerušení styků mezi Amerikou a Německem nastalo 3. února 1917.

Velvyslanec hrabě Tarnowski zůstal ve Washingtonu, Wilson ho však nepřijal; stýkal se výhradně s Lansingem[1]; měl jsem tehdy ještě naději, že budu moci ty poloúřední styky s Amerikou zachovat pro případ, že by to Amerika ponechala při přerušení styků s Německem a nevyhlásila mu válku. Německá vláda by byla raději viděla, kdybychom byli zároveň s ní diplomatické styky přerušili.

Dne 12. února se u mě ohlásil hrabě Wedel[2] a jeho žádost i mé vyřízení jsou zřejmé z následujícího telegramu Hohenlohovi:

„Vídeň, 12. února 1917.

K informaci Vaší Jasnosti.

Hrabě Wedel mi podle příkazu tlumočil tato tři přání své vlády:

1. Hrabě Tarnowski ať nepředává své pověřovací listiny, dokud nebude situace mezi Německem a Amerikou vyjasněna.

2. Hrabě Tarnowski ať u pana Wilsona protestuje proti tomu, že se tento pokusil naladit neutrály proti Německu. 172

3. Při vypuknutí války s Německem ať je hrabě Tarnowski odvolán.

První dva body jsem odmítl, poslední přijal.“

Protože jsme nemohli Německu zabránit začít zostřenou ponorkovou válku, nemohla už vskutku naše úloha být žádná jiná než vynaložit vše, abychom my sami udrželi styky s Amerikou a mohli tak hrát dál jistou zprostředkovatelskou roli. Ovšem to šlo jen tak dlouho, dokud Amerika měla s Německem sice přerušené diplomatické styky, ale ne válku. Má odpověď z 5. března 1917 na americký dotaz po upřesnění našeho stanoviska vycházela z myšlenky zdržet Ameriku od přerušení styků

[1] **Robert Lansing** (1864–1928) — Americký ministr zahraničí 1915–1920.

[2] **Botho hrabě von Wedel** (1862–1943) — Německý velvyslanec ve Vídni 1916–1919, Tschirschkyho nástupce.

s námi a na druhé straně pokud možno zastřít před veřejností divergenci s Německem. Ta odpověď je reprodukována v příloze. Měla potud úspěch a význam, že Amerika prozatím diplomatické styky s námi udržela. Byly přerušeny teprve 9. dubna 1917.

Následkem své odpovědi jsem měl s Istvánem Tiszou velmi živou rozepři. Dne 3. března jsem dostal tento dopis:

„Milý příteli!

Mohu v zájmu věci jen živě litovat, že jsem nedostal příležitost přečíst si definitivní znění našeho aide-mémoire před jeho předáním. Nehledě k jiným, méně závažným věcem nemohu zamlčet své trapné překvapení nad tím, že opakovaně a důrazně připouštíme, že jsme ve své nótě ‚Ancona' dali příslib. Obávám se, že jsme se tím postavili do velmi nemilé pozice vůči Wilsonovi, čemuž by bylo bývalo tím snazší se vy-
173 hnout, protože podle mého soudu vůbec neplatí, že jsme nějaký příslib dali.

Vyjádření názoru ještě není příslib. Aniž bych chtěl jeho mravní hodnotu jakkoli oslabovat, má přece zcela jinou juristickou povahu a nemá z hlediska třetích osob tytéž právní následky v jejich prospěch jako příslib.

Tím, že jsme — skutečně zbytečně — připustili, že jsme Američanům dali příslib, uznáváme, že z naší strany vůči nim existují závazky. Přes všechnu krásnou a obratnou argumentaci našeho memoranda nebude pro Američany těžké podat důkaz, že se náš nynější postup s tehdejším vyjádřením nekryje; bylo-li to vyjádření příslibem, pak má americká vláda právo žádat jeho splnění. A pak jsme ‚in an awkward predicament' [v nepříjemné situaci]. Ve své poznámce jsem uvedl, že bych teď dokazování, že jsme žádný příslib neučinili, raději vynechal. Byla by tu však bývala možnost kdykoli se k tomu vrátit. Dali jsme jim tu zbraň do ruky, a vystavili jsme se tak nebezpečí nezdaru, a velmi se obávám, že toho ještě budeme těžce litovat.

Přirozeně zůstává ta věc nyní mezi námi. Tobě jsem si však musel vylít srdce, abych mohl odůvodnit svou prosbu: dostávat text takových důležitých státních písemností, spojených s tak závažnými následky, včas, abych mohl učinit své případné poznámky. Věř mi, je to skutečně v zájmu věci a může to mít po každé stránce jen dobré následky.

V srdečném přátelství

174 Tvůj oddaný Tisza." Příloha.

„S jistou pravděpodobností je třeba předpokládat, že mírový proud v Americe činí pokroky a že prezident Wilson snad pod vlivem toho zjištění hledí rozhodnutí ve válečném smyslu alespoň odsunout. I kdybych se v tom předpokladu mýlil, bylo by v našem zájmu vyhnout se přerušení našich diplomatických styků s Amerikou, dokud to jde.

Bylo by tedy třeba sepsat odpověď na americké aide-mémoire, odeslanou co možná nejpozději, tak, aby vypadala jako meritorní pojednání o tématu předneseném z americké strany, aniž bychom však padli do pasti otázky v aide-mémoire položené.

Odpovíme-li na tu otázku ‚ano', může se prezident Wilson roztržce s monarchií sotva vyhnout. Dáme-li zápornou odpověď, pak jsme nechali Německo a své stanovisko zaujaté 31. ledna na holičkách.

Oporu k tomu, jak se vyhnout jasné odpovědi, nám dává samo aide-mémoire tím, že naše vyjádření učiněná ve věci ‚Ancona' a ‚Persia' klade na roveň stanovisku německé nóty ze 4. května 1916. Zůstali bychom tedy jen konsekventní, kdybychom podobně jako ve své nótě ze 14. prosince 1915 prohlásili, že se dáváme vést vlastním právním názorem.

V korespondenci s americkou vládou ve věci ‚Ancona', ‚Persia' a ‚Petrolite' jsme vždy pojednali konkrétní případ, aniž bychom se ponořili do příslušných zásadních právních otázek. Právě v naší nótě z 29. prosince 1915, v níž je obsaženo vyjádření názoru citované v aide-mémoire (mohlo by se také poznamenat, že naše tehdejší vyjádření názoru není žádný ‚pledge' [příslib], protože jsme ani nic neslíbili, ani nepřevzali závazek. Rád bych však to téma, alespoň v nynějším stadiu věci, nechal stranou), prohlásila c. a k. vláda výslovně, že obtížné mezinárodněprávní otázky souvisící s ponorkovou válkou předloží k rozpravě v pozdějším okamžiku. 175

K takové rozpravě se ovšem nynější válečný stav nezdál být vhodný. Mezitím však následkem jednání našich nepřátel nastaly události, vyvinul se stav, při němž nebylo možné vyhnout se intenzivnějšímu využití ponorkové zbraně i z naší strany. Naše obchodní lodě v Jadranu byly, pokud na ně nepřítel mohl dosáhnout, důsledně torpédovány bez varování. Naši odpůrci se tím postavili na stanovisko nejkrajnější bezohledné ponorkové války, aniž narazili na odpor neutrálů.

Tutéž bezohlednost vůči svobodné plavbě a bezpečnosti života neutrálů projevila Dohoda při kladení minových polí. Jako obranná zbraň k ochraně vlastních pobřeží a přístavů i jako prostředek k blo-

kování nepřátelského přístavu bylo možno mořské miny patrně považovat za uznanou zbraň. Zcela nové je však použití té zbraně v agresivním smyslu, které vystoupilo teprve v této válce, kdy se široké oblasti otevřeného moře ležící na cestách světové dopravy osazují minovými poli a tím se doprava neutrálů na nich znemožňuje, respektive spojuje s největším nebezpečím pro život.

Je to nesrovnatelně rozsáhlejší omezení svobody pohybu a narušení zájmů neutrálů než zavedení zostřené ponorkové války na pevně ohraničených a přesně označených mořských oblastech, přičemž jsou po-
176 nechány volné cesty pro neutrální plavbu a jinými opatřeními se bere značný ohled na zájmy neutrálů.

Právě v okamžiku, kdy prezidentův apel obrácený k celému válčícímu světu časově splynul se spontánním vyjádřením naší skupiny, v němž jsme slavnostně vydali svědectví o ochotě uzavřít poctivý mír přijatelný i pro naše nepřátele, bylo nové největší anglické minové pole položeno na jedné z velkých cest světové dopravy v Severním moři a k výsměchu ušlechtilé iniciativě Spojených států ohlásila Dohoda nejbrutálnějším způsobem vyhlazovací boj proti naší skupině mocností.

Bojujeme-li co nejenergičtěji proti divoké dobyvačné válce našich nepřátel, podporujeme tím veliké cíle, které vedly americkou vládu v její akci: co nejbližší zastavení toho ohavného vraždění lidí a založení poctivého a trvalého míru, blahodárného pro celé lidstvo; cesta, na niž jsme vstoupili, vede k cíli, který je nám s americkou vládou společný, a nemůžeme se ubránit naději, že najdeme porozumění u lidu a u vlády Spojených států.

Tisza.“

Odpověděl jsem mu 5. března následující:

„Milý příteli!

Nemohu sdílet Tvůj názor. Po první nótě ‚Ancona‘ jste tehdy couvli a ve druhé nótě jste prohlásili, že ‚v podstatě souhlasíme s německým stanoviskem‘ — to bylo otevřené ustoupení a skrytý příslib.

Vůbec nevěřím, že advokátské triky Američany oklamou, a kdybychom ten příslib popírali, určitě bychom se nedostali o nic dál.
177 Za druhé a především však vůbec neexistuje možnost *slovy zdržet Američany od války, chtějí-li ji*; buď míří k válce, pak nepomohou

žádné nóty, nebo hledají východisko z válečného nebezpečí, pak je najdou v naší nótě.

Tolik meritorně.

Technicky bylo to, co žádáš, nemožné. Nebylo jednoduché tu nótu sepsat, zcela jsem ji přepracoval, čas ubíhal; pak ji chtělo vidět J. V., učinilo změny a sankcionovalo ji, mezitím naléhal Penfield[1] a dokonce již před týdnem telegrafoval do Ameriky, aby své lidi uchlácholil; i Němci museli být pro jistou pasáž získáni.

Víš, jak rád s Tebou probírám důležité věci, ale *ultra posse nemo tenetur* [nikdo není povinen konat nad své možnosti] — bylo fyzicky nemožné znovu vše zvrátit a znovu získat J. V. pro jiné znění.

Ve věrném přátelství

Tvůj starý Czernin."

Nato jsem 14. března dostal tuto Tiszovu odpověď:

„Milý příteli!

Dobrý úspěch Tvého amerického aide-mémoire vidím i já s upřímnou radostí (míněno je tehdy učiněné rozhodnutí Ameriky nepřerušit s námi styky). To však nic nemění na mém názoru, že byla škoda připustit, že jsme dali příslib. To se může v pozdějším stadiu polemiky vymstít a bylo by bývalo snadné to téma prozatím nezmiňovat. 178

Shledáváš mě velmi zarputilým? To závěrečné slovo v naší retrospektivní polemice jsem si neodepřel, abys mě nepokládal za lepšího, než jsem.

Na shledanou ve starém přátelství

Tvůj Tisza."

Ponorkovou válku Tisza strpěl jen s velikou nechutí, strpěl z důvodů *vis maior* [vyšší moc], protože jsme nemohli německým vojenským činitelům v tom opatření zabránit a protože byl, stejně jako já, přesvědčen, že nám „nespoluúčast" nepřinese žádnou výhodu.

Teprve mnohem později, po konci války, jsem se z dobrého zdroje dověděl, že Německo v naprosto nevysvětlitelném nepochopení situace omezilo během války stavbu dalších ponorek. Příslušná námořně technická místa se obrátila na státního tajemníka Capelleho[2] a upozornila ho, že by při pozastavení všech ostatních lodních staveb bylo možno

[1] Mr. Penfield, americký velvyslanec ve Vídni. *(Pozn. aut.)*

[2] **Eduard von Capelle** (1855–1931) — Státní tajemník německého říšského námořního úřadu 1916–1918, Tirpitzův nástupce.

postavit *pětinásobný* počet ponorek. Capelle to prý odmítl s poukazem na to, „že se neví, co se má po válce s tolika ponorkami počít“. Německo mělo, jak zmíněno, přes sto ponorek; kdyby bylo mělo pět set, bylo by snad bývalo cíle dosaženo.

Tu verzi jsem — jak řečeno — slyšel teprve v zimě 19 a pravdivost toho líčení ovšem nemohu dokázat.

Zřídkakdy vyvolalo nějaké vojenské opatření tolik rozhořčení jako to potápění nepřátelských lodí bez varování. A přece bude muset objektivní posuzovatel připustit, že boj proti „dětem a ženám“ jsme nezačali my, nýbrž naši odpůrci blokádou. V oblasti Ústředních mocností zahynuly blokádou miliony lidí, a právě ti nejchudší a nejslabší — z největší
179 části ženy a děti — byli oběťmi. Odpoví-li se na ten argument, „Ústřední mocnosti byly obléhanou pevností a Němci rovněž roku 1870 vyhladověli Paříž“, pak má ta argumentace něco do sebe. Stejně pravdivé však je — jak se to také říká v nótě z 5. března —, že se v pozemní válce nikdy nebere ohled na civilní osoby, které se vydaly do válečné zóny, a že není patrný důvod, proč by měla námořní válka podléhat jiným mravním ustanovením. Nachází-li se město nebo vesnice v bitevní oblasti, nikdy ještě ta okolnost nezabránila dělostřelectvu střílet, bez ohledu na ohrožené ženy a děti. V daném případě se však ohrožení nekombatanti nepřátelských států mohli nebezpečí velmi snadno vyhnout tím, že by nepodnikali námořní cesty.

Po zhroucení v zimě 19 jsem tu otázku podrobně probral s několika dlouholetými anglickými přáteli a shledal jsem, že zastávají stanovisko, že veliké rozhořčení nevyvolala ponorková válka sama o sobě, nýbrž krutý způsob jejího provádění, odporující mezinárodnímu právu. Němci prý vždy torpédovali nemocniční lodě, dále stříleli z děl po zachraňujících se cestujících a podobně. Proti těm vyprávěním stojí křiklavě německá líčení, která zase uvádějí podrobnosti anglické brutality, při nichž vstávají vlasy, jako například případ „Baralong[1]“.

Hanebné činy páchaly zajisté v ojedinělých případech všechny armády; že by německé vrchní armádní velení takové krutosti schvalovalo nebo dokonce nařizovalo, nevěřím — právě tak málo jako anglické.

Vyšetřování před mezinárodním, ale *neutrálním* soudním dvorem
180 by bylo jediným prostředkem, jak do těchto věcí vnést jasno. Krutosti

[1] **Baralong** — Britská past na ponorky. Po potopení ponorky U-27 v srpnu 1915 nechal její velitel postřílet přeživší německé námořníky.

výše uvedeného druhu je třeba co nejpřísněji odsoudit, ať vyšly od kohokoli; sama o sobě však byla ponorková válka mravně dovoleným obranným prostředkem.

Blokáda je dnes označována za dovolené a nutné opatření — zostřená ponorková válka za zločin odporující mezinárodnímu právu. To je rozsudek moci, nikoli práva. Dějiny budou jednou soudit jinak.

VI.

POKUSY O MÍR

183

1.

Ústavní stav, který panuje ve všech parlamentních státech, je ten, že ministr je odpovědný zastupitelskému sboru. Musí skládat účty z toho, co *učinil*. Jeho činy podléhají posouzení kritikou zastupitelského sboru. Vysloví-li se většina zastupitelského sboru proti ministru, musí odejít.

Tuto funkci kontroly nad zahraniční politikou vykonávaly v rakousko-uherské monarchii delegace.

Kromě toho však bylo v uherské ústavě ustanovení, že uherský ministerský předseda je své zemi za zahraniční politiku odpovědný, a proto se „zahraniční politika monarchie má vést v dorozumění mezi příslušným ministrem zahraničí a uherským ministerským předsedou".

Záleželo nyní zcela na osobnosti uherského ministerského předsedy, jak to ustanovení vykládal. Již za Buriána nastal stav, že všechny, i ty nejtajnější telegramy a zprávy byly ihned sdělovány hraběti Tiszovi, který pak také získával vliv na všechna rozhodnutí a taktické postupy. Tisza měl zcela eminentní pracovní výkonnost; vždy našel čas zabývat se vedle svých četných resortních záležitostí velmi důkladně zahraniční politikou, a bylo proto nutné získávat ho stále pro každý jednotlivý 184
krok. Kontrola zahraniční politiky u nás tedy byla dvojí: delegací a uherským ministerským předsedou.

Jakkoli velká byla má úcta a vážnost k hraběti Tiszovi a jakkoli těsné bylo přátelství, které nás pojilo, představoval jeho nepřetržitý dohled a jeho zasahování přece jen zcela nezměrnou obtíž v chodu věcí. Už v normálních dobách nebývá snadné překonat vedle všech obtíží, s nimiž se ministr zahraničí setkává, ještě i tuto. Ve válce se to manželství stalo nemožností.

Bezpodmínečným předpokladem takové dvojvlády by bylo, aby uherský ministerský předseda posuzoval všechny otázky ze stanoviska celé monarchie, a ne ze stanoviska maďarocentrického — předpoklad, který u Tiszy jako u všech Uhrů chyběl. Tisza to popíral. Často mi řekl, že nezná jiný patriotismus než uherský, že však je v uherském zájmu zůstat s Rakouskem pohromadě — jenže právě tím viděl všechno dění v nesprávném světle. Nikdy by nepostoupil čtvereční metr Uher, proti plánovanému postoupení Haliče nevznesl ani nejmenší námitku. Byl by raději nechal svět zahynout, než by vydal Sedmihradsko, ale o Tyroly se nezajímal prakticky vůbec.

Nehledě k tomu nechával však vůbec platit jiná pravidla pro Rakousko než pro Uhry. Pro Uhry nechtěl připustit ani nejmenší změnu vnitřních poměrů, „protože se nesmějí odehrávat pod vnějším tlakem“; když jsem pod tlakem starostí o výživu ustoupil ukrajinským přáním a tlumočil rakouské vládě ukrajinské přání po rozdělení Haliče na dvě
185 části, byl s tím Tisza úplně srozuměn. Ale šel ještě dál. Stavěl se i proti každému zvětšení monarchie, protože by se tím oslabil uherský vliv. Tak byl po celý život odpůrcem rakousko-polského řešení a úhlavním nepřítelem trialistické myšlenky; chtěl, má-li už vůbec být, připustit Polsko nanejvýš jako rakouskou provincii. Nejraději by však byl Polsko přenechal Německu. Dokonce ani připojení Rumunska k Uhrám nechtěl, protože by se tím oslabil maďarský živel v Uhrách. Přístup Srbů k moři pokládal za vyloučený, protože chtěl mít srbské zemědělské produkty, kdykoli je potřeboval; nechtěl však ani otevřené dveře pro srbská prasata, protože nechtěl nechat stlačovat cenu uherských. Tisza šel ve své ingerenci ještě dál: přísně dbal na paritu při obsazování zahraničních diplomatických postů. Já jsem se však tím tak přísně řídit nemohl. Pokládal-li jsem Rakušana X za schopnějšího k vyslaneckému místu než Uhra Y, musel jsem vzít jeho, třebas tím nastala disparita.

Tato právně podložená, ale ve válce neproveditelná a nesnesitelná ingerence Uher vedla k různým konfliktům mezi Tiszou a mnou — a dnes, kdy je mrtev, nezanechávají ve mně ty scény nic jiného než pocit živé lítosti nad lecjakým prudkým slovem, kterého jsem užil. Došli jsme později ke kompromisu: Tisza mi slíbil, že bude zasahovat jen v nejnaléhavějších případech, a já jsem slíbil jemu, že nic důležitého nepodniknu bez jeho souhlasu. Brzy po té dohodě byl ze zcela jiného důvodu císařem propuštěn.

Jeho propuštění jsem, přes obtíže, které působil, živě litoval. Neboť za prvé nebylo maďarocentrické stanovisko Tiszovou zvláštností, holdovali mu všichni maďarští politici; za druhé měl Tisza tu jednu velkou 186
přednost, že nechtěl prodlužovat válku za účelem výbojů; přál si opravu hranice proti Rumunsku, jinak nic. Kdyby tedy došlo k mírovým jednáním, podporoval by mě v nich při zhruba takovém postupu, aby se za základ vzal status quo ante. Jeho podpora však — a to byl třetí důvod — měla velkou cenu, neboť to byl muž, který uměl bojovat; ztvrdl a zestárl na bojišti parlamentní práce, neimponovalo mu nic a nikdo — a byl věrný jako zlato. Na jeho slově se mohly stavět domy. Za čtvrté konečně byl ten přímý muž jedním z mála, kdo císaři vždy zcela otevřeně a bez ostychu říkali pravdu — a toho bylo třeba císaři i nám všem.

Bylo mi proto předem jasné, že změna nepřinese v mé situaci žádné zlepšení. Esterházy, který po Tiszovi následoval, sice nikdy nevznášel proti mé politice námitky; zato mi chyběla ta silná ruka, která držela Uhry v pořádku, a ten přísný hlas, který varoval císaře, a Wekerle mi nenabízel tentýž stupeň spolehlivosti jako Tisza, snad také jen proto, že jsem s ním nikdy nevstoupil do podobného přátelského poměru jako k Tiszovi.

Ačkoli jsem měl s Tiszou četné konflikty, zůstává přece jednou z mála krásných vzpomínek na dobu mého úřadování, že jsem s tím vzácným mužem až do jeho smrti zůstal ve vpravdě přátelských vztazích. Po mnoho let se Uhry jmenovaly István Tisza. Tisza byl muž, jehož smělý, mužný charakter, jehož tvrdý, rozhodný smysl, jehož nebojácnost a ryzost ho vysoko povznášely nad všednost. Byl to celý muž se skvělými vlastnostmi a velkými chybami, muž, jakých je v Evropě málo — přes jeho chyby. Velké postavy vrhají dlouhé stíny, ale velký byl a vyřezaný ze dřeva, z něhož byli dělaní hrdinové antiky, 187
oni hrdinové, kteří uměli bojovat a umírat. Jak často jsem mu vyčítal, že svým nešťastným pusztovým patriotismem kope hrob sobě i nám všem. Nedal se změnit, byl strnulý a nepoddajný jako nikdo jiný, a jeho největší chybou bylo, že po celý život zůstal v zajetí té malicherné politiky, která nedohlédne za humna. Nechtěl vydat čtvereční metr, svého času ani Rumunsku, ani Čechům, ani Jihoslovanům. V životní dráze toho vzácného člověka je strašlivá tragika. Bojoval a zápasil jako nikdo jiný za svůj národ a svou zemi; po léta stál v průlomu a chránil své a své Uhry svou širokou mužnou hrudí, a přece byla jeho politika

strnulé nepoddajnosti jednou z hlavních příčin rozpadu Uher, které tak vroucně miloval, rozpadu, který ještě umíraje sám viděl, když věčně prokletá vražedná ruka dokonala své zbabělé dílo.

Tisza mi jednou se smíchem vyprávěl, že mu kdosi řekl, že jeho největší chybou je, že přišel na svět jako Maďar.

Shledávám tu charakteristiku výstižnou. Jako člověk a jako muž byl vynikající. Maďarský dědičný hřích jeho způsobu myšlení, všechny předsudky a chyby maďarocentrického uvažování ho zkazily.

Uhry a jejich ústava, dualismus, byly ve válce jedním z našich neštěstí.

Kdyby arcivévoda František Ferdinand neměl žádný jiný plán než skoncovat s dualismem, zasloužil by si už proto být milován a obdivován. Uherská politika vypěstovala za Aehrenthala a Berchtolda srbské rozpory, znemožnila jakékoli spojenectví s Rumunskem, provedla za války hladovou blokádu Rakouska, zabránila jakékoli vnitřní reformě
188 a nakonec ještě v posledním okamžiku, z malicherného, krátkozrakého egoismu Károlyiho, rozbila frontu. Ten tvrdý soud o vlivu Uher ve válce zůstává pravdou přes nepochybně vynikající výkony uherských vojsk. Uher je sám o sobě tvrdý, smělý, mužný charakter, proto téměř vždy dobrý voják; bohužel však uherská politika v průběhu posledních padesáti let zkazila mnohem víc, než mohl statečný uherský voják ve válce zachránit.

Jeden Uher mi za války na mé výtky jednou řekl: aspoň jedno prý musím přiznat — Uhry že máme jisté; ty že jsou pevně připoutány k Rakousku. Ano, odpověděl jsem mu, Uhry jsou k nám pevně připoutány, ale tak, jako je připoután kámen, který si tonoucí uvázal kolem krku.

Kdybychom válku neprohráli, byl by potom boj na život a na smrt s maďarským národem nevyhnutelný, protože si nelze představit žádnou rozumnou evropskou konstelaci, která by se dala s maďarskými aspiracemi a vladařskými plány uvést v soulad.

Ale za války byl otevřený boj proti Budapešti ovšem nemožný.

Zda národy, které kdysi tvořily habsburskou monarchii, budou kdy znovu sjednoceny, zůstává nerozhodnuto; dojde-li k tomu, pak nás nechť laskavý osud uchrání návratu dualismu.

Dne 26. prosince 1916 — čtyři dny po mém nástupu do úřadu — jsem dostal Tiszův dopis, v němž mi následujícím způsobem sděloval svůj názor na taktiku, kterou je třeba sledovat:

„Všichni evropští neutrálové se cítí mnohem více ohroženi Anglií než
námi. Události v Řecku, Rumunsku atd., jakož i komerční tyranie Anglie 189
nám musí hnát vítr do plachet, a také rozdíl v našem postoji k mírovým myšlenkám oproti postoji Dohody obrátí — bude-li důsledně a obratně dále veden — sympatie k naší skupině mocností.

Z toho hlediska vidím hlavní nebezpečí v tom, že by náš nutně opatrný postoj ohledně sdělení válečných cílů mohl vzbudit domnění, že i my si s mírovou myšlenkou pohráváme jen z taktických ohledů, aniž bychom o mír vážně usilovali.

Museli bychom proto opatřit naše zástupce akreditované u neutrálů (přičemž největší váha by padla na Španělsko, Švédsko a Holandsko) potřebnými instrukcemi, aby mohli náš opatrný postoj doprovodit potřebným vysvětlením a vyložit důvody, které nás právě v zájmu míru musejí zdržovat od předčasného nebo dokonce jednostranného uveřejnění našich podmínek.

Už oboustranné uveřejnění podmínek by otevřelo dveře dokořán nelibé kritice válečných stran v obou táborech a snadno by přivodilo zostření situace; *jednostranné sdělení válečných cílů by válečným stranám nepřátelské skupiny, které jsou ještě u kormidla, prostě poskytlo záminku, aby všechno zkazily*.

Právě v zájmu míru proto může sdělení mírových podmínek proběhnout jen vzájemně a důvěrně; mohli bychom však jednotlivým neutrálům dávat různé náznaky o tom, že naše válečné cíle se kryjí s trvalými zájmy lidstva a světového míru, že náš hlavní cíl — *zabránit ruské světovládě na kontinentu a anglické na moři* — je v zájmu celého neutrálního světa a že naše mírové podmínky nebudou obsahovat nic, co by 190
ohrožovalo budoucí světový mír a mohlo být neutrální stranou namítáno.

Dovoluji si předložit tato hlediska Tvé úvaze a zůstávám v srdečném přátelství

Tvůj oddaný
Tisza.“

Můj předchůdce v úřadě Burián učinil ještě krátce před svým odchodem spolu s Bethmannem mírový návrh. Téměř posměšně odmítavá odpověď Dohody je patrně ještě všem v paměti. Od té doby, co nepřátelství ustala a byla příležitost mluvit se členy Dohody, slýchám často

výtku, že ta mírová nabídka byla pro Dohodu nepřijatelná, protože byla učiněna tónem vítěze, který nepříteli mír „povoluje“. Ačkoli nechci popírat, že tón té mírové nabídky byl velmi sebevědomý — dojem, který musel být ještě zesílen Tiszovými řečmi v uherském parlamentu —, domnívám se přece, že i kdyby byla sepsána jinak, měla by málo vyhlídek na úspěch. Buď jak buď, příkré odmítnutí ze strany Dohody posílilo tehdy postavení válkychtivých vojáků, kteří nyní se zvýšenou vehemencí hájili stanovisko, že všechno mluvení o míru je ze zlého a že se boj musí vést do krajnosti.

V zimě 1917 tiše zaklepala Itálie: k jakým územním ústupkům by se monarchie odhodlala? Nebyl to dotaz italské vlády, nýbrž krok soukromníka, který mi byl tlumočen spřátelenou vládou. Takové demarše je ovšem nesmírně těžké prozkoumat v jejich vnitřní hodnotě. Může
191 se stát, že vláda použije soukromé osobnosti k tomu, aby učinila první krok — ba pravděpodobně to učiní, chce-li zahájit rozhovor —, může však také být, že se někdo bez pověření a bez vědomí své vlády o něco takového pokusí. Posledně jmenované případy se za dobu mého úřadování opakovaně vyskytly.

Zastával jsem vždy stanovisko, že takové mírové ohmatávání je třeba přijímat velmi opatrně, ale vstřícně, i tehdy, když svůj ministerský původ nedokáže a priori prokázat. V daném případě se však věc měla tak, že se Itálie od svých spojenců určitě ani nechtěla, ani nemohla odloučit. Neboť i kdyby ten úmysl měla, dostala by se jeho provedením do konfliktu s Anglií, jejímž válečným cílem přece nebyly italské aspirace, nýbrž poražení Německa. Separátní mír s Itálií — odloučení Itálie od jejích spojenců — byl tedy zcela vyloučen, všeobecný mír však možný teprve tehdy, až se podaří dorozumění mezi západními mocnostmi a Německem.

Ten dotaz tedy nemohl sledovat jiný účel než konstatovat stupeň naší válečné únavy. Kdybych odpověděl, že jsem ochoten vydat tu či onu provincii, bylo by to zaúčtováno jako uspokojivý příznak naší rostoucí slabosti, nepřiblížilo by nás to však k míru, nýbrž naopak od něho vzdálilo.

Odpověděl jsem proto ve velmi vstřícné formě, že monarchie nesleduje žádné výboje a je ochotna jednat na základě předválečného držebního stavu. Nato už žádná odpověď nenásledovala.

Později, po zhroucení, mi bylo z ovšem nekompetentního místa vytýkáno, že má taktika byla chybná, neboť Itálie by se tehdy od svých spojenců odloučila a uzavřela separátní mír. Další vyprávění této kapitoly dokazují neudržitelnost té výtky. Ostatně dnes už není těžké konstatovat, že po celou dobu války nenastal ani okamžik, v němž by Itálie myšlenku odloučit se od svých spojenců byť jen ventilovala. 192

V posledních dnech února 1917 nastala pozoruhodná událost: 26. února se u mne objevila osobnost, která se dokázala legitimovat jako povolaný zástupce neutrální mocnosti, a sdělila mi z pověření své vlády, že má rozkaz dát mi vědět, že protivníci nebo jeden z nich jsou ochotni uzavřít s námi mír a že podmínky toho uzavření míru by pro nás byly příznivé. Zejména prý o odtržení Uher nebo Čech od říše už nebude řeč. Jsem-li prý ochoten na ten podnět přistoupit, mám prý ihned touž cestou sdělit své podmínky, upozorňuje se mě však, *že návrhy nepřátelské vlády jsou nulitní v okamžiku, kdy se o tom kroku dozví kterákoli jiná vláda spřátelená s ní nebo s námi.*

Doručitel té zprávy nevěděl víc, než co obsahovala ta demarše. Závěrečná pasáž dávala poznat, že jedna z nepřátelských mocností chce jednat bez vědomí ostatních.

Ani okamžik jsem nepochyboval, že jde o Rusko, a můj zpravodaj mě v tom přesvědčení posílil, ačkoli výslovně zdůraznil, že to nemůže říci s určitostí. Odpověděl jsem ihned telegraficky prostřednictvím intervenující neutrální mocnosti dne 27. února, že Rakousko-Uhersko je samozřejmě ochotno ihned učinit konec dalšímu prolévání krve a nechce z míru vytěžit žádný jakkoli utvářený zisk, neboť vedeme, jak už bylo 193
několikrát zdůrazněno, přece jen obrannou válku. Musím však upozornit na to, že poněkud nejasná formulace dotazu mi nedává zcela jasně poznat, zda se stát, který se na nás obrací, chce uzavřít mír *s námi samotnými*, nebo *s celou naší skupinou mocností*, a musím položit důraz na to, že se od svých spojenců odloučit nedáme. Jsem však ochoten nabídnout své dobré služby jako zprostředkovatel pro případ, který jsem očekával, že stát, který se na nás obrací, je ochoten k míru s celou naší skupinou mocností. Zaručuji utajení, protože pokládám *prozatím* za zbytečné dorozumívat se s našimi spojenci. K tomu teprve nastane okamžik, až se situace vyjasní.

Nato následovala 9. března další odpověď, která zjevně mé stanovisko přijímala, otázku, zda jde o mír s námi samotnými, nebo s na-

šimi spojenci, však přímo nezodpověděla. Abych co nejrychleji vytvořil jasno a neztrácel čas, odpověděl jsem ihned: Žádám nepřátelskou mocnost, aby poslala důvěrníka do neutrální země, kam bych já sám ihned odeslal delegáta, a připojil jsem, že doufám, že ta schůzka bude mít zdárný výsledek.

Na ten druhý telegram už nikdy odpověď nepřišla. O sedm dní později, 16. března, byl car sesazen z trůnu. Šlo tu zjevně o jeho poslední pokus o záchranu, který by snad, kdyby následoval o několik týdnů dřív, byl mohl změnit nejen osud Ruska, nýbrž osud celého světa.

Ruská revoluce nás postavila před zcela novou situaci. Buď jak buď,
194 nebylo pochyb, že východ nabízel bližší možnost uzavřít mír, a všechny naše snahy směřovaly k tomu, využít prvního možného okamžiku, aby se s ruskou revolucí uzavřel ten mír, který už car, zachvácený pádem, uzavřít nemohl.

Byl-li rok 1917 na jaře poznamenán začátkem ponorkové války a všemi těmi nadějemi, které se z německé strany vázaly na její úspěch a jím podmíněný obrat situace, ukázalo se v létě toho roku, že výsledek ponorkové války sice nedosahuje kladených očekávání, že však Anglii působí vážnou starost. V té době panovaly v Anglii velké obavy, zda a jak ponorkovou válku paralyzovat. Dokud se nové protiprostředky neosvědčily, nevědělo se na Temži, zda budou stačit — teprve v průběhu léta se poznalo, že ničicí nástroje proti ponorkám a princip lodních „konvojů“ přinášejí úspěchy.

Na počátku léta 1917 tedy zatím přicházely nanejvýš příznivé zprávy o anglických a francouzských poměrech. Z Madridu, odkud vždy přicházela velmi pravdivá hlášení, přišly zprávy, že španělští lodní důstojníci, kteří se z Anglie vrátili do Madridu, vyprávěli, že se tamní situace v posledních týdnech velmi zhoršila a že už neexistuje žádná důvěra ve vítězství. Úřady zabavují všechny docházející potraviny pro vojsko a muniční dělníky; brambory a mouka jsou pro chudší třídy nedostupné, většina použitelných námořníků byla povolána k válečnému loďstvu, takže pro obchodní loďstvo jsou k dispozici jen méněcenné posádky, ale i ty je pro strach z ponorek těžké sehnat, takže v současnosti
195 mnoho britských obchodních lodí pro nedostatek obsluhy nepluje. To byl zhruba tenor španělských hlášení, která pocházela z různých zdrojů. Podobné, byť v poněkud jiné formě, se hlásilo z Francie. Z Paříže se hlásilo, že se tam uplatňuje velká válečná únava. Definitivní vítězství prý je

takřka vzdáno, chce se prý bezpodmínečně skončit ještě před začátkem zimy, a mnohé směrodatné osobnosti jsou prý přesvědčeny, že protažení války do zimy by mělo za následek revoluci podobně jako v Rusku.

Ve stejnou dobu přišly z Cařihradu zprávy, že jedna z nepřátelských mocností tam zaklepala kvůli separátnímu míru. Turecká vláda odpověděla, že se od svých spojenců odloučit nedá, že je však ochotna diskutovat o všeobecném míru na bezanexním základě. Talaat Paša[1] mi ten dotaz i odpověď ihned sdělil. Nato hlas z nepřátelské skupiny mocností umlkl. Současně přicházely zprávy z Rumunska, které dýchaly velkými obavami z rostoucího ruského rozkladu a daly poznat, že Rumunsko pokládá svou hru za prohranou. V Rusku činily revoluce a ochromení armády pokroky.

To vše dohromady činilo celkový obraz pro nás nadějnějším a dávalo za pravdu těm, kdo stále tvrdili, že ještě nějaké „vytrvání“ — abych užil toho od té doby ominózního slova — přinese úspěch.

Každý ministr zahraničí musí za války přikládat zprávám důvěrníků závažný význam, který nelze podceňovat. Hermetické uzavření, které za světové války rozdělilo Evropu na dva oddělené světy, to činilo dvojnásob nutným. Z povahy zpráv důvěrníků však plyne, že musejí být přijímány vždy s jistou skepsí, a to z různých důvodů; ony osobnosti, které píší a vyprávějí nikoli z materiálního, nýbrž z politického zájmu, z politické náklonnosti a sympatie nebo z podobných ideálních důvodů, jsou ovšem už povahou věci povzneseny nad podezření, že by chtěly z osobních důvodů referovat optimističtěji, než je oprávněné. Ale jsou vystaveny klamům. I národy podléhají náladám, a nálady mas nemusejí být ještě rozhodující pro směr směrodatných činitelů. Francie byla válkou unavena, ale nakolik byli směrodatní činitelé touto náladou — s naší válečnou únavou ostatně nesrovnatelnou — ovlivněni, prokázáno nebylo. 196

U důvěrníků, kteří to řemeslo provozují jako výdělek, se vedle vysvětlitelných a pochopitelných omylů velmi snadno vkrádá ještě přání vzbudit podávanými zprávami uspokojení a radost, aby tak nakonec nepřišli o výnosné místo. Domnívám se, že člověk vždy udělá dobře, budeli zprávy důvěrníků, ať už plynou z jednoho, nebo z druhého ze zmíněných zdrojů, odhadovat o padesát procent pesimističtěji, než jsou sepsány. Vždy mnohem pesimističtější názor, který ve srovnání s Berlí-

[1] **Talaat paša** (1874–1921) — Osmanský ministr vnitra 1913–1918 a velkovezír 1917–1918. Hlavní organizátor genocidy Arménů; roku 1921 zavražděn v Berlíně.

nem panoval ve Vídni, se zakládal především na rozdílném hodnocení zpráv přicházejících z nepřátelské země. Berlínu bylo ovšem také jasné, že čas běží proti nám — ačkoli Bethmann jednou pokládal za nutné říci v říšském sněmu opak —, ale němečtí vojenští činitelé a politici viděli situaci *u protivníků* jinak než my.

Když byl císař Vilém v létě 1917 v Laxenburgu[1], vyprávěl mi jednotlivé případy rapidně rostoucí hladové nouze v Anglii a byl upřímně udiven, když jsem mu odvětil, že jsem sice přesvědčen, že ponorková válka
197 působí na Temži velké starosti, o hladové nouzi však tam jistě není řeč. Řekl jsem císaři, že velká otázka zní, zda ponorková válka bude skutečně citelně rušit transport amerických vojsk, jak to tvrdili němečtí vojenští činitelé, nebo ne, varoval jsem však před tím, brát jednotlivé obrazy nálad a momentky z dohodových zemí příliš vážně.

Po začátku neomezené ponorkové války — budiž to opakováno — panovaly v Anglii velmi vážné obavy. To se zdá prokázáno. Byly to však obavy, nikoli ještě skutečnosti. Jedna osobnost, která věděla, jak se věci mají, a která za mnou v létě 1917 přišla z neutrální ciziny, mi řekla: Uskuteční-li se polovina obav chovaných na Temži, je válka na podzim skončena — mezi londýnskými obavami a berlínskými nadějemi na jedné straně a nastalými skutečnostmi na druhé však zela velká propast, která byla v německé psýše přeskočena.

Buď jak buď, pokládám za nepochybné, že léto 1917 přes ohlášený příchod Ameriky představovalo fázi, která se zdála nadějnější. Byli jsme neseni vlnou a šlo o to, využít konjunktury co nejvíc. Německo muselo být přivedeno do nálady uzavřít mír, kdyby mírová vlna nabyla na intenzitě.

Pojal jsem proto rozhodnutí navrhnout císaři, aby sám přinesl první oběť a v Berlíně dokázal, že pro mír není jen slovy. Aby mě zmocnil prohlásit v Berlíně, že pro případ, že se Německo dorozumí s Francií o alsasko-lotrinské otázce, je Rakousko ochotno postoupit Halič nově zakládanému Polsku a vší silou se zasadit o to, aby ta velkopolská říše byla připojena k Německu; nikoli inkorporována, ale například formou
198 personální unie. Císař a já jsme jeli do Kreuznachu, kde jsem návrh učinil nejprve Bethmannovi a Zimmermannovi a potom v přítomnosti císaře Karla a Bethmanna císaři Vilémovi. Nenásledovalo ani bezpodmí-

[1] **Laxenburg** — Zámek jižně od Vídně, od roku 1917 sídlo císaře Karla a Zity.

nečné přijetí, ani odmítnutí, nýbrž porady skončily německou žádostí, aby bylo možno si tu otázku rozmyslet.

Byl jsem si u toho návrhu úplně vědom jeho dosahu. Kdyby Německo nabídku přijalo a kdybychom my pak při očekávaných jednáních s Dohodou nedosáhli podstatných změn londýnského paktu, platili bychom válku sami. Neboť pak bychom museli uspokojit nejen Itálii, Rumunsko a Srbsko, nýbrž ztratili bychom i připojení Polska, v něž jsme vždy doufali jako v jistou kompenzaci. I císař Karel viděl situaci jasně, byl však přesto ihned odhodlán učinit krok, který jsem mu navrhl.

Domníval jsem se však tehdy — snad mylně —, že Londýn a Paříž budou moci za jistých okolností prosadit změnu londýnského paktu. Teprve delší dobu poté následovalo definitivní odmítnutí naší nabídky ze strany Německa.

V dubnu, tedy ještě dřív, než padlo rozhodnutí o našem návrhu, jsem napsal císaři Karlovi zprávu, v níž jsem mu vylíčil naši situaci, se žádostí, aby ji předal dál císaři Vilémovi.

Ta zpráva zněla:

„Nechť mi Vaše Veličenstvo dovolí s onou otevřeností, která mi byla povolena od prvního dne mého jmenování, rozvinout svůj odpovědný názor na situaci.

Je úplně jasné, že naše vojenská síla spěje ke konci. Rozvádět o tom teprve dlouhé podrobnosti by znamenalo zneužívat čas Vašeho Veličenstva. Odkazuji jen na docházející surovinu pro výrobu munice, na úplně 199
vyčerpaný lidský materiál a především na tupé zoufalství, které se pro podvýživu všech vrstev lidu zmocnilo obyvatelstva a které činí další snášení válečných útrap nemožným.

Byť i doufám, že se nám podaří ještě nejbližší měsíce vydržet a provést úspěšnou defenzivu, je mi přece úplně jasné, že další zimní kampaň je úplně vyloučena, jinými slovy, že se koncem léta nebo na podzim musí za každou cenu skončit.

Nejdůležitější je bezpochyby zahájit mírová jednání v době, kdy naše odumírající síla ještě nedošla nepřátelům do plného vědomí. Přistoupíme-li k Dohodě v okamžiku, kdy dění uvnitř říše činí blížící se zhroucení zjevným, bude každá demarše marná a Dohoda nepřistoupí na žádné podmínky kromě těch, které znamenají úplné zničení Ústředních mocností. Začít tedy včas je otázkou kardinální důležitosti.

Nemohu zde ponechat stranou téma, na němž stojí celá má argumentace. Je to *revoluční nebezpečí*, které stoupá nad obzorem celé Evropy a které, podporováno Anglií, představuje její nejnovější způsob boje. Pět monarchů bylo v této válce sesazeno z trůnu, a ohromující lehkost, s níž byla nyní svržena nejsilnější monarchie světa, nechť přispěje k tomu, aby se člověk zamyslel a vzpomněl si na větu: *Exempla trahunt* [příklady táhnou]. Nechť mi nikdo neodpovídá, že v Německu nebo Rakousku-Uhersku jsou poměry jiné, nechť nikdo nenamítá, že
200 pevné kořeny monarchistické myšlenky v Berlíně nebo ve Vídni takový postup vylučují. Tato válka otevřela novou éru světových dějin: nemá vzory a nemá spisy, do nichž by bylo možno nahlédnout. Svět už není týž, jaký byl před třemi lety, a marně bude člověk hledat ve světových dějinách analogie ke všemu tomu, co se dnes stalo všedním.

Státník, který není slepý nebo hluchý, musí vnímat, jak tupé zoufalství obyvatelstva denně vzrůstá: musí slyšet to temné hřmění, které je v širokých masách slyšitelné, a musí, je-li si své odpovědnosti vědom, s tím činitelem počítat.

Vašemu Veličenstvu jsou známy tajné zprávy místodržitelů. Dvě věci jsou jasné. Na naše Slovany působí ruská revoluce silněji než na říšské Němce a odpovědnost za pokračování války je mnohem větší pro monarchu, jehož země je sjednocena jen poutem dynastie, než pro toho, u něhož národ sám bojuje za svou národní samostatnost. Vaše Veličenstvo ví, že tlak, který na obyvatelstvo doléhá, dosáhl stupně, který se prostě stává nesnesitelným; Vaše Veličenstvo ví, že luk je napjat natolik, že každým dnem může prasknout. Vyjdou-li však jednou najevo vážnější nepokoje u nás nebo v Německu, je nemožné takový fakt před cizinou utajit, a v tom okamžiku se i všechny další snahy dosáhnout míru staly bezvýslednými.

Nemyslím, že vnitřní situace je v Německu podstatně jiná než zde, jen se obávám, že se v Berlíně ve vojenských kruzích oddávají jistým klamům. Jsem pevně přesvědčen, že i Německo stejně jako my došlo na okraj svých sil, jak to ostatně odpovědní političtí činitelé Berlína vůbec nepopírají.

201 Jsem skálopevně přesvědčen, že, bude-li se Německo pokoušet vést další zimní kampaň, dojde i uvnitř říše k převratům, které se mi zdají mnohem horší než mír uzavřený monarchy. Nejsou-li monarchové Ústředních mocností s to v nejbližších měsících uzavřít mír, pak to

učiní národy přes jejich hlavy, a pak smetou vlny revolučního dění všechno to, zač naši bratři a synové dnes ještě bojují a umírají.

Nechtěl bych zajisté držet žádnou *oratio pro domo* [řeč ve vlastní věci], ale prosím Vaše Veličenstvo, aby si milostivěráčilo vzpomenout, že když jsem jako jediný už dva roky předpovídal rumunskou válku, kázal jsem jen hluchým uším, a že jsem, když jsem dva měsíce před vypuknutím války prorokoval téměř den jejího začátku, nenašel nikde víry. *Právě tak přesvědčen, jako jsem byl o své tehdejší diagnóze, jsem o své dnešní*, a nemohu dost naléhavě opakovat, abychom nebezpečí, která vidím růst, nepodceňovali.

Americké vyhlášení války bezpochyby situaci podstatně zostřilo. Může ovšem být, že uplynou měsíce, než bude Amerika moci vrhnout na válečné jeviště síly, které by stály za řeč, ale moment morální, moment, že Dohoda doufá v novou mocnou pomoc, posouvá situaci v náš neprospěch, protože naši nepřátelé mají před sebou značně více času a mohou čekat déle, než jsme toho bohužel schopni my. Jaký další průběh vezmou ruské události, nelze dnes ještě říci. Doufám — a to je vlastně úhelný bod celé mé argumentace —, že Rusko na dlouhou dobu, snad navždy, ztratilo svou údernou sílu a že ten důležitý moment lze využít. Přesto očekávám, že bezprostředně nastane francouzsko-anglická, pravděpodobně i italská ofenziva, přece však věřím a dou- 202
fám, že se nám podaří oba ty útoky odrazit. Podaří-li se to — a počítám s tím, že se to může stát za dva až tři měsíce —, pak musíme, dřív než Amerika znovu posune vojenský obraz v náš neprospěch, učinit širší, podrobnější mírový návrh a nelekat se toho, *abychom případně přinesli veliké, těžké oběti*.

V Německu se kladou velké naděje na ponorkovou válku. Pokládám ty naděje za klamné. Ani na okamžik nepopírám pohádkové výkony německých mořských hrdinů, s obdivem přiznávám, že počet měsíčně potopených tun je cosi pohádkového, ale konstatuji, že Němci očekávaný a předpovídaný úspěch nenastal.

Vaše Veličenstvo si vzpomene, že nám admirál Holtzendorff při své poslední přítomnosti ve Vídni s určitostí předpověděl, že zostřená ponorková válka dá Anglii do šesti měsíců mat. Vaše Veličenstvo si dále vzpomene, jak jsme všechny ty předpovědi potírali a prohlašovali, že sice nepochybujeme o tom, že ponorková válka Anglii poškodí, že však očekávaný úspěch bude patrně paralyzován pravděpodobným

vstupem Ameriky do války. Dnes uplynuly dva a půl měsíce (tedy téměř polovina ohlášené lhůty) od začátku ponorkové války a všechny zprávy, které máme z Anglie, se shodují v tom, že na zhroucení toho nejmohutnějšího a nejnebezpečnějšího z našich protivníků není ani pomyšlení. Jestliže Vaše Veličenstvo přes své vážné pochybnosti ustoupilo německému přání a nechalo rakousko-uherské loďstvo zúčastnit se ponorkové války, nestalo se tak proto, že bychom byli německými argumenty přesvědčeni, nýbrž proto, že Vaše Veličenstvo
203 pokládalo za absolutně nutné postupovat ve věrném zbraňovém společenství ve všech oblastech s Německem, a protože jsme nabyli přesvědčení, že Německo od jednou pojatého rozhodnutí zahájit zostřenou ponorkovou válku bohužel už nelze odvrátit.

Ale dnes by snad i v Německu nejnadšenější přívrženci ponorkové války měli začít poznávat, že ten prostředek vítězství nerozhodne, a doufám, že ta bohužel nesprávná myšlenka, že Anglie bude za několik málo měsíců donucena k míru, ztratí půdu i v Berlíně. Nic není v politice nebezpečnější než věřit tomu, co si člověk přeje, nic není osudnější než zásada nechtít vidět pravdu a oddávat se utopickým iluzím, z nichž musí dříve nebo později následovat strašlivé probuzení.

Ani za několik měsíců nebude Anglie, hnací činitel války, donucena složit zbraně, ale snad — a v tom přiznávám ponorkové válce omezený úspěch — snad si Anglie za několik měsíců udělá propočet, zda je chytré a rozumné vést tuto válku *à outrance* [do krajnosti] dále, nebo zda není státnicky prozíravější vstoupit na zlaté mosty, staví-li jí je Ústřední mocnosti, a pak by nastal okamžik pro rozsáhlé a bolestné oběti ze strany Ústředních mocností.

Vaše Veličenstvo, kryto mou odpovědností, odmítlo opakované pokusy našich nepřátel odloučit nás od našich spojenců, protože Vaše Veličenstvo není schopno nečestného jednání. Ale Vaše Veličenstvo mě současně pověřilo říci spojeneckým státníkům Německé říše, že jsme na konci svých sil a že Německo s námi už nebude moci počítat déle než
204 do pozdního léta. Ty rozkazy jsem provedl a němečtí státníci mě nenechali na pochybách, že i pro Německo je další zimní kampaň naprosto vyloučena, a v té jediné větě je vlastně obsaženo vše, co mám říci:

Můžeme ještě několik týdnů čekat a zkoušet, zda se naskytnou možnosti mluvit s Paříží nebo Petrohradem. Nepodaří-li se to, pak musíme

— ještě včas — vynést svou poslední kartu a učinit ony krajní propozice, které jsem dříve naznačil.

Vaše Veličenstvo podalo důkaz, že nemyslí egoisticky a že od německého spojence nežádá žádnou oběť, kterou by Vaše Veličenstvo samo nebylo ochotno nést. Více nemůže nikdo žádat.

Bohu a svým národům je však Vaše Veličenstvo povinno zkusit vše, aby zabránilo katastrofě zhroucení monarchie; před Bohem a svými národy má Vaše Veličenstvo svatou povinnost hájit své národy, dynastický princip a svůj trůn všemi prostředky a do posledního dechu."

Nato následovala 11. května tato úřední odpověď říšského kancléře, která přišla od císaře Viléma k císaři Karlovi a od něho ke mně:

„Podle rozkazu Vašeho Veličenstva prosím, abych k opět přiloženému exposé pana c. a k. ministra zahraničí z 12. min. m. směl nejponíženěji přednést následující:

Od sepsání exposé přešli Francouzi a Angličané na západě k ohlášené velké průlomové ofenzivě za bezohledného nasazení silných lidských mas a nesmírného válečného materiálu na široké frontě. Německá armáda zadržela mohutný nápor početně daleko silnějších nepřátel: na hrdinství mužstva a ocelové vůli velitelů se roztříští, jak jsme pevně oprávněni doufat, i další útoky. 205

Se stejnou důvěrou smíme podle všech dosavadních zkušeností války posuzovat situaci spojenecké armády na Soči.

Východní frontě politické převraty v Rusku značně odlehčily, s ofenzivou Rusů ve větším stylu už není třeba počítat. Rostoucí ulehčení tamní situace by uvolnilo další síly, i kdyby se silné uzavření ruských hranic proti lokálnímu přenesení revolučního hnutí ukázalo nutným. Tím přírůstkem by se poměr sil na západě posunul v náš prospěch. Odlehčení na východě by dále opatřilo rakousko-uherské monarchii další lidský materiál k úspěšnému provedení bojů na italské frontě až do skončení války.

Surovin pro výrobu munice je v obou spojeneckých monarchiích dostatek. Naše zásobovací situace je taková, že při krajní šetrnosti vystačíme do nové sklizně. Totéž by mělo platit pro Rakousko-Uhersko, zvláště vezme-li se v úvahu podíl rumunských dodávek, který mu přísluší.

K válečným úspěchům armády se řadí činy našeho loďstva. Když admirál von Holtzendorff směl přednášet Jeho Apoštolskému Veličenstvu o plánované ponorkové válce, byly zde předtím vyhlídky na úspěch toho dalekosáhlého opatření důkladně prozkoumány a očekávané vojenské výhody přesně zváženy proti politickému riziku. Nezavírali jsme oči před poznáním, že vyhlášení námořní uzávěry kolem Anglie a Francie přivodí vstup Spojených států amerických do války a v pozdějším
206 následku odpadání dalších neutrálních států. Byli jsme si zcela vědomi toho, že tím naši protivníci získají morální a hospodářské posílení, byli jsme však a jsme přesvědčeni, že výhody ponorkové války tu nevýhodu daleko předčí. Těžiště světového boje, který vzal svůj počátek na východě, se v průběhu doby v rostoucí míře posunulo na západ, kde anglická houževnatost a vytrvalost měnícími se prostředky stále znovu oživují a zocelují odpor našich nepřátel. Příznivý konečný úspěch byl pro nás možný jen rozhodným útokem na ohnisko nepřátelských sil, to jest na Anglii.

Úspěchy a účinky, které ponorková válka dosud přinesla, jdou daleko nad tehdejší propočty a očekávání. Nejnovější výroky vedoucích mužů v Anglii o rostoucích výživových obtížích a stoupajícím přerušování dodávek, jakož i příslušné úvahy tisku, obsahují zajisté naléhavý apel na lid k nejkrajnějšímu vypětí sil, nesou však zároveň ráz vážné starosti a svědčí o nouzi, do níž se Anglie dostala.

Státní tajemník Helfferich podal na zasedání hlavního výboru říšského sněmu dne 28. min. m. podrobný výklad o účincích ponorkové války na Anglii. To exposé bylo uveřejněno v ‚Norddeutsche Allgemeine Zeitung' z 1. t. m. Smím se v té věci nejponíženěji odvolat na přílohu[1].

Podle nejnovějších zpráv se potravinový diktátor lord Devonport[2] s ohledem na nedostatečný přísun obilí viděl nucen navrhnout nové
207 rozdělení nákladového prostoru. Nákladový prostor je však už tak zúžen, že pro obilí lze dát k dispozici více jen za cenu toho, že se na jiném místě citelně poškodí vedení války. Nehledě ke vzdání se zámořských expedic by se daly lodě uvolnit okleštěním toho dovozu, který zabírá mnoho prostoru. Anglie však potřebuje velmi značná množství přepravního prostoru nejen pro potraviny, nýbrž i pro přísun rudy, aby

[1] Helfferichovo exposé je reprodukováno v příloze. *(Pozn. aut.)*

[2] **lord Devonport** (1856–1934) — Britský ministr pro kontrolu výživy prosinec 1916 – červen 1917, první britský „potravinový diktátor".

udržela válečný průmysl, a důlního dřeva, aby udržela těžbu uhlí v potřebné výši. Ani rudy těžené v Anglii, ani dřevo dostupné v zemi neumožňují jakékoli omezení v přidělování lodního prostoru v těch dvou oblastech. Už nyní, po třech měsících ponorkové války, je jisté, že mezery, které ponorková válka trhá v dostupném nákladovém prostoru, stlačí životní úroveň obyvatelstva na nesnesitelnou míru a ochromí válečný průmysl tak, že bude nutno vzdát se naděje porazit Německo přesilou munice a děl. Nedostatek přepravního prostoru zřejmě dále zabrání tomu, aby eventuální zvýšený výkon Ameriky v oboru válečného průmyslu vyrovnal snížený výkon Anglie. Tempo, v němž ponorková válka ničí lodní prostor, vylučuje možnost, že by stavba nových lodí mohla vytvořit potřebný nákladový prostor. Jeden měsíc ponorkové války zničí víc, než loděnice Anglie vyrobily za celý poslední rok. I tisíc hlasitě ohlášených amerických dřevěných lodí by pokrylo jen ztráty čtyř měsíců, kdyby už byly zde. Přijdou však pozdě. V Anglii znalci věci už veřejně vyslovili, že jsou jen dvě možnosti, jak uniknout ničivému účinku ponorkové války: buď stavět lodě rychleji, než je Němci ničí, nebo rychleji ponorky ničit, než je Němci staví. První se už ukázalo nemožným. 208
Ztráty ponorek však daleko zaostávají za jejich novou výstavbou.

Anglie musí podle toho počítat s progresivně stoupajícími ztrátami lodního prostoru.

V rostoucí míře se v Anglii budou účinky ponorkové války projevovat i na výživě lidu, na všech individuálních i státních energiích.

Hledím proto konečnému výsledku ponorkové války vstříc s plnou důvěrou.

Podle tajných, ale jistých zpráv se ministerský předseda Ribot[1] nedávno před italským velvyslancem v Paříži vyjádřil, že Francie spěje k vyčerpání. Ta slova padla před začátkem nejnovější francouzsko-anglické ofenzivy. Od té doby přinesla Francie krvavé oběti, které se při zachování nynější intenzity boje do zastavení ofenzivy vystupňují do nesmírných rozměrů.

Francouzský národ vykazuje v této válce zajisté mimořádné výkony, státní organismus však není s to nést to nesmírné zatížení donekonečna. Zvrat nálady, kterou ve Francii všemi možnými povzbuzujícími prostředky uměle udržují na výši, se zdá nevyhnutelný.

---

[1] **Alexandre Ribot** (1842–1923) — Francouzský ministerský předseda a ministr zahraničí březen – září 1917.

Pokud jde o naši vlastní vnitřní situaci, nepřehlížím obtíže, které tvoří nevyhnutelný následek těžkého boje a odříznutí od světového moře. Mám však pevnou důvěru, že se nám podaří ty obtíže překonat bez trvalého ohrožení síly národa a obecného blaha, bez větší krize a bez ohrožení státního soustrojí.

Ačkoli máme podle toho právo posuzovat celkovou situaci jako příznivou, jsem přece v plné shodě s hrabětem Czerninem ve sledování cíle přivodit co nejdříve čestný mír, který bude odpovídat zájmům říše a našich spojenců. Sdílím i názor pana ministra, že je třeba využít důležitého momentu oslabení Ruska a že je třeba zahájit obnovenou mírovou akci v okamžiku, kdy politická a vojenská iniciativa spočívá ještě v našich rukou. Hrabě Czernin počítal s tímto okamžikem za dva až tři měsíce, kdy nepřátelské ofenzivy dojdou svého konce. Skutečně by příliš silně podtržená mírová ochota byla v současnosti — při napjatých očekáváních Francouzů a Angličanů v rozhodující úspěch jejich ofenzivy a při dosud nezmizelých nadějích Dohody na nové probuzení ruské aktivity — nejen odsouzena k bezvýslednosti, nýbrž by zdáním beznadějného vyčerpání Ústředních mocností, které v ní spočívá, znovu oživila síly protivníků. V tomto okamžiku by se dal všeobecný mír koupit jen podrobením se vůli našich nepřátel. Takový mír by však lid nesnesl a přivolal by na monarchii osudná nebezpečí. Klid, rozhodnost a i navenek dokumentovaná důvěra se mi proto zdají více než kdy jindy na místě. Vývoj událostí v Rusku proběhl dosud v náš prospěch. Boj stran je z oblasti politických, hospodářských a sociálních požadavků v rostoucí míře tlačen na těsně vymezené pole otázek války a míru a stále více to vypadá, jako by se trvale u moci mohla udržet jen ta strana, která nastoupí cestu k míru s Ústředními mocnostmi. Naším vážným úkolem je pozorně sledovat a podporovat vývojový a rozkladný proces v Rusku a s přicházejícími ruskými sondážními pokusy sice bez okázalého *empressement* [horlivosti], ale přece věcně zacházet tak, aby vedly ke skutečným mírovým jednáním. Pravděpodobnost mluví pro to, že se Rusko bude chtít vyhnout zdání zrady na svých spojencích a hledat modus, který fakticky přivodí mírový stav mezi Ruskem a Ústředními mocnostmi, navenek však případnou dohodu mezi oběma stranami představí jako preludium k všeobecnému míru.

Jako jsme se v červenci 1914 postavili v bezvýhradné spojenecké věrnosti po bok Rakouska-Uherska, tak se i na konci světové války najdou

základy pro mír, který oběma těsně spojeným monarchiím přinese záruku slibné budoucnosti.“

Za tou optimistickou Bethmannovou odpovědí zjevně nestál jen motiv vlít nám poněkud více důvěry v budoucnost, nýbrž správný pocit příznivější konstelace, která byla ve vzduchu — neboť Berlín ovšem dostával z nepřátelských zemí podobné zprávy jako my.

V té době jsem dostal Tiszův dopis, v němž se vyskytla následující pasáž:

„Různé zprávy přicházející z nepřátelské ciziny nenechávají nikoho na pochybách o tom, že válka spěje ke svému konci. Teď jde především o to zachovat si dobré nervy a dohrát partii s chladnou krví. Jen teď žádné známky slabosti. Naši nepřátelé se nestali mírumilovnějšími ze všeobecné lásky k lidem, nýbrž protože nahlédli, že nás nelze zničit.

Prosím Tě, abys dále nemluvil ve smyslu své zprávy z 12. dubna. Pesimistický názor vedoucího naší zahraniční politiky by teď musel všechno zkazit. Vím, že jsi opatrný, ale prosím Tě, abys uplatnil svůj vliv, aby i Jeho Veličenstvo a jeho okolí dávalo navenek najevo důvěru. Ještě jednou: Jakkoli dobře to stojí, nikdo s námi už nebude chtít mluvit, nebude-li věřit v naši odolnost — a v tu nebude věřit, nebude-li naše spojenectví stát na pevných nohou.“ 211

Bylo jasné, že správná taktika může spočívat jen v tom, na jedné straně vyvinout nejvyšší možné úsilí na frontě i v zázemí, aby se situace ještě nějakou dobu udržela — na druhé straně podat nepřátelům důkaz, že jsme přes příznivou konstelaci ochotni k míru bez výbojů. Přiložit páku u německých vojenských činitelů se pro tu druhou akci zdálo bez vyhlídek. Právě tak málo jsem očekával od obnovené intervence ve Wilhelmstraße, a pokusil jsem se proto spojit přímo s německým říšským sněmem.

Jeden z mých politických přátel, který měl v německém říšském sněmu četné a dobré konexe, se spojil s různými vůdci v Berlíně a rozvinul jim situaci monarchie. Bylo samozřejmé, že ten pán nemohl mluvit z pověření ministerstva, nýbrž musel přednášet vlastní dojmy a názory. Byl na místě opatrný postoj, protože indiskrece mohly mít nedozírné následky. Jakmile by Dohoda nabyla dojmu, že nehodláme skončit válku z lásky k míru, nýbrž protože už nemůžeme, bylo by všechno úsilí marné. V tom měl Tisza úplně pravdu. Bylo tedy bezpodmínečně nutné, aby pán pověřený tím choulostivým

posláním vystupoval způsobem, který navenek vůči Dohodě zůstal utajen, neukazoval žádnou slabost a spojoval důvěru s rozumnými válečnými cíli — a který ministerstvu umožňoval případně se od něj
212 distancovat. Můj přítel se toho úkolu podjal se stejně velkou oddaností jako obratností a berlínským pánům, zejména Erzbergerovi[1],[2] a Südekumovi[3], v krátkosti sdělil následující: Pokud může posoudit, došli jsme k rozhodujícímu bodu obratu. Nejbližší týdny prý rozhodnou, zda nastane mír, nebo bude válka *à outrance* [do krajnosti] pokračovat. Francie je prý unavena, nechce prý zásah Ameriky, nemusí-li to být. Donutí-li postoj Německa Dohodu k pokračování války, je prý situace velmi vážná, Rakousko-Uhersko prý už nemůže, Turecko také ne — Německo prý nemůže dovést válku samo k dobrému konci. Postavení Rakouska-Uherska je prý celému světu jasné. Rakousko-Uhersko je prý ochotno uzavřít mír bez anexí a válečných náhrad a vší silou se zasadit o to, aby se zabránilo opakování války. (Rakousko-Uhersko prý zastává stanovisko, že *všestranné stejnoměrné*, ale velmi rozsáhlé odzbrojení na vodě i na zemi je jediným prostředkem, jak umožnit finanční obnovu Evropy po válce.) Německo prý musí právě tak jasně jako Rakousko-Uhersko veřejně oznámit své stanovisko a prohlásit:

1. žádné anexe, žádné válečné náhrady;
2. zejména *bezpodmínečné* úplné uvolnění Belgie (politicky a hospodářsky);
3. všechna území obsazená Německem a Rakouskem-Uherskem budou vyklizena, jakmile oba státy obdrží zpět své území (včetně německých kolonií);

213 4. i Německo chce stejně jako Rakousko-Uhersko spolupracovat na všeobecném odzbrojení a vytvořit záruku, že druhá válka už nebude možná.

---

[1] **Matthias Erzberger** (1875–1921) — Poslanec německého říšského sněmu za stranu Centrum, předkladatel mírové rezoluce z července 1917. V listopadu 1918 podepsal za Německo příměří a roku 1921 byl za to zavražděn.

[2] V té době mi ještě nebyla známa skutečnost, že má tajná zpráva císaři byla předána panu Erzbergerovi a že ji neudržel v tajnosti. (Od té doby to vyšlo veřejně najevo z odhalení hraběte Wedela.) *(Pozn. aut.)*

[3] **Albert Südekum** (1871–1944) — Poslanec německého říšského sněmu za sociální demokracii.

Takové prohlášení prý musí *společně* veřejně vydat německá vláda a říšský sněm.

Známá mírová rezoluce z 19. července 1917 byla výsledkem té demarše. Nejprve jí padl za oběť říšský kancléř Bethmann. Vrchní armádní velení, které ho pronásledovalo a už delší dobu vyvíjelo veškeré úsilí, aby ho odstranilo, prohlásilo takovou rezoluci za nepřijatelnou. Když byl Bethmann pryč a Michaelis[1] jmenován, smířilo se s ní.

Jakkoli potěšitelná ta rezoluce sama o sobě byla, trpěla přece vrozenou vadou. Nikde ovšem nezůstalo tajemstvím, že všechno, co bylo všeněmecké nebo tomu příbuzné, tedy především německý generálský sbor, s tím usnesením nesouhlasilo a že rezoluce nemohla platit za enunciaci celého Německa. Zajisté stála drtivá většina Německa, počítáno podle hlav, za tou rezolucí, ale vedoucí muži s vlivným okruhem přívrženců ji potírali. „Hladový mír“, „mír odříkání“, „scheidemannský mír“ byly výrazy, které pro tu rezoluci razily listy a které dokazovaly velkou nespokojenost s ní. Ani německá vláda nezaujala jasné stanovisko. Dne 19. července pronesl říšský kancléř Michaelis v říšském sněmu řeč, v níž rezoluci schválil, avšak s dodatkem: „tak, jak jí rozumím já“ — dodatek, jímž zabil všechny předchozí věty.

V srpnu mi říšský kancléř napsal dopis, v němž zdůvodnil své veskrze optimistické posouzení situace a upřesnil německé názory na Belgii. Výše zmíněná věta o schválení rezoluce, „tak, jak jí rozumím já“, nalezla v tom dopise vysvětlení aspoň ohledně belgické otázky, „neboť 214
Německo si prý chce vyhradit právo vykonávat na Belgii rozsáhlý vojenský a hospodářský vliv“.

Jeho dopis zněl:

„Berlín, 17. srpna 1917.

Milý hrabě Czernine!

Podle naší úmluvy si dovoluji v následujícím krátce vyložit své pojetí našich rozhovorů ze 14. a 15. t. m. a byl bych zvlášť vděčen, kdyby mi Vaše Excelence laskavě sdělila své stanovisko k mému výkladu.

Vnitřní hospodářská a politická situace Německa nás opravňuje k pevné důvěře, že by Německo samo o sobě vydrželo i čtvrtý válečný rok. Sklizeň chlebového obilí se vyvinula lépe, než jsme před šesti

[1] **Georg Michaelis** (1857–1936) — Německý říšský kancléř červenec – říjen 1917.

týdny předpokládali, a dopadne příznivěji než loňská. Sklizeň brambor slibuje značně vyšší výnos než ta z let 1916/17. Sklizeň krmiva odhadujeme značně nižší než vloni; při dodržení jednotného, dobře promyšleného hospodářského plánu pro Německo samo a pro obsazená území, včetně Rumunska, budeme však s to vydržet i s krmivem, jak to bylo možné i v mnohem sušším roce 1915.

Politická situace je bezpochyby vážná. Obyvatelstvo trpí válkou a touha po míru je velká; skutečná všeobecná chorobná válečná únava tu však není a pracovní výkony při řízené výživě nezůstanou za dřívějším rokem pozadu.

215 Změnit by se ten hospodářský a politický obraz mohl jen tím, že by se poměry u našich spojenců nebo pod tlakem Dohody u neutrálů utvářely podstatně hůře. Povážlivý posun v náš neprospěch by nastal tehdy, kdyby se proti očekávání a naději naši spojenci nebo neutrální státy dostali do takového nedostatku, že by se domnívali, že se musejí obrátit i na nás. Do jisté míry se to děje už dnes; značný nárůst těch nároků by musel ostře postihnout naši hospodářskou situaci a za jistých okolností ji dokonce ohrozit. Že situaci ve čtvrtém válečném roce bude třeba všeobecně označit za těžší než ve třetím, je nutno bez dalšího přiznat; naše vážná snaha proto bude i nadále směřovat k tomu, přivodit mír co možná brzy.

Naše upřímné mírové přání nás však nesmí svést k tomu, abychom vystoupili s novou mírovou nabídkou. Byla by to podle mého soudu hrubá taktická chyba. Naše mírová demarše z prosince minulého roku našla u neutrálních států sympatickou odezvu, naši protivníci však na ni odpověděli zvýšenými požadavky. Nový krok téhož druhu by nám byl vykládán jako slabost a prodloužil by válku; mírový podnět musí tedy nyní vyjít od nepřátel.

Vedoucím motivem mé zahraniční politiky bude vždy pečlivé pěstování našeho spojenectví s Rakouskem-Uherskem, zoceleného válečnými bouřemi, a důvěryplná, přátelská a loajální spolupráce s vedoucími státníky spojenecké monarchie. Bude-li spojenecká myšlenka — a v té snaze jsem, jak vím, zajedno s Vaší Excelencí — i nadále držena tak vysoko jako dosud, jevilo by se i našim protivníkům vyloučeným, že by jeden ze spojenců vstoupil do zvláštních jednání, která by mu snad
216 byla nabídnuta, aniž by předem prohlásil, že ty rozhovory pokládá za možné jen z hlediska, že mají za cíl všeobecný mír. Bude-li to jasně vy-

jádřeno, nemělo by být námitek proti tomu, aby jednotliví ze spojenců následovali případný podnět některého z našich nepřátel a vstoupili s ním do rozhovorů o navázání míru.

V současnosti se ještě nedají stanovit určité směrnice pro takové rozhovory. Vaše Excelence byla tak laskava a položila mi otázku, zda by ‚obnovení statu quo' mohlo tvořit vhodný základ pro zahájení jednání. Smím své stanovisko k té otázce upřesnit takto: Jak jsem už vyjádřil v říšském sněmu, neusiluje Německo o žádné násilné posunutí mocenských poměrů po válce a je ochotno k jednáním, pokud nepřítel nebude žádat vydání německého říšského území; bude-li se pojetí ‚obnovení statu quo' pohybovat v tomto směru, mohla by ta formule veskrze tvořit základ pro jednání. Tím by nebyla vyloučena pro nás žádoucí možnost převést i při zachování nynějších říšských hranic dosud nepřátelské hospodářské oblasti jednáním do blízké hospodářské a vojenské souvislosti s Německem — šlo by tu o Kuronsko, Litvu a Polsko —, a tím zajistit hranice Německa a zaručit jeho životní podmínky na kontinentu i v zámoří.

Německo je ochotno vyklidit obsazená francouzská území, musí si však vyhradit *mírovými jednáními hospodářsky zužitkovat pro sebe oblast Longwy a Briey*[1], byť ne přímým vtělením, tedy přece právním zajištěním užívání. Území stojící za řeč v Alsasku-Lotrinsku nejsme s to 217
Francii postoupit.

Rád bych si pro jednání zachoval volnou ruku v tom, *aby Belgie byla s Německem vojensky a hospodářsky spojena*. Podmínky, které jsem předčítal ze záznamu o kreuznašských jednáních — vojenská kontrola Belgie až do uzavření ochranného a útočného spojenectví s Německem; získání (nebo dlouhodobý pronájem) Lutychu a vlámského pobřeží — jsou *maximální požadavky vrchního armádního velení a loďstva*. Vrchní armádní velení je se mnou zajedno v tom, že těch podmínek nebo podmínek jim podstatně blízkých lze dosáhnout jen tehdy, *bude-li Anglii mír vnucen*. Jsme však toho názoru, že značné míry hospodářského a vojenského vlivu na Belgii je třeba dosáhnout cestou jednání a že toho snad lze dosáhnout i bez příliš silného odporu, protože hospodářské nutnosti přivedou Belgii k poznání, že v jejím připojení k Německu je nejlepší záruka slibné budoucnosti.

[1] **Briey** — Briey a Longwy, lotrinská železnorudná pánev v německé okupaci od roku 1914; její anexe byla jádrem německých válečných cílů.

Pokud jde o Polsko, vzal jsem na vědomí, že důvěrný podnět Vaší Excelence vzdát se Haliče a připojit tu zemi k nové polské říši se stal bezpředmětným tím, *že jsem musel označit postoupení alsasko-lotrinských částí země Francii, které bylo jaksi myšleno jako protiobět', za vyloučené*. Vývoj Polska v samostatnou říši se musí uskutečnit v rámci proklamace z 5. listopadu 1916. Zda se ten vývoj bude utvářet ve skutečnou výhodu pro Německo, nebo zda může vyrůst ve velké nebezpečí
218 pro budoucnost, pro což už existuje několik příznaků a čeho je třeba se obávat zvlášť pro případ, že nám rakousko-uherská vláda nemůže hned nyní, za války, vyslovit svou plnou nezainteresovanost na Polsku a ponechat nám volnou ruku ve správě celého Polska, nechť zůstane vyhrazeno dalšímu zkoumání.

To zkoumání by se mělo vztahovat i na to, zda by při nebezpečí, které by Polsko připojené jen neochotně znamenalo pro Německo a také pro poměr mezi Německem a Rakouskem-Uherskem, nebylo politicky účelnější, aby Německo přenechalo Polsko, při zadržení pohraničních území, která se pak jeví potřebnými pro účel vojenské ochrany hranic, jeho plnému sebeurčovacímu právu, i s možností připojení k Rusku.

Otázku připojení Rumunska bude třeba dále řešit podle kreuznašských úmluv z 18. května t. r. a vyřešit v souvislosti s otázkami, které Německo zajímají stran Kuronska, Litvy a Polska.

Byla mi zvláštní radostí, milý hrabě Czernine, moci Vás zde v Berlíně uvítat a pohovořit si s Vámi s přátelskou otevřeností o různých otázkách, které nás v současnosti zaměstnávají. Doufám, že nám i v příští době trvalá přímá výměna myšlenek nabídne možnost vyjasňovat vynořující se otázky a projednávat je v plném dorozumění.

S výrazem své zvláštní úcty zůstávám Váš zcela oddaný

Michaelis.“

Odpověděl jsem říšskému kancléři, že vítám sám o sobě samozřejmé stanovisko zachovávat úplnou otevřenost, zdůraznil jsem však, že nemohu sdílet jeho optimismus. Rozvinul jsem, že rostoucí válečná
219 únava, jak v Německu, tak u nás, činí nutným dojít včas, to jest před nástupem revolučních jevů, k míru, neboť počínající nepokoje by zkazily každý mírový pokus. Německé stanovisko v belgické otázce se mi jeví jako naprosto mylné, neboť Dohoda a Belgie by se vyloženým

podmínkám nikdy nepodvolily, nemohu mu proto zamlčet, *že jeho stanovisko je vážnou překážkou míru*; je však i v přímém rozporu s vůlí říšského sněmu, a proto je mi i nesrozumitelné.

Pak jsem probral nutnost vyjasnit si konečně minimum válečných cílů, přičemž důležitou roli hrála i otázka, zda a jak chceme dosáhnout *dobrovolného mírového* připojení Polska a Rumunska k Ústředním mocnostem.

Nakonec jsem ještě jednou zdůraznil, že zastávám stanovisko německého říšského sněmu žádat mír bez anexí a náhrad a že pokládám za zcela vyloučené, že by německá vláda mohla nebo chtěla příslušné usnesení říšského sněmu ignorovat. Nejde prý o to, zda *chceme* bojovat dál, nýbrž zda to *můžeme*, a je prý mou povinností upozornit ho včas na to, že musíme dospět ke konci války.

Dr. Michaelis stál všeněmcům blíž než jeho předchůdce v úřadě.

Stupeň, v němž všeněmci situaci nechápali, byl přímo ohromující. Byl jsem u nich natolik nenáviděn, že se mi vyhýbali a měl jsem málo příležitostí s nimi jednat. Obrátit se ostatně nedali. Vzpomínám si na jediný případ, kdy mě jeden zástupce toho tisku navštívil ve Vídni, aby mi vyložil podmínky, za nichž je jeho skupina ochotna uzavřít mír: anexe Belgie, části východní Francie (Longwy a Briey), Kuronska a Litvy, vydání anglického loďstva Německu a já už nevím kolika miliard válečné náhrady atd. Přijal jsem toho pána v přítomnosti vyslance von Wiesnera[1] a oba jsme měli dojem, že v daném případě může pomoci jen lékař. 220

Mezi ideami říšského kancléře Michaelise a našimi byla propast. Byla nepřeklenutelná. Brzy nato odešel z úřadu, aby uvolnil místo státnickému hraběti Hertlingovi.

Zhruba ve stejnou dobu se však nyní za kulisami odehrávaly velmi závažné události, které patrně rozhodujícím způsobem ovlivnily chod věcí.

Docházelo k závažným indiskrecím a vměšováním, která vycházela od osob, jež získaly vhled do diplomatického dění, aniž by byly v odpovědném postavení. Nemá smysl zde jmenovat jména, tím méně, že i odpovědní vedoucí politiky se o bližších podrobnostech toho všeho do-

[1] **Friedrich rytíř von Wiesner** (1871–1951) — Sekční rada rakousko-uherského ministerstva zahraničí, od roku 1918 vyslanec. V červenci 1914 vedl v Sarajevu vyšetřovací komisi.

věděli teprve mnohem později a i pak prozatím v neúplné formě — tedy v okamžiku, kdy pacifistická tendence Dohody už začínala podstatně ochabovat[1].

Bylo tehdy nemožné vnést do bludiště těch křižujících se a odporujících si skutečností plné světlo. Faktem je, že na jaře nebo počátkem léta 1917 byl u směrodatných činitelů v zemích spojenců a Dohody vzbuzen dojem, že trvání Čtyřspolku je otřeseno. V okamžiku, kdy by bylo co nejsilnější zdůraznění sevřenosti našeho spojeneckého poměru potřeb-
221 nější než kdy jindy, byl vzbuzen opačný dojem a Dohoda samozřejmě přivítala první známky rozkladu ve Čtyřspolku.

Nevím, zda kdy bude na místě vnést do všech událostí tehdejší doby úplné jasno. Dnes to na místě není. K vysvětlení dalšího vývoje stačí konstatovat následující. Odehrálo se tohle: Na jaře 1917 se navázaly nitky s Paříží a Londýnem. První rozhovory vzbudily dojem, že západní mocnosti jsou ochotny použít nás jako mostu k Německu a k všeobecnému míru. V poněkud pozdějším stadiu se vítr obrátil a Dohoda směřovala k separátnímu míru s námi.

Různé důležité příslušné podrobnosti jsem se dověděl teprve později, zčásti při své demisi na jaře 1918, zčásti dokonce teprve při zhroucení v zimě 1919. Nechyběly hlasy, které mi dávaly vinu za dvojí politiku, kterou rovněž tušila veřejnost, a obviňovaly mě, že jsem mluvil jinak v Berlíně než v Paříži. Ta obvinění vycházela od osobních nepřátel, kteří vědomě pomlouvali, a byla opakována jinými, kteří nic nevěděli. Skutečností je, že jsem, když jsem se o těch věcech dověděl, *současně přišel k dokumentům, které dokazují, že jsem o těch věcech nejen nic nevěděl, nýbrž vědět vůbec nic nemohl.*

Astronomické přístroje ukazují někdy poruchy ve vesmíru, jejichž příčina není pozorovateli zprvu vysvětlitelná. Podobně jsem tehdy z jistých příznaků cítil, aniž jsem to však mohl dokázat, že se v oněch světech, které leží za zákopy, musejí odehrávat věci, které jsou mi nesrozumitelné. Konstatoval jsem účinek, ale příčinu jsem zjistit nedokázal.
222 V míru nakloněnější náladě Dohody zaznával cizí podtón. Na druhé straně byli ustaranější a míru nakloněnější než dřív, ale přece zase plni důvěry vzhledem k údajnému uvolnění našeho spojeneckého poměru a k naději na rozpad Čtyřspolku. Jeden můj přítel, občan neutrálního

[1] Odhalení, která proti Erzbergerovi učinili hrabě Wedel a Helfferich, tvoří jen článek toho řetězu. Erzberger byl přitom veskrze *bona fide* [v dobré víře]. *(Pozn. aut.)*

státu, mi v létě sdělil, že se z bezpečného zdroje dověděl, že se na Quai d'Orsay zjevně počítá s tím, že se monarchie hodlá od Německa odloučit. To že samozřejmě změní celou válečnou situaci.

Brzy nato přišly z neutrální ciziny velmi tajné zprávy, že jedna bulharská skupina jedná s Dohodou, za zády a bez vědomí Radoslavova[1]. Jakmile se u našich spojenců probudilo podezření na rozbití spojenectví, snažili se ovšem událostem předejít. Byli jsme si Radoslavovem jisti právě tak jako Talaatem Pašou; ale v obou zemích byly v práci ještě jiné proudy.

Ta nedůvěra v naše plány, probouzející se u přátel, měla ještě další nevýhodu, ovšem jen technickou, kterou však nelze podceňovat. Naši různí vyjednavači pracovali vynikajícím způsobem, ale z povahy věci plyne, že jejich jednání postupovala pomaleji než například ta, která vedli sami ministři zahraničí. Museli podle chodu konverzace vždy nejprve vyžadovat nové instrukce; byli vázanější, a tedy nuceni k vlekoucímu se tempu, jakého by odpovědní vedoucí schopni nebyli. Ventiloval jsem proto v létě 1917 myšlenku odcestovat sám do Švýcarska, kde jednání probíhala. Má cesta by však nemohla zůstat utajena, a čím víc by se ji člověk pokoušel zatajit, tím jistěji by při bohužel probuzené nedůvěře vzbudila podezření. Ne v Berlíně. Domnívám se, že jsem měl důvěru směrodatných berlínských činitelů v dostatečné míře, abych tomu zabránil; rozvinul bych říšskému kancléři situaci, a to by stačilo. Jinak však stál případ v Turecku a v Bulharsku. 223

V Bulharsku tlačila jedna strana k Dohodě. Kdyby Bulharsko nabylo dojmu, že se naše skupina rozpadá, zkusilo by všechno, aby se samo ihned zachránilo separátním mírem. I v Cařihradě existovala dohodová skupina; Talaat a Enver[2] byli stejně spolehliví jako silní. Cesta do Švýcarska, kterou bych za vylíčených poměrů podnikl, se však mohla stát poplašným signálem ke všeobecnému *sauve qui peut*. Pouhý dojem, že to ty dvě balkánské země chtějí udělat — což ony tušily u nás —, by byl v Paříži a Londýně ovšem stačil k rozbití každého mírového pokusu.

Ještě v průběhu léta mírová ochota našeho protivníka rozhodně klesla. Dávalo to poznat mnoho malých příznaků, které samostatně

[1] **Vasil Radoslavov** (1854–1929) — Bulharský ministerský předseda 1913 – červen 1918. Premiér, který Bulharsko přivedl k Ústředním mocnostem.

[2] **Enver paša** (1881–1922) — Osmanský ministr války a zástupce vrchního velitele 1914–1918. Jeden z hlavních organizátorů genocidy Arménů.

znamenaly málo, ale všechny dohromady mnoho. Nyní začala v létě 1917 i ponorková válka ztrácet svůj první postrach. Na druhé straně viděli, že nesplní, čeho se zprvu obávali, a to nechalo ovšem znovu ožít touhu po vojenském konečném vítězství.

Oba zmíněné momenty dohromady patrně přispěly k tomu, že mírový vítr vanoucí od západu ochabl. Po celou tu dobu probíhala jednání Armand[1]–Revertera[2]. Není ještě čas mluvit o těch jednáních, která pak na jaře 1918 v souvislosti s dopisem císaře princi[3] Sixtovi způsobila tolik rozrušení. Budiž jen konstatováno, že se Revertera při těch jednáních osvědčil jako stejně korektní jako obratný vyjednavač, který po-
224 stupoval přesně podle instrukcí obdržených na Ballplatzu. Naše různé pokusy navázat mírové nitky platily, *pokud měly svůj výchozí bod na Ballplatzu*, vždy celé naší skupině mocností.

Samozřejmě však nebylo v zájmu Dohody *bránit* nám v odloučení od Německa, a když byl z neoficiální strany v Londýně a v Paříži vzbuzen dojem, že Německo vydáváme napospas, sabotovali jsme tím sami snahu o všeobecný mír, neboť Dohodě by ovšem bylo sympatické izolovat Německo, které platilo za „hlavního nepřítele".

Strašlivý omyl v tom myšlenkovém pochodu koketujícím se separátním mírem byl dvojí: Za prvé nás ani ta eventualita neosvobozovala od usnesení londýnského paktu, kazila však atmosféru pro všeobecný mír. Jak jsem v době, kdy se ty věci odehrávaly, jen tušil, ale později se dověděl, trvala Itálie na slibech, které jí byly učiněny, za všech podmínek.

Na jaře 1917 konferovali Ribot a Lloyd George[4] v St. Jean de Maurienne s italskou vládou o tom a pokusili se zmírnit podmínky pro případ našeho odloučení od Německa. Itálie to odmítla a trvala na svém úpisu, to jest i při separátním míru bychom museli postoupit Itálii Terst a Tyroly až k Brenneru, tedy zaplatit nemožnou cenu. Za druhé však musela ta separatistická taktika rozložit sílu naší skupiny, a rozložila ji.

---

[1] **hrabě Abel Armand** — Major francouzské zpravodajské služby, účastník tajných rozhovorů s hrabětem Reverterou ve Fribourgu roku 1917.

[2] **Nikolaus hrabě Revertera** (1866–1951) — Rakousko-uherský legační rada, pověřený Czerninem tajnými sondážemi ve Francii.

[3] **princ Sixtus Bourbonsko-Parmský** (1886–1934) — Bratr císařovny Zity, prostředník tajných mírových sondáží císaře Karla u Francie roku 1917. Zveřejnění aféry v dubnu 1918 zlomilo Czerninovu kariéru.

[4] **Lloyd George** (1863–1945) — David Lloyd George, britský ministerský předseda od prosince 1916 do října 1922.

Začne-li v bitvě jeden utíkat, strhne jen příliš snadno ostatní; nepochybuji o tom, že bulharská zvláštní jednání souvisela s výše uvedenými ději.

Účinek toho dobře míněného, ale tajného a diletantského vměšování byl tedy ten, že jsme Dohodě sugerovali naši ochotu odloučit se 225
od svých spojenců a otřásli svou pozicí v boji o všeobecný mír tím, že jsme přece museli nahlédnout, že se ani při odloučení od Německa zmrzačení nevyhneme, že tedy separátní mír je nemožný, a že jsme dosud stále ještě sevřenému Čtyřspolku zasadili smrtelný úder.

Poněkud později, v létě, jsem dostal z Anglie zprávy o tamním úředním názoru na situaci, které se podstatně odlišovaly od optimistických zpráv důvěrníků a dokazovaly, že mírové přání pokleslo. Je samozřejmé, že anglické myšlenkové zaměření bylo pro nás vždy to nejzajímavější. Vstup Anglie do války učinil situaci tak nebezpečnou; dorozumění s ní, to jest dorozumění mezi Anglií a Německem naší intervencí, by válku ukončilo.

Ty zprávy nyní zněly tak, že Anglie je méně než kdy jindy s to mluvit s Německem, dokud nebudou zaručeny dva kardinální body: postoupení Alsaska-Lotrinska a odstranění německého militarismu.

První je prý francouzský postulát a Anglie prý musí a bude Francii v tom do krajnosti podporovat; druhý požadavek je prý nutný v zájmu budoucího světového míru. Vojenskou sílu Německa prý Anglie vždy odhadovala jako velmi značnou, ale její výkony v této válce prý předčily ještě všechna očekávání. A s úspěchy vojáků prý vzrostl i vojenský duch. Mírová rezoluce říšského sněmu prý nedokazuje nic — nebo aspoň ne dost —, neboť říšský sněm prý není pravým exponentem říše navenek; je prý paralyzován neoficiální vedlejší vládou, generály, kteří 226
mají mnohem více moci než on. Jisté výroky generála Ludendorffa prý jsou — tak se u Dohody říkalo — důkazem, že Německo nechce žádný čestný kompromisní mír. Mimochodem se prý ani Wilhelmstraße nezdá totožná s majoritou říšského sněmu. Válka prý není namířena proti německému národu, nýbrž proti jeho militarismu, ale s ním prý je uzavření míru nemožné. Pokud jde o monarchii, zdála by se prý Anglie ochotna uzavřít s ní separátní mír, ovšem za dodržení slibů daných vlastním spojencům. Museli bychom podle toho postoupit Itálii, Srbsku a Rumunsku velké části území. Zato bychom však mohli počítat s jakýmsi připojením nově vytvořených států, jako je Polsko.

Ačkoli ty zprávy nenechávaly nikoho na pochybách o tom, že Anglie v současnosti nemyslí na žádné sblížení s Německem, zdál se přece za tím odmítavým myšlenkovým pochodem stát především strach z pruského militarismu. Měl jsem dojem, že i při příznivějším dalším vývoji by bylo snad možné vyrovnání a dorozumění v územních otázkách, ne však v té „vojenské“. Naopak: Čím silnější se ukazovala vojenská moc Německa, tím víc rostl strach Dohody, že se ta branná moc stane nepřekonatelnou, nebude-li nyní zlomena.

Nejen předehra a vypuknutí války, ale i doba válečná sama byla protkána těžkými a rušivými nedorozuměními. U nás se dlouhou dobu vůbec nechápalo, co Anglie tím heslem militarismu vlastně míní. Poukazovalo se na to, že anglické loďstvo žárlivě střeží vládu nad moři, že
227 Francie a Rusko stojí naježeny zbraněmi, že tedy Německo při tom nehraje jinou roli než ostatní státy, že každý stát svou brannou moc utváří tak dobře a tak silně, jak může.

Anglie však pruským militarismem nerozuměla sílu německého vojska samu o sobě. Rozuměla tím kombinaci válečného ducha, směřujícího k potlačení druhých, opřeného o nejlepší a nejsilnější pozemní moc světa. To první by bylo bez toho druhého platonické — a vynikající německá armáda znamenala pro Anglii nástroj panovačných a výbojechtivých mocipánů. Podle anglického názoru bylo Německo přesně opakováním Francie za Bonaparta — nahradí-li se Napoleon mnohohlavou bytostí, která se zhruba jmenovala „císař, korunní princ, Hindenburg, Ludendorff“ —, a právě tak málo, jako Anglie kdy chtěla paktovat s Napoleonem, chtěla jednat s onou „juristickou osobností“, která jí ztělesňovala pojem výbojechtivosti a politiky násilí.

Představa, že existoval německý militarismus, se mi zdá zajisté správná, i když císař a korunní princ přitom hráli nejmenší roli. Nesprávná se mi zdá jen víra, že ten militarismus byl zvláštností Německa. Jednání ve Versailles teď patrně ukázala i veřejnosti, že existuje militarismus i jinde než na březích Sprévy.

Staré Německo nikdy nemohlo pochopit, že v nepřátelské cizině vedle jedné — řekněme — morálně neospravedlnitelné závisti skutečně panovaly strach a obavy z německých plánů a že řeči o „tvrdém“ a „německém“ míru, o „vítězství a triumfu“ byly olejem do ohně těch obav, že i v Anglii a ve Francii byly svého času proudy, které tlačily k míru vy-
228 rovnání, a že se těm pacifistickým tendencím takovými výroky nejtíže

škodilo.

Do téže oblasti jako ty řečnické květy patřily podle mého názoru i letecké útoky na Anglii, které němečtí letci podnikali s největším hrdinstvím, ale nedosáhly jiného účelu než toho podráždit Anglii a ještě podnítit ke krajnímu odporu i ty, kdo smýšleli pacifističtěji. Řekl jsem to Ludendorffovi, když mě v létě 1917 navštívil na Ballplatzu, aniž bych však vzbudil sebemenší dojem.

* * *

Mírový krok papežův[1] a naše odpověď se odehrály před evropskou veřejností. Přijali jsme ušlechtilé návrhy Svatého otce. Nemám k tomu co dodat.

* * *

Počátkem léta 1917 se stala aktuální otázka socialistické konference ve Stockholmu. Vydal jsem zástupcům naší sociální demokracie pasy a musel jsem v té věci překonat překážky. Mé příslušné stanovisko objasňuje následující dopis Tiszovi:

(Bez data)

„Milý příteli!

Slyším, že nesouhlasíš s ‚vysláním' socialistů do Stockholmu. Za prvé to není vyslání. Ti muži ke mně přišli z vlastního popudu a požádali o povolení k vycestování. To jsem jim dal. Byli tu Adler, Ellenbogen a Seitz[2]; Renner zvlášť. Oba prvně jmenovaní jsou chytří muži a vážím si jich přes všechny rozdíly, které nás dělí. Oba posledně jmenované znám málo. Ale všichni čtyři chtějí poctivě mír, a Adler zejména vůbec nechce zničení říše. Buď přinesou mír, pak to jistě bude ‚socialistický' mír a císař jej zaplatí ze své kapsy. To, milý příteli, vím také. Ale nelze-li válku skončit, zaplatí císař ještě mnohem víc — na to se spolehni. 229

[1] **Benedikt XV.** (1854–1922) — Vlastním jménem Giacomo della Chiesa, papež od září 1914. Mírovou nótu válčícím mocnostem vydal 1. srpna 1917.

[2] **Karl Seitz** (1869–1950) — Rakouský sociálnědemokratický poslanec, v letech 1923–1934 vídeňský starosta.

Nebo mír — jak lze očekávat — nepřinesou, pak byl můj postup tím správnější, neboť pak jsem jim dokázal, že na tom, že válka nepřestává, není vinna ‚neschopnost cechovní diplomacie', nýbrž poměry.

Kdybych jim vycestování odepřel, prohlašovali by ještě nad mým hrobem denně, ‚že by mír učinili, kdyby je nechali vyjet'.

Zde jsou na mě také rozhořčeni, především v panské sněmovně. K tomu přistupuje, že si lidé namlouvají, že jsem si sociální demokraty ‚koupil' tím, že jsem jim slíbil zabránit oktroji, přinesou-li mír. Oktroj nechci, jak víš, ale to nemá vůbec žádnou souvislost se Stockholmem, socany a mírem.

Byl jsem nedávno přítomen rakouské ministerské radě a zasadil jsem tam oktroji smrtelnou ránu — ale cítil jsem se přitom jako Daniel v jámě lvové; zvlášť N. N. byl velmi rozhněván. Jediný, kdo zjevně mé stanovisko plně sdílí, je vedle Trnky ministerský předseda Clam.

Tahle kombinace, že se jim pro ‚mou lásku k socanům' bere jejich oktroj, je tedy činí ještě zlostnějšími — ale jak řečeno, ta kombinace je zcela mylná.

Děláš, milý příteli, dvojí chybu. Za prvé budeme muset po válce dělat sociální politiku, ať se to jednotlivci líbí, nebo ne, a pokládám za bezpodmínečně důležité přibrat k tomu sociální demokraty. Sociální politika je ventil, který musíme otevřít, abychom vypustili přebytečnou
230 páru — jinak bedna exploduje. Za druhé nemůže nikdo z nás ministrů vzít na sebe ani to zcela falešné *zdání*, že mír sabotuje. Národy snesou *snad* válečná muka ještě chvíli, ale jen tehdy, pochopí-li a nabudou-li *správného* přesvědčení, že to jinak nejde — že převládá vis maior —, že jinými slovy mír ztroskotává na poměrech, nikoli na zlé vůli nebo hlouposti ministrů.

Německočeský poslanec K. H. Wolf mi před čtením trůnní řeči v Hofburgu udělal scénu kvůli tomu: ‚prý jsme se zbláznili a v delegaci bude účtováno' a další podobné laskavosti — a také on vytvořil zcela mylný konex mezi vzdáním se oktroje a Stockholmem.

Úplnou pravdu máš v tom, že Německu vůbec nic není do toho, co děláme doma. Nepokusili se však ani o nejmenší ingerenci na oktroj. — Bojí-li se protiněmeckého kursu, a jsou proto jistě vnitřně pro oktroj, máme na tom jistou vinu. Berlíňané se totiž nepřetržitě bojí zrady.

Mám v horách plachetnici, která ‚táhne' na pravobok, to jest bezděčně a při zrovna založeném kormidle se tlačí doprava. Aby to

kormidelník paralyzoval, musí vždy trochu kormidlovat k levoboku — jen tak může udržet přímý kurs. Musí ‚držet proti'. Právě taková je vídeňská státní loď. Nepřetržitě se tlačí z kursu spojenectví.

Lze ovšem také obrátit a kormidlovat kursem Dohody, věří-li člověk, že to dokáže provést; ale pak nechť má kuráž udělat obrat celý. Tohle koketování se zradou, aniž by se spáchala, je to nejhloupější ze všeho; ztrácíme všechen terén v Berlíně a nezískáváme nic v Londýně ani v Paříži. Ale proč to píšu, vždyť jsi zcela mého názoru a nemusím Tě v tom obracet. 231

Ale o Stockholmu si ještě promluvíme.

Ve věrném přátelství

Tvůj starý
Czernin."

Tisza se skutečně dal v tom případě úplně přesvědčit a nečinil nesnáze ani ohledně uherských sociálních demokratů. Záporný výsledek stockholmské konference je znám.

Jak bylo již dříve naznačeno, není prozatím ještě možné probrat různé mírové pokusy a jednání v podrobnostech. Kromě již zmíněných jednání mezi Reverterou a Armandem došlo ještě k jiným navázáním styku, tak poněkud později k rozhovorům mezi velvyslancem Mensdorffem[1] a generálem Smutsem[2], o nichž se pak mluvilo v anglickém parlamentu; nepokládám za správné říkat zde o tom více. Mohu však a chci podat myšlenkový pochod, který byl od léta 1917 podkladem všech našich mírových snah a nakonec je nechal všechny ztroskotat.

Uvedené poslední zprávy odrážely názor Dohody správně. S Německem prý „prozatím" není možné mluvit. Francie prý trvá na vrácení Alsaska-Lotrinska a celá Dohoda prý žádá definitivní odstranění německého militarismu. Pro ten požadavek prý však Německo není „zralé", a proto je prý mluvení podle názoru Dohody bezúčelné. Jinak prý stojí věc s námi. Nabýváme prý dojmu, že bychom mohli uzavřít separátní mír za předpokladu, že jsme ochotni k obětem. Londýnská usnesení prý vytvořila hotový stav věcí, který musí být honorován. 232

[1] **Albert hrabě Mensdorff-Pouilly** (1861–1945) — Rakousko-uherský velvyslanec v Londýně 1904–1914. V prosinci 1917 vedl v Ženevě tajné rozhovory s generálem Smutsem.

[2] **Jan Christiaan Smuts** (1870–1950) — Jihoafrický generál a člen britského válečného kabinetu.

Ústupky Rumunsku, dále Trident a Terst, jakož i německé jižní Tyroly Itálii, pak postoupení jihoslovanskému státu jsou prý nevyhnutelné, právě tak jako přestavba monarchie na federalistickém základě. Naše odpověď zněla, že jednostranné postoupení rakousko-uherského a německého území v této formě je ovšem nemožné. Přesto jsme se domnívali, že by za jistých předpokladů shoda v územních otázkách snad nenarazila na nepřekonatelný odpor. Dohoda prý ovšem nesmí předepisovat podmínky, jaké může předepsat jen vítěz poraženému. Neboť jsme prý všechno spíš než poraženi. Přesto jsme sami nelpěli strnule na hraničních sloupech monarchie.

Mohli bychom si tedy myslet, že při dobré vůli ze strany Dohody je možné vyrovnání různých zájmů, nemožné že však jsou propozice jako například vydání Terstu, Bozenu a Meranu nebo i troufalost učinit mír na úkor Německa. Poukázal jsem na válečnou situaci a na úplnou nemožnost, pro kohokoli, přijmout myšlenkový pochod Dohody. Jsem prý pln důvěry v budoucnost, ale i kdyby tomu tak nebylo, nemohl bych při stávající situaci uzavřít mír, který by Dohoda nemohla diktovat jinak, kdybychom zničeni leželi na zemi. Ztratit Terst a přístup k Jadranu je prý už samo o sobě zcela nemožná troufalost, právě tak jako bezpodmínečné vydání Alsaska-Lotrinska.

Neutrální státníci s mým stanoviskem souhlasili, myšlenkové zaměření Dohody se prý nepohybuje v rámci kompromisního míru, nýbrž míru vítězného. O tom prý je v neutrálních zemích jasno. Zejména v Anglii prý jsou však různé proudy. Ne všichni prý smýšlejí jako Lloyd George. Hlavní věcí prý přece je dostat se nejprve k rozhovoru, pak se prý leccos může vyjasnit. Ty myšlenky jsem vždy chytal oběma rukama. Největší obtíž spočívala, jak mě ujišťovali, v následujícím názoru Dohody: Německo prý prokázalo nepopsatelnou vojenskou sílu, nebylo prý však na válku dostatečně připraveno; nenahromadilo prý dost surovin, dost potravin a nepostavilo prý dost ponorek. Dohoda si prý říká, že uzavře-li nyní mír, bude Německo možná souhlasit i s nepříznivými podmínkami, ale jen proto, aby získalo čas a využilo míru jako oddechu k novým válkám. Dohoní prý zameškané a pak „udeří znovu“. Proto prý je pro Dohodu předběžnou podmínkou každého míru, nebo i jen každého rozhovoru o jeho podmínkách, jistota odstranění německého militarismu. Odvětil jsem, že nikdo nechce další válku a že jsem s Dohodou zcela zajedno v tom, že je třeba pro to vytvořit záruky. Nemožné prý

233

však je jednostranné odzbrojení a vykleštění Ústředních mocností nebo Německa. Nechť si člověk jen představí: armáda stojící hluboko v nepřátelské zemi, plná sebevědomí a naděje, jistá vítězstvím a plná důvěry, má jednoho krásného dne složit zbraně a zmizet ze zemského povrchu. Takovou propozici prý nemůže nikdo přijmout, možné a nutné prý však je všeobecné odzbrojení všech mocností. Odzbrojení, zavedení rozhodčího řízení pod mezinárodní kontrolou a pro *všechny*. To je prý podle mého názoru přijatelný základ. Rozvinul jsem však své obavy, že mocipáni Dohody v té otázce právě tak málo jako v územní hodlají přikládat stejnou míru na sebe jako na nás, a že bez toho předpokladu ovšem nejsem s to tu myšlenku u nás a u našich spojenců životaschopně 234
utvářet. Buď jak buď, stojí prý ten pokus za práci.

Dlouho a často se mluvilo o středoevropské otázce, která je prý postrachem Dohody, neboť znamená nezměrný mocenský přírůstek Německa. V Paříži a Londýně prý chtějí mnohem raději učinit monarchii nezávislou na Německu, a zavrhují proto s odporem každé další přiblížení Vídně k Berlínu. Odvětili jsme, že to stanovisko Dohody pro nás není nové. Zmrzačení usneseními londýnského paktu nás nutí hledat tu orientaci. Nehledě ke cti a spojenecké povinnosti bojuje přece Německo, jak věci stojí, téměř více za nás než za sebe samo. Kdyby dnes Německo, jak jsme věděli, uzavřelo mír, ztratilo by Alsasko-Lotrinsko a svou vojenskou převahu na zemi — my bychom však museli Italy, Srby a Rumuny za jejich válečnou pomoc zaplatit ze svého území.

Z různých stran jsem slyšel, že u Dohody jsou muži, kteří to stanovisko úplně chápou. Ale co prý má Dohoda dělat? Itálie prý vstoupila do války jen na základě londýnských slibů, Rumunsko prý rovněž dostalo pevná ujištění a „heroické Srbsko“ prý musí být odškodněno Bosnou a Hercegovinou. Leckdo na Seině a Temži prý lituje skutečnosti vytvořené londýnskou konferencí, ale smlouva prý je smlouva a ani Londýn, ani Paříž prý nemohou nechat své spojence na holičkách. Ostatně prý se u Dohody soudí, že jak nová srbská, tak nová polská říše, případně i Rumunsko by mohly vstoupit do jistého poměru k monarchii. O podrobnostech toho poměru prý ještě ani oni sami nemají jasno. Naše odpověď zněla: Měli bychom postoupit Halič Polsku, Sedmihradsko a Bukovinu Rumunsku a Bosnu s Hercegovinou Srbsku za vágní ujištění 235
užšího poměru těch států k ubohým zbytkům monarchie, které nám budou ponechány. Nebyly prý to dvorské nebo dynastické zájmy, jež

nás vedly. Prosadil jsem prý sám u císaře obětovat Halič Polsku, ale ty ústupky Itálii! Zeptal jsem se jednou jednoho neutrálního státníka, zda má jasno v tom, co znamená, aby Rakousko dobrovolně vydalo prapůvodně německé Tyroly až k Brenneru — bouře, kterou by takový mír rozpoutal, by vyvrátila z kořenů víc než ministra, který by ten mír uzavřel. Řekl jsem svému partnerovi v rozhovoru, že jsou oběti, které člověk nemůže za živa přinést, za žádných podmínek. Nevydal bych německé Tyroly, ani kdybychom stáli mnohem hůř, než stojíme. Připomněl jsem svému partnerovi v rozhovoru obraz, který představuje saně pronásledované vlky. Muž postupně odhazuje svou kožešinu, svůj kabát a co jinak má, před smečku, aby ji zdržel a zachránil se — ale vlastní dítě nevyhodí, raději podstoupí to nejkrajnější. Tak jsem cítil pro německé Tyroly. Nejsme prý v situaci muže na saních, neboť díky bohu máme zbraně, abychom se vlků ubránili — ale ani v nejkrajnějším případě bych nepřijal mír, který na nás žádá Bozen a Meran.

Můj zpravodaj se těm argumentům neuzavíral, mínil však, že tím způsobem nemůže spatřit žádný konec války. Anglie prý je ochotna vést válku ještě deset let a za všech okolností rozdrtí Německo, ne národ, proti němuž prý neexistuje žádné nepřátelství — (stále znovu přicházel ten klamný argument) —, nýbrž německý militarismus. Anglie prý je sama v nouzovém postavení. Budiž prý opakováno, nebude-li dnešní Německo v této válce zničeno, bude prý zesíleno zbrojit dál; o tom prý
236 jsou v Londýně přesvědčeni; bude prý pak za několik let mít místo sta ponorek tisíc, a pak prý je Anglie ztracena. V Anglii prý se proto bojuje také o vlastní existenci a Anglie prý je ve své vůli železná. Ví prý, že ta práce je těžká, ale neochabne prý. V Londýně se prý vyvolává příklad napoleonských válek: „*What man has done man can do again*.“ (Co muži jednou dokázali, mohou dokázat znovu.)

Při všech rozhovorech vycházel vždy najevo ten strach z pruského militarismu a opakovaně následoval podnět, že kdybychom se chtěli prohlásit se všeobecným odzbrojením srozuměni, bylo by to samo o sobě už velkou výhodou a mohutným krokem k míru.

Z té úvahy, že militarismus je největší překážkou každého sblížení, vzešla má řeč pronesená 2. října 1917 v Budapešti o nutnosti vytvoření „nového světového řádu“.

Mluvil jsem v Budapešti před auditoriem stranických vůdců. Musel jsem přitom uvážit, že příliš pacifistický tón by měl doma i v cizině úči-

nek opačný, než byl úmysl. Doma by byly slabé síly odporu ještě více ochromeny, v cizině by v tom spatřili konec naší bojeschopnosti a vzdálili by se ještě dále od všech mírových úmyslů.

Pasáž mé tehdejší řeči, která se týkala vytvoření nového světového řádu, zněla:

„Velikému francouzskému státníku Talleyrandovi se připisuje výrok, že slova jsou tu k tomu, aby zahalovala myšlenky. Může být, že ten výrok byl správný pro diplomacii jeho století, pro dnešní dobu si stěží dovedu představit větu, která by byla méně výstižná. Miliony, které bojují, ať už v zákopech, nebo v zázemí, chtějí vědět, proč a za co bojují, mají právo dovědět se, proč mír, který si celý svět přeje, dosud nenastal. 237

Když jsem byl postaven na svůj post, využil jsem první příležitosti otevřeně prohlásit, že nechceme páchat žádná násilí, že však také žádná nesneseme a že jsme ochotni vstoupit do mírových jednání, jakmile naši nepřátelé přijmou to stanovisko kompromisního míru. Domnívám se, že jsem tím mírovou ideu rakousko-uherské monarchie, byť ve všeobecných obrysech, přece jen jasně postavil. Leckdo doma i ve spřátelené cizině mě pro tu otevřenou řeč kritizoval — argumenty těch kritizujících pánů mě v správnosti mého názoru posílily; neberu z toho, co jsem řekl, nic zpět, v přesvědčení, že drtivá většina zde i v Rakousku mé stanovisko schvaluje. Po tomto předeslání mě to dnes nutká říci veřejnosti něco o tom, jak si c. a k. vláda vůbec představuje další vývoj úplně zničených evropských právních poměrů.

Ve velkých obrysech je náš program znovuvybudování světového řádu, který by správněji bylo označit jako *vybudování nového světového řádu*, uložen v naší odpovědi na mírovou nótu Svatého otce. Dnes mi tedy může jít jen o to ten program doplnit a především podat vysvětlení o tom, jaké úvahy nás přivedly k tomu postavit tyto zásady, převracející dosavadní systém.

Širším kruhům se může zdát překvapivé, ba nepochopitelné, že se Ústřední mocnosti a zejména Rakousko-Uhersko chtějí napříště vzdát vojenského zbrojení, když přece v těchto těžkých letech našly ochranu proti mnohonásobné přesile jen ve své vojenské moci. Válka 238
nevytvořila jen nové skutečnosti a poměry, vedla i k novým poznáním, která otřásla základy dřívější evropské politiky. Mezi mnoha jinými politickými tezemi se rozplynula především i ta, která se domnívala, že Rakousko-Uhersko je umírající stát. Bylo to dogma o nastávajícím

rozpadu monarchie, které ztěžovalo naše postavení v Evropě a z něhož vzešlo všechno nepochopení pro naše životní potřeby. Jestliže jsme se v této válce ukázali veskrze zdraví a přinejmenším rovnocenní, pak z toho plyne, že můžeme nyní počítat s plným pochopením svých životních nutností v Evropě a že naděje podrobit nás silou zbraní jsou zničeny. Do okamžiku, v němž jsme pro to podali důkaz, jsme se nemohli vzdát ochrany zbrojení a vystavit se tomu, aby areopag ovlivněný legendou o našem nastávajícím zhroucení zacházel s našimi životními otázkami nepříznivě. Od okamžiku, kdy je ten důkaz podán, jsme však schopni *složit současně se svými protivníky zbraně a upravit své případné spory rozhodčím soudem a pokojně*. To nové poznání, které si ve světě prorazilo cestu, nám nabízí možnost odzbrojovací a rozhodčí myšlenku nejen přijmout, nýbrž, jak vy, moji pánové, víte, už delší dobu se vší silou zasazovat o její uskutečnění.

Evropa musí být po této válce bezpochyby postavena na nový mezinárodní právní základ, který nabízí záruky trvanlivosti. Ten právní základ musí být, jak se domnívám, v podstatě čtverého druhu:

Za prvé musí nabízet jistotu, že už nemůže být žádná odvetná válka, a to z žádné strany; chceme mít dosaženo toho jednoho, abychom svým
239 vnukům mohli zanechat jako odkaz, že zůstanou ušetřeni hrůz podobné příšerné doby, jakou právě prožíváme. Žádné mocenské posunutí válčících států toho dosáhnout nemůže. Cesta, jak k tomu cíli dojít, je jedině ta zmíněná cesta *mezinárodního světového odzbrojení* a *uznání rozhodčího řízení*. Je zbytečné říkat, že se to opatření odzbrojení nikdy nesmí obracet proti jednotlivému státu nebo proti jednotlivé skupině mocností a že musí samozřejmě zahrnout zemi, vodu i vzduch ve stejné míře. Ale válka jako prostředek politiky musí být potírána. Na mezinárodním základě pod mezinárodní kontrolou musí následovat všeobecné, rovnoměrné a postupné odzbrojení všech států světa a branná moc musí být omezena na nezbytně nutné. Vím velmi dobře, že toho cíle je nesmírně těžké dosáhnout a že cesta, která k němu vede, je plná obtíží, dlouhá a trnitá. A přece jsem pevně přesvědčen, že se po ní jít musí a že se po ní půjde, zcela lhostejno, zda to jednotlivec pokládá za žádoucí, nebo ne. Je velkým omylem věřit, že svět po této válce zase začne tam, kde v roce 1914 přestal. Katastrofy, jako je tato válka, nepřecházejí bez hlubokých stop, a nejstrašlivější neštěstí, které by nás mohlo potkat, by bylo, kdyby zbrojní soutěž po uzavření míru pokračo-

vala, neboť by to znamenalo hospodářskou zkázu všech států. Už před touto válkou byla vojenská břemena tíživá — ačkoli zrovna my si musíme říci, že Rakousko-Uhersko zdaleka nebylo na vojenské výši, když bylo válkou překvapeno; dřívější opomenutá zbrojení dohnalo teprve během války —, ale po této válce by při volné zbrojní soutěži byla břemena pro všechny státy prostě nesnesitelná. Tato válka naučila, že je 240
nutno počítat s mnohonásobkem dřívějšího zbrojení. Aby státy po této válce zůstaly při volné zbrojní soutěži na výši, musely by všechno zdesateronásobit, musely by mít desetkrát tolik dělostřelectva, muničních továren, lodí a ponorek než dříve a také nepoměrně více vojáků, aby ten aparát mohly uvést v chod — roční vojenský rozpočet všech velmocí by musel obnášet několik miliard —, to je nemožné; při všech těch břemenech, která budou všechny válčící státy po uzavření míru vláčet s sebou, by ta vydání, opakuji to, znamenala zkázu národů. Vrátit se však k relativně nepatrnému zbrojení z doby před rokem 1914 by bylo pro jednotlivý stát zcela a úplně nemožné, neboť by tím byl natolik v nevýhodě, že by jeho vojenská síla nic nevážila a jeho výdaje by se tedy staly úplně bezúčelnými. Kdyby se však vůbec mohlo podařit vrátit se všeobecně na relativně nepatrnou úroveň zbrojení roku 1914, pak by to už znamenalo mezinárodní snížení zbrojení, jenže by ovšem nemělo žádný smysl nejít dál a skutečně neodzbrojit.

Z té úzké soutěsky existuje jediné východisko: *mezinárodní úplné světové odzbrojení*. Ohromná loďstva nemají už žádný účel, zaručí-li státy světa svobodu moří, a pozemní armády by musely být zredukovány na nepatrnou míru, kterou vyžaduje udržení vnitřního pořádku. A jen na mezinárodním základě, to jest pod mezinárodní kontrolou, je to možné. Každý stát se bude muset vzdát něčeho ze své samostatnosti, aby zajistil světový mír. Pravděpodobně dnešní generace konec toho velkého pacifistického hnutí vůbec nezažije v jeho úplnosti; může se jen pomalu prosazovat, ale pokládám za naši povinnost postavit se mu 241
do čela a učinit vše lidsky možné, abychom jeho prosazení urychlili. Při uzavření míru musejí být jeho základní principy stanoveny.

Byl-li prvním principem ten obligatorního mezinárodního rozhodčího soudnictví a všeobecného odzbrojení na zemi, je druhým ten *svobody volného moře* a odzbrojení na moři. Říkám úmyslně: volné moře, neboť nerozšiřuji tu myšlenku na mořské úžiny a rád přiznávám, že pro spojující námořní cesty budou muset platit zvláštní předpisy a pravi-

dla. Jsou-li ty dva první právě uvedené momenty objasněny a zajištěny, pak odpadá i každý důvod pro územní zajištění, a to je třetí základní princip nového mezinárodního právního základu. Krásné a vznešené nótě, kterou Jeho Svatost papež adresovala celému světu, je ta myšlenka podkladem. Nevedli jsme válku, abychom činili výboje, a neplánujeme žádná násilí. Přijmou-li mezinárodní odzbrojení, po němž z celého srdce toužíme, naši dnešní nepřátelé a stane-li se skutečností, pak nepotřebujeme žádná územní zajištění; v tom případě se můžeme vzdát zvětšení rakousko-uherské monarchie, ovšem za předpokladu, že i nepřítel úplně vyklidil naše vlastní území.

Čtvrtou zásadou, kterou je třeba dodržet, aby byl po té zlé době zaručen svobodný, mírový vývoj světa, je svobodná hospodářská činnost všech a bezpodmínečné vyhnutí se budoucí hospodářské válce. Hospodářská válka musí být bezpodmínečně vyloučena z každé budoucí kombinace. Musíme mít, dřív než uzavřeme mír, naprostou jistotu, že se
242 naši dnešní protivníci té myšlenky zřekli. To jsou, moji velectění pánové, základní principy nového světového řádu, tak jak mi tanou na mysli a jak všechny spočívají na všeobecném odzbrojení. I Německo se přece ve své odpovědi na papežskou nótu nejdůrazněji přihlásilo k ideji všeobecného odzbrojení — a i naši dnešní protivníci si ty principy aspoň zčásti už osvojili. Jsem ve většině bodů jiného názoru než pan Lloyd George, ale v tom, že už nemá být odvetná válka, v tom se shodujeme."

Ohlas mé řeči u Dohody předčil pesimistická očekávání. Aby se nemusela přiblížit myšlence vlastního odzbrojení, byly mé výklady ocejchovány jako pokrytectví a mírová past. O tom nebudiž řeči.

Kdyby byla Dohoda tehdy odpověděla, ať podám důkaz, ať vytvořím záruku, že Německo bude odzbrojovat, dala by mi tím možnost vyvinout *s pomocí národů* co největší tlak na vůdce Německa. Tak mi sama vyrazila zbraň z ruky. Neboť rezonance z Berlína zněla: Tady je důkaz, že Dohoda odmítá i náš příslib odzbrojení, jako odmítá všechno, co od nás přichází. Je jen jedno východisko — boj do krajnosti a vítězství.

Dohoda znovu donutila národy Ústředních mocností následovat generály bezpodmínečně.

Nikdy za celou dobu svého úřadování jsem nedostal tolik dopisů jako po té své řeči. Pro i proti a obojí se stejnou impetuozitou. Pršely „rozsudky smrti" — zvláště z Německa —, posměch a výsměch se střídaly s upřímnou sympatií a souhlasem.

Na podzim 1917 mírové hnutí viditelně ochablo. Fiasko ponorkové války vyšlo jasně najevo. Anglie poznala, že je s to to nebezpečí překonat. Němečtí vojenští činitelé ještě mluvili o úspěších námořní války, které se prý daly určitě očekávat, ale tón jejich řečí se přece jen změnil. O sražení Anglie během několika málo měsíců už nebyla řeč, nové zimní tažení platilo za jisté. Ale přece Němci trvali na tom, že se zklamali sice v *termínu*, nikoli však v účinku ponorkové války vůbec — Anglie se prý zhroutí. Ostatně prý měla ponorková válka ten úspěch, že západní fronta zůstala stát; bez ní by se prý byla zhroutila. 243

Vojenské auspicie se na podzim změnily. Konec války na východě byl viditelný a situaci ovládla eventualita vrhnout ohromné masy vojska na západ a tam konečně přece prorazit.

Ponorková válka tedy nepřinesla rozhodnutí na vodě, ale umožnila konečné rozhodnutí na zemi, znělo nové vojenské stanovisko. Paříž a Calais budou dobyty.

V těch různých fázích vojenských nadějí a očekávání jsme plavali jako člun na bouřlivém moři. Potřebovali jsme, abychom mohli přistát v mírovém přístavu, vojenskou vlnu, která by nás donesla blíž ke břehu — teprve pak jsme mohli hodit lano dorozumění na zachraňující břeh. Dokud nepřítel setrvával na tom, že chce mluvit jen s rozdrcenými a vykleštěnými Ústředními mocnostmi, bylo všechno marné.

V úspěch ponorkové války jsem nikdy nevěřil. V průlom na západní frontě jsem věřil a nadějí, že zlomí strnulou zničující vůli našich nepřátel, jsem žil v zimě 1917/18.

Dokud mírové podmínky našich protivníků byly ty dříve zmíněné, nebyl nemožný jen mír — nemožný byl i krajní tlak na Německo, neboť slova: „Německé vojsko bojuje ještě víc za zachování Rakouska-Uherska než za vlastní existenci“ byla pravda. 244

Hrozivě a zlověstně stálo před námi usnesení londýnské smlouvy. Vtiskovalo nám stále znovu zbraně do rukou a hnalo nás do pole.

* * *

V době, kdy se tyto řádky píší — v červenci 1919 —, Rakousko už dávno neexistuje. Je tu už jen malá, zchudlá, bídná země jménem Německé Rakousko, země bez armády, bez peněz, bezmocná, hladovějící a téměř zoufalá. Ta země slyší mírové podmínky ze St. Germain. Slyší, že má vydat Tyroly až k Brenneru, že má hory Andrease Hofera dát Ita-

lům. A bezbranně a bezmocně, jak jen je, vykřikuje ze zoufalství a v divoké bolesti, panuje tu jen jeden hlas: že je ten mír nemožný.

Jak mohla rakouská vláda ten londýnský diktát přijmout v době, kdy naše armády stály daleko venku v nepřátelské zemi, neporaženy a nezlomeny, kdy jsme měli nejsilnější pozemní moc světa za spojence a největší generálové války pevně věřili v průlom a konečné vítězství?!

Požadavek, abych byl v roce 1917 nebo 1918 přijal mír, který celý německorakouský lid v roce 1919 odmítá — to je šílenství. Ale snad je v tom šílenství metoda. Metoda užít každého prostředku, aby se zdiskreditoval „starý režim“.

* * *

Počátkem srpna 1917 došlo ke sblížení mezi Anglií a Německem,
245 které bohužel ihned ztroskotalo. Jedna neutrální mocnost zaklepala na podnět Anglie v Německu ohledně Belgie. Německo odvětilo, že je ochotno jednat s Anglií o belgické otázce přímo a ústně. Tlumočením té vstřícné odpovědi však Německo nepověřilo onu neutrální mocnost, která anglický návrh tlumočila, nýbrž z mně neznámých důvodů důvěrníka příslušejícího k jinému neutrálnímu státu. Ten se patrně dopustil indiskrecí, a ve Francii, kam pověsti o té zprávě pronikly, lidé znervózněli. Na Seině prý byl ten krok pojat tak, jako by Anglii zajímala belgická otázka více než ta alsasko-lotrinská.

Důvěrník pověřený Berlínem pokládal tím svůj úkol za ztroskotaný a nechal Berlínu vzkázat, že nálada Dohody je následkem toho, že se to stalo známým, taková, že by každý krok z německé strany byl už předem odsouzen skončit nezdarem.

Vláda zmíněného důvěrníka se však té věci přesto z vlastní iniciativy ujala a poslala německou odpověď do Londýna. Odpověď Anglie prý nikdy nepřišla.

To je líčení, které mi bylo *post festum* [dodatečně] dáno z Berlína a které bezpochyby odráží berlínský názor. Zda ten děj byl ve všech podrobnostech přesně takový, respektive zda se přitom neudálo ještě leccos dosud neznámého, se přece jen nezdá prokázáno.

Za války člověk viděl všechno dění za zákopy jen zakaleně — jako přes závoj, a podle jiných zpráv, které mi došly později, není prokázáno, zda Anglie přece jen odpověď nedala; zda byla dána a cestou zadržena nebo co se s ní stalo, není mi známo. V Berlíně prý nedošla.

Bojovná řeč, kterou Asquith[1] 27. září pronesl, prý s tím ztroskotaným pokusem souvisela a sloužila k uklidnění vlastních spojenců. 246

Zda by to navázání při šťastnější režii vedlo k výsledku, se mi však zdá přinejmenším velmi pochybné. Z těch srpnových dnů pochází dříve zmíněný dopis říšského kancléře Michaelise, který rozvinul belgické projekty, jež byly buď jak buď ještě daleko vzdáleny anglickému myšlenkovému pochodu. A i kdyby belgická otázka byla mohla být vyřešena, zůstávala stále ještě alsasko-lotrinská, která vázala Anglii a Francii, a především ta odzbrojení — propast, která oba tábory dělila, zůstávala vždy tak velká, že se zdálo stěží myslitelné přes ni přehodit most.

Teprve v lednu 1918 jsem se dověděl anglickou verzi. Podle ní učinili Němci první krok a anglická vláda se prý nezachovala odmítavě, pak už však o tom nebylo nic slyšet. Ve „Vorwärts“ se však prý četlo, že ten podnět se udál následkem usnesení korunní rady, potom však prý zase nabyl vrchu vojenský vliv. Ten případ prý náladu vedoucích mužů v Anglii nezlepšil.

* * *

Počátkem léta 1917 jsme pluli s příznivým mírovým větrem a naděje dojít k dorozumění se sice jevila ještě velmi vzdálená, ale ne jako utopie. Nakolik k tomu, že se válečná vůle Dohody opět zatvrdila, přispěla naděje rozštěpit naši skupinu a nakolik selhání ponorkové války, ovšem určit nelze. Oba momenty buď jak buď spolupůsobily. Než jsme s jednáními dospěli na mrtvý bod, stála věc tak, že bychom i při separátním míru museli usnesení londýnské konference přijmout. Zda by Dohoda ten základ opustila, kdybychom zachovali přímý kurs, nedostali se neoficiálními pletichami do falešného světla separatistických přání a mohli díky tomu klidně a důsledně pracovat dál, také není prokázáno a prokázat se nedá. Po zhroucení v zimě 1919 jsem slyšel jako bilanci následující: Když se Clemenceau[2] dostal k moci, byl kompromisní mír s Německem vyloučen. Zastával stanovisko, že Německo musí být definitivně poraženo a rozdrceno — naše jednání však začala ještě za Bri- 247

[1] **Herbert Henry Asquith** (1852–1928) — Britský ministerský předseda 1908 – prosinec 1916.

[2] **Georges Clemenceau** (1841–1929) — Francouzský ministerský předseda od listopadu 1917 do ledna 1920. Zveřejněním Czerninova dopisu v dubnu 1918 ho donutil k demisi.

anda[1] a Clemenceau přišel k moci teprve tehdy, když mírová jednání začala dezorientovaně váznout.

Pokud jde o Rakousko-Uhersko, byly by Francie a Anglie separátní mír z naší strany uvítaly i za Clemenceaua; i v tom případě bychom však museli honorovat usnesení londýnské konference.

Tak stála mírová otázka. Jak by se vyvinula, kdyby se neprovozovala matoucí dvojí politika — není ovšem prokazatelné.

Nerozvíjím zde žádné domněnky, nýbrž konstatuji skutečnosti. A skutečností zůstává jen to, že selhání ponorkové války na jedné straně a politika vedená za zády odpovědných mužů na straně druhé byly důvodem, proč příznivý okamžik nevyužit minul a mírové pokusy uvázly. Přičemž opakuji, že ta skutečnost sama o sobě ještě nedokazuje, že by mírové pokusy neztroskotaly i později, kdyby ty dva výše uvedené momenty nebyly nastaly.

Na podzim se stalo úplně jasným, že boj pokračuje. Mé řeči v delegacích se pokoušely nenechat nikoho na pochybách o tom, že jsme věrni
248 spojenectví. Když jsem řekl: „Neznám rozdíl mezi Štrasburkem a Terstem“ — říkal jsem to v první řadě pro Sofii a Cařihrad, neboť otřesení Čtyřspolku bylo největším nebezpečím.

Ještě jsem doufal, že kolísající půdu spojenecké politiky zase podepřu a všeobecného míru dosáhnu buď na vojensky se hroutícím východě — nebo že jej uvidím uzrát následkem doufaného německého průlomu na západní frontě.

Když jsem několik měsíců po své demisi, v létě 1918, mluvil v panské sněmovně o zahraniční politice a ještě jednou veřejně varoval před tím, nechat podrýt trvání Čtyřspolku — když jsem řekl: „Čest, spojenecká povinnost a pud sebezáchovy nás nutí bojovat po boku Německa“ — tu mi nebylo rozuměno. Zdá se, že veřejnosti nebylo jasné, že naše partie musela být definitivně prohrána v okamžiku, kdy se u Dohody uchytí víra, že se Čtyřspolek rozpadá. Neznala veřejnost londýnské úmluvy? Nevěděla, že separátní mír by nás bezbranné vydal těm krutým podmínkám? Nevěděla, že německá armáda byla štít, který nám nabízel poslední a jedinou možnost uniknout údělu rozkouskování?

---

[1] **Aristide Briand** (1862–1932) — Francouzský ministerský předseda říjen 1915 – březen 1917.

Můj nástupce zachoval týž kurs jako já, patrně i ze stejných důvodů poctivosti a pudu sebezáchovy. Podrobnosti, které se v té věci udály v létě 1918, mi nejsou známy.

Pak se události překotily. Nejprve přišly naše příšerné porážky v Itálii, pak průlom Dohody na západní frontě a nakonec bulharské odpadnutí, které se od léta 1917 pomalu připravovalo.

249

2.

Jako ve všech zemích, tak i u Dohody existovaly za války různé proudy. Nástupem Clemenceaua do úřadu nabyl, jak zmíněno, vrchu válečný cíl Německo definitivně zničit.

Těm, jimž tajné zprávy, které má ministr zahraničí přirozeně k ruce, nebyly k dispozici, se snad mohlo zdát, jako by Dohoda byla v otázce zničení vojenské síly Německa někdy ochotna k ústupkům. Domnívám se, že tomu tak snad bylo na jaře 1917, ale později už ne. Výše uvedený názor byl klamný proto, že mírnější tónina, kterou bylo slyšet i později, vycházela od nekompetentních míst. Především Lansdowne mluvil a psal mírověji, ale rozhodující pro Anglii byl Lloyd George.

Při různých navázáních styku s Anglií jsem se pokoušel vyzkoumat, jakými opatřeními má nebo může být vojenské vykleštění Německa zaručeno — a narážel jsem přitom vždy na neviditelnou zeď. Nikdy nebylo možné konstatovat, jak si Anglie provedení toho hesla představuje.

Vysvětlení spočívalo v tom, že prostě není jiná možnost silný, sebevědomý národ úplně odzbrojit než jej pobít — a že nám ten cíl při rozhovorech nechtěli otevřeně přiznat. Vyslanci proto nemohli navrhnout žádný diskutovatelný modus — a co se jinak vedle toho slyšelo od jiných návrhů, nebylo rozhodující.

Lansdowne, snad i Asquith by se možná spokojili s parlamentním režimem, který by vzal moc císaři a dal ji říšskému sněmu. Lloyd George ne, aspoň později už ne. Známá řeč anglického premiéra, „odzbrojovací 250
smlouva s Německem by byla paktem mezi liškou a mnoha husami“, řekla to, co skutečně mínil.

Po mé dříve zmíněné budapešťské řeči, která našla v tisku a veřejném mínění za Kanálem tak posměšné přijetí, mi bylo z jednoho místa v Anglii řečeno, že „czerninovská formule“ by mohla přinést řešení otázky. Ale to zase nebyl Lloyd George, kdo tak mluvil.

Při nepopsatelné nedůvěře, kterou Clemenceau a anglický premiér a s nimi převážná část Anglie a Francie chovali k úmyslům Německa, nebylo myslitelné opatření, které by v Londýně a v Paříži mohlo dát potřebné záruky pro mírovou budoucí politiku. Německo mohlo od léta 1917 dělat cokoli, Lloyd George by to byl vždy odmítl jako nedostatečné.

Následkem toho bylo *později* i pro další průběh války zcela vedlejší, že Německo nejen neudělalo vůbec nic, aby se pokusilo odstranit anglické obavy, nýbrž naopak nepřetržitě lilo olej do toho ohně.

Vojenské Německo, ve válce směrodatné, nemyslelo skutečně ani okamžik na to, vstoupit po válce do odzbrojení pod mezinárodní kontrolou. Po mé budapešťské řeči se se mnou v Berlíně zacházelo nikoli nepřátelsky, ale soucitně, tak jak se zachází s někým, kdo se pomátl na rozumu. Pokud možno se tomu tématu vyhýbali, zacházeli se mnou šetrně a raději se nedotýkali těch „bludných představ“. Jen Erzberger mi oznámil svůj plný souhlas.

Kdyby Německo zvítězilo, byl by jeho militarismus vyrostl do ne-
251 smírnosti. Mluvil jsem v létě 1917 na západní frontě s četnými vysokými generály, kteří všichni shodně prohlašovali, že zbrojení se musí po válce provozovat dál v nesrovnatelně větší míře; srovnávali válku s první punskou, po níž budou následovat další a na něž je třeba se připravit — zkrátka versailleská taktika, trvale vztyčovat prapor násilí, byla i taktikou generálů, všeněmců, vlastenecké strany atd. Na smíření národů po válce nemysleli zrovna tak málo, jako na ně nemyslela Rada čtyř ve Versailles. A v tom proudu násilnických úmyslů se bezmocně šplouchali císař, vláda a říšský sněm.

Vojenskému duchu se dařilo na Sprévě, jako se dnes ještě daří na Seině a Temži. Lloyd George a Clemenceau najdou četné své dvojníky pod berlínskými Lipami. Foch a Ludendorff se liší jen tím, že jeden je Francouz a druhý Němec; jako lidé jsou si podobní jako vejce vejci.

Dohoda zvítězila a mnoho milionů nad tím jásá a přísahá na to, že politika násilí byla ta správná. Teprve budoucnost dokáže, zda to není strašlivý omyl. Ty statisíce, které padly a jejichž mladý, kvetoucí život by byl zachráněn, kdyby nám byl mír v roce 1917 umožněn, ty mrtvé už triumf vítězství neprobudí. Zdá se mi, že Dohoda vyhrála příliš, vyhrála příliš důkladně. Šílenství militarismu, který přes všechny orgie umírá, slavilo snad ve Versailles své poslední triumfy.

* * *

Shrnuto je historickou pravdou mírového hnutí za dobu mého úřadování to, že všeobecně nechtěla kompromisní mír ani Dohoda, ani všemocná vojenská strana vládnoucí v Německu. Obě chtěly *zvítězit* a poraženému protivníku vnutit násilný mír. Vedoucí mužové Německa — 252
především Ludendorff — nikdy neměli poctivý úmysl Belgii hospodářsky a politicky zase úplně uvolnit, tím méně chtěli přinášet oběti, chtěli na východě i na západě dobývat a jejich násilnické úmysly pracovaly proti každé pacifistické tendenci Dohody, sotva se jen tiše pohnula. Na druhé straně byli vedoucí mužové Dohody — Clemenceau vždy a Lloyd George buď jak buď později — rovněž pevně rozhodnuti Německo rozdrtit, a využívali ovšem pokračujících německých hrozeb k tomu, aby ve vlastních zemích udusili každé pacifistické hnutí a stále znovu dokazovali, že kompromisní mír s Berlínem by byl „paktem mezi liškou a husou".

Dohoda nabyla díky postoji vedoucích německých vojenských činitelů přesvědčení, že dorozumění s Německem je zcela nemožné, a sama zarytě lpěla na mírových podmínkách, které opět pro neporažené Německo nebyly přijatelné. Tady se uzavírá circulus vitiosus [bludný kruh], který ochromoval každou zprostředkující činnost.

Byli jsme vklíněni mezi ty dva směry a nebyli s to jít vlastní cestou, protože Dohoda, vázána sliby svým spojencům, už o nás rozhodla (londýnská smlouva a přísliby Rumunsku a Srbsku). *Nemohli* jsme proto vyvíjet krajní tlak na Německo tak dlouho, dokud se nám nepodařilo prosadit anulování těch smluv.

Počátkem léta 1917 se *zdálo*, že se na obzoru vynořuje možnost dorozumění. Dříve zmíněné události ji zmařily.

VII.

WILSON

255

S ubýváním mírové ochoty v nepřátelském táboře jsme na podzim 1917 stáli před eventualitou: buď uzavřít separátní mír a přijmout již několikrát rozvinuté následky války s Německem a následné zmrzačení monarchie na základě londýnských usnesení — nebo bojovat dál a s pomocí svých spojenců zlomit zničující vůli svých nepřátel.

Rozpoutalo-li Rusko světovou válku, byla to Itálie, kdo trvale bránil kompromisnímu míru tím, že setrvávala na tom, že za všech okolností dostane celé rakouské území, které jí bylo roku 1915 přislíbeno. Rozdělení rolí u Dohody bylo za války takové, že Francie přispěla nejvíce krví, Anglie vedle svých pohádkových vojenských výkonů válku spolu s Amerikou financovala, Itálie však měla diplomatické vedení. Dnes je ještě příliš málo známo a patrně teprve později vejde do obecného povědomí, v jaké míře italská diplomacie v této válce vedla a dominovala. I naše vítězství v Itálii by situaci změnila jen tehdy, kdyby utrpěné porážky byly přivodily italskou revoluci, a tím úplný převrat tamního režimu — možnost, která zajisté v zásadě existovala; královská vláda však nebyla našimi vítězstvími ve svém postoji ovlivněna, a i kdybychom pronikli 256
ještě mnohem dál, setrvala by na svém stanovisku v očekávání, že konečné vítězství bude muset přivodit sice ne Itálie sama, ale její spojenci.

Tak stála situace, když vystoupil Wilson se svými 14 body.

Přednost Wilsonova programu, která bila celému světu do očí, spočívala v jeho příkrém protikladu k ustanovením londýnského paktu. V Londýně bylo sebeurčovací právo národů pošlapáno, německé Tyroly byly rozdány Itálii. Wilson to zapověděl a prohlásil, že národy nesmějí být proti své vůli posouvány sem a tam jako kameny ve hře. Wilson řekl, že „každé řešení územní otázky, kterou tato válka nadhodila, musí být učiněno v zájmu a ve prospěch příslušného obyvatelstva, a nikoli jako součást pouhého vyrovnání nebo kompromisu nároků soupeřících míst“, a dále, že „všechny jasně vymezené národní nároky mají dojít nejširšího uspokojení, jakého se jim může dostat, aniž by se vná-

šely nové prvky nebo zvěčňovaly staré prvky sváru a nepřátelství, které by mír Evropy, a tím celého světa pravděpodobně brzy zase rušily; — všeobecný mír, na takovém základě zřízený, lze projednávat“ — a další podobné.

Vystoupení toho jasného a bezpodmínečně přijatelného programu *zdánlivě* umožňovalo ze dne na den pokojné vyřešení světového konfliktu. V očích milionů lidí otevíral ten program svět nadějí. Za oceánem vyšla nová hvězda a všichni k ní vzhlíželi. Zdálo se, že povstal mocný
257 muž, který jediným silným pohybem smete londýnské úmluvy, a tím znovu otevře bránu kompromisnímu míru.

Pro mne od prvního okamžiku dominovala otázka: Jaké naděje má Wilsonův program skutečně se prosadit proti Londýnu, Paříži a především proti Římu?

Tajné zprávy, které jsem dostával z dohodových zemí, naznačovaly, že těch 14 bodů nebylo naprosto sepsáno v dorozumění s Anglií, Francií a Itálií; na druhé straně jsem byl a jsem dodnes pevně přesvědčen, že Wilson mluvil čestně a upřímně a skutečně v provedení svého programu věřil.

Velkým početním omylem Wilsonovým bylo jeho úplně mylné odhadnutí reálných mocenských poměrů uvnitř Dohody na jedné straně a ohromující neznalost národnostních poměrů v Evropě a zvláště v Rakousku-Uhersku na straně druhé, jež musely jeho mocenské postavení a jeho vliv na jeho spojence ještě značně oslabit. Neboť pro evropskou Dohodu nebylo nesnadné zavést Wilsona obratně do národnostního houští, nechat ho v něm uvíznout a zabloudit a nedat mu už najít žádné východisko. Wilsonova *teorie* nás tedy zatím nepřivedla o krok dál.

Vyrovnání z roku šedesátého sedmého zavedlo v Rakousku-Uhersku německo-maďarskou převahu. Před padesáti lety byl nacionalismus ještě mnohem méně vyvinutý než dnes. Národy ještě spaly, u Čechů, Slováků a Jihoslovanů, u Rumunů a Rusínů byl národní život sotva probuzen. Tak se mohlo před 50 lety stanovit leccos, co klamalo a slibovalo naději natrvalo. Sjednocení Italů a Němců však působilo dál —
258 nebo snad bylo jen prvním znamením přicházejícího světového hnutí; buď jak buď jsme s druhou polovinou minulého století vstoupili do vrcholné konjunktury národnostní politiky.

Národnostní problém světa byl v habsburské monarchii zvlášť soustředěný, a proto zvlášť viditelný. Chemik může ve své retortě zapouzdřit různé látky a prvky světa a provádět na nich své studie, a bude je provádět tímto způsobem, neboť látky se budou v retortě chovat podle věčných zákonů právě tak jako ve vesmíru. Tak bylo možno po desetiletí studovat v habsburské monarchii účinek nevyřešených národnostních otázek a konstatovat jejich třaskavý účinek, dřív než tytéž otázky vyhodily ve válce do povětří celý svět.

Pan Wilson při vydání svých 14 bodů zjevně velmi jasně cítil nutnost úpravy národnostního světového problému a poznal, že habsburská monarchie, jednou uspořádána, by mohla sloužit světu za školní příklad, jako dosud sloužila za odstrašující příklad. Přehlédl jen za prvé, že při úpravě národnostních otázek nesmí být žádný „protivník“ a žádný „spojenec“, protože ty rozdíly jsou dočasné, kdežto národnostní problém zůstává, — přehlédl, že to, co platí pro Čechy, musí platit i pro Irsko, a že Arméni chtějí žít svůj vlastní národní život zrovna tak jako Ukrajinci, a že i barevné národy Afriky a Indie jsou lidé se stejnými právy jako bílí. Přehlédl dále, že dobrá vůle a přání spravedlnosti zdaleka ještě nestačí k vyřešení národnostního světového problému. Tak se stalo, že pod jeho patronátem a údajně na základě jeho 14 bodů nebyla národnostní otázka vyřešena, nýbrž prostě obrácena, pokud nezůstala vůbec nedotčena. Byli-li dosud vládnoucími Němci a Maďaři, stali se teď utlačovanými. Byli versailleskými usneseními vydáni cizonárodním státům. Za deset let, snad ještě dřív, se však obě skupiny mocností, jak dnes existují, dávno rozpadnou, budou dominovat zcela jiné konstelace — a jen třaskavina znovu nevyřešených národnostních otázek bude působit dál a v dohledné době vyhodí svět zase do povětří.

259

Pan Wilson, který znal program londýnského paktu, národnostní obtíže však odhadoval příliš málo, patrně doufal, že bude moci uzavřít kompromis mezi italskou výbojnou politikou a svou ideální politikou. V té otázce však neexistoval most mezi Římem a Washingtonem. Buď lze dobývat právem vítěze — to byla politika Orlandova[1] a Clemenceauova, nebo se svět upraví podle zásad národnostní spravedlnosti — jak chtěl Wilson —, pak se ideálu sice také nedosáhne, — každý ideál je nedosažitelný, ale člověk se mu podstatně přiblíží. Zvítězit může jen moc,

[1] **Vittorio Emanuele Orlando** (1860–1952) — Italský ministerský předseda od října 1917 do června 1919.

nebo právo. Nelze však osvobodit Čechy, Poláky a jiné a současně vydat tyrolské Němce, alsaské Němce a sedmihradské Maďary cizonárodní vládě — to nelze ze stanoviska spravedlnosti a ne s nadějí na trvání. Že to lze mocí a pro přechodný okamžik, to přece dokázaly Versailles a St. Germain.

Vyřešení národnostní otázky bylo bodem, kolem něhož politické kyvadlo Františka Ferdinanda celý život oscilovalo. Zda by se mu to bylo podařilo, je jiná otázka, ale pokusil by se o to. Ani císař Karel se té nutnosti neuzavíral. Císař František Josef byl příliš starý a příliš konzervativní, než aby ten experiment podstoupil — pro něho platilo *Quieta non movere* [nehýbat tím, co je v klidu]. Bez mohutné pomoci zvenčí nebylo možné ten pokus proti německo-maďarskému odporu za války
260 podniknout, a proto se *zdál* okamžik tak nadějný, když Wilson vystoupil se svými 14 body, a přes velkou skepsi, s níž se washingtonské poselství setkalo v německé a také v naší veřejnosti, byl jsem ihned odhodlán chopit se té nitě.

Opakuji, že jsem nikdy nepochyboval o čestnosti a upřímných úmyslech Wilsonových — jako o nich nepochybuji ani dnes —, naproti tomu mé pochybnosti o jeho *moci* prosadit své ideje byly od prvního okamžiku velmi živé. Bylo jasné, že válčící Wilson byl nesrovnatelně silnější než ten, který seděl u mírového stolu. Dokud se bojovalo, byl Wilson pánem světa. Potřeboval jen odvolat svá vojska z evropského válečného jeviště a Dohoda by se dostala do nejobtížnější situace. Zůstalo mi vždy nepochopitelné, proč prezident Spojených států toho mohutného tlakového prostředku neužil, dokud byl ještě čas, aby prosadil své válečné cíle.

Už zmíněné důvěrné zprávy, které jsem dostal brzy po objevení 14 bodů, ve mně vzbudily obavu, že Wilson situaci nepoznává a nečiní praktická opatření, aby své vyhlášené vůli zjednal i skutečnou platnost, a že podceňuje odpor Francie a zejména Itálie. *Logickým, praktickým důsledkem Wilsonova programu by bylo veřejné anulování londýnského paktu*, ba muselo jím být, abychom mohli poznat, podle jakých zásad můžeme vstoupit do mírových jednání. Nic podobného se nestalo a propast, která zela mezi mírovými myšlenkami Wilsonovými a Orlandovými, zůstala.

Dne 24. ledna 1918 jsem ve výboru rakouské delegace veřejně zaujal stanovisko ke 14 bodům a prohlásil jsem je — pokud se týkaly nás,

a nikoli našich spojenců — za vhodný základ k jednáním. Zhruba současně jsme zahájili potřebné kroky, abychom získali jasno, jak by se podle Wilsonových idejí mělo těch 14 teoretických bodů prakticky provést. Jednání se nezdála beznadějná. 261

Mezitím běžela brestská jednání. Ačkoli jejich výsledek, který představoval vítězství německého militarismu, jistě na Wilsona nepůsobil zrovna povzbudivě, zdá se přece, že ta chytrá hlava poznala jasněji než leckterý Rakušan, že jsme v nouzovém postavení a že vina za to, že Německo činí skryté anexe, nestíhá Vídeň. Prezident aspoň řekl 12. února — tedy *po* vyhlášeném brestském míru — v řeči před Kongresem: „Zdá se, že hrabě Czernin hledí na základy míru jasným okem a nezdá se, že by je zatemňoval. Vidí, že nezávislé Polsko, utvořené ze všeho nesporně polského obyvatelstva, které spolu sousedí, je věcí evropské dohody a musí být ovšem přiznáno, dále že Belgie musí být vyklizena a obnovena, lhostejno jaké oběti a ústupky to s sebou přinese, a dále že národnostní snahy musejí být uspokojeny, dokonce i v jeho vlastní říši, ve společném zájmu Evropy a lidstva. Mlčí-li o otázkách, které se dotýkají zájmů a úmyslů jeho spojenců blíže než Rakouska-Uherska samotného, je to ovšem jen proto, že se cítí nucen za jistých okolností odkázat na Německo a Turecko. Tím, že uznává důležité, v úvahu přicházející zásady a nutnost otevřeně je převést v čin a že s nimi souhlasí, cítí přirozeně, že Rakousko-Uhersko může na válečné cíle, jak byly vyjádřeny Spojenými státy, přistoupit s menšími nesnázemi, než je to možné Německu. Byl by patrně šel ještě dále, kdyby nemusel brát ohled na spojenectví Rakouska-Uherska a jeho závislost na Německu“ — a dále praví pan prezident v téže řeči z 12. února: „Odpověď hraběte Czernina, v podstatě adresovaná mně a reagující na mou řeč z 8. ledna, je nesena ve velmi přátelském tónu. Spatřuje v mém prohlášení dostatečně povzbuzující sblížení s názorem jeho vlastní vlády, aby ospravedlnil svou víru, že poskytuje základ k podrobnému projednání cílů oběma vládami,“ a dále: „Musím říci, že odpověď hraběte Hertlinga je velmi neurčitá a velmi matoucí. Je plná dvojsmyslných vět a není jasné, kam vede. Ale je jistě nesena v tónu velmi odlišném od tónu řeči hraběte Czernina a zjevně s opačným účelem.“ 262

Je jasné, že když hlava státu, který je s námi ve válce, mluvila o ministru zahraničí tak vstřícným způsobem, byla plna nejlepších úmyslů dospět k dorozumění. Mé příslušné pokusy byly přerušeny mou demisí.

V těch posledních týdnech svého úřadování jsem definitivně ztratil důvěru císařovu. Nesouviselo to s wilsonovskou otázkou, ani to nebyl přímý následek *mé* politiky vůbec. Příčinou byly názorové rozdíly mezi různými osobnostmi z císařova okolí a mou maličkostí. Ty konflikty nabyly ostrosti, která činila ten stav neudržitelným. Síly, které se proti mně spikly, způsobily, že se mi zdálo nemožné dosáhnout ještě svého cíle, který byl pro své obtíže dosažitelný jen při plné důvěře císařově.
263 Přes všechny pověsti a vyprávění namířené proti mně nebudu o těch podrobnostech mluvit, dokud k tomu nebudu donucen líčeními, která by vyšla z *kompetentního* místa. Jsem dnes ještě přesvědčen, že jsem byl meritorně úplně v právu. Formálně jsem v právu nebyl, protože jsem neměl ani obratnost, ani trpělivost odpor *ohýbat*, nýbrž jsem jej chtěl *zlomit* a postavil jsem situaci před „buď — anebo“.

VIII.

DOJMY A ÚVAHY

267

Na podzim 1917 mě navštívil občan jednoho neutrálního státu, který je přesvědčeným přívržencem všeobecného odzbrojení a světového pacifismu. Jak přirozeno, začali jsme tématem volné zbrojní soutěže, toho neblahého militarismu, který byl v Anglii ztělesněn na moři a v Německu na zemi, a můj host rozvinul různé možnosti, které by po válce mohly nastat. Ve zničení Anglie nevěřil, právě tak málo jako já — pokládal však za možné, že se Francie a Itálie zhroutí. Francouzský a italský národ prý už nesnesou velkou zatěžkávací zkoušku, v Paříži a v Římě prý už není daleko k revoluci, a pak prý nastane nová fáze války. Anglie a Amerika by prý bojovaly dál samy, deset, dvacet let snad. Anglie prý není ten malý ostrov, nýbrž Austrálie, Indie, Kanada a moře, „*l'Angleterre est imbattable*" [Anglie je neporazitelná], opakoval, a Amerika rovněž. Na druhé straně prý je i německá pozemní armáda neporazitelná. Vyřazení Francie a Itálie by prý rdousící blokádu dost dobře paralyzovalo, neboť pomocné zdroje těch zemí — jednou Ústředními mocnostmi dobyté — jsou prý nesmírné, a tak prý nevidí vůbec žádný konec války. Nakonec prý svět zajde na všeobecné vysílení. Můj host připomněl bajku, v níž se dva kozli potkají na úzkém 268
mostě, ani jeden nechce uhnout a oba spolu bojují tak dlouho, až oba spadnou do vody a utonou. Vítězství jedné skupiny — tak soudil můj host — ve smyslu dřívějších válek, v tom smyslu, že vítěz sklidí bohaté výhody a poražený nese nevýhody, je prý při válce, jako je ta nynější, vyloučeno. *Tout le monde perdra, et à la fin il n'y aura que des vaincus.* [Všichni prohrají a nakonec nebudou než poražení.]

Často jsem na ten rozhovor zpětně myslel. Mnoho nepravdivého, a přece také zase, jak se mi zdá, mnoho pravdivého bylo ve slovech mého přítele. Francie a Itálie se nezhroutily, konec války nastal mnohem rychleji, než myslel, a neporazitelná německá armáda byla poražena. — A přece se mi chce zdát, že závěr mého partnera v rozhovoru je pravdě velmi blízko.

I vítězové mají rozvrácené finance, tak zejména Itálie a Francie, i u nich to kvasí, mzdy jsou nedostupně vysoké, všeobecně i tam vzrůstá nespokojenost, šklebí se na ně strašidlo bolševismu, a žijí z naděje, že poražené Ústřední mocnosti nyní zaplatí a tím je zachrání. Nadiktovali to v mírových podmínkách. Ale: *Ultra posse nemo tenetur* [nikdo není povinen konat nad své možnosti], a teprve budoucnost ukáže, do jaké míry Ústřední mocnosti ty nadiktované podmínky splnit *mohou*.

Od té doby, co zasedá mírový kongres ve Versailles, je evropská válka prohlášena za trvalou — Rusové proti celému světu, Češi proti Maďarům, Rumuni proti Maďarům, Poláci proti Ukrajincům, Jihoslované proti Němcům, komunisté proti socialistům — tři čtvrtiny Evropy jsou čarodějný kotel, v němž se vše provozuje, jen ne pracuje a produkuje, a marně se člověk ptá, jak tahle Evropa, která sama sebe rozsápává, opatří válečné náklady, které jí byly uloženy. Podle
269 lidského propočtu nemohou vítězové své ztráty ani přibližně vymačkat z poražených států, a svoje vítězství proto uzavřou se značnou pasivní bilancí. Dojde-li k tomu, pak měl můj host pravdu — budou jen poražení.

Kdyby byl náš návrh z roku 1917: Německo postoupí Alsasko-Lotrinsko Francii, dostane za to připojení celého sjednoceného Polska včetně Haliče, a všechny státy odzbrojí — kdyby byl ten návrh tehdy v Berlíně přijat a Dohodou schválen, kdyby bylo *Non possumus* [nemůžeme — kategorické odmítnutí ze zásady] v Berlíně a římský odpor proti změně londýnského paktu nezabránily každé akci — chce se mi zdát, že ta výhoda by nebyla přišla k dobru jednostranně Ústředním mocnostem.

I Pyrrhos zvítězil u Ascula[1].

* * *

Na různých místech, která za dobu mého úřadování oprávněně i neoprávněně mluvila do politiky, se koketovalo s myšlenkou vrazit klín mezi severní a jižní Německo a to druhé obrátit v protikladu k militaristickému Prusku k mírové vídeňské politice.

[1] **Asculum** — Bitva roku 279 před naším letopočtem, v níž epirský král Pyrrhos porazil Římany za cenu tak velkých ztrát, že vítězství bylo bezcenné.

Ta myšlenka trpěla různými vrozenými vadami. Za prvé — jak už bylo rozvinuto — nebyla nejvýznamnější překážkou míru jen pruská mentalita, nýbrž dohodový program našeho rozkouskování, na němž by ani větší sblížení Bavorska a Saska s námi nebylo vůbec nic změnilo. Za druhé nebylo Rakousko-Uhersko, které se viditelně stále více rozpadalo, žádným bodem přitažlivosti pro Drážďany a Mnichov, které se sice necítí pruské, ale německé až do kostí. Nejasná a nepřiznaná myšlenka vrátit se k poměrům z doby před rokem 1866 byla anachronismus. Za třetí a hlavně však byly všechny experimenty nebezpečné, protože musely u Dohody vzbudit dojem, že se Čtyřspolek rozpadá. *Režie* byla proto při takové politice otázkou kardinální důležitosti, a právě ta na oněch místech obvykle chyběla. 270

Něco zdravého na té myšlence ovšem bylo, a jmenování bavorského hraběte Hertlinga říšským kancléřem se sice nestalo na vídeňské naléhání, ale k naší největší radosti, a moment učinit volbu, která uspokojí i Vídeň, hrál u císaře Viléma vždy roli. Hertlingem a Kühlmannem[1] převzali vedení Německé říše dva Bavoři, kteří nehledě ke svým velkým osobním vlastnostem tvořili svým bavorským původem jistou přirozenou protiváhu proti pruské hegemonii — pokud to při generálském hospodaření, které se jednou rozmohlo, vůbec ještě bylo možné. Ale dál jít nebylo možné, aniž by se nadělala škoda.

S hrabětem Hertlingem jsem si rozuměl velmi dobře. Ten chytrý, vyrovnaný starý muž, který měl jen tu jednu chybu, že byl příliš starý a fyzicky už nedostatečně odolný, byl by Německo zachránil, kdyby se roku 1917 vůbec ještě dalo zachránit. V tom dravém víru, v němž se řítilo ke svému zániku, už nenašel žádnou oporu, aby se jí přidržel.

V poslední době jeho zrak neobyčejně slábl. Také se snadno unavil, a hodiny a hodiny trvající úmorné konference a porady byly nad jeho síly.

[1] **Richard von Kühlmann** (1873–1948) — Německý státní tajemník zahraničí srpen 1917 – červenec 1918, vedoucí německé delegace v Brestu Litevském.

IX.

POLSKO

273

Patentem z 5. listopadu 1916 prohlásili oba císařové Polské království za existující. Při svém nástupu do úřadu jsem nalezl situaci tak, že Poláci byli podrážděni proti mému předchůdci v úřadě, protože tvrdili, že Německo nám chtělo nově vytvořené Polské království přenechat a hrabě Burián tu nabídku odmítl. Zdá se, že u té verze působila nedorozumění, neboť Burián to líčení označil za nesprávné.

Zacházení s polskou otázkou bylo vedle všeho ostatního ze tří důvodů spojeno s největšími obtížemi. Prvním důvodem byl zcela odlišný názor, který o ní měli kompetentní činitelé rakousko-uherské monarchie. Zatímco se rakouská vláda chovala k takzvanému rakousko-polskému řešení příznivě, kladl mu hrabě Tisza největší odpor. Zastával stanovisko, že politická struktura monarchie nesmí být připojením Polska změněna a že Polsko smí být eventuálně připojeno jako rakouská provincie, nikdy však jako trialistický činitel monarchie.

Příznačný pro jeho myšlenkový pochod je dopis, který mi 22. února 1917 — tedy velmi brzy po mém nástupu do úřadu — napsal *de dato* [ze dne] Budapešť. Zní: „Vysokorodý hrabě!

274

Je mi vzdáleno podněcovat diskuse o otázkách, které dnes nemají aktuálnost a které ji nejvýš pravděpodobně nedosáhnou ani při uzavření míru. Na druhé straně bych však rád zamezil nebezpečí, aby se z té okolnosti vyvozovaly mylné závěry, že jsem jisté jevy, pozorované v korespondenci našich diplomatických zástupců, mlčky vzal na vědomí.

Veden výlučně tímto hlediskem dovoluji si obrátit pozornost Vaší Excelence k okolnosti, že takzvané rakousko-polské řešení polské otázky bylo opakovaně, tak například v telegramu č. 63 pana von Ugrona[1], označeno za trialistické.

---

[1] **Stephan von Ugron** (1862–1948) — Rakousko-uherský vyslanec, 1917–1918 u generálního guvernéra ve Varšavě, roku 1918 zástupce monarchie v Kyjevě.

Vůči tomu pojmenování jsem nucen poukázat na okolnost, že v první periodě války, tedy v době, kdy rakousko-polské řešení stálo v popředí, shodli se všichni kompetentní činitelé monarchie na tom, že připojení Polska k monarchii *nesmí za žádných okolností zasáhnout do její dualistické struktury*.

Ta zásada byla tehdejšími vedoucími ministerstva zahraničí a oběma ministerskými předsedy výslovně uznána a nebožtík Jeho Veličenstvo císař a král František Josef ji se souhlasem vzal na vědomí. Doufám, že smím předpokládat, že ten názor sdílí i Vaše Excelence, každopádně však musím, abych předešel nedorozuměním, prohlásit, že královská uherská vláda v tom spatřuje základní pilíř celého svého politického systému, od něhož by nebyla za žádných okolností s to se odchýlit.

Bylo by to podle našeho soudu osudné pro celou monarchii. Při
275 nejistotě situace v rakouském státě, kde by německý živel i po odtržení Haliče zaujímal nanejvýš nejisté postavení a stál proti mocným proudům, které by snadno mohly nabýt vrchu, kdyby se poměrně menší část Němců, ať už z důvodů sociálnědemokratických, politickoreakčních nebo konfesijních, odtrhla od ostatních německých stran, znamenalo by zařazení nového polského prvku jako třetího činitele rovnocenného s Rakouskem a Uhrami do našeho ústavního organismu takový prvek nejistoty, bylo by spojeno s takovými riziky pro další orientaci politiky habsburské velmoci, že by mě ze stanoviska velmocenského postavení monarchie naplnilo jen s největšími obavami, kdyby se tomu novému rusko-polskému prvku, který nám v tolika ohledech stojí cize a který je z hlediska životních zájmů Rakouska i Uher tak málo spolehlivý, dostalo tak převažující role.

Jen setrvání u dualismu, podle něhož zůstává polovina politického vlivu na společné záležitosti u Uher a *uherský a německý prvek dohromady disponuje bezpečnou většinou v delegacích*, může dát dynastii i oběma pod jejím žezlem spojeným státům dostatečnou záruku pro budoucnost.

Není v monarchii žádný jiný činitel, jehož všechny životní zájmy by byly tak naprosto srostlé se zájmy dynastie a velmocenského postavení monarchie, jako Uhry. I těch nemnoho, u nichž jasné poznání té pravdy upadlo během posledních mírových desetiletí v zapomnění, poučila nynější válka lépe.

Udržení podunajské monarchie jako životaschopné, akceschopné velmoci je v nejpravějším smyslu slova životní podmínkou pro exis- 276
tenci uherského státu. Byla to fatalita pro nás všechny, že se právě tento národ, vybavený tak velkým státním smyslem a tak obětavý pro všechny státní a národní cíle, nemohl po staletí zcela věnovat službě společné věci. Zápas o řešení světodějného problému, jak uvést potřeby velmocenského postavení v soulad s nezávislostí uherského státu, přivolal těžké zkoušky, staletá tření a boje.

Puzení Uher po nezávislosti nenabylo formy odtrženeckých snah. Velcí vůdcové našich bojů za svobodu trvání habsburské velmoci nenapadali. I v těžkých zkouškách těch bojů nesledovali jiný cíl než dosáhnout od koruny zajištění zaručených národních práv.

Svobodné a nezávislé chtěly Uhry zůstat pod žezlem Habsburků, nechtěly se dostat pod žádnou cizí vládu, chtěly zůstat svobodným národem, který je svým králem spravován podle svých zákonů a není podřízen žádné jiné vůli. Opakovaně byla ta zásada vyslovena v základních státních zákonech v nejslavnostnější formě (tak v letech 1723 a 1791) a konečně bylo ve vyrovnání roku 1867 nalezeno řešení, které ji učinilo živoucí pravdou a její provedení zajistilo způsobem pro velmocenské postavení příznivým.

V přípravném období vyrovnání z roku šedesátého sedmého byly Uhry chudou a poměrně malou částí tehdejší monarchie, a přece tehdy velcí státníci Uher svůj státoprávní plán založili na dualismu a paritě, neboť to je jediná možnost, která při tolika příležitostech uznanou a od- 277
přísáhnutou nezávislost Uher v rámci moderního ústavního státního života uskutečňuje.

Politická struktura monarchie, která by pro Uhry znamenala možnost být v nejdůležitějších vztazích státního života majorizovány a tím podrobeny cizí vůli, by zase zmařila všechno, čeho bylo po tolikerém zápase a utrpení, po tolikeré neužitečné ztrátě sil konečně k blahu nás všech dosaženo a co nese své požehnané plody i v této válce. Museli by se proto právě ti, kdo se vždy věrně a pevně zasazovali o vyrovnání z roku 1867, s plným důrazem postavit proti každému trialistickému experimentu.

Velmi bych litoval, kdyby ohledně té otázky existovaly názorové rozdíly mezi nynějšími odpovědnými politickými vedoucími monarchie. I pro ten případ bych pokládal za zbytečné tu neaktuální otázku nyní

rozhodovat. Každopádně by se však ve styku s Poláky mělo vyhýbat výrazům, které by v nich pro nepravděpodobný, ale přece ne nemožný případ nového vystoupení rakousko-polského řešení pěstovaly očekávání, jež by mohla mít za následek jen nejtěžší komplikace.

Rozvážnější Poláci se přece smířili s tím, že dualistická struktura monarchie nemůže být dotčena a že připojení Polska může proběhnout formou připojení k rakouskému státu s rozsáhlou autonomií, a bylo by v nejvyšší míře neopatrné a škodlivé oživovat znovu aspirace, jejichž uskutečnění se jeví v nejvyšší míře povážlivým nejen z uherského stano-
278 viska, nýbrž i z hlediska budoucnosti monarchie. Račiž Vaše Excelence přijmout výraz mé vynikající úcty.

Budapešť, 22. února 1917.

Tisza.“

Otázka, jak bude budoucí Polsko postaveno k monarchii, zůstala stále nevyjasněna; já jsem nepřetržitě zastával stanovisko, že Polsko musí být připojeno jako samostatná říše, Tisza z něho chtěl udělat provincii. Když císař Tiszu propustil, ačkoli měl většinu parlamentu pro sebe, nezměnila se situace ani v polské otázce. Neboť Wekerle se musel z výše uvedeného důvodu Tiszovu stanovisku v těchto jako téměř ve všech ostatních otázkách přizpůsobit, protože byl jinak v menšině.

Otázka volební reformy nebyla vlastním důvodem Tiszova propuštění, neboť jeho nástupci mohli z výše uvedeného důvodu jednat jen tak, jak Tisza poroučel, a jako vůdce většiny, jímž zůstal i po svém propuštění, nemohla být proti jeho vůli provedena žádná volební reforma. Tisza se domníval, že císař zamýšlí ukout proti němu koaliční většinu, a neshledával to potěšitelným, ale logickým.

Druhou obtíží byl postoj Němců vůči Polsku. Už při obsazení Polska jsme vyšli špatně a Němci zabrali převážnou část země. Byli silnější na bojišti, vždy a při každé příležitosti, a vyvozovali z toho důsledek, že si i při každém úspěchu nárokovali lví podíl. To nebylo v podstatě ani nelogické, ale diplomatická a politická činnost se tím nesmírně ztěžovala, protože byla vždy prejudikována vojenskými skutečnostmi a odsouvána do pozadí. Německo tedy stálo, když jsem nastoupil do úřadu,
279 na stanovisku, že má na Polsko převažující právo, a nejjednodušším řešením by prý bylo, abychom vyklidili území, které jsme obsadili. Bylo samozřejmě jasné, že takový požadavek nemohu přijmout a musím se

postavit na stanovisko, že naše vojska Lublin za žádných okolností neopustí. Němci se s tím řešením po dlouhých kontroverzích smířili *tant bien que mal* [jakž takž]. V dalším vývoji prošlo německé stanovisko různými variantami. Všeobecně kolísalo vždy mezi dvěma: buď se prý Polsko musí připojit k Německu — germánsko-polské řešení —, anebo musí velké části svého území pod titulem hraničních rektifikací postoupit Německu, zbytek prý bude přenechán nám nebo sobě samému. Obě řešení pro nás nebyla přijatelná, první proto, že vystoupením polské otázky vstoupila naše haličská do akutního stadia a bylo by vyloučeno udržet Halič trvale u monarchie odděleně od ostatního Polska. Nikoli tedy z dobyvačných důvodů, nýbrž z přání neobětovat Halič bezúčelně jsme se museli bránit proti germánsko-polskému řešení.

Druhá německá varianta byla právě tak neproveditelná, protože Polsko zmrzačené hraničními rektifikacemi k nepoznání by bylo, i kdyby bylo spojeno s Haličí, tak nespokojeným činitelem, že by se zdálo bez vyhlídek vycházet s ním harmonicky.

Třetí obtíž konečně představovali Poláci sami, kteří sice přirozeně chtěli vytlouci co největší zisk ze svého osvobození, které provedly Ústřední mocnosti, sami však ke svému budoucímu štěstí přispívali velmi málo, pokud přicházela v úvahu vojenská podpora. Panovaly u nich různé proudy. První byl pro Dohodu. Druhý, tak zejména Biliński, byl pro Ústřední mocnosti, a to zejména tehdy, když se nám vojensky dařilo.

280

Všeobecně byla polská politika ta, exponovat se co možná málo pro jednu ze skupin a nakonec se připojit k vítězům. Nutno přiznat, že ta taktika měla úspěch.

Nehledě k těmto obtížím panovalo v polských politických kruzích téměř stále veliké nervózní rozrušení, které nesmírně ztěžovalo klidné věcné jednání. Už v první době vznikala mezi polskými vůdci a mou maličkostí nedorozumění o tom, co zamýšlím — nedorozumění, která ke konci mé činnosti vzrostla až v zatrpklé nepřátelství Poláků vůči mně. Dne 10. února 1917, tedy celý rok před Brestem Litevským, jsem dostal z Varšavy zprávu, že pan von Biliński zjevně nepoznal mé stanovisko, dané skutečnostmi, pokládá naděje za přísliby a tím stupňuje polská očekávání nad oprávněnou míru. Telegrafoval jsem proto našemu zástupci následující:

„16. února 1917.

Prohlásil jsem panu von Bilińskému, jakož i různým jiným Polákům, že je nemožné *dělat při nevyjasněné evropské situaci vůbec nějaké polské projekty do budoucna*. Prohlásil jsem, že ‚rakousko-polské řešení', po němž touží všichni naši Poláci, nachází i mé sympatie, že však nejsem s to říci, zda to řešení bude dosažitelné, právě tak málo, jako bych mohl dnes předpovídat opak. Prohlásil jsem konečně, že celá naše politika ohledně Polska může spočívat jen v tom *držet si otevřené dveře pro všechny budoucí eventuality*."

Připojil jsem, že náš zástupce se při tom uvedení na pravou míru
281 může odvolat na můj přímý příkaz. V lednu 1917 se o polské otázce jednalo; účelem té porady bylo stanovit v hlavních rysech směrnice politiky, kterou je třeba zvolit. Rozvinul jsem nejprve modality dříve zmíněné německé žádosti, abychom vyklidili Lublin, a ony důvody, které mě zadržely od toho, abych tomu přání vyhověl. Zdůraznil jsem, že se mi nezdá pravděpodobné, že by válka byla z naší strany ukončena mírovým diktátem; to znamená, použito na Polsko, že ani polskou otázku nebudeme moci vyřešit bez přičinění Dohody, a že proto nemá valný smysl vytvářet *faits accomplis* [hotové skutečnosti], dokud válka trvá. Hlavní věcí prý je zůstat uvnitř země a při uzavření míru dosáhnout rakousko-polského řešení cestou jednání společně s Dohodou a spojenci. V tom smyslu prý je třeba politiku vést. Po mně mluvil hrabě Tisza, který se mnou v tom souhlasil, že se německému postulátu vyklidit Lublin nepovolilo. Ohledně budoucnosti zdůraznil uherský premiér, že vždy zastával stanovisko přenechat náš nárok na Polsko Německu za hospodářské a finanční kompenzace. Svého času prý s tím názorem neprorazil. V současnosti existující kondominium je prý především pro překotnost německé politiky neudržitelné, a on, hrabě Tisza, se prý proto vrací ke svému již opakovaně zdůrazněnému názoru, že máme hledět dostat se co nejdříve se ctí z té aféry. Žádné kondominium, které musí vést jen k dalším třenicím, nýbrž postoupení naší polské části Německu za hospodářské kompenzace.

Rakouský ministerský předseda hrabě Clam zastával proti tomu rakouské stanovisko, podle něhož je sjednocení všech Poláků pod
282 habsburským žezlem jediným žádoucím řešením, a proto je třeba usilovat o rakousko-polskou formuli.

Debata vyzněla tak, že dveře k rakousko-polskému řešení nemají být zabouchnuty a že máme vzhledem k nemožnosti okamžitého defi-

nitivního řešení setrvat u politiky, která umožňuje budoucí sjednocení všech Poláků pod habsburským žezlem.

Po odmítnutí návrhu ze strany Německa použít Haliče jako kompenzace za Alsasko-Lotrinsko se na tom programu setrvávalo přes mnohé fáze a varianty, až stále větší německá přání upravit hranice vytvořila situaci, která silně zpochybnila životaschopnost rakousko-polské myšlenky. Kdybychom nebyli mohli vytvořit Polsko, které by bylo díky sjednocení drtivé většiny všech Poláků spokojené a dobrovolně se k monarchii připojilo, nebylo by rakousko-polské řešení žádným štěstím, neboť bychom k mnoha nespokojeným prvkům monarchie přidružili jen nové. Protože odpor vycházející od generála Ludendorffa nebylo možno zlomit, vystoupila v pozdějším stadiu přechodně myšlenka usilovat místo Polska o připojení Rumunska k monarchii. To bylo opětovné přijetí staré myšlenky Františka Ferdinanda, sjednocení Rumunska se Sedmihradskem a těsného připojení k monarchii. Byli bychom v tom případě ztratili Halič ve prospěch Polska, ale dostali bychom za to v Rumunsku jistou kompenzaci, jak co se týká obilí, tak co se týká ropy, a pro monarchii jako pro Poláky se zdálo lepší připojit je sjednocené k Německu, než aby se následkem vídeňsko-berlínských rozepří roztrhli.

Proti myšlence připojení Rumunska stály nyní zase téměř nepřekonatelné vnitřní obtíže. Díky své geografické poloze by se to připojení 283
Rumunska bylo samozřejmě muselo uskutečnit k Uhrám. Tisza, jemuž ta myšlenka sama o sobě nebyla sympatická, by s ní byl souhlasil, kdyby bylo připojené Rumunsko spravováno z Pešti a v maďarském smyslu, to jest inkorporováno do Uher. To muselo ze zřejmých důvodů učinit celou myšlenku iluzorní, neboť Rumuni by ze svého sjednocení neměli žádnou výhodu, kdyby při něm museli přijít o svou národní samostatnost. Na druhé straně vznášela rakouská vláda proti tomu oprávněné námitky, že se pomýšlí na budoucí kombinaci, při níž by Uhry byly rozšířeny o bohatou a velkou zemi a Rakousko o právě takovou zmenšeno, a žádala kompenzace v nějaké formě. Přechodně se vynořila myšlenka připojit Bosnu a Hercegovinu definitivně k Rakousku jako náhradu — ale všechny ty myšlenky a plány byly spíše přechodné povahy, zrozené z obtíží, které se v Berlíně a ve Varšavě stále obnovovaly, a zase se od nich odstoupilo, když se ukázalo, že překážky zakotvené v dualismu jsou tak veliké, že se zdají nepřekonatelné. Vracelo se k původní

myšlence rakousko-polského řešení, ačkoli bylo nemožné dosáhnout jednoznačného prohlášení Němců o přijatelné západní hranici Polska. Teprve v úplně poslední době mého úřadování vystoupila rumunská myšlenka znovu do popředí, zčásti pro Poláky zatrpklé kvůli chełmské otázce, zčásti pro vlastní požadavky, které Německo vznášelo a které činily rakousko-polské řešení nemožným.

Souběžně s těmi snahami běžel projekt o budoucí konstelaci monar-
284 chie vůbec. Císař zastával, jak se mi dodnes jeví, správné stanovisko, že struktura monarchie bude muset být změněna i po snesitelném výsledku války a že bude nutná nová výstavba na mnohem vyhraněnějším národnostním základě. Použito na Poláky, znamenal ten projekt rozdělení východní a západní Haliče a samostatné postavení rusínské části.

Když jsem v Brestu Litevském pod tlakem propukajících hladových revolt ukrajinským požadavkům ne*vyhověl*, ale dal jsem svůj souhlas *předložit otázku rozdělení Haliče rakouské korunní radě*, vedla mě přitom myšlenka, že takovou akcí zůstáváme přísně v rámci onoho programu, který byl pro monarchii vůbec zamýšlen.

Blíže mluvím o podrobnostech té otázky v příští kapitole, zde však chci jen jako příklad toho, jakého stupně nabylo nepřátelské štvaní proti mně, konstatovat následující případ. Z mnoha stran byla rozšiřována pověst, že císař Polákům prohlásil, „že jsem prý mír s Ukrajinou uzavřel bez jeho vědomí a proti jeho vůli“. Je zcela vyloučeno, že by císař takové prohlášení mohl učinit, neboť mírové podmínky s Kyjevem byly výsledkem *ad hoc* svolané korunní rady, na níž — jak to protokol dokazuje — císař a dr. Seidler ty podmínky podporovali.

Velké rozhořčení Poláků nad mým postupem v Brestu Litevském bylo i jinak neodůvodněné. Nikdy jsem Polákům chełmský okres nesliboval, nikdy jsem se vůbec nezavázal k určitým hranicím, a kdybych to udělal, politicky velmi chytří polští vůdcové by mi neuvěřili, neboť
285 velmi dobře věděli, že ty hranice nejméně závisejí na vídeňských usneseních. Kdybychom válku prohráli, neměli bychom už co mluvit; kdyby došlo ke kompromisnímu míru, byl by Berlín tou mocnější stranou, která obsadila největší část země, — ta otázka by však pak byla rozhodnuta na společné konferenci.

Stále znovu jsem různým polským vůdcům prohlašoval, že doufám v co možná spokojené, a proto i ve svých hraničních nárocích co nej-

více nasycené Polsko (byly okamžiky, kdy jsme se tomu cíli zdáli velmi blízko), ale nikdy jsem netajil, že jsou mým přáním všemožnými vlivy kladeny velmi těsné hranice, respektive že stojí na velmi labilním základě. Rozdělení Haliče na dvě části bylo vnitřní otázkou Rakouska. Dr. Seidler se za ně vřele zasazoval a dal v korunní radě výraz naději prosadit to opatření parlamentní cestou a proti odporu Poláků.

I o té otázce mluvím v příští kapitole.

Těsně s polskou otázkou souvisel takzvaný „středoevropský“ projekt.

Německo mělo ze zřejmých a velmi pochopitelných důvodů živý zájem na užším připojení a mne vždy vedla myšlenka zužitkovat ten důležitý ústupek ve správném okamžiku, abych jím kompenzoval případné německé oběti a tím podporoval kompromisní mír.

V první době svého úřadování jsem ještě doufal, že dosáhnu revize londýnského paktu. Doufal jsem, jak už bylo zmíněno, že Dohoda u toho pojatého usnesení o rozbití monarchie nezůstane, a nepřistupoval jsem proto blíže ke středoevropské otázce, protože její nadhození by bylo naši situaci vůči Paříži a Londýnu ještě více zkomplikovalo. Když jsem později musel poznat, že Dohoda strnule setrvává na 286
usneseních rozdělit nás za všech okolností a že změna jejích úmyslů je vůbec možná jen vojenským násilím, pokusil jsem se nechat podmínky středoevropské myšlenky dopodrobna vypracovat a vyjasnit a pak ten hotový ústupek, který měl být Německu přiznán, uchovat a ve správný okamžik vynést.

Přitom se mi celní unie zdála aspoň prozatím neproveditelná, naproti tomu nová užší obchodní smlouva žádoucí, užší spojení — po válce doufejme silně redukovaných — armád však neškodné. Byl jsem přesvědčen, že kompromisní mír přinese s sebou odzbrojení, a tím silně ovlivní důležitost vojenských úmluv, dále že uzavření míru bude mít za následek jiný poměr všech států navzájem — že tedy politická a vojenská ustanovení dohody, kterou je třeba uzavřít s Německem, nejsou tak důležitá jako hospodářská.

Vypracování toho programu se však setkalo s nejprudším odporem císařovým. Zejména nebyl nakloněn žádnému vojenskému sbližování.

Když pokus přistoupit k té otázce ztroskotal na odporu koruny, nařídil jsem na vlastní pěst porady o hospodářských otázkách. Císař mi nato napsal dopis, v němž další jednání zakázal. Odpověděl jsem na ten

dopis věcnou zprávou, v níž jsem zdůraznil nutnost v jednáních pokračovat.

Ta otázka se pak stala mezi císařem a mnou „bolavým místem“. Svolení k dalším jednáním nedal; já jsem je přesto vedl dál. Císař o tom věděl, ale ke svému zákazu už se nevracel. Veliké nároky Němců jednání mimochodem nesmírně ztěžovaly, takže se s velkými přestávkami ve vlekoucím se tempu táhla až do mého odchodu z úřadu.

287

Po něm jel císař s Buriánem do německého hlavního stanu. V návaznosti na to pak pokračovala salcburská jednání, zjevně ve zrychleném tempu.

X.

BREST LITEVSKÝ

V létě 1917 jsme dostávali zprávy, podle nichž se nastávající mír s Ruskem jevil pravděpodobným. Zpráva ze 13. června 1917, kterou jsem dostal z neutrální ciziny, zněla:

„Ruský tisk, měšťanský i socialistický, odráží následující dění:

Na frontě i v zázemí panuje urputný názorový spor o ofenzivě proti Ústředním mocnostem, kterou žádají spojenci a kterou nyní i Kerenskij[1] s velikým vynaložením projevů pronášených na svých cestách propaguje. Bolševici, tedy sociální demokraté pod vedením Leninovým[2], a jejich tisk vystupují rozhodným způsobem proti takové ofenzivě. Ale i velká část menševiků, tedy strany Čcheidzeho[3], k níž náležejí současní ministři Ceretěli[4] a Skobelev[5], je proti ofenzivě, a ten názorový rozdíl ohrožuje i v té otázce jednotu strany, beztak jen s námahou udržovanou. Část menševiků, takzvaní internacionalisté, protože chtějí znovu zřídit Internacionálu, nazývaní také zimmerwaldští nebo kienthalští, pod vedením Trockého[6] (vlastně Bronštejna), který se vrátil z Ameriky, dále Larina[7], Martova, Martynova atd., kteří se vrátili ze Švýcarska, stojí

---

[1] **Alexandr Fjodorovič Kerenskij** (1881–1970) — Ruský ministerský předseda červenec – listopad 1917.

[2] **Vladimir Iljič Lenin** (1870–1924) — Předseda Rady lidových komisařů od listopadu 1917.

[3] **Nikoloz Čcheidze** (1864–1926) — Menševik, předseda petrohradského sovětu v roce 1917.

[4] **Irakli Ceretěli** (1881–1959) — Menševik, ministr ruské Prozatímní vlády v roce 1917.

[5] **Matvej Skobelev** (1885–1938) — Menševik, ministr práce ruské Prozatímní vlády v roce 1917. Jeden z autorů formule „mír bez anexí a kontribucí“.

[6] **Lev Davidovič Trockij** (1879–1940) — Vlastním jménem Bronštejn, lidový komisař zahraničních věcí sovětského Ruska 1917–1918 a vedoucí sovětské delegace v Brestu Litevském. Zavražděn v Mexiku.

[7] **Jurij Larin** (1882–1932) — Menševik-internacionalista, roku 1917 přešel k bolševikům.

v té otázce jako v otázce vstupu menševických sociálních demokratů
292 do prozatímní vlády v rozhodném protikladu k většině strany. Naproti tomu Lev Dejč[1], jeden ze zakladatelů marxistické sociální demokracie, otevřeně na sjezdu ze strany vystoupil, protože je mu příliš málo vlastenecká a nežádá konečné vítězství. Je s Georgijem Plechanovem[2] jednou z hlavních opor ruských ‚sociálpatriotů', kteří se podle svých novin jmenují skupina ‚Jedinstvo', ale nepřicházejí vůbec v úvahu ani počtem, ani vlivem. Tak dochází k tomu, že oficiální orgán menševiků, ‚Rabočaja gazeta', je nucen zaujmout středové postavení a přináší například více článků, které brojí proti ofenzivě.

Ze strany sociálních revolucionářů, kterou v kabinetě zastupuje ministr orby Černov[3] a která se snad stává nejsilnější ruskou stranou, protože se jí podařilo vést celé rolnické hnutí ve svých kolejích — byli přece na všeruském kongresu rolnických poslanců zvoleni do výkonného výboru rady rolnických poslanců převážně sociální revolucionáři a žádný sociální demokrat —, je rovněž část, a jak se zdá ta větší a vlivnější, rozhodně proti ofenzivě. Zřetelně se to projevuje v hlavních orgánech strany ‚Dělo naroda' a ‚Zemlja i volja'. Jen malá část bez zjevného vlivu, která se seskupila kolem orgánu ‚Volja naroda', vystupuje jako Plechanovova skupina bezpodmínečně pro ofenzivu k odlehčení spojencům, stejně jako měšťanský tisk. Naproti tomu je Kerenského strana, trudovici, jakož i jim blízko stojící lidoví socialisté, které v kabinetě zastupuje ministr výživy Pešechonov[4], ještě nerozhodnuta, má-li Kerenského na této cestě následovat. Ústní informace a výroky ruského tisku, jako například ‚Reči', praví, že zdravotní stav Kerenského vzbuzuje obavy, že v blízké době dojde k letální katastrofě. Oficiální orgán rady dělnických
293 a vojenských poslanců, ‚Izvestija', naproti tomu často velmi důrazně zdůrazňuje, že ofenziva musí být bezpodmínečně podniknuta. Je příznačné, že řeč ministra orby Černova na rolnickém kongresu byla vylo-

---

[1] **Lev Dejč** (1855–1941) — Jeden ze zakladatelů ruského marxismu, roku 1917 spoluredaktor Plechanovova listu „Jedinstvo".

[2] **Georgij Plechanov** (1856–1918) — Zakladatel ruského marxismu; roku 1917 vedl skupinu Jedinstvo, která podporovala pokračování války.

[3] **Viktor Černov** (1873–1952) — Vůdce socialistů-revolucionářů, ministr zemědělství Prozatímní vlády roku 1917. Předsedal Ústavodárnému sněmu, který bolševici po jediném dni rozehnali.

[4] **Alexej Pešechonov** (1867–1933) — Ministr zásobování ruské Prozatímní vlády od května 1917.

žena tak, že je Černov proti ofenzivě, a že byl nucen se vůči svým ministerským kolegům kvůli tomuto výkladu ospravedlňovat.

Zatímco tedy v zázemí panuje o otázce ofenzivy prudký názorový spor, není fronta podle hlášení ruského tisku všech stran, který ty symptomy zčásti s radostí, zčásti se smutkem komentuje, k takové ofenzivě valně nakloněna. Především je proti ofenzivě pěchota. Válečné nadšení panuje jen u důstojníků, u jízdy nebo u její části a u dělostřelectva. Příznačně jsou pro válku i kozáci. Ti mají ovšem i jiný důvod, úspěchem na frontě eventuálně svrhnout revoluční režim. Zatímco totiž ruští rolníci jinak většinou nedisponují více než pěti děsjatinami půdy, tři miliony jsou dokonce bez půdy, má každý kozák čtyřicet děsjatin, a při výkladech o agrárním problému se na tu nespravedlnost stále znovu poukazuje. To je dostatečný podnět pro zvláštní postavení, které kozáci v revoluci zaujímají, i pro to, proč byli dříve vždy nejvěrnějšími oporami carovými.

Nanejvýš příznačné pro náladu na frontě jsou následující podrobnosti:

V zasedání z 30. května všeruského kongresu důstojnických delegátů učinil podle sdělení ‚Reči' z 31. května zástupce důstojníků 3. jelizavetgradského husarského pluku, který vystupoval pro ofenzivu, následující charakteristické sdělení: ‚Vy všichni víte, jakého rozsahu nabyl nepořádek na frontě. Pěchota přesekává drátová vedení, která ji spojují s její baterií. Pěchota prohlašuje, že vojáci *více než jeden měsíc* nezůstanou na frontě, nýbrž půjdou domů.' 294

Velmi instruktivní je i zpráva jednoho frontového delegáta, který doprovázel francouzské a anglické většinové socialisty na frontu. Tu zprávu otiskl orgán menševiků, tedy Čcheidzeho, Ceretěliho a Skobeleva, ‚Rabočaja gazeta', v číslech z 18. a 19. května. Těm dohodovým socialistům bylo se vší zřetelností na frontě řečeno, že ruská armáda za imperialistické cíle Anglie a Francie nechce ani nemůže bojovat dál. Stav dopravy, proviantu a furáže, jakož i ohrožení revolučních vymožeností válkou, která se ještě dále vleče, vyžadují prý rychlé ukončení války. Tu náladu na frontě prý angličtí a francouzští socialističtí delegáti přijali ne bez nevole. Nato prý se od nich žádalo, aby převzali i závazek sdělit ty ruské zkušenosti na západní frontě (ve Francii). Velmi zlá slova prý padla i o Americe; ruští frontoví zástupci prý otevřeně mluvili o vykořisťovatelské politice Ameriky vůči Evropě a spojencům. Ve-

dle toho prý se žádalo co nejrychlejší svolání mezinárodní socialistické konference a její obeslání a podpora anglickými a francouzskými většinovými socialisty. Na jednom ze shromáždění na frontě se prý francouzským a anglickým socialistům dostalo následující odpovědi:

‚Sdělte svým soudruhům, že od vašich vlád a národů očekáváme pevná prohlášení o vzdání se výbojů a kontribucí. Neprolijeme ani kapku krve pro imperialisty, ať už jsou to Rusové, Němci, nebo Angličané. Očekáváme co nejrychlejší dorozumění mezi pracujícími všech
295 národů o ukončení války, potupné a věstící ruské revoluci zhoubu, protože se vleče. Neuzavřeme žádný separátní mír, ale řekněte svým, aby sami rychle sdělili své válečné cíle.‘

Podle té zprávy prý francouzští socialisté úplně změnili názor. Zdá se, že to potvrzují i hlášení o postoji Cachinově a Moutetově na francouzském socialistickém sjezdu. Naproti tomu byli Angličané nepovolní až na Sanderse, který se Rusům poněkud přiblížil.

Podle soukromé informace zdejšího ministerstva zahraničí bylo na ministra munice Thomase na ruské frontě při jedné z jeho válečných řečí střeleno.

Dezorganizaci na frontě líčí frontový voják nebo důstojník Kušin v téže ‚Rabočaja gazetě‘ z 26. května takto:

‚Stále jasněji a zřetelněji se ukazuje vášnivé puzení po míru, ať je to mír jakýkoli, ba i *po separátním míru se ztrátou deseti gubernií*, jen aby byl člověk vysvobozen z utrpení války. O tom se vášnivě sní, i když se o tom ještě nemluví na shromážděních a v rezolucích, i když všechny sebevědomé prvky armády proti tomu směru puzení po míru bojují.‘ Aby se to paralyzovalo, existuje prý jen jedna cesta: aby vojáci viděli důrazný boj demokracie o mír a rychlé ukončení války.

Všeruský kongres rad dělnických a vojenských delegátů a armádních organizací fronty, scházející se 1./14. června v Petrohradě, má jako první bod denního pořádku: *Válka. Otázky obrany a boje o mír*. V tom okamžiku bude vláda patrně muset vystoupit s prohlášením o *odpovědi spojenců ohledně válečných cílů, která došla do Petrohradu již*
296 *před začátkem června*. Ten kongres také pravděpodobně *definitivně rozhodne o obeslání stockholmské konference a jmenuje zástupce*. Jako bod 4 stojí na denním pořádku národnostní otázka. Mezi petrohradskou radou dělnických a vojenských poslanců a ukrajinským vojenským kongresem zasedajícím v Kyjevě vypukl otevřený konflikt

kvůli formování ukrajinské armády. Ustavení vlastního ‚ukrajinského armádního generálního komitétu' ten konflikt ještě prohloubilo.

O vzrůstajícím vnitřním zmatku, zostření národnostního sporu, vyhrocení agrární a průmyslové otázky bude ještě později podáno souvislé a podrobnější hlášení."

Koncem listopadu jsem napsal jednomu ze svých přátel následující dopis, který zde reprodukuji *in extenso* [v plném rozsahu], protože věrně podává můj tehdejší názor na situaci:

„Vídeň, 17. listopadu 1917.

Milý příteli!

Po dlouhém dni, bohatém na starosti, zlost a námahy, Ti chci ještě napsat, abych Ti odpověděl na Tvé tak pozoruhodné výklady; styk s Tebou mě přivádí na jiné myšlenky a dává mi aspoň na chvíli zapomenout na bídu všedního dne.

Píšeš mi, že jsi slyšel, že to mezi císařem a mnou už není dobré, a lituješ toho. Ano, lituji toho také, už proto, že to stupňuje tření denního pracovního stroje až k nesnesitelnosti. Neboť jak něco takového pronikne na veřejnost — proniká velmi rychle —, vrhnou se všichni mužští a ženští nepřátelé s obnovenou silou na to bolavé místo v naději, že mě svrhnou; ti dobří lidé jsou jako supi — tou mršinou jsem já —, na míle 297
daleko větří, že by mohli najít zaměstnání, a přiletí. A jaké lži vymýšlejí a jaké intriky spřádají, aby existující rozdíly zvětšili, je hodno obdivu. Ptáš se, kdo jsou tedy ti moji tak dychtiví nepřátelé?

Především ti, které sám uhodneš.

V druhé řadě jsou to nepřátelé, které má každý ministr a kteří sestávají z velkého počtu těch, kdo chtějí přijít na jeho místo, a konečně je to řada politických šašků z Jockey Clubu, kteří jsou rozmrzelí, protože ode mne očekávali osobní výhody a já je poslal na procházku. Č. 3 jsou obveselující *quantité négligeable*, č. 2 jsou nebezpeční, ale č. 1 jsou smrtelní.

Dlouho to se mnou tedy v žádném případě už nepotrvá. Díky bohu kyne vysvobození. Chtěl bych jen tak rád ještě rychle skoncovat s Ruskem a tím snad přece vytvořit možnost všeobecného míru. Zprávy z Ruska se všechny shodují v tom, že tamní vláda chce bezpodmínečně, a to co nejrychleji, uzavřít mír. Němci jsou však pro ten případ plni důvěry. Mohou-li vrhnout své masy na západ, nepochybují o tom,

že prorazí, vezmou Paříž a Calais a budou přímo ohrožovat Anglii. Takový úspěch však *může* přinést mír, dá-li se pak Německo samo pohnout k tomu, aby se vzdalo výbojů. Nedovedu si aspoň představit, že by Dohoda po ztrátě Paříže a Calais nepřistoupila na mír *inter pares* [jako rovný s rovným]; každopádně by se pak muselo vynaložit co největší úsilí. Hindenburg dosud dodržel vše, co předpověděl, to je třeba mu nechat, a celé Německo pevně věří i v jeho nastávající úspěchy na západě — předpokladem je ovšem osvobozená východní
298 fronta, to jest mír s Ruskem. Ruský mír se tedy *může* stát prvním stupněm na žebříku ke světovému míru.

Dostal jsem v posledních dnech spolehlivé zprávy o bolševicích. Vůdcové jsou téměř veskrze Židé se zcela fantastickými idejemi a nezávidím zemi, které vládnou. Ale nás zajímá přirozeně v první řadě jejich mírové přání, a to se zdá existovat; nemohou vést válku dál.

Na ministerstvu jsou zde zastoupeny tři směry; jeden nebere Lenina vážně a pokládá ho za jepici, druhý tomu sice nevěří, ale zpěčuje se jednat s revolucionářem toho druhu, a třetí sestává, pokud vím, zhruba ze mne samotného a *bude* jednat, přes možnou jepici a nepochybnou revoluci. Čím kratší dobu bude Lenin u moci, tím rychleji se musí jednat, neboť žádná pozdější ruská vláda nezačne válku znovu — a ruského Metternicha jako partnera si opatřit nemohu, není-li tu.

Němci ‚dělají drahoty' a nemají pravou chuť jít do jednání s Leninem, patrně také z dříve zmíněných důvodů; přitom jsou nedůslední jako často. Němečtí vojenští činitelé — kteří, jak známo, celou německou politiku vedou — udělali, jak se mi zdá, všechno pro to, aby svrhli Kerenského a na jeho místo přivedli ‚něco jiného'. To ‚jiné' je teď tu a chce uzavřít mír, musí se tedy sáhnout, i když ten partner vnuká sebevíc pochybností.

Přesné zprávy o těch bolševicích získat nelze, lépe řečeno, získat jich lze velmi mnoho, ale odporují si. Začínají tím, že ničí všechno, co připomíná práci, blahobyt a kulturu, a vyhlazují buržoazii. O ‚svobodě a rovnosti' není v jejich programu zjevně už řeči, nýbrž o bestiálním potlačování všeho, co není proletariát. Ruská buržoazie je skoro tak zbabělá
299 a hloupá jako naše a nechává se porážet jako skopci.

Ten ruský bolševismus je zajisté evropské nebezpečí, a kdybychom měli sílu vynutit si vedle snesitelného míru pro sebe ještě i zákonné poměry v cizích zemích, bylo by správné s těmi lidmi vůbec nejednat,

pochodovat na Petrohrad a udělat pořádek; tu sílu však nemáme, neboť potřebujeme co nejrychlejší mír ke své záchraně a nemůžeme ten mír dostat, nepřijdou-li Němci do Paříže, do Paříže však mohou přijít jen tehdy, dostaneme-li volnou celou východní frontu. Tím se kruh uzavírá. To všechno jsou věci, které tvrdí sami němečtí vojenští činitelé, a proto je tak nelogické od nich, vadí-li jim nyní zjevně osoba Leninova.

Předevčírem jsem ten dopis nemohl dokončit a doháním to dnes. Včera byl zase z jedné strany, kterou uhodneš, učiněn pokus vyložit mi výhody separátního míru. Mluvil jsem o tom s císařem a řekl jsem mu, že by to byl postup muže, který se ze strachu před smrtí zastřelí. Já že to udělat nemohu, ale že jsem velmi rád ochoten odejít pod jakýmkoli heslem, a jistě že najde muže, kteří budou ochotni se o to pokusit. Londýnská konference se usnesla na rozdělení monarchie, na tom nemůže už nic změnit ani separátní mír z naší strany. Rumuni, Srbové a Italové dostanou obrovské kusy, Terst je ztracen — zbytek se rozpadne v jednotlivé státy, část českou, polskou, uherskou a německou. Kontakt mezi těmi novými státy bude velmi nepatrný — jinými slovy, separátní mír má za výsledek, že se nejprve zmrzačená monarchie pak rozkouskuje. Než však k tomu výsledku dojdeme, musíme bojovat dál, 300
a to *proti* Německu, které ovšem ihned uzavře mír s Ruskem a obsadí monarchii. Němečtí generálové nebudou tak hloupí, aby čekali, až Dohoda vpadne přes Rakousko do Německa, nýbrž postarají se o to, *aby se válečným jevištěm stalo Rakousko*. Neukončíme tedy tím válku, jen vyměníme protivníka a vydáme jednotlivé dosud ještě ušetřené provincie, jako Tyroly a Čechy, válečné lítici — abychom nakonec přece byli rozbiti.

Na druhé straně můžeme snad za několik měsíců mít všeobecný mír společně s Německem — snesitelný kompromisní mír —, podaří-li se německá ofenziva. Císař se choval spíše mlčenlivě. V jeho okolí táhne jeden doprava, druhý doleva; nezískáváme přitom nic u Dohody a ztrácíme stále více na důvěře v Berlíně. Chce-li člověk přeběhnout k nepříteli, ať to tedy udělá, *le remède sera pire que le mal* [lék bude horší než nemoc], ale ustavičně předvádět zradu, aniž by se provedla, nemohu pokládat za chytrou politiku.

Domnívám se, že dosáhneme snesitelného kompromisního míru; ztratíme něco ve prospěch Itálie a přirozeně nic jiného za to nezískáme. Budeme dále muset změnit celou strukturu monarchie — po způsobu

Fédération Danubienne [podunajská federace], kterou chtějí ve Francii —, a je mi ovšem ještě nejasné, jak to lze provést proti Uhrám a Němcům. Ale doufám, že válku přežijeme, a doufám, že tam naproti revidují ustanovení své londýnské konference. Jen ať nejprve nechají starého Hindenburga vtáhnout do Paříže, pak Dohoda pronese to vykupující slovo, že je ochotna jednat. V tom okamžiku jsem však odhodlán pokusit se o to nejkrajnější a veřejně apelovat na *národy*
301 Ústředních mocností a zeptat se jich, zda chtějí bojovat dál kvůli výbojům, nebo chtějí mír.

Co nejrychleji skoncovat v Rusku, pak zlomit zničující vůli Dohody a uzavřít mír — i se ztrátami: to je můj plán a naděje, z níž žiju. Přirozeně bude po dobytí Paříže všechno ‚směrodatné' — kromě císaře Karla — žádat ‚dobrý' mír, a ten v žádném případě nedostaneme — odium, ‚že jsem zkazil mír', vezmu na sebe.

Tak, doufám, vyvázneme z války s odřenýma ušima. *Ale staré časy se už nikdy nevrátí.* Nový světový řád se zrodí v křečích a bolestech. Řekl jsem to před nějakým časem veřejně ve své budapešťské řeči za dost všeobecné nelibosti.

Dlouhý se ten dopis stal a večer je pozdní. Měj se dobře a dej brzy zase o sobě vědět.

Ve starém přátelství

Tvůj
Czernin."

O mírových jednáních v Brestu Litevském nechávám mluvit svůj deník. Přes mnohé mylné názory, které se v následujících záznamech nalézají, a přes různé nedůležité podrobnosti je nekrátím, protože v té formě dávají, jak se domnívám, jasný obraz vývoje:

19. prosince 1917.

Odjezd z Vídně, ve středu 19., ve 4 hodiny, Severní nádraží. Tam jsem už našel shromážděné pány Gratze[1], Wiesnera, Colloreda, Gaut-

[1] **Gusztáv Gratz** (1875–1946) — Sekční šéf hospodářské sekce rakousko-uherského ministerstva zahraničí, hlavní hospodářský vyjednavač monarchie v Brestu Litevském i v Bukurešti.

sche[1] a Andriana, dále polního podmaršálka Csicserics[2] se dvěma pány a majora Flecka[3] z Badenu.

Využil jsem cesty, abych polnímu podmaršálkovi Csicserics podal 302
obraz svých úmyslů a taktiky, kterou je třeba zvolit. Prohlásil jsem mu, že podle mého přesvědčení Rusko učiní návrh na *všeobecný* mír a že na ten návrh ovšem musíme přistoupit. Naději, že bude v Brestu navázán všeobecný mír, jsem prý ještě zdaleka nevzdal. Nepřijme-li Dohoda, bude prý aspoň volná cesta k separátnímu míru. Poté jsem delší dobu hovořil se sekčním šéfem Gratzem a vyslancem von Wiesnerem; ty rozhovory více či méně vyplnily celý den.

20. prosince 1917.

V pět hodin a několik minut jsme dorazili do Brestu. Na nádraží se dostavil náčelník generálního štábu Ober Ostu generál Hoffmann[4] asi s deseti pány svého doprovodu, dále vyslanec von Rosenberg[5] a Mérey[6] s několika pány. Pozdravil jsem pány na perónu a po krátkém rozhovoru přišel Mérey se mnou do vlaku, aby mi vylíčil události posledních dnů. Všeobecně pojímá Mérey celou situaci ne nepříznivě a věří, že — nepředvídané incidenty vyloučeny — se nám může podařit dojít v dohledné době na zelenou větev.

V šest hodin jsem jel ke generálu Hoffmannovi, abych mu oplatil návštěvu, a slyšel jsem od něho zajímavé podrobnosti o psýše ruských delegátů a o způsobu, jímž tak šťastně uzavřel příměří. Měl jsem dojem, že generál spojuje s věcnou znalostí a energií velikou obratnost a klid, ale i mnoho pruské brutality, které mu umožnily pohnout Rusy přes zpočátku vznesený odpor k velmi příznivému příměří. Nějaký čas poté

---

[1] **baron Gautsch** — Legační tajemník rakousko-uherského ministerstva zahraničí.

[2] **Maximilian Csicserics von Bacsány** (1865–1948) — Rakousko-uherský polní podmaršálek, vojenský zástupce monarchie při jednáních v Brestu Litevském.

[3] **major Fleck** — Rakousko-uherský major v Czerninově doprovodu v Brestu Litevském.

[4] **Max Hoffmann** (1869–1927) — Německý generálmajor, náčelník štábu velitelství východní fronty. V Brestu Litevském prosazoval tvrdou linii i proti Kühlmannovi a Czerninovi.

[5] **Frederic von Rosenberg** (1874–1937) — Německý vyslanec, člen německé delegace v Brestu Litevském; později německý ministr zahraničí.

[6] **Kajetán Mérey z Kapos-Mére** (1861–1931) — Rakousko-uherský velvyslanec, do Czerninova příjezdu vedl delegaci v Brestu Litevském.

přišel podle úmluvy princ Leopold Bavorský[1] a měl jsem s ním krátký,
303 bezvýznamný rozhovor. Šli jsme nato společně k jídlu, jehož se účastní celý štáb Ober Ostu, čítající na sto osob. Obraz, který ta večeře nabízí, je patrně jeden z nejpodivuhodnějších, jaké lze vidět. Předsedá princ Bavorský. Vedle prince seděl vůdce ruské delegace, Žid jménem Ioffe[2], teprve nedávno propuštěný ze Sibiře, k němu se připojovali generálové a ostatní delegáti. Nehledě ke zmíněnému Ioffemu je nejmarkantnější osobností delegace švagr ruského ministra zahraničí Trockého jménem Kameněv[3], který, rovněž revolucí propuštěný z vězení, nyní hraje vynikající roli. Třetí delegát je madame Bicenko[4], žena, která má za sebou bohatou minulost. Její muž je malý úředník, ona sama se brzy přidala k revolučnímu hnutí. Před dvanácti lety zavraždila generála Sacharova[5], kterého socialisté jako gubernátora jakéhosi ruského města pro jeho energii odsoudili k smrti. Přistoupila ke generálovi s prosebnou žádostí a držela revolver schovaný pod zástěrou. Když generál začal tu žádost číst, vystřelila mu čtyři kule do těla a zabila ho na místě. Přišla na Sibiř, kde strávila dvanáct let svého života zčásti v samovazbě, později ve zmírněné trestní vazbě, a i jí vrátila svobodu teprve revoluce. Ta podivuhodná žena, která se na Sibiři naučila francouzsky a německy natolik, že umí číst, aniž by však uměla mluvit, protože neví, jak se slovo vyslovuje, je typem vzdělaného ruského proletariátu. Je nesmírně tichá a uzavřená, má podivuhodný odhodlaný rys kolem úst a oči, které chvílemi vášnivě vzplanou. Všechno, co se kolem ní děje, se jí zdá vlastně lhostejné. Jen když řeč přijde na veliké principy mezinárodní revoluce,
304 pak se najednou probudí, celý její výraz se změní a připomíná dravce, který náhle vidí před sebou kořist a chystá se na ni vrhnout.

Po jídle jsem poprvé dlouze hovořil s panem Ioffem. Celá jeho teorie se zakládá na tom zavést sebeurčovací právo národů na nejširším

---

[1] **princ Leopold Bavorský** (1846–1930) — Německý generál polní maršál, od srpna 1916 vrchní velitel německých vojsk na východní frontě.

[2] **Adolf Ioffe** (1883–1927) — Předseda sovětské delegace v Brestu Litevském do ledna 1918.

[3] **Lev Kameněv** (1883–1936) — Bolševický vyjednavač o příměří v Brestu Litevském. Zastřelen za velké čistky.

[4] **Anastasija Bicenková** (1875–1938) — Levá socialistka-revolucionářka, jediná žena u brestského vyjednávacího stolu. Zastřelena za velké čistky.

[5] **generál Sacharov** — Ruský generál, člen sovětské delegace v Brestu Litevském.

základě na celém světě a přimět ty osvobozené národy k tomu, aby se trvale navzájem milovaly. Že takový proces bude zatím zahrnovat občanskou válku celého světa, pan Ioffe nepopírá, míní však, že taková válka, která by uskutečnila ideály lidstva, je spravedlivá a hodna svého cíle. Omezil jsem se na to prohlásit panu Ioffemu, že musí na Rusku dokázat, že bolševismus zahajuje šťastný věk, a podaří-li se mu to, pak teprve dobude svými idejemi svět. Dokud však nebude ten důkaz podán na příkladu, sotva se panu Leninovi podaří vnutit světu své myšlenkové okruhy. Jsme prý ochotni uzavřít všeobecný mír bez kontribucí a anexí a úplně srozuměni s tím, nechat pak ruské poměry vyvíjet se tak, jak se ruské vládě zdá správné. Jsme prý také rádi ochotni se od Ruska něčemu naučit, a bude-li mít se svou revolucí úspěch, pak prý vnutí Evropě své myšlenkové okruhy, ať chceme, nebo ne. Zatím prý je však na místě největší skepse a upozorňuji ho, že napodobení ruských poměrů podnikat nebudeme a každé vměšování do svých vnitřních poměrů si kategoricky vyprošujeme. Setrvá-li prý dále na tom utopickém stanovisku přesadit své ideje i k nám, pak prý bude lepší, aby hned příštím vlakem zase odcestoval, neboť pak prý není mír možný. Pan Ioffe na mne udiveně pohlédl svýma měkkýma očima, chvíli mlčel a pak řekl tónem pro mě navždy nezapomenutelným, přátelským, skoro bych řekl prosebným: „Doufám přece, že se nám podaří rozpoutat revoluci i u vás.“ 305

To poslední věřím také, i bez laskavé pomoci Ioffeho — o to se už postarají národy samy, setrvá-li Dohoda na svém stanovisku, že se nechce vyrovnat.

Podivuhodní jsou ti bolševici. Mluví o svobodě a smíření národů, o míru a svornosti, a přitom mají být nejukrutnějšími tyrany, jaké dějiny poznaly — vyhlazují měšťanstvo prostě a jejich argumenty jsou kulomety a šibenice. Dnešní rozhovor s Ioffem mi dokázal, že ti lidé nejsou poctiví a ve lži předčí všechno to, co se vytýká cechovní diplomacii — neboť provozovat takové potlačování měšťanstva a současně mluvit o svět oblažující svobodě jsou lži.

21. prosince 1917.

V poledne jsem jel se všemi svými pány na oběd k princi Bavorskému. Bydlí v malém zámečku, půl hodiny jízdy autem od Brestu. Zdá se, že se zabývá velmi mnoho vojenskými záležitostmi a je mnoho ve službě.

První noc jsem zůstal ve svém vlaku, a zatímco jsme obědvali, přestěhovali se naši lidé se zavazadly do našeho bytu. Obýváme malý dům, kde jsem shromážděn se všemi rakousko-uherskými pány, bezprostředně vedle důstojnického kasina, a je tu všechno pohodlí, jaké si tu člověk může přát. Odpoledne jsem strávil pracemi se svými pány a večer přijeli delegáti tří spojenců. Měl jsem ten večer hned první rozhovor s Kühlmannem mezi čtyřma očima a ihned jsem s určitostí
306 zjistil, že není vůbec pochyb, že Rusové učiní návrh na *všeobecný* mír a že jej musíme přijmout. Kühlmann je napůl mého názoru; přirozeně bude formule znít: „Nikdo nesmí anektovat nebo žádat kontribuci" — přistoupí-li na to Dohoda, jsme na konci toho příšerného utrpení. Bohužel to pravděpodobně není ten případ.

22. prosince 1917.

Dopoledne bylo věnováno první poradě mezi spojenci, v níž byly akademicky stanoveny základy právě sdělené a probrané s Kühlmannem. Odpoledne se konalo první plenární zasedání, které zahájil princ Bavorský a pak je vedl dr. Kühlmann. Bylo rozhodnuto, že se předsednictví povede střídavě podle latinské abecedy jmen mocností, tedy *Allemagne*, *Autriche* [Německo, Rakousko] atd. Dr. Kühlmann požádal pana Ioffeho, aby nám rozvinul zásady, které mají podle jeho názoru být položeny za základ budoucího míru, a ruský delegát pak rozvinul novinami již známých šest základních směrnic. Vzali jsme návrh na vědomí a prohlásili, že po poradě mezi sebou dáme co nejdříve odpověď. To byl průběh prvního krátkého zasedání mírového kongresu.

23. prosince 1917.

Časně zrána jsme s Kühlmannem vypracovali svou odpověď. Bude známa z listů. Stála těžkou práci. Kühlmann je osobně pro všeobecný mír, bojí se však námitky vojenských činitelů, kteří chtějí uzavřít mír teprve tehdy, až definitivně zvítězí. Konečně se to přece podařilo. Obtíž pak začala zase s Turky. Ti prohlásili, že musejí trvat na tom, aby ihned
307 po uzavření míru s Ruskem byl Kavkaz ruskými vojsky vyklizen — návrh, který Němci nepřipustili, protože by tím *implicite* [mlčky] museli připustit, že i Polsko, Kuronsko a Litvu současně vyklidí, požadavek, jehož u Německa nebylo možné dosáhnout. Po tvrdém boji a opakovaném úsilí se teprve podařilo Turky od jejich postulátu odvést. Druhá

námitka Turků směřovala k tomu, že vměšování do vnitřních poměrů ze strany Ruska není dost jasně odmítnuto. Turecký ministr zahraničí však prohlásil, že vnitřní poměry v Rakousku-Uhersku jsou pro ruské vměšování ještě nebezpečnější půdou než turecké, a nebudu-li mít námitky, odloží i on ty své.

Bulhaři, kteří jsou zastoupeni bulharským ministrem spravedlnosti Popovem[1] jako šéfem a kteří zčásti nerozumějí německy, zčásti sotva francouzsky, a začali proto celý náš elaborát chápat teprve později, odložili své stanovisko na 24.

24. prosince 1917.

Dopoledne i odpoledne hodiny trvající konference s Bulhary, v nichž jsme se Kühlmann a já na jedné straně a bulharští zástupci na druhé tvrdě srazili. Bulharští delegáti žádali přijetí pasáže do elaborátu, podle níž by se pro Bulharsko učinila výjimka z bezanexní formule a připustilo by se, že získání rumunských a srbských území nesmí pro Bulharsko platit za anexi. Ta klauzule by samozřejmě učinila celou naši práci nulitní a nemohla být za žádných okolností připuštěna. Konverzace byla místy velmi rozrušená a bulharští delegáti zašli až k výhrůžce, že odcestují, nepovolíme-li. Kühlmann a má maličkost zůstali úplně pevní a sdělili jim, že nemáme nic proti jejich odjezdu, nemáme také nic proti tomu, aby dali samostatnou odpověď, ale že 308
na protokolu, který jsme oba redigovali, se už nic nezmění. Protože se nedalo dojít ke konci, bylo plenární zasedání odsunuto na 25. a bulharští delegáti telegrafovali do Sofie o nové instrukce.

Bulhaři dostali zamítavou odpověď a zjevně i pokárání, které jsme ostatně očekávali. Byli velmi sklíčení a nedělali dále žádné cavyky, aby se připojili ke všeobecné akci. To je tedy potud v pořádku.

Odpoledne jsem měl zase spor s Němci. Němečtí vojenští činitelé se „obávají“, že by Dohoda mohla na všeobecný mír přistoupit, protože nemohou válku uzavřít „bez zisku“. Nelze to plácání poslouchat.

Nastanou-li na západní frontě velká vítězství, která němečtí generálové určitě očekávají, vystoupí jejich osobivost do nesmírna a ještě více ztíží všechna jednání.

25. prosince 1917.

[1] **Christo Popov** — Bulharský ministr spravedlnosti 1913–1918, vedoucí bulharské delegace v Brestu Litevském.

Dnes se konalo plenární zasedání, v němž jsme Rusům podali svou odpověď na jejich mírovou nabídku. Měl jsem předsednictví a odevzdal jsem odpověď, načež Ioffe odvětil. *Všeobecná mírová nabídka je tedy učiněna a čeká se na výsledek.* Aby se neztrácel čas, bude se však pokračovat v jednáních týkajících se Ruska. Tím bychom byli o velký krok dál a snad přes to nejtěžší. Nelze vědět, zda včerejší den neznamená rozhodující bod obratu v dějinách světa.

26. prosince 1917.

V devět hodin ráno začala speciální jednání. Program projektovaný Kühlmannem, výlučně hospodářské a zastupitelské otázky, byl tak
309 rychle a hladce vyřízen, že se už v jedenáct hodin muselo zasedání pro nedostatek látky přerušit. Snad dobré znamení.

Dnešního dne použijí naši pánové k tomu, aby výsledky porady shrnuli do protokolu, neboť zítra se koná pokračování, až přijdou na přetřes územní otázky.

26. prosince 1917.

Večer před jídlem sdělil Hoffmann Rusům německé plány ohledně okrajových provincií. Situace je tato: dokud trvá válka na západě, nemohou Němci Kuronsko a Litvu vyklidit, neboť nehledě k tomu, že si je chtějí podržet jako zástavu pro všeobecná mírová jednání, tvoří ty země část jejich zbrojních dílen. Železniční materiál, továrny, především obilí jsou nepostradatelné, dokud válka trvá. Že je teď nemohou ihned vyklidit, je přirozené. Dojde-li k míru, má rozhodnout sebeurčovací právo obsazených území. Tu je však ta velká obtíž, jak to sebeurčovací právo vyjádřit.

Rusové přirozeně nechtějí, aby se hlasování konalo, dokud jsou německé bajonety v zemi — a Němci zase říkají, že bezpříkladný bolševický terorismus zfalšuje každý volební výsledek, protože „buržuji“ přece podle bolševického názoru nejsou lidé.

Mou ideu kontroly neutrální mocností odmítli vlastně všichni. Za války se prý k tomu žádná neutrální mocnost nepropůjčí, a do všeobecného konce prý německé obsazení nesmí zůstat. *De facto* se obě sporné strany bojí teroru druhé strany a obě jej chtějí samy provozovat. — —
310 Času je tu dost. Jednou nejsou hotovi Turci, pak zase Bulhaři, pak dě-

lají drahoty Rusové — a zasedání se zase odloží nebo se sotva začaté přeruší.

Čtu nyní paměti z Francouzské revoluce. Velmi dobová četba vzhledem k tomu, co je v Rusku a co může přijít v celé Evropě. Bolševici tehdy ještě nebyli, ale muži, kteří pod heslem svobody tyranizují svět, byli tehdy v Paříži právě tak jako dnes v Petrohradě. Charlotte Cordayová řekla: „Nezabila jsem člověka, nýbrž divou *bestii*.“ — Zmizí i tihle bolševici, a kdo ví, zda se pro Trockého nenajde nějaká Cordayová.

Jeden z Rusů mi vyprávěl o carské rodině a údajně tam panujících poměrech. Mluvil s velikou úctou o Nikolaji Nikolajeviči, který prý je celý muž, plný energie a odvahy, a jehož je třeba uznat i jako protivníka. Naproti tomu prý je car zbabělý, falešný a opovrženíhodný. Dokazuje prý neschopnost buržuje, že takového císaře snášeli. Vůbec prý jsou monarchové více či méně všichni degenerovaní a nechápe prý, jak lze přijmout státní formu, při níž je člověk vystaven nebezpečí degenerovaného panovníka. Odvětil jsem mu, že monarchie má především tu výhodu, že aspoň jedno místo ve státě je odňato osobní ctižádosti, a co se týká degenerace, že je to někdy věc názoru; existují prý přece i degenerované nekorunované hlavy státu. Můj partner v rozhovoru mínil, že volí-li lid, to nebezpečí není. Odpověděl jsem mu, že například pan Lenin volen nebyl a zdá se mi pochybné, zda by byl při neovlivněné volbě zvolen — snad by se v Rusku našli lidé, kteří by mu zase vyčetli degeneraci. 311

27. prosince 1917.

Rusové jsou zoufalí; zčásti chtěli odcestovat, mysleli, že se Němci prostě vzdají všeho obsazeného území, respektive že je vydají bolševikům. Dlouhá zasedání mezi Rusy, Kühlmannem a mnou, chvílemi s Hoffmannem. Formuloval jsem následující:

1. Dokud není uzavřen všeobecný mír, nemůžeme obsazené území vydat; patří k našim velkým zbrojním dílnám (továrny, dráhy, obdělaná pole atd.).

2. Po všeobecném míru má v Polsku, Kuronsku a Litvě rozhodnout o údělu těch národů lidové hlasování, o formě toho hlasování je třeba ještě jednat, aby Rusové získali jistotu, že hlasování proběhne bez nátlaku. To zjevně nevyhovuje ani jedněm, ani druhým. Situace velmi zhoršena.

Odpoledne. Vzrůstající zhoršení situace. Zuřivé telegramy od Hindenburga o „vzdání se“ všeho, Ludendorff telefonuje každou hodinu; nové výbuchy zuřivosti. Hoffmann velmi podrážděn. Kühlmann „chladný“ jako vždy. Rusové prohlašují nejasné formulace Německa ohledně svobody hlasování za nepřijatelné.

Prohlásil jsem Kühlmannovi a Hoffmannovi, že s nimi půjdu až do nejkrajnějšího, ale ztroskotá-li jejich úsilí, vstoupím s Rusy do separátních jednání, neboť Berlín jako Petrohrad právě oba nechtějí neovlivněné hlasování. Rakousko-Uhersko však nechce nic než konečně mír. Kühlmann mé stanovisko chápe a říká, že by sám raději *odešel*, než aby to nechal ztroskotat. Mám mu prý své stanovisko dát písemně, „posílí to jeho pozici“. Stalo se. Telegrafoval to císaři.

312 Večer. Kühlmann věří, že zítra dojde k roztržce nebo ke slepení.

28. prosince 1917.

Nálada mdlá. Nové rozhořčené výbuchy z Kreuznachu. Naproti tomu v poledne telegram Busscheův: Hertling prý měl přednes u císaře Viléma a ten je prý úplně spokojen. Kühlmann mi říká: „Císař je jediný rozumný člověk v celém Německu.“

Shodli jsme se nakonec na komisionální formuli, to jest v Brestu se vytvoří komise *ad hoc*, která má do podrobností vypracovat plán vyklizení a hlasování. To je *tant bien que mal* [jakž takž] prozatímní východisko. Všichni jedou domů referovat a příští zasedání se koná 5. ledna 1918.

Rusové zase poněkud veselejší.

Večer při večeři jsem jménem Rusů a Čtyřspolku pronesl děkovnou řeč princi Leopoldovi. Odpověděl hned a velmi mile, ale pak mi řekl: „To bylo přece přepadení.“ Pro mne to bylo také jedno, neboť Němci mě požádali, abych mluvil, teprve *během* večeře.

Večer v deset hodin odjezd do Vídně.

Dny od 29. do 3. ráno jsem byl ve Vídni. Dvě dlouhé audience u císaře mi daly příležitost referovat mu o Brestu. Schvaluje samozřejmě úplně stanovisko dosáhnout míru, bude-li to jen trochu možné.

Poslal jsem spolehlivého důvěrníka do okrajových provincií, aby vyzkoumal, jaká je tam vlastně nálada. Hlásí, že *všechno* je proti bolševikům, co není samo bolševické. Celé měšťanstvo, rolníci, zkrátka všechno, co něco vlastní, se třese před těmi rudými lupiči a chce k Německu.

Teror, který Lenin provozuje, má být nepopsatelný. V Petrohradě si dokonce všechno *vroucně* přeje vpochodování německých vojsk, aby bylo od těch lidí osvobozeno. 313

3. ledna 1918.

Zpáteční cesta.

Cestou do Brestu, v šest hodin odpoledne, jsem na jedné stanici dostal následující šifrový telegram barona Gautsche, který zůstal v Brestu:

„Od ruské delegace došel dnes ráno následující Hughesův telegram[1] z Petrohradu: ‚Generálu Hoffmannovi. Pro pány zástupce německé, rakousko-uherské, bulharské a turecké delegace. Vláda ruské republiky pokládá za nutné vést další jednání na neutrální půdě a sama navrhuje přeložit jednání do Stockholmu. Co se týká zaujetí stanoviska k návrhům, jak byly ze strany německé a rakousko-uherské delegace pojaty v bodech 1 a 2, jsou vláda ruské republiky i všeruský ústřední výkonný výbor rad dělnických, vojenských a rolnických poslanců v plné shodě s naší delegací vysloveným míněním toho názoru, že ty návrhy odporují zásadě národního sebeurčení dokonce i v té omezené formulaci, která je dána v bodě 3 odpovědní deklarace Čtyřspolku z 12. min. m. Předseda ruské delegace: A. Ioffe.‘ Major Brinkmann[2] uvědomil o výše uvedeném telefonicky německou delegaci, již jsoucí na cestě sem. Pan von Kühlmann nechal zpět telefonovat, že bude v cestě pokračovat a dorazí dnes večer do Brestu.“

Jedu samozřejmě rovněž dál a pokládám ten manévr Rusů spíše za blaf; kdyby nepřijeli, budeme jednat s Ukrajinci, kteří už mají být v Brestu.

Ve Vídni jsem z politiků viděl Becka[3], Baernreithera[4], Hausera[5], Wekerleho, Seidlera a několik jiných. Résumé je od všech: „Mír *musí* být 314

[1] **Hughesův telegram** — Tiskový telegraf, přístroj, jímž držela sovětská delegace z Brestu Litevského přímé spojení s Petrohradem.

[2] **major Brinkmann** — Německý štábní důstojník v Brestu Litevském, styčný důstojník pro ruskou delegaci.

[3] **Max Wladimir svobodný pán von Beck** (1854–1943) — Rakouský ministerský předseda 1906–1908. Za jeho vlády bylo zavedeno všeobecné volební právo do říšské rady.

[4] **Josef Maria Baernreither** (1845–1925) — Německočeský politik, rakouský ministr bez portfeje 1916–1917.

[5] **prelát Hauser** — Rakouský duchovní a křesťanskosociální politik.

uzavřen — ale separátní mír bez Německa je *nemožný*.“

Jak to mám udělat, mi nikdo neřekl, nepřijme-li rozum ani Německo, ani Rusko.

4. ledna 1918.

V noci strašlivá sněhová bouře, topení ve vlaku zamrzlo, a pobyt proto málo útulný. Ráno při probuzení v Brestu stály na vedlejších kolejích vlaky Bulharů a Turků. Je nádherný den, zima, vzduch jako v St. Moritz. Šel jsem ke Kühlmannovi, nasnídal se s ním a probral události v Berlíně. Zdá se, že tam panovalo neblahé rozrušení. Kühlmann navrhl Ludendorffovi, aby jel do Brestu s ním a jednal sám. Po rozhovorech trvajících několik hodin se však ukázalo, že Ludendorff vlastně sám pořádně nevěděl, co chce, a spontánně prohlásil, že pokládá za zbytečné jet s ním do Brestu, „nanejvýš by tam mohl něco zkazit“. Milý bože, dej tomu muži takové jasné okamžiky častěji! Zdá se, že celá ta zášť vychází spíše ze žárlivosti vůči Kühlmannovi než z věcných motivů, protože svět nemá nabýt dojmu, že mír přinesla „diplomatická obratnost“, nýbrž výlučně vojenské úspěchy. Zdá se, že generál Hoffmann byl císařem Vilémem vynikajícím způsobem přijat, a on i Kühlmann dávají najevo, že jsou s výsledkem své cesty spokojeni.

Probrali jsme odpovědní telegram do Petrohradu, který odmítá konferenci ve Stockholmu, a další eventuální taktiku. Shodli jsme se v tom, že kdyby Rusové nepřijeli, museli bychom vypovědět příměří a riskovat, jak se k tomu Petrohrad zachová. Panovala v tom úplná
315 jednota mezi Kühlmannem a mnou. Přesto byla nálada jak u nás, tak u Němců dost sklíčená. Není pochyb, že kdyby Rusové jednání definitivně přerušili, stane se situace velmi trapnou. Jediná záchrana situace spočívá v rychlých a energických jednáních s ukrajinskou deputací, a začali jsme proto s tou prací hned odpoledne téhož dne. Je tedy naděje, že aspoň s ní bude v dohledné době dosaženo kladného výsledku.

Večer po jídle přišla depeše z Petrohradu, která oznamovala příjezd delegace včetně ministra zahraničí Trockého. Bylo zábavné vidět, v jaký jásot všichni Němci propukli, a teprve ta náhle a tak bouřlivě propukající veselost dokázala, jak silný byl tlak, který na ně mohlo mít, že Rusové nepřijdou. Není pochyb, že to znamená velký pokrok, a všichni máme pocit, že nyní je mír skutečně na cestě.

5. ledna 1918.

V sedm hodin ráno jeli někteří z nás s princem Leopoldem Bavorským na hon. Železničním vlakem se urazila asi dvacet až třicet kilometrů dlouhá trasa, odtud otevřenými auty do nádherného pralesa, který měří dvě stě až tři sta čtverečních kilometrů. Počasí velmi studené, ale krásné, mnoho sněhu a příjemná společnost. Lovecky to bylo pod veškeré očekávání. Jeden z princových pobočníků nastřelil divočáka, jiný střelil dva zajíce, to bylo vše. Návrat v šest hodin večer.

6. ledna 1918.

Dnes se konaly první rozhovory s ukrajinskými delegáty, kteří jsou až na svého šéfa úplně přítomni. Ukrajinci se od ruských delegátů silně odrážejí. Podstatně méně revoluční, mají nesrovnatelně větší 316
zájem o svou vlastní zemi a menší zájem o všeobecný socialismus. Nezajímají se vlastně o Rusko, nýbrž výlučně o Ukrajinu, a celé jejich úsilí směřuje k tomu, osamostatnit se co nejrychleji. Zda má být ta samostatnost úplná, mezinárodní, nebo myšlená jako samostatnost v rámci ruského federativního státu, se jim zdá ještě nejasné. Zjevně měli ti velmi inteligentní ukrajinští delegáti v úmyslu použít nás jako odrazového můstku, z něhož se chtěli vrhnout na bolševiky. Jejich tendence směřovala k tomu, abychom uznali jejich samostatnost, pak by s tím *fait accompli* [hotová skutečnost] předstoupili před bolševiky a přinutili je přijmout je jako rovnocenné spoluúčastníky. Náš zájem je však buď dostat Ukrajince na náš mírový základ, nebo vrazit klín mezi ně a Petrohraďany. V odpověď na jejich touhu po samostatnosti jsme jim proto prohlásili, že jsme ochotni ji uznat, přijmouli Ukrajinci sami následující tři body: 1. ukončení jednání v Brestu Litevském, a ne ve Stockholmu; 2. uznání starých státních hranic mezi Rakouskem-Uherskem a Ukrajinou a 3. nevměšování jednoho státu do vnitřních záležitostí druhého. Příznačně na tu propozici dosud odpověď nepřišla!

7. ledna 1918.

Dopoledne přijeli všichni Rusové pod vedením Trockého. Nechali hned vzkázat, že se omlouvají, nebudou-li se už objevovat při společných jídlech. Ani jinak je není vidět a zdá se, že vane podstatně jiný

vítr než minule. Německý důstojník, který ruskou delegaci přivezl sem
317 z Dvinska[1], hejtman baron Lamezan[2], o tom vyprávěl zajímavé podrobnosti. Za prvé tvrdil, že zákopy před Dvinskem jsou úplně vylidněné a že se tam kromě několika málo stanovišť vůbec žádní Rusové nenacházejí, dále že delegaci na nesčetných stanicích očekávaly deputace, které všechny žádaly mír. Trockij prý odpovídal vždy nanejvýš obratným a vstřícným způsobem, byl však prý stále sklíčenější. Baron Lamezan má dojem, že Rusové jsou ve zcela zoufalé náladě, protože mají jen na vybranou vrátit se buď bez míru, nebo se špatným mírem, a v obou případech by byli smeteni. Kühlmann řekl: „*Ils n'ont que le choix à quelle sauce ils se feront manger.*“ [Mají na vybranou jen to, s jakou omáčkou je sní.] Odpověděl jsem mu nato: „*Tout comme chez nous.*“ [Zrovna jako u nás.]

Právě přichází telegram o demonstracích v Budapešti proti Německu. Na německém konzulátě byla vytlučena okna, zřetelné znamení, jaká by byla nálada, kdyby mír ztroskotal na našich postulátech.

8. ledna 1918.

Turecký velkovezír Talaat Paša dorazil v noci a právě mě navštívil. Zdá se být bezpodmínečně pro to mír uzavřít, patrně však má spíše v úmyslu postrčit mě do popředí při eventuálním konfliktu s Německem a sám zůstat v pozadí. Talaat Paša je jedna z nejschopnějších tureckých hlav a snad ta nejenergičtější.

Byl před revolucí malý telegrafní úředník a náležel k revolučnímu komitétu. Zachytil jako takový telegram vlády, který mu dokázal, že revoluční snahy byly odhaleny a hra ztracena, nebude-li se ihned jednat.
318 Telegram potlačil, varoval revoluční komitét a pohnul jej k tomu, aby ihned udeřil. To se podařilo; sultán byl sesazen a Talaat se stal ministrem vnitra. Se železnou energií postupoval nyní sám proti protisnahám. Později se stal velkovezírem a ztělesňoval spolu s Enverem Pašou vůli a moc Turecka.

---

[1] **Dvinsk** — Ruské pevnostní město, od roku 1915 bezprostředně za frontou; dnes Daugavpils v Lotyšsku.

[2] **baron Lamezan** — Německý hejtman, který přivezl ruskou delegaci z Dvinska do Brestu Litevského.

Dnes odpoledne se koná teprve porada pěti šéfů spojenců a Ruska. Poté plenární zasedání.

Zasedání bylo opětovně odloženo, protože Ukrajinci stále ještě nejsou s přípravami hotovi. Pozdě večer jsem hovořil s Kühlmannem a Hoffmannem a ohledně taktiky jsme si dost dobře porozuměli. Řekl jsem jim ještě jednou, že s nimi a za jejich postuláty půjdu do nejkrajnějšího, v okamžiku však, kdy Němci jednání s Ruskem definitivně přeruší, si musím vyhradit politiku volné ruky. Oba se zdáli mé stanovisko dost dobře chápat, zejména Kühlmann, který by, kdyby šlo po něm, jednání určitě ztroskotat nenechal. V podrobnostech jsme se shodli na tom, že budeme ve formě podobné ultimátu žádat pokračování jednání v Brestu Litevském.

9. ledna 1918.

Podle zásady, že úder je nejlepší kryt, jsme se rozhodli nenechat ruského ministra zahraničí vůbec přijít ke slovu, nýbrž ihned vypálit své ultimátum.

Trockij přišel s velkou řečí a úspěch našich útoků byl tak silný, že ihned požádal o odročení, protože nová situace vyžaduje nová usnesení. Přeložení konference do Stockholmu by byl náš konec, neboť by bylo zcela vyloučeno držet odtamtud bolševiky všech zemí stranou, a to, čemu se od počátku ze všech sil snažíme zabránit — že nám budou vyrvány otěže a to vedení převezmou ty živly —, by nevyhnutelně nastalo. Nyní je třeba vyčkat, co přinese zítřek; buď vítězství, nebo definitivní konec jednání. 319

Trockij je nepochybně zajímavý, chytrý člověk a velmi nebezpečný protivník. Má zcela vynikající řečnický dar, rychlost a obratnost repliky, jaké jsem viděl jen zřídka, a k tomu celou tu drzost, která odpovídá jeho rase.

10. ledna 1918.

Zasedání se právě konalo. Trockij ve veliké, na celou Evropu propočtené, svého druhu skutečně krásné řeči úplně ustoupil. Přijímá, jak prohlašuje, německo-rakousko-uherské „ultimátum“ a zůstává v Brestu Litevském, protože nám nechce udělat tu radost svalit na Rusko vinu za pokračování války.

V návaznosti na Trockého řeč byla ihned ustavena komise, která se bude muset zabývat choulostivými územními otázkami. Dbal jsem na to, abych se do komise dostal, protože chci mít nad těmi tak důležitými jednáními trvalou kontrolu. Nebylo to tak snadné, protože předložené otázky se vlastně týkají jen Kuronska a Litvy, tedy ne nás, nýbrž Německa.

Večer jsem měl opět dlouhou konferenci s Kühlmannem a Hoffmannem, v níž se generál a státní tajemník dost živě střetli. Opojen úspěchem našeho ultimáta předloženého Rusku si Hoffmann přál pokračovat v témž tónu a Rusy „ještě pořádně praštit po hlavě“. Kühlmann a já jsme zastávali opačné stanovisko a žádali, aby se vstoupilo do klidných
320 a věcných jednání a bod po bodu vyjasnilo a nejasné odsunulo stranou. Teprve až bude ta čisticí práce provedena, mají se zbylé nevyjasněné body shrnout a pak si eventuálně telegraficky vyžádat od obou císařů direktivy k rozhodnutí. Je to nepochybně nejjistější cesta, jak zabránit krachu a vykolejení.

Vypukl nový konflikt s Ukrajinci. Ti žádají uznání své samostatnosti a prohlašují, že odcestují, nedojde-li k němu.

Adler mi ve Vídni vyprávěl, že Trockij má svou knihovnu, na níž mu hodně záleží, ve Vídni — myslím u jistého pana Bauera[1]. Řekl jsem Trockému, že mu ji nechám poslat, bude-li mu na tom záležet. Doporučil jsem mu pak několik válečných zajatců, tak L. K. a W., o nichž se říká, že se s nimi se všemi nakládá více či méně špatně. Trockij to vzal na vědomí, prohlásil, že je proti týrání válečných zajatců, a slíbil, že se poptá; zdůraznil však, že to vstřícné stanovisko nesouvisí s otázkou knihovny, že by moji žádost byl zohlednil za všech okolností. Knihovnu chce mít.

11. ledna 1918.

Dopoledne i odpoledne dlouhá zasedání komise o územních otázkách. Z naší strany jsou v ní Kühlmann, Hoffmann, Rosenberg a jeden sekretář, dále má maličkost, Csicserics, Wiesner a Colloredo, Rusové jsou úplně přítomni, avšak bez Ukrajinců. Prohlásil jsem Kühlmannovi, že chci být přítomen jen jako sekundant, protože německé zájmy jsou v té otázce nesrovnatelně více dotčeny než naše. Zasahuji jen čas od času.

[1] **Otto Bauer** (1881–1938) — Rakouský sociálnědemokratický teoretik, od listopadu 1918 státní tajemník zahraničí Německého Rakouska.

Trockij učinil odpoledne taktickou chybu. V řeči vystupňované až k prudkosti nám prohlásil, že hrajeme falešnou hru, že chceme anexe a dáváme těm anexím plášť sebeurčovacího práva. Nikdy prý s tím nebude souhlasit a raději jednání přeruší, než aby takto pokračoval. Kdybychom byli poctiví, dovolili bychom prý, aby zástupci Polska, Kuronska a Litvy přijeli do Brestu, aby nám nezávisle na nás vyslovili své názory. Tu je třeba zmínit, že od začátku jednání se spor točí o to, zda jsou legislativní sbory existující dnes v obsazených územích oprávněny mluvit jménem svých příslušných národů, nebo ne, bod, který my potvrzujeme a Rusové popírají. Přijali jsme ihned Trockého návrh nechat zástupce těch zemí přijet sem, ale dodali jsme, že přijmeme-li jejich svědectví, budeme pak i jejich úsudek pokládat za směrodatný pro sebe. 321

Je charakteristické pozorovat, jak rád by Trockij vzal zpět, co řekl. Našel se však ihned v nové situaci, zachoval kontenanci a požádal o přerušení zasedání na čtyřiadvacet hodin, protože se musí po naší tak rozsáhlé odpovědi poradit se svými kolegy. Doufám, že Trockij nebude dělat obtíže. Kdyby mohli být přibráni Poláci, byla by to výhoda. Obtížné je, že i Němci Poláky raději nechtějí, protože znají jejich protipruskou náladu.

11. ledna 1918.

Radek[1] měl výstup s německým šoférem, který měl dohru. Generál Hoffmann dal Rusům k dispozici auta, aby se jimi projížděli; tentokrát nebylo auto včas na místě a Radek udělal šoférovi hrubou scénu, ten si stěžoval a Hoffmann vzal šoféra v ochranu. Zdá se, že Trockij shledává Hoffmannovo stanovisko oprávněným, a celé delegaci *zakázal*, aby se vůbec ještě projížděla. Teď to mají. Dobře jim tak. 322

Nikdo ani necekl. Vůbec mají před Trockým *svatou* úctu. Ani při zasedáních nesmí nikdo otevřít ústa, je-li Trockij přitom.

12. ledna 1918.

Hoffmann pronesl svou nešťastnou řeč. Celé dny na ní pracoval a byl na ten úspěch velmi hrdý. Kühlmann a já jsme mu nezatajili, že tím nedosáhl nic jiného, než že poštval zázemí proti nám. To na něj učinilo

[1] **Karl Radek** (1885–1939) — Člen sovětské delegace v Brestu Litevském, žádal revoluční válku. Zemřel v sovětském lágru.

jistý dojem, který však byl setřen promptně došlou Ludendorffovou chválou. Situace je každopádně zostřena, což bylo zbytečné.

15. ledna 1918.

Dnes jsem dostal dopis jednoho z našich místodržitelů, který mě upozorňuje, že katastrofa vyvolaná nedostatkem potravin stojí bezprostředně přede dveřmi.

Telegrafuji ihned císaři následující:

„Dostal jsem právě dopis místodržitele N. N., který ospravedlňuje všechny mé Vašemu Veličenstvu stále opakované obavy a konstatuje, že stojíme ve výživové otázce bezprostředně před katastrofou. Situace nastalá *frivolitou a neschopností ministrů* je strašlivá a obávám se, že už je příliš pozdě na to zadržet úplné zhroucení, které je třeba očekávat v nejbližších týdnech. Můj zpravodaj o tom píše: ‚Z Uher dostáváme jen nepatrná množství, z Rumunska ještě deset tisíc vagonů kukuřice, zůstává pak schodek nejméně třiceti tisíc vagonů obilí, bez nichž prostě musíme zahynout. Šel jsem, když jsem se tu situaci dověděl, k ministerskému předsedovi, abych s ním o tom mluvil. Řekl jsem, jak situace je,
323 bude za několik málo týdnů stát náš válečný průmysl, naše železniční doprava, zásobování armády se stane nemožným, musí se zhroutit, a ta katastrofa musí vést ke zhroucení Rakouska a následkem toho i Uher. Odpověděl mi na každou jednotlivou z těch otázek ‚Ano, tak to je' a dodal, že se děje vše, aby se přivodila změna, zejména co se týká uherských dodávek. Nikomu, ani Jeho Veličenstvu se však prý nepodařilo něčeho dosáhnout. Lze prý jen doufat, že nás nějaký *deus ex machina* uchrání nejhoršího.' "

Připojil jsem k tomu:

„Nenalézám slov, abych správně označil apatický stav Seidlerův. Jak často a jak snažně jsem Vaše Veličenstvo prosil, aby konečně energicky zasáhlo a *přinutilo* Seidlera na jedné straně a Hadika[1] na druhé udělat pořádek. Ještě odsud jsem Vaše Veličenstvo písemně zapřísahal, aby jednalo, dokud je ještě čas. Všechno bylo marné."

Rozvinul jsem pak, že jediná pomoc může ještě spočívat v tom dostat co nejrychleji výpomoc z Německa a pak násilím zrekvírovat zásoby ne-

[1] **János hrabě Hadik** (1863–1933) — Uherský ministr pro výživu 1917–1918. V říjnu 1918 byl sedmnáct hodin uherským ministerským předsedou.

pochybně v Uhrách ještě existující, a požádal jsem císaře nakonec, aby dal rakouskému ministerskému předsedovi ten telegram na vědomí.

16. ledna 1918.

Zoufalé volání o pomoc z Vídně kvůli potravinám. Mám se prý ihned obrátit na Berlín o pomoc, protože jinak stojí katastrofa přede dveřmi. Odpověděl jsem generálu Landwehrovi[1] následující:

„Dr. Kühlmann telegrafoval do Berlína, má však málo naděje na úspěch. Jediná naděje spočívá ještě v tom, že Jeho Veličenstvo, jak jsem radil, ihned a nejnaléhavěji samo telegrafovalo císaři Vilémovi. Vyhrazuji si po svém návratu zastávat před Jeho Veličenstvem své stanovisko v tom smyslu, že je nemožné vést zahraniční politiku dále, selhává-li výživný aparát v podobě, která vyšla najevo. Ještě před několika málo týdny Vaše Excelence zcela určitě řekla, že vydržíme do nové sklizně."

Současně jsem telegrafoval císaři:

„Docházející telegramy dokazují, že situace u nás začíná být kritická. Co se týká výživové otázky, budeme moci zhroucení uniknout jen za dvou podmínek: za prvé, že nám Německo prozatímně vypomůže, za druhé že toho provizoria použijeme k tomu udělat pořádek ve výživovém aparátu, který funguje pod veškerou kritikou, a zachytit ještě zásoby v Uhrách existující.

Vylíčil jsem právě dr. Kühlmannovi celou situaci a ten bude telegrafovat do Berlína. Vidí to však velmi černě, protože Německo samo má veliký nedostatek. Domnívám se, že jediná naděje na úspěch té demarše by byla ta, aby Vaše Veličenstvo dalo ihned vojenskými orgány odeslat Hughesův telegram přímo císaři Vilémovi, v němž ho naléhavě požádáte, aby sám intervenoval a výpomocí obilím zabránil jinak nevyhnutelnému vypuknutí revoluce. Upozorňuji ještě zcela výslovně na to, že začátek nepokojů u nás v zázemí učiní zdejší uzavření míru definitivně nemožným. Jakmile ruští vyjednavači zpozorují, že je u nás revoluce na postupu, neuzavřou žádný mír, protože celá jejich spekulace je propočtena na ten činitel."

17. ledna 1918.

[1] **Ottokar Landwehr von Pragenau** (1868–1944) — Rakousko-uherský generálmajor, od roku 1917 předseda Společného výboru pro výživu.

Špatné zprávy z Vídně a okolí; veliké stávkové hnutí, které je třeba
325 přičíst zkrácené moučné kvótě a vlekoucímu se průběhu brestských jednání. Slabost vídeňské vlády se zdá nebrat konce.

Telegrafoval jsem do Vídně, že mám naději časem zajistit zásoby z Ukrajiny, podaří-li se jen udržet u nás ještě nejbližší týdny klid, a zapřísahal jsem pány, aby udělali, co je v jejich silách, aby zdejší mír nezkazili. Téhož dne večer jsem telegrafoval ministerskému předsedovi dr. Seidlerovi:

„Živě lituji, že nemám moc paralyzovat všechny chyby, kterých se dopustily resorty pověřené výživou.

Německo kategoricky prohlašuje, že nemůže pomoci, protože samo má příliš málo.

Kdyby mě Vaše Excelence nebo Vaše resorty *včas* na to upozornily, byla by ještě možnost obstarat rumunské zásoby. Jak věci nyní stojí, nevidím jiné východisko než nejbrutálnějším násilím zrekvírovat uherské obilí a dopravit je do Rakouska, dokud nemůže přijít rumunské a doufejme i ukrajinské obilí."

20. ledna 1918.

Jednání došla k tomu konci, že Trockij prohlásil, že chce pro něj nepřijatelné požadavky Němců předložit v Petrohradě, zavázal se však závazně vrátit. Přibrání zástupců z okrajových provincií chce jen tehdy, může-li si ty osoby sám vybrat. To je nepřijatelné. S Ukrajinci, kteří se přes své mládí ukazují jako dost zralí na to, aby pro ně příznivé situace využili, jdou jednání také jen s námahou z místa. Nejprve žádali východní Halič pro novou „Ukrajinu". To nebylo diskutovatelné. Pak se
326 stali skromnějšími, ale od té doby, co u nás vypukly nepokoje, vědí, jak to u nás stojí a že *musíme* uzavřít mír, abychom dostali obilí. Teď žádají zvláštní postavení východní Haliče. Ta otázka musí být rozhodnuta ve Vídni a rakouská vláda musí pronést rozhodující slovo.

Seidler a Landwehr ještě jednou telegraficky prohlašují, že bez ukrajinského obilí katastrofa bezprostředně hrozí. Na Ukrajině *jsou* potraviny, dostaneme-li je odtud, lze nejhoršímu zabránit.

Situace je následující: bez přísunů zvenčí musí — podle Seidlera — za několik málo týdnů nastat hromadné umírání. Německo a Uhry nedodávají více. Všichni poslové hlásí, že Ukrajina má veliké přebytky. Otázka je jen, dostaneme-li je odtud včas. Doufám v to. Nedojdeme-li

však *rychle* k míru, budou se nepokoje doma opakovat, a s každou demonstrací ve Vídni se zdejší mír prodražuje — neboť pánové Sevrjuk[1] a Levickyj[2] odečítají stupeň naší hladové nouze na těch nepokojích jako na teploměru. Kdyby lidé, kteří ty demonstrace udělali, věděli, jak si tím ztížili přísun ukrajinských potravin! Byli jsme tak blízko tomu uzavřít mír!

Východohaličskou otázku přenechám rakouské vládě; ta musí být rozhodnuta ve Vídni. Cholmskou otázku[3] beru na sebe. Nemohu a nesmím, abych nám zachoval polské sympatie, přihlížet, jak statisíce hladovějí, dokud ještě existuje možnost pomoci.

21. ledna 1918.

Cesta do Vídně. Dojem z vídeňských nepokojů je ještě větší, než jsem myslel, a působí katastrofálně. Ukrajinci už nejednají, oni *diktují*!

Ve vlaku jsem při dočítání dřívějších protokolů našel záznamy o poradách konaných 1. srpna s Michaelisem. Podle nich tehdy řekl náměstek státního tajemníka von Stumm[4]: 327

„Německé ministerstvo zahraničí je prý ve spojení s Ukrajinci a separatistické hnutí na Ukrajině je prý velmi silné. K podpoře svého hnutí vznesli Ukrajinci požadavek, aby jim bylo přislíbeno sjednocení s gubernií Cholm a s Ukrajinci obývanými územími východní Haliče. Dokud Halič patří Rakousku, je prý požadavek po východní Haliči nesplnitelný. Něco jiného by prý bylo, kdyby byla Halič spojena s Polskem, pak by prý bylo postoupení východní Haliče možné."

Zdá se, že ta nemilá záležitost je už dlouho Němci prejudikována.

Dne 22. ledna se konala porada, která rozhodla o ukrajinské otázce. Císař debatu uvedl, načež mi udělil slovo. Rozvinul jsem zatím obtíže, které stojí v cestě míru s Petrohradem a které jsou už z výše uvedených záznamů mého deníku známé. Vyslovil jsem pochybnost, zda se

---

[1] **Oleksandr Sevrjuk** (1893–1941) — Vedoucí delegace Ukrajinské lidové republiky v Brestu Litevském, v únoru 1918 podepsal mír s Ústředními mocnostmi.

[2] **Mykola Levyckyj** (1883–1939) — Advokát a člen Ukrajinské centrální rady, člen delegace Ukrajinské lidové republiky v Brestu Litevském.

[3] **Cholmská otázka** — Cholmská gubernie byla roku 1912 vyčleněna z Království polského. Brestlitevská smlouva s Ukrajinskou lidovou republikou ji přiřkla Ukrajině, což vyvolalo polské pobouření.

[4] **Wilhelm von Stumm** (1869–1935) — Podstátní tajemník německého ministerstva zahraničí 1916–1917.

podaří dospět ke všeobecnému míru naší skupiny s Petrohradem. Pak jsem rozvinul průběh jednání s Ukrajinci. Referoval jsem, že Ukrajinci původně žádali postoupení východní Haliče, což jsem odmítl. Právě tak prý vznesli postuláty ohledně rusínských území Uher, které prý ztroskotaly na mém odepření. Nyní prý žádají rozdělení Haliče na dvě části a vytvoření samostatné rakouské provincie z východní Haliče a Bukoviny. Zdůraznil jsem závažné následky, které musí přijetí ukrajinského postulátu mít na další vývoj rakousko-polské otázky. Protislužba Ukrajinců má prý spočívat v tom, že se v mírovém instrumentu uzavře ob-
328 chodní dohoda, která nám umožní okamžitý odběr obilí. Dále by prý Rakousko-Uhersko požadovalo pro Poláky žijící na Ukrajině nejplnější reciprocitu.

Zdůraznil jsem výslovně, že pokládám za svou povinnost referovat o stavu mírových jednání, že však rozhodnutí nemůže být na mně, nýbrž na celé vládě, především na rakouském ministerském předsedovi. Rakouská vláda musí rozhodnout, zda ta oběť může být přinesena, nebo ne, přičemž jsem ovšem pány nenechal na pochybách, že při odmítnutí ukrajinských přání pravděpodobně nedojdeme k výsledku ani s touto zemí, a proto budeme nuceni přijet z Brestu Litevského domů bez jakéhokoli míru.

Po mně se ujal slova ministerský předseda dr. von Seidler, zdůraznil především nutnost okamžitého uzavření míru a pak osvětlil otázku vytvoření ukrajinské korunní země zejména z parlamentního hlediska. Ministerský předseda mínil, že i přes očekávanou prudkou opozici Poláků najde *dvoutřetinovou většinu pro přijetí příslušného návrhu zákona ve sněmovně*. Nezatajoval si pravdu, že to řešení vyvolá prudké parlamentní boje, zdůraznil však ještě jednou svou naději na udržení dvoutřetinové většiny i proti polské delegaci. Po Seidlerovi mluvil uherský ministerský předseda dr. Wekerle. Uvítal především, že Ukrajincům nebyly učiněny žádné ústupky ohledně Rusínů žijících v Uhrách. Čisté ohraničení národností je prý v Uhrách neproveditelné. Uherští Rusíni jsou prý mimochodem na ještě příliš nízkém kulturním stupni, než aby se jim dala národní samostatnost. Dr. Wekerle co nejdůrazněji
329 varoval před tím, dopustit vměšování zvenčí i v Rakousku, nebezpečí takového kroku je prý velmi veliké, dostali bychom se tím prý na nakloněnou rovinu a museli bychom prý setrvat na stanovisku, že monarchie

jakékoli vměšování zvenčí důsledně odmítá. Résumé Wekerleho bylo přece jen proti stanovisku rakouského ministerského předsedy.

Ujal jsem se nato slova podruhé, abych prohlásil, že jsem si eminentního dosahu a velkých nebezpečí, která ten krok zahrnuje, úplně vědom. Je prý pravda, že se tím vydáváme na nakloněnou rovinu, ale neklameli vše, nacházíme se už dlouho z důvodů války na té nakloněné rovině a nemůžeme vědět, kam až ještě sklouzneme. Položil jsem dr. Wekerlemu přímou otázku, co má odpovědný vedoucí zahraniční politiky dělat, když mu jak rakouský ministerský předseda, tak oba ministři výživy shodně prohlašují, že uherská výpomoc potravinami nám může pomoci už jen přes nejbližší dva měsíce a že po té době je zhroucení úplně nevyhnutelné, nedostaneme-li přísuny obilí z nějaké jiné strany. Když mi dr. Wekerle při těch výkladech odporujíce skočil do řeči, prohlásil jsem, že kdyby on, Wekerle, obilí do Rakouska dodával, byl bych první, kdo by se s radostí postavil na jeho stanovisko, dokud však setrvává na svém kategorickém odmítnutí a tvrdí, že nám nemůže nic dodat, nacházíme se v situaci muže, který je ve třetím patře hořícího domu a vyskočí z okna, aby se zachránil. Ten muž nebude v tom okamžiku myslet na to, zda si zláme nohy, nebo ne, dá přednost možné smrti před jistou. Je-li situace skutečně taková, že bychom za dva měsíce stáli bez veškerých potravin, museli bychom z té situace vyvodit důsledky. Dr. Seidler se 330
nato ujal slova podruhé a souhlasil s mými výklady v plném obsahu.

V průběhu další debaty se mluvilo o pravděpodobnosti definitivního ztroskotání rakousko-polského řešení v souvislosti s ukrajinským mírem a ventilovala se otázka, jaká nová konstelace by z toho ztroskotání vzešla. Nato se ujal slova sekční šéf dr. Gratz, aby o té otázce referoval. Dr. Gratz zdůraznil, že rakousko-polské řešení musí ztroskotat i bez přijetí ukrajinských požadavků, protože německé postuláty to řešení činí nemožným. Němci prý žádají, nehledě ke zcela nesmírným územním okleštěním Kongresového Polska, potlačení polského průmyslu, spoluvlastnické právo na polských železnicích a státních doménách, jakož i převalení části válečného dluhu na Poláky. Tak oslabené, sotva životaschopné Polsko, které musí být přirozeně nanejvýš nespokojeno, bychom prý k sobě nemohli připojit. Dr. Gratz hájil stanovisko, že by bylo chytřejší vrátit se k již jednou ve všeobecné formě diskutovanému programu, k onomu projektu, který přenechává sjednocené Polsko Německu a chce za to prosadit připojení Rumunska k monarchii. Dr. Gratz

to stanovisko zeširoka rozvinul. Císař pak shrnul najevo vyšlé názory tak, že je třeba usilovat především o mír s Petrohradem a s Ukrajinou a že je třeba s Ukrajinou vstoupit do jednání na základě rozdělení Haliče na dvě části. Otázka, zda je třeba rakousko-polské řešení definitivně opustit, nebyla definitivně vyřešena, nýbrž zatím odložena.

Na závěr se ujal slova ještě společný ministr financí Burián, který právě tak jako dr. Wekerle varoval před rakouským stanoviskem. Bu-
331 rián zdůraznil, že válka patrně vnitřní strukturu monarchie změní, ta přestavba však prý musí přijít zevnitř, a ne zvenčí, má-li být monarchii k požehnání. Zdůraznil dále, že projde-li rakouské stanovisko rozdělení Haliče na dvě části, je *forma*, kterou je přitom třeba zvolit, velké důležitosti. Baron Burián radil nepřijímat příslušnou klauzuli do mírového instrumentu, nýbrž stanovit ji v tajné příloze. V té formě vidí on, Burián, ještě jedinou možnost zeslabit těžké následky rakouskou vládou žádaného postupu. — —

Potud záznamy o poradě, které jsou v mém deníku. Rakouská vláda byla tedy o dohodě projektované s Ukrajinou nejen *včas* zpravena; ta se naopak uskutečnila na její *přímé přání*, na její ingerenci a na její odpovědnost.

28. ledna 1918.

Večer jsem dorazil do Brestu.

29. ledna 1918.

Přijel Trockij.

30. ledna 1918.

Konalo se první plenární zasedání. Není pochyb, že revoluční dění v Rakousku a v Německu vystupňovaly naděje i petrohradských na převrat do nesmírna, a zdá se mi skoro vyloučeno dojít s Rusy ještě k výsledku. Z okolí Rusů proniká, že vypuknutí světové revoluce s určitostí ohlašují pro nejbližší týdny, a jejich taktika směřuje k tomu získat trochu času a ten okamžik vyčkat. Konference nenabídla žádný zvláštní výsledek, jen špičkování mezi Kühlmannem a Trockým.
332 Dnes je první zasedání komise o územních otázkách, kde převezmu předsednictví a budu projednávat naše územní záležitosti.

Jediné zajímavé na nové konstelaci se zdá být to, že se poměr mezi Petrohradem a Kyjevem značně zhoršil a že kyjevská komise už není bolševiky vůbec uznávána za samostatnou.

1. února 1918.

Zasedání pod mým předsednictvím o územních otázkách s petrohradskými Rusy. Můj úmysl směřuje k tomu vyhrát petrohradské a Ukrajince proti sobě a dojít aspoň buď s jedněmi, nebo s druhými k míru. Mám přitom ještě tichou naději, že uzavření míru s jednou stranou vykoná na druhou tak silný tlak, že se snad přece může dojít k míru s oběma.

Jak se dalo očekávat, prohlásil se Trockij na mou otázku, zda uznává, že Ukrajinci smějí o své hranici s námi jednat sami, co nejrozhodněji proti, načež jsem po krátkém sem a tam navrhl zasedání odročit a svolat plenární zasedání, aby si kyjevští a petrohradští ty otázky mezi sebou vyjasnili.

2. února 1918.

Požádal jsem Ukrajince, aby konečně jednou mluvili s petrohradskými otevřeně, a úspěch byl skoro až příliš velký. Hrubosti, které dnes ukrajinští zástupci hodili petrohradským na hlavu, byly přímo groteskní a dokazují, jaká propast je mezi těmi dvěma vládami a že to není naše vina, nemůžeme-li je přivést pod jednu mírovou střechu. Trockij byl v rozloženém stavu, až ho bylo člověku líto. Úplně bledý hleděl křečovitě před sebe a nervózně kreslil na svůj piják. Tlusté kapky potu mu perlily po čele. To trapné pocítění, být před nepřáteli nadáván vlastními spoluobčany, musel hluboce prožívat. 333

Nedávno tu byli oba bratři Richthofenové[1]. Starší sestřelil v leteckém boji něco přes šedesát, mladší „jen“ něco přes třicet nepřátelských letců. Starší má obličej jako mladá, hezká dívka. Vyprávěl mi, „jak se to dělá“. Je to prý velmi jednoduché; musí se prý jen přijít zcela blízko k nepřátelskému letci, zezadu, a pak pevně střílet — pak prý ten druhý spadne. Jen musí prý člověk přemoci „vlastního zbabělce“ a nelekat se přiletět zcela blízko k protivníkovi. Moderní hrdinové.

[1] **bratři Richthofenové** (1892–1918) — Manfred von Richthofen, „Červený baron“, nejúspěšnější stíhací pilot války, padl v dubnu 1918; jeho bratr Lothar (1894–1922).

Při příležitosti obou Richthofenů se vyprávěly dvě hezké historky:

Angličané vypsali cenu na hlavu toho staršího. Když se to Richthofen dověděl, nechal jim letáky vzkázat, že jim práci usnadní, aby ho snáze poznali, a jeho aparát bude od zítřka natřen křiklavě rudě. Když jeho letka příštího rána vyjela z hangáru, byly *všechny* aparáty křiklavě rudé. Jeden za všechny a všichni za jednoho.

Druhá historka: Richthofen a jeden Angličan kroužili kolem sebe a stříleli po sobě jako zběsilí. Přibližovali se stále víc a už si docela zřetelně mohli rozeznat navzájem rysy tváře. Najednou se cosi vzpříčí v Richthofenově kulometu a on nemůže dál střílet. Angličan udiveně pohlédne a sotva Richthofenovu situaci zpozoruje, zamává rukou, odvrátí se a odletí. *Fair play!* Rád bych toho Angličana znal, abych mu řekl, že je v mých očích větší než hrdinové antiky.

3. února 1918.

334 Odjezd do Berlína. Kühlmann, Hoffmann, Colloredo.

4. února 1918.

Příjezd do Berlína. Odpoledne nic, protože se Němci radí mezi sebou.

5. února 1918.

Celý den zasedání. Několikrát jsem se prudce srazil s Ludendorffem. Žádoucí jasnost je, i když ještě ne dosažena, přece každopádně na postupu. Jde vedle vyjasnění taktiky pro Brest o to konečně jednou *písemně* stanovit, že jsme zavázáni bojovat jen za předválečný držební stav Německa. Ludendorff prudce oponoval a řekl: „Uzavře-li Německo mír bez zisku, pak válku prohrálo."

Když se kontroverze stále víc vyhrocovala, strčil do mě Hertling a šeptl mi: „Nechte ho, my dva to uděláme spolu bez Ludendorffa."

Vypracuji teď elaborát ihned a pošlu jej Hertlingovi.

Večer: jídlo u Hohenlohů.

6. února 1918.

Večer příjezd do Brestu. Wiesner pracoval neúnavně a vynikajícím způsobem; situace je vyjasněnější i tím, že se včerejším příjezdem rakouského rusínského vůdce Nikolaje Vasilka[1], přestože mluví — zjevně podnícen rolí, kterou jeho rusko-ukrajinští soudruzi nyní v Brestu hrají — národnostně zde mnohem šovinističtěji, než jsem ho znal ve Vídni, konečně víme, jaké je minimum ukrajinských požadavků. V Berlíně jsem radil uzavřít s Ukrajinci mír co nejrychleji. Pak bych začal jménem Německa jednat s Trockým a uvidím, zda nebudu moci rozhovorem mezi čtyřma očima vyjasnit, zda je dohoda možná, nebo ne. To je idea Gratzova. Po jistém zdráhání to připustili a

7. února 1918

se konal můj rozhovor s Trockým. Vzal jsem s sebou Gratze, který všechna má do něho vložená očekávání ještě daleko předčil. Začal jsem tím, že jsem Trockému řekl, že mám dojem, že přerušení a obnovení války bezprostředně hrozí, a rád bych věděl, zda je to zcela nevyhnutelné, dřív než se ten závažný krok učiní. Prosím proto pana Trockého, aby mi otevřeně a jasně řekl ony podmínky, které může přijmout. Trockij nato velmi otevřeným a jasným způsobem rozvinul, že není vůbec tak naivní, jak se mu zjevně podsouvá, nýbrž velmi přesně ví, že moc je nejsilnější ze všech argumentů a že Ústřední mocnosti jsou s to vzít Rusku provincie. Opakovaně prý chtěl už na konferencích Kühlmannovi stavět most a řekl mu, že nejde o svobodné sebeurčovací právo národů v okupovaných provinciích, nýbrž o nahé brutální anexe, a před mocí že se musí sklonit. Nikdy prý se nevzdá svých zásad a nikdy prý neprohlásí, že uznává ten výklad sebeurčovacího práva národů. Němci prý ať jasně a zřetelně prohlásí, jaké jsou hranice, které požadují, on prý před celou Evropou konstatuje, že jde o brutální anexi, že však Rusko je příliš slabé, aby se jí bránilo. Jen Moonsundské ostrovy[2] se mu zdají představovat nestravitelné sousto. V druhé řadě, a to je velmi příznačné, prohlásil Trockij, že nikdy nemůže připustit, abychom uzavřeli mír s Ukrajinou, neboť Ukrajina prý už není v rukou rady, nýbrž

[1] **Mykola Vasylko** (1868–1924) — Bukovinský ukrajinský politik, poslanec rakouské říšské rady a zástupce Ukrajinské centrální rady ve Vídni. V Brestu Litevském prosadil tajný protokol, jímž se Rakousko-Uhersko zavázalo spojit východní Halič a severní Bukovinu v jednu korunní zemi.

[2] **Moonsundské ostrovy** — Západoestonské ostrovy Saaremaa, Hiiumaa, Muhu a Vormsi, obsazené německou operací Albion v říjnu 1917.

v rukou jejích vojsk. Tvoří prý část Ruska a uzavření míru s ní by znamenalo vměšování do vnitřních záležitostí Ruska. Zdá se, že se ta věc
336 má tak, že před zhruba deseti dny skutečně ruská vojska dorazila do Kyjeva, od té doby jsou však zase vyhnána a rada má nadále moc v rukou. Zda Trockij o tom posledním není informován, nebo zda mluví úmyslně nepravdu, není jisté, zdá se mi však spíše ten první případ.

Poslední naděje dojít s Petrohradem k dorozumění zmizela. V Berlíně byla zachycena výzva petrohradské vlády, která štve německé vojáky, aby *zavraždili císaře a generály* a sbratřili se se sověty. Nato přišel telegram císaře Viléma Kühlmannovi s rozkazem jednání ihned ukončit a žádat kromě Kuronska a Litvy ještě i neobsazená území Livonska a Estonska — to vše, bez ohledu na sebeurčovací právo národů.

Ta podlost bolševiků činí jednání nemožnými. Nemohu Německu zazlívat, že je ten postup rozhořčuje; ale ten příkaz z Berlína přesto nesmí být proveden. Livonsko a Estonsko do toho zatahovat nechceme.

8. února 1918.

Dnes večer má být podepsán mír s Ukrajinou. První mír v této příšerné válce. Sedí tedy rada skutečně ještě v Kyjevě? Vasilko mi ukazuje Hughesovu depeši, datovanou ze 6. t. m. z Kyjeva zdejší ukrajinské delegaci, a Trockij můj návrh vyslat rakouského důstojníka generálního štábu na místo, aby nám přinesl autentickou zprávu, odmítl. Zjevně tedy bylo jeho tvrzení, že jsou bolševici už pány Ukrajiny, jen lest! Mimochodem hlásí Gratz, že Trockij, s nímž dnes ráno mluvil, je o našem úmyslu uzavřít ukrajinský mír přece dnes velmi deprimován. To mě
337 posiluje v rozhodnutí podepsat. Gratz sjednal na zítra zasedání s petrohradskými, tam se vyjasní, zda je dohoda možná, nebo je přerušení nevyhnutelné. Každopádně není pochyb, že brestské intermezzo spěje velkými kroky ke svému konci.

Po uzavření míru s Ukrajinou jsem dostal od císaře následující telegram:

„Dvorní vlak, 9. února 1918.

Hluboce dojat a oblažen zprávou o uzavření míru s Ukrajinou Vám, milý hrabě Czernine, říkám z plného srdce dík za Vaši cílevědomou a úspěšnou práci.

Připravil jste Mi tím nejkrásnější den Mé dosud dost starostmi naplněné doby vlády a Já úpěnlivě prosím Boha všemohoucího, aby Vám dále pomáhal na té tvrdé stezce — k blahu monarchie a jejích národů.

Karel.“

11. února 1918.

Trockij odmítá podepsat. Válka skončila, ale mír žádný není.

Zhoubný účinek vídeňských nepokojů osvětluje následující hlášení pana von Skrzyńského[1], *de dato* [ze dne] Montreux z 12. února 1918. Skrzyński píše: „Slyším ze spolehlivého zdroje, že Francie vydala následující heslo: *On était déjà tout disposé à commencer à causer avec l'Autriche. Maintenant on se demande, si elle est encore assez solide pour le rôle qu'on voulait lui faire jouer. On craint de baser toute une politique sur un état que menace déjà peut-être le sort de la Russie.*“ [Byli jsme už zcela ochotni začít s Rakouskem rozmlouvat. Teď se ptáme, je-li ještě dost pevné pro úlohu, kterou mu chtěli dát hrát. Je obava zakládat celou politiku na státu, jejž snad už ohrožuje osud Ruska.] A Skrzyński připojuje: „V úplně posledních dnech jsem slyšel: *On s'est décidé d'attendre quelque temps.*“ [Rozhodli se nějakou dobu vyčkat.]

Naše situace během jednání s Petrohradem byla podle toho následující: Bylo nemožné pohnout Němce k tomu, aby se postavili na stanovisko vzdání se Kuronska a Litvy. Fyzickou moc jsme neměli. Tlak, který na jedné straně vyvíjelo vrchní armádní velení, a neupřímná hra Rusů na straně druhé to činily nemožným. Stáli jsme proto před alternativou buď se při podepsání míru od Německa odloučit a podepsat separátní mírový instrument, nebo společně se třemi spojenci dohotovit mír, který obsahoval skrytou anexi ruských okrajových provincií. 338

První alternativa zahrnovala velké nebezpečí, že se ve Čtyřspolku už viditelná trhlina rozšíří v propast. *Čtyřspolek už takové experimenty nesnášel.* Stáli jsme před posledním mohutným vojenským vypětím a sevřenost Čtyřspolku nesměla být za žádných podmínek znovu otřesena. Na druhé straně existovalo nebezpečí, že Wilson, jediný státník světa, který byl ochoten přistoupit k myšlence kompromisního

[1] **Aleksander Skrzyński** (1882–1931) — Rakousko-uherský diplomat, po válce polský ministr zahraničí a ministerský předseda.

míru, dostane uzavřením míru mylný obraz našich úmyslů. Doufal jsem tehdy — a v tom jsem se nezklamal —, že ta eminentní hlava situaci prohlédne a pozná, že jsme v nouzovém postavení. Jeho řeči pronesené po brestském míru na naši adresu, o nichž byla zmínka dříve, správnost mé domněnky potvrdily.

Mír s Ukrajinou vznikl pod tlakem propukající hladové nouze. Nese charakteristiku svého zrození na sobě. To je správné. Ale právě tak správné je, že jsme přes fakt, že jsme z Ukrajiny dostali podstatně méně, než jsme doufali, bez těch přísunů vůbec nemohli žít do nové
339 sklizně. Statisticky prokazatelně došlo z Ukrajiny na jaře a v létě 1918 *dvaačtyřicet tisíc vagonů*. Bylo by bývalo nemožné obstarat ty potraviny odkudkoli jinud. Miliony lidí byly tím zachráněny od smrti hladem, to nechť uváží ti, kdo ten mír odsuzují.

Je dále nepochybné, že díky velkým zásobám, které na Ukrajině byly, mohlo do Rakouska dojít nesrovnatelně větší množství, kdyby aparát pro obstarávání a dopravu fungoval jinak.

Pan státní tajemník pro výživu mi na mou žádost dal v květnu 1919 k uveřejnění následující statistické údaje:

„Krátké vylíčení organizace dovozu obilí z Ukrajiny (na základě brestlitevského míru) a jeho výsledky:

Poté, co se nejprve s velkým úsilím podařilo přivodit přiměřenou dohodu s Německem o *rozdělení ukrajinských odběrů*, byla do Kyjeva odeslána mise, v níž byli zastoupeni nejen vládní úředníci, nýbrž i nejkvalifikovanější a nejzkušenější odborníci, které vláda mohla přibrat.

I Německo a Uhry vyslaly odborníky, mezi nimi osobnosti, které disponovaly desetiletí dlouhou zkušeností v ruském obilním obchodě a stály ve službách jak německých, tak dohodových obilních firem (tak například bývalí zaměstnanci směrodatné francouzské obilní firmy Louis Dreyfus).

Oficiální mise dorazila v polovině března do Kyjeva a začala ihned se svou prací. Už poměrně krátký čas stačil k poznání, že se té práci stavějí
340 do cesty zcela mimořádné překážky. Ukrajinská vláda, která v Brestu Litevském prohlásila, že je schopna vyvézt velmi značná množství potravin, údajně přes milion tun, byla mezitím vystřídána jinou vládou. Kabinet, který byl u kormidla, nejevil žádnou zvláštní náklonnost nebo aspoň spěch splnit závazek v té výši, nýbrž hned se snažil dokázat, že je to z rozmanitých důvodů úplně nemožné.

K tomu přistoupilo, že v brestském míru byla formálně předvídána výměna z ruky do ruky, vývozní zboží za vývozní zboží, ale ani Německo, ani Rakousko-Uhersko nebyly ani přibližně schopny takové zbožní protihodnoty (žádáno bylo především textilní zboží) dodat.

Muselo se podle toho myslet na to zprvu dostat zboží, které je třeba nakoupit, na úvěr, a ukrajinská vláda byla i po delších a naprosto ne jednoduchých jednáních nakloněna dát k dispozici valutové úvěry (proti dobropisům marek a korun v Berlíně a ve Vídni). Příslušné smlouvy byly uzavřeny a obě Ústřední mocnosti na to vyzvedly celkem šest set čtyřicet tři miliony karbovanců.

Naproti tomu mohl rublový syndikát, který byl pod vedením německé velkofinance uzavřen nejvýznamnějšími berlínskými, vídeňskými a budapešťskými bankami, v prvních měsících rozvinout jen zcela nepatrnou činnost.

Už uskutečnění toho syndikátu bylo spojeno s velkými obtížemi, především ztrátami času, a i pak se ten aparát ukázal jako velmi těžkopádný. Každopádně obstaral jen poměrně nepatrná množství rublů, takže nákupní organizace na Ukrajině trpěla zvláště zpočátku chronickým nedostatkem platebních prostředků. Ovšem i lepší úprava peněžní otázky by přece jen v několika lépe zásobených okresech přivodila rozhodující změnu, neboť základní obtíží byl právě *nedostatek zásob*. Skutečnost, že Kyjev a Oděsa samy stále stály před nebezpečím chlebové krize, charakterizuje patrně nejlépe tu situaci. 341

Na Ukrajině se právě v nejsilnější míře projevila skutečnost čtyřletých válečných zmatků a bolševických zničení (listopad 1917 až březen 1918); osetí a výnos všude poklesly; pokud však zásoby byly, byly bolševiky při jejich ústupu na sever zčásti zničeny, zčásti odvlečeny. Přesto průzkumy provedené v zemi prokázaly existenci jistých, byť i skromnějších stavů, a pracovalo se nyní na výstavbě nákupní organizace. Námi a Německem původně plánovaný volný nákup na Ukrajině však nemohl být převeden v čin, neboť ukrajinská vláda prohlásila, že chce tu organizaci postavit *sama*, na čemž se vší žárlivostí a tvrdošíjností trvala. Nyní však byla v zemi autorita zničena revolucí a potom bolševickým vpádem, rolnictvo zradikalizováno, statky revolucionáři obsazeny a rozkouskovány. Autorita vlády byla tím k obstarávání obilí naprosto nedostatečná; na druhé straně však byla přece jen dost velká (jak jed-

notlivé případy dokázaly), aby nám připravila překážky, ba nepřekonatelné obtíže.

Muselo se tedy jít s vládou společně, to jest přivodit s ní kompromis. Po týdny trvajících jednáních k tomu konečně došlo za nejsilnějšího diplomatického tlaku, a podle toho byla podepsána smlouva z 23. dubna
342 1918. Předvídala zřízení *německo-rakousko-uherské hospodářské centrály*; prakticky řečeno: velký obilní nákupní dům, do něhož Ústřední mocnosti vyslaly řadu svých nejzkušenějších obilních odborníků, obeznámených s ruskými poměry dlouholetou činností.

Zatímco byl však celý ten aparát ještě v ustavování, *ztratili ve Vídni* (pod dojmem výsledků císařovy cesty do severních Čech) *trpělivost*; vojenští činitelé se domnívali, že se už nemají dívat na práci komerční civilní organizace ve vojensky obsazené Ukrajině, a tak byl generálním štábem vymožen císařský rozkaz, jímž byly rakousko-uherské části vojska pověřeny obstaráváním v jimi obsazených okresech. K provedení té akce byl do Oděsy vyslán (do té doby v Rumunsku činný) generál, který odtud nyní zahájil vojenskou *separátní akci*. Jako platebního prostředku se užilo korun, které se odebíraly z Vídně. Válečný obilní dopravní ústav byl císařským příkazem vydaným na vládu přiměn dát ministerstvu války k dispozici sto milionů korun, kteréžto prostředky byly finančním aparátem toho ústavu skutečně poskytnuty.

Ta vojenská akce a její provedení civilní akci během její výstavby velmi poškodily a dále silnou nabídkou korunových bankovek mimořádně poškodily hodnotu naší valuty na Ukrajině. Nadto se korunové bankovky, které se tak na Ukrajinu dostaly do oběhu, pašováním přes Švédsko dostaly na skandinávské a holandské trhy a o několik měsíců později tam nepochybně přispěly ke známému pádu kurzu koruny.

Rakousko-uherská vojenská separátní akce našla na *německé*
343 straně velmi odmítavé posouzení, a když jsme v nejvyšší potravinové nouzi (v polovině května) museli vyžádat německé výpomoci až do nové sklizně, byly povoleny jen pod podmínkou, že vojenské zvláštní akce Rakouska-Uherska v budoucnu přestanou a vedení na Ukrajině vůbec přejde na Německo.

Doufalo se tehdy v silnější přísuny, zejména z Besarábie, kde byla z německé strany zřízena obstarávací organizace, jejíž podporu rumunská vláda přislíbila. Ta naděje však byla zklamána stejně, jako v červnu a červenci stále více selhávala Ukrajina. Země byla prostě téměř úplně

zbavena jakýchkoli větších zásob; přitom se obstarávací aparát nikdy pořádně nerozběhl, protože systém nejvyšších cen byl namnoze narušován přeplácením ze strany našeho vojska.

Mezitím byly učiněny všechny přípravy k zachycení sklizně 1918. Obstarávací organizace byla mezitím poněkud pevněji podložena a vybudována, nutné osobní vztahy byly namnoze už navázány, a *bylo by patrně možné dostat ze země větší množství*. Zatím však musela být pokryta potřeba ukrajinských měst, kde místy panovala přímo hladová nouze, pak potřeba ukrajinských a konečně velmi značných německých a rakousko-uherských okupačních vojsk. Teprve po vytvoření jistých zásob pro ty skupiny potřeby chtěla ukrajinská vláda povolit vývoz, kteréžto stanovisko muselo být samo o sobě schváleno.

Brzy však muselo být poznáno, že osetí v celé zemi mimořádně pokleslo — následek úplně nejistých právních poměrů, jaké po agrární revoluci existovaly. Místní činitelé byli nyní pod dojmem té skutečnosti málo nakloněni povolovat vývozy, a došlo formálně k uzavírání po okresech — zcela podobně, jak jsme to zažili i u nás. 344

Především se však nyní pod dojmem německých vojenských porážek stala mimořádně citelnou (už dříve často pozorovatelná) agitace dohodových agentů. Postavení kyjevské vlády dosazené Německem bylo nesmírně slabé. I bolševické živly, stále ještě činné v celé zemi, pracovaly se stoupajícím úspěchem proti naší organizaci. To všechno práci v září a říjnu ztěžovalo — a pak přišlo zhroucení.

I obtíže, které nabízel dopravní problém, byly nesmírné; přísuny se musely odbavovat buď k Černému moři, pak přes ně a nakonec od ústí Dunaje nahoru, anebo napříč celou Haličí. K tomu opakovaně chyběly vagony, i uhlí na Ukrajině; docházelo i k odporu tamních železničářů, kteří byli poštváni bolševiky, a podobně.

Jakkoli vedl nedostatek zásob na Ukrajině samé i omezenost našich ruských platebních prostředků k tomu, že se naděje, které se při uzavření brestlitevského míru všeobecně chovaly, ani přibližně nesplnily, lze přece tvrdit, že k překonání neslýchaně velkých obtíží bylo vykonáno *lidsky možné*. Zejména se přibráním nejpovolanějších a nejzkušenějších firem obilního obchodu těch sil využilo, jak jen to bylo možné.

Na závěr budiž ještě poukázáno na to, že dovozní organizace byly — nehledě k již zmíněnému zásahu vojenské správy a jím způsobeným systémovým výkyvům — namnoze narušovány velmi rozsáhlým paše-

ráctvím, které bylo provozováno zejména z Haliče. Protože se při tom
345 pašeráctví ušetřila vysoká ukrajinská vývozní dávka, byly nejvyšší ceny stanovené ukrajinskou vládou stále znovu přepláceny. To pašeráctví bylo mimochodem ostatně namnoze podporováno i vídeňskými směrodatnými činiteli; vůbec velmi uškodila nervozita, která namnoze panovala ve vedoucích vídeňských vládních místech a často veřejně kritizovala vlastní organizační opatření nebo rušila sotva učiněná nařízení, dřív než mohla vůbec nabýt účinnosti. Nemá mimochodem zůstat nezmíněno, že i Německo provozovalo nikoli nepatrné, neoficiálně podporované pašeráctví, které zpětně nepříznivě působilo na oficiální dovozní organizace a opět přimělo rakouská místa učinit totéž.

Přes všechny překážky dodal postavený aparát, jak lze vyrozumět z následujícího přehledu, přece jen nikoli nepatrná množství potravin do smluvních států, celkem zhruba *dvaačtyřicet tisíc vagonů potravin*, i když dovezená množství bohužel neodpovídala původně chovaným očekáváním.

PŘEHLED

dovozů provedených z Ukrajiny od počátku nastoupení ukrajinských dovozů (jaro 1918) do listopadu 1918.

I. Artikly válečného obilního dopravního ústavu *(obilí, mlýnské výrobky, luštěniny, krmivo, osivo).*

Celkem dovezeno pro smluvní státy (Německo, Rakousko-Uhersko, Bulharsko a Turecko)

113 421 tun

z toho pro Rakousko-Uhersko 57 382 tun *(obilí a mouka z toho . . . .*
346 *46 225 tun).* II. Artikly Rakouské ústřední nákupní společnosti.

	Celkem:	Z toho pro Rakousko-Uhersko:
Máslo, tuk, slanina	3 329 403 kg	2 170 437 kg
Olej, stolní olej	1 802 847 kg	977 105 kg
Sýr, tvaroh	420 818 kg	325 103 kg
Ryby, rybí konzervy, sledi	1 213 961 kg	473 561 kg
Skot	105 542 kusů *(36 834 885 kg)*	55 421 ks *(19 505 760 kg)*

	Celkem:	Z toho pro Rakousko-Uhersko:
Koně	95 976 kusů *(31 625 175 kg)*	40 027 ks *(13 165 725 kg)*
Nakládané maso	2 927 439 kg	1 571 569 kg
Vejce	75 200 beden	32 433 bed.
Cukr	66 809 969 kg	24 973 443 kg
Různé potraviny	27 385 095 kg	7 836 287 kg
Dohromady	**172 349 556 kg**	**61 528 220 kg**
a	**75 200 bed. vajec**	**32 433 bed.**

(celkem 30 757 vagonů) — (celkem 13 037 vagonů)

Artikly dovezené pod II. představují hodnotu zhruba 450 milionů korun.

Rozsah artiklů dovezených pašeráckou cestou neoficiálně do smluvních států se odhaduje na 15 000 vagonů *(asi polovina oficiálních dovozů)*.“

* * *

Tak skončila ta fáze, fáze, která se nám zdála důležitá, zatímco jsme ji prožívali, a která přece nebyla ničím jiným než fází bez dalšího významu, protože bez trvalého účinku. Vlny války se přes brestský mír přelily a zničily jej jako stavbu z písku na mořském břehu, kterou příliv spláchne. 347

Slovo o „chlebovém míru“ jsem nerazil já, nýbrž starosta Weiskirchner[1] při příležitosti mého přijetí vídeňskou obecní radou na Severním nádraží. Miliony, jimž těch dvaačtyřicet tisíc vagonů zachránilo život, mohou jeho slovo opakovat bez posměchu.

[1] **Richard Weiskirchner** (1861–1926) — Vídeňský starosta 1913–1919. Od něho pochází slovo „chlebový mír“.

XI.

BUKUREŠŤSKÝ MÍR

351

Už v Brestu Litevském se množily zprávy, že Rumunsko neníní pokračovat ve válce. Ty zprávy nabyly zcela určitého charakteru po míru uzavřeném s Ukrajinou. Jak ten mír, tak postoj Trockého nenechaly v Bukurešti nikoho na pochybách o tom, že Rumunsko už nemůže počítat s další kooperací Ruska, a patrně u tamních mocipánů zčásti probudily myšlenku ustoupit. Říkám zčásti, neboť jedna skupina byla do posledního okamžiku pro to v boji pokračovat.

Už v brestlitevské době jsem se začal spojovat s vůdci uherského parlamentu, abych dosáhl shody v mírových cílech vůči Rumunsku. Bylo jasné, že program bezanexního míru bude vůči Rumunsku obtížnější provést než vůči kterémukoli jinému státu, protože zrádné přepadení Rumunů probudilo v celých Uhrách přání po lepších strategických hranicích. Narazil jsem, jak se dalo očekávat, na prudký odpor ze strany Uhrů, kteří si pod jménem strategické úpravy hranice skutečně přáli větší anexe. První, s nímž jsem jednal, byl István Tisza, který s velkou námahou své původní stanovisko modifikoval a nakonec mohl být při- 352
veden tak daleko, že myšlenky, na nichž ten mír spočíval, označil za „snesitelné“. Dne 27. února 1918 mi předal promemoria s žádostí, abych je ukázal císaři, v němž rozvinul své už mírnější stanovisko, stanovisko, které přece jen ještě dost zřetelně dávalo poznat jeho nespokojenost s mými úmysly. Promemoria znělo:

„Promemoria.

Bohužel nemůže Rumunsko vyjít z této války tak oslabeno, jak by to žádala jak spravedlnost, tak oprávněný zájem monarchie.

Ztráta Dobrudže je vyvážena územním ziskem v Besarábii, zatímco námi žádaná úprava hranice není v žádném poměru k vině Rumunska a k jeho vojenské situaci.

Naše mírové podmínky jsou tak mírné, že by měly být poraženému Rumunsku nabídnuty jako velkomyslný dar a *vůbec by se neměly stát*

předmětem jednání. V žádném případě by ta jednání neměla nabýt charakteru obchodování nebo smlouvání. Odepře-li Rumunsko uzavřít mír na námi nabídnutém základě, může být naší odpovědí jen obnovení nepřátelství.

Pokládám za nanejvýš pravděpodobné, že na to rumunská vláda nechá dojít, aby před západními mocnostmi a vlastním obyvatelstvem podala důkaz své nouze. Právě tak pravděpodobné však je, že se po přerušení jednání co nejrychleji podvolí a skloní se před naší přesilou.

V nejhorším případě by krátké tažení mělo za následek úplné zhroucení Rumunska.

353 Podle vší lidské předvídavosti je téměř jisté, že vývoj věcí vezme průběh podobný poslední fázi míru se severním Ruskem a bude znamenat snadný a plný úspěch Ústředních mocností. Že úpravu hranice prosadíme jako *conditio sine qua non* [nezbytná podmínka], tvoří oprávněný, důležitý zájem monarchie ryze obranné povahy a energický požadavek celého vlasteneckého veřejného mínění Uher. Zdá se vyloučeno, že by se ministr zahraničí, který by v té otázce projevil jiný postoj, mohl v delegaci udržet.

Tento postup je nadto — a na to budiž položena největší váha — naprosto nutný, aby nebyly kompromitovány šance všeobecného míru.

Z veřejných prohlášení vedoucích státníků západních mocností je jasně patrné, že k přijatelnému míru nejsou ochotni proto, že nevěří v naši schopnost a v naši pevnou vůli vydržet. Všechno, co je v tom názoru posiluje, nás od míru dále vzdaluje: jediná cesta, která nás k míru skutečně přibližuje, je postoj, který je s to tu víru zničit.

To má tvořit směrnici ve všech našich rozhodnutích a jednáních. Použito na rumunský mír je jasné, že by povolnost vůči Rumunsku v hraniční otázce — zvláště následuje-li ze strachu před přerušením jednání — musela mít politováníhodný účinek na to, jak nás nepřátelé hodnotí. Bylo zajisté správné nevyužít zoufalé situace Rumunska a poskytnout umírněné mírové podmínky, které jsou v souladu s našimi zásadními prohlášeními. Nevystoupíme-li však na té umírněné základně s potřebnou pevností, posílíme západní mocnosti ve víře, že není naprosto nutné uzavřít s námi mír na základě integrity našeho
354 území a naší svrchovanosti, a bude třeba těžkých, krvavých bojů, aby byly poučeny lépe.

27. února 1918.

Tisza.“

Právě tak se Andrássy a Wekerle chovali velmi odmítavě k mírnějšímu zacházení s Rumunskem, a tak byl celý uherský parlament v té otázce sjednocen. Jaké stanovisko zaujal Károlyi, mi není jasné, a nevím, zda v tom okamžiku dominovala jeho „tygří duše“, kterou svého času vůči Rumunsku odhalil, nebo jeho pacifistická duše, kterou později položil k nohám generálu Franchetu[1] d'Espèrey.

Už v Brestu Litevském, když se rumunský mír objevil na obzoru, jsem tedy zastával stanovisko, že je třeba posílit ten směr, který si mírová jednání přál.

Obraz rumunského míru nesmí být vytržen z velkého obrazu války. Rumunský mír byl přesně tak jako mír brestlitevský z vojenského stanoviska nutností, protože se zdálo nutné dostat co nejrychleji volná vojska na východě, aby mohla být vržena na západ. Bylo proto naléhavě žádoucí a vojenští činitelé to stále znovu zdůrazňovali, abychom s Rumunskem co nejdříve došli ke konci. Abych toho brzkého výsledku dosáhl, poradil jsem už z Brestu Litevského císaři, aby dal tajnou cestou králi Ferdinandovi říci, že může počítat s čestným mírem, bude-li si přát vstoupit do jednání. Císař tu radu přijal a plukovník Randa měl jedno nebo dvě setkání s jedním pánem z okolí králova, který jeho pánovi císařské poselství tlumočil. Němci zastávali od počátku stanovisko, že král Ferdinand „musí být za svou zradu potrestán“, a proto se s ním nesmí jednat. Z toho důvodu a abych se vyhnul bezplodným kontroverzím, uvědomil jsem pana von Kühlmanna teprve o *dokonaném faktu* a sdělil jsem mu, že jsme s králem Ferdinandem vstoupili tajnou cestou ve spojení. Ten postup odpovídal úplně paritnímu postavení uvnitř našeho spolkového společenství, podle něhož byl každý spojenec oprávněn postupovat podle nejlepšího uvážení a byl povinen jen informovat spřátelené mocnosti o svém postupu. Neměli jsme povinnost žádat Německo o dovolení k takovému kroku.

Důvod, proč jsem byl v té otázce jiného názoru než Německo, byl v podstatě trojí. Za prvé jsem zastával stanovisko, že není naším úkolem vykonávat božskou spravedlnost a ukládat trest, nýbrž ukončit válku co nejrychleji, a že je proto mou povinností chopit se každého prostředku, abych zabránil dalšímu pokračování boje. Budiž přitom zmíněno, že

[1] **Louis Franchet d'Espèrey** (1856–1942) — Francouzský generál, od června 1918 vrchní velitel spojenecké orientální armády na soluňské frontě.

názor rozšířený v mnoha kruzích, jako by Rumuni byli úplně na konci svých sil a museli proto přijmout všechny podmínky, byl zcela mylný. Rumuni stáli ve velmi silných pozicích, morálka jejich armády byla vynikající a při posledním velkém útoku u Mărășești[1] si Mackensenova vojska krvavě natloukla hlavy. Ten úspěch Rumunům ohromně stoupl do hlavy a v řadách rumunského vojska bylo velmi mnoho a velmi směrodatných hlasů, které bezpodmínečně stály na straně těch, kdo chtěli vést boj *à outrance* [do krajnosti] dál. Nepočítali přitom tolik se skutečným vítězstvím, byli však neseni nadějí, že se ještě nějaký čas budou moci udržet v obranném postavení a že během té doby rozhodující úspěchy jejich západních spojenců jim přinesou vítězství. Báli se patrně přitom i toho, že by je uzavření míru s námi trvale uvrhlo v nemilost Dohody, že by proto ztratili přátelství Dohody, naše nezískali a sedli si mezi dvě židle. Druhý důvod, který mě vedl k tomu, abych bezpodmínečně trval na jednání s králem, byl ten, že jsem pokládal z dynastického stanoviska za nanejvýš nemoudré sesazovat z trůnu cizího krále. Panovala tehdy už jistá baisse [pokles kursu] v králích na evropském trhu a obával jsem se tu baisse vystupňovat v *déroute* [úplný rozvrat], kdybychom na trh vrhli ještě další krále. Třetí důvod směřoval k tomu, že jsme museli mít k uzavření míru plnohodnotného kontrahenta v Rumunsku. Kdybychom krále sesadili, byli bychom Rumunsko rozštěpili na dva tábory a mohli bychom v nejlepším případě uzavřít jen nelegitimní mír s tím směrem, který by sesazení krále přijal. Jen s legitimní hlavou Rumunska bylo možno uzavřít rychlý a legální mír.

356

V úvodních rozhovorech, které měl plukovník Randa s důvěrníkem rumunského krále 4. a 5. února, položil tento otázku, zda se všechny mocnosti Čtyřspolku k tomu zmíněnému kroku připojí a zda bude obsazené Rumunsko uvolněno. Byl jsem o tom dotazu královi uvědomen a sdělil jsem mu nato, že se mu podle mého přesvědčení nedostane odmítnutí ani od ostatních Ústředních mocností, obrátí-li se na ně za účelem dosažení čestného míru. K otázce územního držebního stavu jsem prohlásil, že se zatím nemohu vyjádřit, protože to musí tvořit předmět jednání, která je třeba zahájit.

357

Stanovisko, které němečtí vojenští činitelé ve shodě s uherskými politiky hájili, totiž že se s Rumunskem musí nakládat jinak, a to pod-

[1] **Mărășești** — Místo v Moldavsku, kde se v srpnu a září 1917 ubránila rumunsko-ruská fronta Mackensenovu útoku.

statně přísněji než s kterýmkoli jiným státem, bylo, hledí-li se na celou otázku z hlediska odplaty, samozřejmě odůvodněné. Chování Rumunska vůči nám bylo ještě podstatně zrádnější než chování Itálie. Itálie mohla následkem své geografické polohy a následkem okolnosti, že byla úplně závislá na západních mocnostech, že mohla být nakonec blokádou donucena podvolit se postulátům západních mocností — Itálie mohla v této světové válce jen velmi těžko zůstat neutrální. Rumunsko nebylo jen úplně nezávislé, bylo, jak už dříve zdůrazněno, díky svým bohatým obilnicím zásobeno nadbytkem. Odhlédne-li se od toho, že Rumunsko vlastní vinou nechalo věci dojít tak daleko, že mu Rusko nakonec mohlo předložit ultimátum, aby je vehnalo do války, bude se muset přiznat, že Rumunsko bylo dohodové ingerenci zdaleka méně přístupné než Itálie. Ale i to ruské ultimátum by nikdy nebylo mohlo účinně vzejít, kdyby se Rumunsko nebylo vědomě a záměrně politicky a vojensky dostalo do situace, která je vydala ruskému násilí. Brătianu mi v jednom ze svých posledních rozhovorů řekl: „Rusko to dělá jako tetřev, který tančí před svými slepicemi.“ Setrvá-li se u toho výstižného příkladu, musí se říci, že ta ženská bytost toužící po objetí konečné znásilnění přímo vyprovokovala.

Kdyby byl Brătianu nenechal po dva roky štvát veřejné mínění své země proti nám a kdyby byl nakonec ruskou hranici úplně nezbavil všech vojsk, zůstalo by ruské ultimátum bez účinku.

V Rumunsku jsme našli vládu Averescovu[1]. První rozhovor jsme měli Kühlmann a já sami s Averescem 24. února na zámku prince Știrbeye[2] v Buftei[3]. V tom rozhovoru, který trval jen krátce, se mluvilo 358
výlučně o dobrudžské otázce. Úpravy hranic, které byly v rakousko-uherském programu, se zmínily sotva vůbec a i hospodářských otázek, které později hrály dost významnou roli, se rozhovor jen dotkl. Averescu zastával stanovisko, že postoupení Dobrudže je naprosto vyloučeno, a rozhovor skončil „*non possumus*“ [nemůžeme — kategorické odmítnutí ze zásady] rumunského generála, které se rovnalo

[1] **Alexandru Averescu** (1859–1938) — Rumunský generál a ministerský předseda leden – březen 1918. Vedl první kolo mírových jednání s Ústředními mocnostmi.

[2] **Barbu princ Știrbey** (1872–1946) — Správce rumunských královských domén a hlavní politický důvěrník královny Marie.

[3] **Buftea** — Zámek knížete Știrbeye severozápadně od Bukurešti, kde byl 5. března 1918 podepsán předběžný mír s Rumunskem.

přerušení jednání. V dobrudžské otázce jsme byli v nouzovém postavení. Takzvaná „stará“ Dobrudža, to jest ta část, kterou Rumunsko v roce 1913 Bulharům odňalo, byla Bulharům smlouvou, která sahala ještě k císaři Františku Josefovi, přislíbena jako cena jejich kooperace, a kus země, který se nachází mezi tou hranicí a dráhou Constanța—Cernavodă, bouřlivě žádalo Bulharsko. Bulhaři šli ve svých aspiracích ještě mnohem dál, žádali celou Dobrudžu včetně ústí Dunaje, a velké spory, které o tom budou popsány později, dávají poznat, s jakou houževnatostí a insistencí Bulhaři na tom postulátu lpěli. Protože současně existovalo nebezpečí, že Bulhaři, příliš silně zklamáni ve svých aspiracích, od nás odpadnou, bylo naprosto vyloučeno ponechat Rumunům Dobrudžu. Všechno, oč bylo možno usilovat, bylo zajistit Rumunům volný přístup do Constanțy a dále najít východisko z oné obtíže, která mezi Turky a Bulhary ohledně Dobrudže existovala.

Abych sotva navázanou nit nepřetrhl, navrhl jsem Averescovi, aby svému králi proponoval setkání se mnou. Má myšlenka přitom byla ob-
359 jasnit králi, že teď může uzavřít mír spojený ovšem s jistými ztrátami, mír však, který mu zachová korunu, že naproti tomu při pokračování války už nemůže počítat s šetrností ze strany Ústředních mocností. Doufal jsem, že dotek té struny umožní pokračování mírových jednání.

Setkal jsem se s králem 27. února na malé stanici v obsazeném Moldavsku.

Příjezd do Focșani[1] se uskutečnil v poledne, odtud autem až k liniím, u nichž se na rumunské straně objevili plukovník Ressel a několik rumunských důstojníků, aby mě pozdravili. V německých automobilech, které mi byly dány k dispozici, jsme projeli oboustranná postavení a jízda pokračovala až k železniční stanici Pădureni. Tam byl připraven salonní vůz, v němž jízda pokračovala do Răcăciuni[2], kam jsme dorazili po páté hodině.

Rumunský dvorní vlak přijel o několik minut později a já jsem ihned šel ke králi.

Můj rozhovor s králem Ferdinandem trval zhruba dvacet minut.

---

[1] **Focșani** — Město v Moldavsku, kde bylo 9. prosince 1917 podepsáno zastavení palby mezi Rumunskem a Ústředními mocnostmi.

[2] **Răcăciuni** — Železniční stanice na Siretu v Moldavsku, kde Czernin v únoru 1918 předložil králi Ferdinandovi mírové podmínky.

Protože král rozhovor nezahájil, uvedl jsem jej já a řekl jsem mu, že jsem nepřišel vyprosit si mír, nýbrž pouze z pověření císaře Karla, který chce přes zradu Rumunska projevit mírnost a šetrnost, bude-li chtít král Ferdinand *ihned* uzavřít mír za podmínek dohodnutých mocnostmi Čtyřspolku, jejichž sdělení by bylo účelem mého dnešního příchodu.

Nepřistoupí-li král na to, je pokračování boje nevyhnutelné, a to znamená konec Rumunska a dynastie. Neboť už dnes je prý naše vojenská převaha velmi značná, a teď, kdy je naše fronta od Baltského moře po Černé moře volná, bylo by prý pro nás snadné svou nynější převahu v nejkratší době ještě značně zvýšit. Víme prý, že Rumunsko za- 360
nedlouho už nebude moci mít žádnou munici, a kdyby byl boj obnoven, přestalo by prý království a dynastie nejdéle za šest týdnů existovat.

Král všeobecně neodporoval, mínil však, že podmínky jsou strašlivě tvrdé. Bez Dobrudže prý Rumunsko nemůže dýchat; o opětovném postoupení staré Dobrudže by prý se dalo případně ještě mluvit.

Odvětil jsem králi, stěžuje-li si na tvrdé podmínky, že se ho chci jen zeptat, jaké asi by byly ty jeho, kdyby byla jeho vojska přišla do Pešti; jinak jsem prý ochoten zaručit mu, že Rumunsko nebude odříznuto od moře, nýbrž dostane volný přístup do Constanţy.

Král si nato opět stěžoval na tvrdost jemu stanovených podmínek a mínil, že by nikdy nenašel vládu, která by je přijala.

Namítl jsem, že tvoření kabinetu je vnitřní záležitostí Rumunska, že by se však podle mého osobního názoru kabinet Marghilomanův, aby Rumunsko zachránil, se stanovenými podmínkami smířil. Mohu prý jen opakovat, že na mírových podmínkách Čtyřspolku, které byly králi sděleny, není co měnit. Nepřijme-li je král, dostali bychom prý za čtyři týdny daleko lepší mír než ten, který se Rumunsko dnes může pokládat za šťastné dostat.

Jsme prý ochotni propůjčit Rumunsku svou diplomatickou podporu k získání Besarábie, a Rumunsko tak prý mnohem více získá, než ztratí.

Král zdůraznil, že na Besarábii mu nezáleží, je prý „zamořená bolševismem“ a Dobrudža prý nemůže být postoupena; jinak prý se odhodlal k válce proti Ústředním mocnostem jen pod největším nátlakem — zavedl pak ale zase řeč na jemu přislíbený volný přístup k moři, který se 361
mu zdál postoupení podstatně ulehčovat.

Mluvili jsme pak o podrobnostech a já jsem králi činil výtky za příšerné zacházení s našimi internovanými v Rumunsku, které král předstíral litovat.

Nakonec jsem ho požádal, aby nám do osmačtyřiceti hodin dal jasnou odpověď, zda chce na základě našich návrhů jednat, nebo ne.

Výsledkem rozhovoru bylo jmenování vlády Marghilomanovy a pokračování jednání.

Než se Marghiloman odhodlal převzít vládu, vstoupil se mnou v jednání, aby zvěděl přesné podmínky.

S první a nejtěžší podmínkou, postoupením Dobrudže, se prohlásil srozuměn, protože lépe a rychleji než král nahlédl, že díky závazku, který jsme vůči Bulharsku přijali, není v tom bodě co měnit. Co se týká našich územních požadavků, prohlásil jsem Marghilomanovi, že kladu hlavní váhu na to dojít po míru k trvalému přátelskému poměru k Rumunsku, a jsem proto prodchnut přáním snížit žádaná postoupení na tu míru, kterou Rumunsko samo označí za snesitelnou. Na druhé straně nechť on, Marghiloman, pochopí, že musím aspoň do jisté míry brát ohled na uherské aspirace — a Marghiloman, který byl starý ostřílený parlamentní politik, si nedělal žádné iluze o nouzovém postavení, v němž jsem se nacházel. Shodli jsme se nakonec na tom, že postoupení obydlených míst a měst jako Turnu Severin[1] a Ocna se nemá konat a všeho všudy se mají původní požadavky snížit zhruba na
362 polovinu. Ten kompromis Marghiloman prohlásil za přijatelný. Velkou roli v jednáních hrálo mé přání vstoupit s Rumunskem do trvalého hospodářského společenství — nebo aspoň do trvalého hospodářského spojenectví. Bylo mi jasné, že ten postulát je v rakouském, a ne v uherském zájmu, domnívám se však i dnes, že bylo v tom případě mou povinností, ačkoli jsem byl společný ministr, zastat se rakouských zájmů, protože nedostatek potravin činil zpřístupnění rumunských obilnic bezpodmínečně žádoucím. Jak se ani nedalo očekávat jinak, narazil ten postulát v Uhrách na nejprudší odpor a Uhry se aspoň při prvním náběhu pro tu myšlenku nedaly získat. Nicméně jsem od toho postulátu nikdy neupustil a byl jsem pevně rozhodnut mír nepodepsat, nestane-li se skutečností. Odešel jsem ze svého postu uprostřed

[1] **Turnu Severin** — Rumunské dunajské město u Železných vrat, dnes Drobeta-Turnu Severin.

mírových jednání a můj nástupce tomu momentu nepřikládal stejný význam jako já.

Na německé straně se ihned uplatnil onen neutišitelný apetit, který jsem už mohl pozorovat v Brestu Litevském. Němci si přáli získat jakousi nepřímou válečnou náhradu tím, že Rumunsko mělo postoupit své petrolejové oblasti, své domény, železnice a přístavní místa německým společnostem a podrobit se trvalé německé kontrole svých financí. Ty požadavky jsem od prvního okamžiku co nejrozhodněji potíral, protože jsem byl přesvědčen, že podmínky toho druhu úplně vylučují budoucí přátelský poměr. Šel jsem tak daleko, že jsem císaře Karla požádal, aby v té otázce telegrafoval přímo císaři Vilémovi, což se také s jistým úspěchem stalo. Nakonec byly německé postuláty sníženy zhruba o padesát procent a v té zmírněné formě Marghilomanem také přijaty. V petrolejové otázce se shodli na devadesátiletém pachtu, 363
v otázce dodávek obilí se mělo Rumunsko zavázat dodávat po řadu let své zemědělské produkty Ústředním mocnostem. Myšlenka trvalé kontroly Německa nad rumunskými financemi byla opuštěna. V otázce cen úplně prorazilo rumunské stanovisko. Nejnemožnější německý požadavek, udržovat okupaci v Rumunsku ještě pět až šest let po všeobecném uzavření míru, nám připravil velké obtíže. Byl to ten bod, který nejenergičtěji žádalo německé vrchní armádní velení, a teprve po velké námaze a velmi prudkých sporech bylo dosaženo toho, že se při uzavření míru v zásadě vrátí celá zákonodárná a výkonná moc rumunské vládě a my si ponecháme jisté kontrolní právo jen ohledně omezeného počtu agend, avšak i to ne přes všeobecný mír. Nemohu s určitostí říci, zda to stanovisko za mého nástupce v mírovém instrumentu úplně prorazilo — ale jisté je, že Marghiloman převzal úřad jen pod podmínkou, že jsem se mu *zaručil*, že to právě zmíněné stanovisko budu honorovat.

Jak už bylo dříve zmíněno, připravila otázka Dobrudže velké obtíže ve dvojím ohledu. Za prvé bylo postoupení právě tím požadavkem, který Rumunům připadal vůbec nejtěžší a dal míru charakter míru násilného, a za druhé ta otázka vyvolala spor mezi Turky a Bulhary.

Bulhaři zastávali stanovisko, že jim musí být přiřčena celá Dobrudža včetně ústí Dunaje a hájili je s houževnatostí, s jakou jsem se ještě 364
zřídka setkal. Šli tak daleko, že prohlásili, že nejen nynější vláda, ale ani žádná jiná vláda by nebyla s to vrátit se do Sofie s jiným výsledkem,

a dali zřetelně na srozuměnou, že při odmítnutí jejich postulátu už nemůžeme s Bulharskem počítat. Turci na druhé straně se stejnou vehemencí hájili stanovisko, že Dobrudža byla dobyta s pomocí dvou tureckých armádních sborů, že je nemorální a nespravedlivé, aby zisk, jehož bylo dosaženo hlavně tureckými silami, připadl nyní výlučně Bulharům, a že nikdy a za nic nemohou připustit, aby Bulharsko dostalo celou Dobrudžu, aniž by za to Turci dostali kompenzaci. Jako kompenzace jim tanul na mysli nejen onen kus země, který při vstupu Bulharů do války Bulharsku postoupili (Adrianopol), nýbrž ještě značný kus navíc.

V bezpočetných konferencích, v nichž se ta otázka projednávala, hráli Kühlmann a já roli poctivých prostředníků, kteří vynaložili veškeré úsilí, aby obě tak rozcházející se stanoviska uvedli v soulad. Oba jsme si byli vědomi toho, že výsledkem může být odpadnutí Bulharů nebo Turků, kdyby nedošlo ke kompromisu. Nakonec se nám po velké námaze podařilo učinit formuli přijatelnou pro obě strany. Ta formule zněla tak, že stará Dobrudža má být ihned vydána Bulharsku, zbývající Dobrudža však přejde do držení sjednocených Ústředních mocností a její definitivní určení bude proto ponecháno pozdějšímu okamžiku.

Tím rozhodčím výrokem nebyli úplně uspokojeni ani Turci, ani Bulhaři, ale ani jedna ze sporných stran nebyla dohnána k zoufalství, a bylo
365 to, jak věci stály, jediná možnost, jak postavit most mezi Turky a Bulhary.

Podobně jako Anglie a Francie dosáhly vstupu Itálie do války londýnským paktem, učinili císař František Josef a Burián, jakož i berlínská vláda Bulharům závazné sliby za jejich kooperaci, a ty přísliby se později ukázaly jako největší překážka kompromisnímu míru. Přesto nemůže žádný rozumný člověk popřít, že je samozřejmé, že si stát v boji na život a na smrt hledá spojence a zatím se neptá, zda mu dodržení slibů připraví později větší nebo menší obtíže. Hasiči, kteří hasí hořící dům, se neptají, zda proud vody sám něco ničí. Když nám Rumunsko vpadlo do zad, byla nouze veliká, dům hořel jasným plamenem a první starostí mého předchůdce v úřadě bylo přirozeně a zcela oprávněně to největší nebezpečí zažehnat. Nešetřilo se tedy sliby a Bulharům se slíbila Dobrudža. Zda a nakolik měli Turci na základě příslibů právo žádat zpět území, které ze své strany Bulharsku postoupili, je sporné. Tvr-

dili, že dostali ústní přísliby v Berlíně — *morální* právo bezpodmínečně měli.

Při rumunském míru na jaře 1918 byla pak nebezpečná příliš silná zatěžkávací zkouška spojenecké věrnosti jak Bulharů, tak Turků; první delší dobu tajně koketovali s Dohodou a spojenectví s Tureckem spočívalo na dvou mužích, Talaatovi a Enverovi. Talaat mi však v Bukurešti zcela určitě řekl, že bude nucen podat demisi, vrátí-li se s prázdnýma rukama, a v tom případě by bylo odpadnutí Turecka velmi pravděpodobné.

Tak jsme se v Bukurešti pokoušeli mezi různými úskalími proklouznout — Rumuny smrtelně nezranit, charakter kompromisního míru pokud možno zachovat a přesto si udržet Bulhary a Turky. 366

Postoupení Dobrudže bylo strašlivě tvrdým požadavkem na Rumuny a stalo se pro ně snesitelným teprve tehdy, když jsme jim Kühlmann a já s největší námahou proti nejprudšímu bulharskému odporu prosadili volný přístup k Černému moři.

Byla-li nám potom jedním dechem činěna dvojí výtka, že jsme Rumunům vnutili mír násilný a že jsme bulharské nároky a přání dostatečně nešetřili — pak protiklad těch obžalob bije do očí. *Protože* jsme museli brát ohled na Bulharsko a Turecko, museli jsme žádat Dobrudžu a sáhnout na Rumuny tvrději, než bychom to byli jinak udělali. Turci a Bulhaři byli nakonec pro naše prostředkovací návrhy získáni, a měřeno měřítkem Versailles byl bukurešťský mír mírem kompromisním. Jak co se týká formy, tak co se týká obsahu.

Vyjednavači Ústředních mocností ve Versailles i v St. Germain by byli velmi spokojeni, kdyby s nimi bylo zacházeno tak jako s vládou Marghilomanovou.

Rumuni ztratili Dobrudžu, podrželi si však zajištěný přístup k moři, ztratili ve prospěch náš pruh téměř neobydleného pohoří a získali naším přičiněním Besarábii.

Získali mnohem víc, než ztratili.

XII.

ZÁVĚREČNÁ ÚVAHA

369

Čím dále světová válka postupovala, tím více ztrácela charakter díla vedeného jednotlivými lidmi. Nabyla charakteru *kosmické události*, která se ingerenci jednotlivců — i těch nejmocnějších — víc a víc vymykala.

Úmluvy, na nichž koalice spočívaly, přikovaly kabinety k určitým válečným cílům; vlastním národům dané přísliby náhrady, rozdmýchané naděje na výhody konečného vítězství, uměle vypěstovaná bezmezná nenávist, vzrůstající zdivočení a zhrubnutí světa — to vše vytvořilo situaci, která z každého jednotlivce činila malý oblázek kamenné laviny, jež se řítí dolů bez vůdce, bez volby a bez cíle — která už není řiditelná a kterou už nikdo neřídí.

Versailleská Rada čtyř se nějaký čas pokoušela přesvědčit svět, že má moc vybudovat Evropu znovu podle svých idejí. Podle *svých* idejí! To byly především čtyři zásadně různé ideje, neboť v Římě, v Paříži, v Londýně a ve Washingtonu viděli lidé čtyři velmi různé světy. A ti čtyři zástupci — *the big four*, jak se jim říkalo — byli zase každý jednotlivě zajatcem svých programů, svých příslibů a svých národů. Měsíce trvající pařížská jednání za zavřenými dveřmi, která byla nejlepší předehrou evropské anarchie, měla svůj dobrý důvod. Sporům nebylo 370
konce, a proto musely dveře a okna zůstat zavřeny.

U nás se Wilson proklínal a tupil, protože svůj program nechal na holičkách; zajisté také není ani nejmenší podobnost mezi čtrnácti body a mírem versailleským a saintgermainským, ale zapomíná se, že Wilson už vůbec neměl moc prosadit svou vůli proti třem ostatním. Co se za zavřenými dveřmi dělo, nevíme, ale můžeme to tušit, a Wilson patrně o svůj program bojoval týdny a měsíce. Mohl vše přerušit a odcestovat! Jistě, to mohl, ale bylo by snad chaosu méně, bylo by pro svět lépe, kdyby jediný, kdo nevyzařoval jen dobyvačnou chtivost, hodil flintu do žita? Ale ani Clemenceau, Wilsonův protichůdce, nebyl ve svém jednání volný. Zajisté ten stařec, který ještě na sklonku svého života mohl

ukojit svou nenávist k Němcům z roku 1870, vychutnával ten triumf s rozkoší — ale odhlédneme-li od toho, kdyby se pokusil uzavřít „wilsonovský mír", byli by se proti němu zvedli velcí i malí rentiéři Francie, neboť jim bylo po pět let vyprávěno: *„que les boches payeront tout."* [že to všechno zaplatí Němčouři] Učinil to, co učinil, s požitkem, ale *musel* to učinit, jinak by ho byla Francie vyhnala.

A Itálie! Od Milána po Neapol je slyšet podzemní dunění ohlašující se revoluce; jediný prostředek, jak převrat zadržet, se vládě zdál spočívat v tom utopit revoluci v národních vlnách. Domnívám se, že italská vláda by byla v roce 1917, kdy všeobecná nespokojenost byla ještě mnohem menší a její finance ještě mnohem lepší, mohla přijmout wil-
371 sonovské stanovisko mnohem spíše než po konečném vítězství. Tehdy nechtěla — ve Versailles byla otrokyní svých příslibů. A věří někdo, že by byl Lloyd George měl ve Versailles moc rozšířit wilsonovskou zásadu sebeurčovacího práva na Irsko? Přirozeně to vůbec nechtěl — právě tak málo, jako Clemenceau nechtěl nic jiného než to, co udělal —, ale o to tu nejde, nýbrž o to, že by to byli nemohli udělat mnoho jinak, ani kdyby byli chtěli. Zdá se mi, jak už bylo zmíněno, že historickým okamžikem, v němž Wilson ztratil moc a imperialismus ji strhl na sebe, byl rok 1917, v němž prezident Spojených států opomněl vnutit svůj program spojencům. Tehdy měl díky toužebně očekávaným americkým vojskům moc v rukou, později, po vítězství, už ne.

A tak přišlo to, co přišlo. Byl uzavřen mírový diktát nejstrašlivějšího druhu a tím položen základ k dalším nedomyslitelným poruchám, zápletkám a válkám.

Přes všechnu zdánlivou moc, přes vítězné armády, přes všechno, co si Rada čtyř nárokuje, umírá ve Versailles jeden svět: svět militarismu. Vytáhnuvši zničit pruský militarismus, zvítězila Dohoda tak důkladně, že všechny vnější zábrany a překážky odpadly a ona se může nebrzděně oddávat všem proudům násilí, pomsty a vášně. A Dohoda je ve svém zničujícím opojení žíznícím po pomstě natolik zaslepena, že si zjevně vůbec nevšímá, že zatímco se domnívá ještě vládnout a poroučet, už se rozpadla. Jako strašlivý přízrak stojí na obzoru světová hladová nouze, a tím světová revoluce. Nedostatek uhlí a potravin přinese v nejbližších
372 letech příšerné krize. Dohoda, která válku nenechala skončit a hladovou blokádu ještě měsíce po skončení nepřátelství protahovala, učinila z anarchie světové nebezpečí. Anarchie a bolševismus jsou sourozenci.

Bolševismus je nejpříšernější grimasa státních zřízení. Válka je jeho otec, hladová nouze jeho matka, zoufalství jeho kmotr.

Versailles není konec války, je to jen jedna její fáze. Válka pokračuje dál, byť i ve změněné podobě. Domnívám se, že příští pokolení nebude to velké drama, které už pět let ovládá svět, vůbec nazývat světovou válkou, nýbrž světovou revolucí, a bude vědět, že ta světová revoluce světovou válkou teprve *začala*.

Ani Versailles, ani St. Germain nevytvoří trvalé dílo. V tom míru se skrývá rozkladný zárodek smrti. Křeče, které Evropou otřásají, dosud neslábnou, tak jako při mohutném zemětřesení trvá podzemní hřmění dál. Stále znovu se brzy tu, brzy tam otevře země a vychrlí oheň proti nebi, stále znovu se přes země budou hnát ničivé události elementárního charakteru a elementárního násilí. Dokud nebude smeteno všechno, co připomíná šílenství této války a francouzské mírové smlouvy.

Pomalu, za nevýslovných muk, se zrodí nový svět. Příští pokolení budou hledět zpět na naši dobu jako na dlouhý zlý sen, ale po nejčernější noci přijde jednou den. Pokolení klesla do hrobu, zavražděna, vyhladovělá, podlehnuvší nemoci. Miliony zemřely ve snaze ničit a bořit, s nenávistí a vraždou v srdci.

Ale povstanou jiná pokolení a s nimi nový duch. Ta budou budovat, co válka a revoluce zničily. Po každé zimě přichází jaro. I to je věčný zákon v koloběhu života, že po smrti následuje vzkříšení. 373

Blaze těm, kdo budou povoláni jako vojáci práce pomáhat budovat nový svět.

Červenec 1919.

PŘÍLOHY

I.

USNESENÍ LONDÝNSKÉ KONFERENCE Z 26. DUBNA 1915

Dne 28. února 1917 uveřejnila „Izvestija“ text této úmluvy:

„Italský velvyslanec v Londýně, markýz Imperiali[1], má na rozkaz své vlády čest předat ministru zahraničních věcí siru E. Greyovi, francouzskému velvyslanci v Londýně panu Cambonovi[2] a ruskému velvyslanci v Londýně hraběti Benckendorffovi[3] následující pamětihodný záznam:

§ 1. Mezi generálními štáby Francie, Velké Británie, Ruska a Itálie má být neprodleně uzavřena *vojenská konvence*. Ta konvence stanoví nejmenší míru branných sil, které má Rusko uvést do pohybu proti Rakousku-Uhersku pro případ, že by ta země zaměřila všechny své síly proti Itálii, pokud by se Rusko odhodlalo vrhnout se hlavně na Německo. Zmíněnou vojenskou konvencí mají být stejným způsobem upraveny otázky týkající se příměří, pokud takové otázky svou povahou náležejí do oboru působnosti vrchního armádního velení.

§ 2. Itálie se zavazuje vést tažení všemi prostředky, které má k dispozici, jednotně s Francií, Velkou Británií a Ruskem proti všem státům, které s nimi válčí.

§ 3. Námořní branné síly Francie a Velké Británie mají Itálii poskytovat nezeslabenou činnou pomoc až do *zničení rakouského loďstva* nebo do okamžiku uzavření míru. Mezi Francií, Velkou Británií a Itálií má být neprodleně uzavřena *námořní konvence*.

§ 4. Při nadcházejícím uzavření míru má Itálie obdržet: území *Tridentska, celé jižní Tyroly až k jejich přirozené zeměpisné hranici, za niž je třeba pokládat Brenner, město a oblast Terstu, hrabství Gorice a Gradiška, celou Istrii až k Quarneru* včetně Voloscy a istrijských os-

---

[1] **Guglielmo markýz Imperiali** (1858–1944) — Italský velvyslanec v Londýně 1910–1920, za Itálii podepsal londýnskou smlouvu.

[2] **Paul Cambon** (1843–1924) — Francouzský velvyslanec v Londýně 1898–1920.

[3] **Alexander hrabě Benckendorff** (1849–1917) — Ruský velvyslanec v Londýně 1903–1917.

trovů Cherso a Lussin, jakož i menších ostrovů Plawnica, Unie, Canidole, Palazzoli, jakož i ostrovů St. Peter von Nembi, Asinello a Gruica
378 spolu se sousedními ostrovy. *Poznámka*[1] *1:* K doplnění § 4 má být hranice vedena následujícími body: Od vrcholu Umbrailu severním směrem ke Stelviu a dále po rozvodí Rétských Alp až k pramenům řek Adiže a Eisack, potom přes Reschen-Scheideck, Brenner a Ötztalské a Zillertalské Alpy. Odtud se má hraniční čára obrátit k jihu, protnout toblašské pohoří a dojít k nynější hranici Krajiny, která vede přes Alpy; sledujíc ji, půjde k horám u Tarvisu, pak dále po rozvodí Julských Alp přes výšinu Predilu, horu Mangart, horskou skupinu Triglavu a průsmyky Podbrda, Podlaneskan a Idria. Odtud postoupí hranice jihovýchodním směrem k Schneebergu tak, že pánev řeky Sávy s jejími pramennými toky nepřipadne do italského území. Od Schneebergu se hranice obrátí k pobřeží, zahrnujíc Castuu, Matuglie a Voloscu do italských držav.

§ 5. Stejným způsobem obdrží Itálie *provincii Dalmácii* v jejím nynějším tvaru včetně Lissariku a Trebinje na severu a všech držav až k linii vedené na jihu od pobřeží u mysu Planka na východ po rozvodí, takže tímto způsobem připadnou do italské držby všechna údolí ležící podél toku řek vlévajících se u Sebenica, jako Cikola, Kerka a Budisnica, se všemi údolími ležícími na jejich pramenných tocích. Stejně budou Itálii přiřčeny *všechny ostrovy ležící severně a západně od dalmatského pobřeží*, počínaje ostrovy Premuda, Selve, Ulbo, Skerda, Maon, Pago a Puntadura atd., na severu až po Meledu, na jihu s připojením ostrovů St. Andrea, Busi, Lissa, Lesina, Torcola, Curzola, Cazza a Lagosta se všemi k nim patřícími útesy a ostrůvky, jakož i Pelagosa, avšak bez ostrovů Velká a Malá Zirona, Bua, Solta a Brazza.

Neutralizaci podléhají: 1. celé pobřeží od mysu Planka na severu po jižní konec poloostrova Sabbioncello a na jihu včetně celého jmenovaného poloostrova do neutralizovaného území; 2. část pobřeží, počínaje místem ležícím deset verst[2] jižně od mysu Alt-Ragusa až k řece Vojusa na jihu, takže do hranic neutralizované zóny připadne *celý záliv Cattaro* s jeho přístavy Antivari, Dulcigno, San Giovanni di Medua a Du-

[1] **Poznámka 3** — Předloha přechází od Poznámky 1 rovnou k Poznámce 3; Poznámka 2 v tisku chybí. Není to vynechávka edice. – *Pozn. překl.*

[2] **deset verst** — Versta je ruská délková míra, 1066,8 m; deset verst tedy necelých jedenáct kilometrů. Text úmluvy prošel ruským zněním, které 28. února 1917 uveřejnila *Izvestija*, a ruskou míru podržel i německý překlad předlohy.

razzo, přičemž práva Černé Hory, vyplývající z deklarace vypracované smluvními stranami v dubnu a květnu roku 1909, nesmějí být dotčena. Vzhledem k tomu, že však ta práva byla uznána jen pro nynější državy Černé Hory, nesmějí být napříště rozšířena na ty země nebo přístavy, které snad budou v budoucnu Černé Hoře přiděleny. Tímto způsobem nepodléhá neutralizaci ani v budoucnu žádná část pobřeží, které nyní náleží Černé Hoře. V platnosti zůstávají omezení týkající se přístavu Antivari, s nimiž se Černá Hora roku 1909 sama prohlásila srozuměna; 3. konečně ostrovy, které nejsou Itálii přiřčeny.

Poznámka 3: Následující země v Jaderském moři přiřknou mocnosti Čtyřdohody *územím Chorvatska, Srbska a Černé Hory*: Na severu Jaderského moře celé pobřeží, počínaje zálivem Volosca na hranici Istrie až k severní hranici Dalmácie, včetně celého nyní Uhrám náležejícího pobřeží, celého pobřeží Chorvatska, přístavu Fiume a malých přístavů Novi a Carlopago, jakož i ostrovů Vena, Pervicchio, Gregorio, Goli a Arbe. Na jihu Jaderského moře, kde jsou zainteresovány Srbsko a Černá Hora, celé pobřeží od mysu Planka až k řece Drině s nejdůležitějšími přístavy Spalato, Ragusa, Cattaro, Antivari, Dulcigno a San Giovanni di Medua a s ostrovy Velká Zirona, Bua, Solta, Brazza, Jaklian a Calamotta. 379

Přístav *Durazzo* může být přidělen samostatnému mohamedánskému státu Albánii.

§ 6. Itálie obdrží do plného vlastnictví *Valonu, ostrov Sasseno* a dostatečně rozsáhlé území, aby je zajistila po vojenské stránce, přibližně od řeky Vojusa na severu a východě po hranici okresu Chimara na jihu.

§ 7. Obdrží-li Itálie Tridentsko a Istrii podle § 4, Dalmácii a ostrovy v Jaderském moři podle § 5, jakož i záliv u Valony, nebude se v případě vytvoření malého autonomního neutralizovaného státu v Albánii stavět proti případnému přání Francie, Velké Británie a Ruska *rozdělit severní a jižní pohraniční pásy Albánie mezi Černou Horu, Srbsko a Řecko*. Jižní pobřežní pás od hranice italského území Valony po mys Stiloa podléhá neutralizaci.

Itálii je přislíbeno právo *řídit zahraniční vztahy Albánie*; v každém případě je Itálie zavázána prohlásit se srozuměna s přenecháním dostatečně rozsáhlého území Albánii, aby hranice té země na západ od Ochridského jezera sousedily s hranicemi Řecka a Srbska.

§ 8. Itálie obdrží do plného vlastnictví všechny *ostrovy Dodekanésu*, které nyní obsadila.

§ 9. Francie, Velká Británie a Rusko zásadně uznávají skutečnost *zájmu Itálie na zachování politické rovnováhy ve Středozemním moři*, jakož i právo získat při rozdělení Turecka stejný podíl na pánvi Středozemního moře, jaký obdrží ony, a to v té části, která hraničí s *provincií Adalia*, kde Itálie už nabyla zvláštních práv a rozvinula zájmy, o nichž se zmiňuje italsko-britská konvence. Zóna, která poté připadne v držení Itálie, bude svého času přesněji vymezena v souladu se životními zájmy Francie a Velké Británie. Stejným způsobem je třeba vzít v úvahu zájmy Itálie i pro ten případ, že by mocnosti územní neporušenost asijského Turecka po další časový úsek ještě udržovaly a mělo by dojít jen k rozhraničení sfér vlivu. Kdyby Francie, Velká Británie a Rusko během nynější války obsadily některé oblasti asijského Turecka, má být Itálii přenecháno celé území sousedící s Itálií a níže přesněji označené; Itálie také obdrží právo je obsadit.

§ 10. V *Libyi* se Itálii uznávají všechna ta práva a nároky, které do-
380 sud ještě náležely sultánovi na základě lausannské smlouvy. § 11. Itálie obdrží tu část *válečné kontribuce*, která odpovídá míře jejích obětí a vypětí.

§ 12. Itálie přistupuje k deklaraci vypracované Francií, Anglií a Ruskem, podle níž jsou *Arábie a svatá místa mohamedánů* přenechány samostatné mohamedánské moci.

§ 13. Pro případ rozšíření francouzského a anglického koloniálního držení v Africe na úkor Německa uznávají Francie a Velká Británie zásadně právo Itálie žádat pro sebe jisté kompenzace ve smyslu rozšíření svých držav v *Eritreji, Somálsku, v Libyi* a v koloniálních oblastech sousedících s koloniemi Francie a Anglie.

§ 14. Anglie se zavazuje usnadnit neprodlené uskutečnění *půjčky ve výši nejméně 50 milionů liber šterlinků* za příznivých podmínek na londýnském trhu.

§ 15. Francie, Anglie a Rusko na sebe berou závazek podporovat Itálii v záležitosti *nepřipuštění zástupců Svatého stolce* k jakýmkoli diplomatickým krokům týkajícím se uzavření míru nebo úpravy otázek, které s nynější válkou souvisejí.

§ 16. Tato smlouva má být *udržována v tajnosti*. Co se týká přistoupení Itálie k deklaraci z 5. září 1914, bude ta deklarace vydána veřejnosti, jakmile bude Itálií nebo Itálii vyhlášena válka.

Po vzetí tohoto pamětihodného záznamu na vědomí se zástupci Francie, Velké Británie a Ruska, k tomu příslušně zplnomocnění, shodli se zástupcem Itálie, rovněž pro tu záležitost svou vládou zplnomocněným, takto: Francie, Velká Británie a Rusko prohlašují svůj plný souhlas s tímto pamětihodným záznamem, který jim byl italskou vládou předložen. S ohledem na §§ 1, 2 a 3, týkající se dorozumění o podnicích armády a loďstva všech čtyř mocností, prohlašuje Itálie, že vystoupí aktivně v co možná nejbližší budoucnosti a v každém případě nejpozději *do jednoho měsíce* po podepsání tohoto dokumentu smluvními stranami.

Tuto listinu podepsali v Londýně ve čtyřech exemplářích dne 26. dubna 1915 a svými pečetěmi stvrdili

Sir Edward Grey,
Cambon,
markýz Imperiali,
hrabě Benckendorff.“

II.

NÓTA HRABĚTE CZERNINA AMERICKÉ VLÁDĚ Z 5. BŘEZNA 1917 381

„Z aide-mémoire amerického velvyslanectví ve Vídni z 18. února t. r. vyrozumělo c. a k. ministerstvo zahraničí, že washingtonský kabinet vzhledem k prohlášením učiněným c. a k. vládou dne 10. února m. r. a 31. ledna t. r. chová pochybnosti o tom, jaký postoj hodlá Rakousko-Uhersko napříště zaujmout při vedení ponorkové války a zda ujištění, které c. a k. vláda washingtonskému kabinetu v průběhu jednání o případech lodí ‚Ancona' a ‚Persia' dala, nebylo snad zmíněnými prohlášeními pozměněno nebo odvoláno.

Přání spolkové vlády, aby ty pochybnosti byly odstraněny konečným a jasným vyjádřením, je c. a k. vláda ráda ochotna vyhovět.

Budiž přitom dovoleno nejprve co nejstručněji probrat metody užívané dohodovými mocnostmi při vedení námořní války, protože ty tvoří východisko zostřené ponorkové války, kterou Rakousko-Uhersko a jeho spojenci uvedli v život, a odtud padá i jasné světlo na postoj, který c. a k. vláda v otázkách z toho vyplývajících dosud zaujímala.

Když Velká Británie vstoupila do boje proti Ústředním mocnostem, uplynulo teprve několik málo let od oné pamětihodné doby, kdy sama ve spolku s ostatními státy začala v Haagu klást základy moderního námořního válečného práva; brzy nato shromáždila anglická vláda v Londýně zástupce velkých námořních mocností, aby haagské dílo, především ve smyslu spravedlivého vyrovnání mezi zájmy válčících a neutrálů, dále vybudovala. Netušené úspěchy těch snah, které dosáhly nic menšího než společně dohodnutého stanovení právních norem, jež byly s to zjednat zásadě svobody moří a zájmům neutrálů platnost i ve válečných dobách, neměly národy dlouho těšit.

Sotva se Spojené království odhodlalo zúčastnit se války, začalo vzápětí prolamovat ty zábrany, které mu stanovily normy mezinárodního práva. Zatímco Ústřední mocnosti ihned na začátku války prohlásily, že se chtějí držet londýnské deklarace, která nesla i podpis britského zástupce, hodila Anglie nejdůležitější ustanovení téže přes palubu. Ve

snaze odříznout Ústřední mocnosti od přísunu po moři rozšiřovala krok za krokem seznam zapovězeného zboží, až nechybělo nic z toho, co lidé dnes k zachování života potřebují. Poté uvalila Velká Británie na pobřeží Severního moře, která tvoří i pro námořní obchod Rakouska-Uherska důležitou průchozí bránu, onu uzávěru, kterou sama označila za ‚blokádu', aby zabránila vstupu do Německa všemu zboží, které na
382 seznamu zapovězeného zboží ještě chybělo, jakož i každému lodnímu styku neutrálů s těmi pobřežími a aby zamezila jakémukoli vývozu přes ně. Že ta uzávěra stojí v nejkřiklavějším rozporu s tradovanými normami blokádního práva, stanovenými mezinárodními smlouvami, vyložil právě pan prezident Spojených států amerických slovy, která budou v dějinách mezinárodního práva žít dál. Protiprávním bráněním ve vývozu z Ústředních mocností zamýšlela Velká Británie zastavit nesčetné továrny a provozy, které si pracovité a vysoce vyvinuté národy ve srdci Evropy vytvořily, přivést jejich dělníky k zahálce, a tím ke vzpouře a odboji. A když do řad nepřátel Ústředních mocností vstoupil jižní soused Rakouska-Uherska, bylo jeho prvním činem prohlásit celá pobřeží svého protivníka za blokovaná, ovšem následuje příkladu spojence, při nedbání oněch právních pravidel, na jejichž vytvoření měla Itálie krátce předtím činný podíl. Rakousko-Uhersko neopomnělo neutrálním mocnostem ihned vyložit, že ta blokáda postrádá jakékoli právní účinnosti.

Přes dva roky Ústřední mocnosti váhaly. Teprve potom, a poté co pro a proti dlouho a zrale uvážily, přikročily k tomu oplácet stejné stejným a jít protivníkům na moři na tělo. Jako jediné z válčících, které udělaly vše, aby zajistily platnost smluv, jež měly neutrálům zaručit svobodu moří, pociťovaly hořkým srdcem nátlak hodiny, který jim kázal tu svobodu porušit; ale učinily ten krok, aby splnily neodbytnou povinnost vůči svým národům, a v přesvědčení, že je způsobilý dopomoci svobodě moří nakonec přece jen k vítězství. Prohlášení, která vydaly posledního lednového dne tohoto roku, se jen zdánlivě obracejí proti právům neutrálů; ve skutečnosti slouží obnovení těch práv, která nepřátelé neustále porušovali a která by, kdyby byli vítězi, navždy zničili. Tak zvěstují ponorky, které obkružují pobřeží Anglie, národům, jež potřebují moře — a který by ho nepotřeboval? —, že den už není daleko, kdy budou vlajky všech států v lesku nově vydobyté svobody pokojně vlát nad moři.

Smí se patrně chovat naděje, že ta zpráva najde všude, kde žijí neutrální národy, ozvuk, a že jí porozumí zejména velký národ Spojených států amerických, jehož nejpovolanější zástupce v průběhu této války vystoupil plamennými slovy za svobodu moře jako cesty všech národů. Udrží-li lid a vláda Unie před očima, že ‚blokáda' uvalená Velkou Británií není určena jen k tomu podrobit Ústřední mocnosti hladem, nýbrž koneckonců podrobit moře svému panství a tou cestou založit svou vládu nad všemi národy, zatímco naopak uzavření Anglie a jejích spojenců slouží jen k tomu učinit ty mocnosti *přístupnými míru v cti* a zajistit všem národům *svobodu plavby a námořního obchodu*, a tím zabezpečenou existenci, pak je otázka, který z obou válčících táborů má na své straně právo, už také rozhodnuta. Jakkoli je Ústředním mocnostem vzdáleno ucházet se ve svém boji o spojence, domnívají se přece, že na to smějí vznášet nárok, aby neutrálové ocenili jejich snahu, aby zásady mezinárodního práva a rovnoprávnosti národů mohly v zájmu všech opět ožít. 383

Přistupuje-li nyní c. a k. vláda k tomu zodpovědět otázku položenou v dotčeném aide-mémoire z 18. února t. r., budiž nejprve podotčeno, že se ve výměně nót, která se týkala případů ‚Ancona' a ‚Persia', omezila na to zaujmout stanovisko ke konkrétním otázkám, které se v jednotlivých případech vyskytly, aniž by rozvinula svůj zásadní právní názor. Ve své nótě z 29. prosince 1915, vztahující se k případu ‚Ancona', si však vyhradila předložit obtížné mezinárodněprávní otázky, které s ponorkovou válkou souvisejí, k rozpravě v pozdějším okamžiku. Vrací-li se nyní k té výhradě a podrobuje-li otázku potápění nepřátelských lodí, na niž ono aide-mémoire naráží, krátkému projednání, vede ji k tomu přání vyložit americké vládě, *že se nadále neochvějně drží ujištění, které sama udělila*, jakož i snaha předejít nedorozuměním mezi monarchií a americkou unií tím, že vyjasní onu nejdůležitější otázku vyplývající z ponorkové války — nejdůležitější proto, že se dotýká příkazů lidskosti.

Především by c. a k. vláda chtěla zdůraznit, že i podle jejího názoru tvoří teze vyslovená americkou vládou a zastávaná i v několika učených spisech, že nepřátelské obchodní lodě, odhlédne-li se od případů pokusu o útěk a odporu, nesmějí být ničeny, aniž by bylo postaráno o bezpečnost osob na palubě, takřka jádro celé věci. Nahlíženo z vyššího hlediska lze ovšem tu tezi zařadit do širší myšlenkové souvislosti a tím i přesněji vymezit oblast jejího použití: Lze z příkazů lidskosti, které si

c. a k. vláda i washingtonský kabinet stejným způsobem berou za vodítko, odvodit obecnější zásadu, že při výkonu práva ničit nepřátelské obchodní lodě je třeba se ztrátě lidských životů pokud jen možno vyhnout. Té zásadě může válčící vyhovět jen tím, že před výkonem toho práva vydá *výstrahu*. Může přitom nastoupit cestu, kterou naznačuje řečená teze vlády Unie, podle níž velitel válečné lodi směruje výstrahu na samo plavidlo, které má být potopeno, aby se posádka a cestující mohli ještě v posledním okamžiku uvést do bezpečí; nebo však může vláda válčícího státu, pokud v tom poznala neodvratnou válečnou nutnost, vydat výstrahu s plným účinkem už před vyplutím lodi, která má být potopena, nebo se konečně může, uvede-li v činnost rozsáhlé opatření k potírání nepřátelského námořního obchodu, posloužit si všeobecnou výstrahou určenou pro všechny nepřátelské lodě přicházející v úvahu.

Že zásada, podle níž je třeba pečovat o bezpečnost osob na palubě, snáší výjimky, uznala sama vláda Unie. C. a k. vláda by však chtěla věřit, že ničení bez výstrahy je přípustné nejen tehdy, když loď prchá nebo klade odpor. Zdá se jí, že — má-li být uveden jen jeden příklad — musí být brán v úvahu i charakter lodi samé: obchodní nebo jiné soukromé
384 lodě, které se dávají do služeb vedení války, například jako transportní nebo avizové lodě, nebo které vezou na palubě vojenskou posádku či zbraně, aby páchaly nepřátelské činy jakéhokoli druhu, smějí být podle platného práva patrně zničeny bez dalšího. Případu, že je válčící zproštěn každého ohledu na lidské životy, vysílá-li jeho protivník nepřátelské obchodní lodě ke dnu bez jakékoli předchozí výstrahy, jak se to stalo v opakovaně vytýkaných případech lodí ‚Elektra', ‚Dubrovnik', ‚Zagreb' atd., nemusí c. a k. vláda připomínat, protože v tomto směru přes své nesporné právo nikdy stejné stejným neoplatila. V celém průběhu války nezničily rakousko-uherské válečné lodě ani jedinou nepřátelskou obchodní loď bez předchozí, byť i jen všeobecné výstrahy.

Opakovaně zmíněná teze spolkové vlády připouští i několik výkladů, pokud je totiž sporné, zda, jak se z mnoha stran tvrdí, ospravedlňuje zničení lodi s osobami na palubě jen ozbrojený odpor, nebo i odpor jiného druhu, jaký je snad dán tehdy, když posádka záměrně opomene cestující vysadit do člunů *(případ ‚Ancona')*, nebo když cestující sami vysazení do člunů odepřou. Podle názoru c. a k. vlády je i v případech posledního druhu zničení varované lodi bez záchrany osob na palubě

přípustné, protože by jinak bylo do rukou každého cestujícího vloženo zmařit právo na potopení, které válčícímu přísluší. Ostatně budiž poukázáno na to, že ani v tom není jednoty, v jakých případech je zničení nepřátelských obchodních lodí vůbec přípustné.

Závazek vydat výstrahu bezprostředně před potopením lodi vede podle názoru c. a k. vlády na jedné straně k tvrdostem, jimž by se bylo možno vyhnout, na druhé straně je za jistých okolností způsobilý poškodit oprávněné zájmy válčících. Nejprve totiž nelze popřít, že záchrana osob na moři je téměř vždy ponechána slepé náhodě, neboť zbývá jen volba vzít je buď na palubu válečné lodi vystavené každému nepřátelskému působení, nebo je v malých člunech vydat nebezpečím živlů, a že proto zásadám lidskosti mnohem lépe odpovídá odradit osoby včas vydanou výstrahou od použití ohrožených lodí. Dále se však c. a k. vláda přes zralé přezkoumání všech právních otázek přicházejících v úvahu nemohla přesvědčit o tom, že příslušníci neutrálních států mají nárok cestovat na nepřátelských lodích bez obtěžování.

Zásada, že neutrálové požívají výhod svobody moří i ve válečných dobách, platí jen pro neutrální *lodě*, nikoli však pro neutrální *osoby* na palubě nepřátelských lodí. Neboť válčící jsou, jak známo, oprávněni zabránit nepřátelskému lodnímu styku, pokud jsou toho s to. V držení potřebných válečných prostředků smějí přitom, pokládají-li to k dosažení svých válečných cílů za nutné, zakázat nepřátelským obchodním lodím plavbu po moři pod hrozbou okamžitého zničení, jestliže jen ten svůj úmysl předem ohlásí, aby se každý, ať nepřítel, nebo neutrál, mohl vyhnout ohrožení svého života. I kdyby se však o oprávněnosti takového postupu měly vyskytnout pochybnosti a protivník snad hrozil odvetou, byla by to záležitost, kterou je třeba vyřídit jedině mezi válčícími, kteří jsou nesporně oprávněni učinit z volného moře jeviště svých vojenských operací, každé rušení těch operací odvracet a svrchovaně rozhodovat, jaká opatření je třeba proti nepřátelské plavbě učinit. Neutrálové nemají v takovém případě žádný jiný oprávněný zájem, a proto ani žádný jiný právní nárok, než aby jim válčící svůj zákaz namířený proti nepříteli včas oznámil, aby se mohli vyhnout tomu svěřit svou osobu a svůj majetek nepřátelským lodím. 385

C. a k. vláda smí patrně předpokládat, že washingtonský kabinet s předcházejícími, podle jejího plného přesvědčení nenapadnutelnými výklady souhlasí, neboť popírání jejich správnosti by bez pochyby vedlo

k tomu, že by — což názoru spolkové vlády jistě neodpovídá — neutrálům příslušelo míchat se do vojenských operací válčících, ba koneckonců vyšvihnout se přímo na soudce nad tím, které válečné prostředky smějí být proti nepříteli uvedeny v použití. I zdál by se dán křiklavý nepoměr, kdyby neutrální vláda, jen aby svým příslušníkům umožnila cestovat na nepřátelských lodích, zatímco by právě tak dobře, ba s mnohem větší bezpečností mohli použít neutrálních lodí, zadržela ruku válčící mocnosti, která snad o svou existenci bojuje. Nemluvě o tom, že by byly otevřeny dveře dokořán nejtěžším zneužitím, kdyby se chtělo válčícího nutit sklonit zbraně před každým neutrálem, jemuž se právě zlíbí posloužit si na svých obchodních nebo zábavních cestách nepřátelských plavidel. Nikdy se také nevzbudila ani nejmenší pochybnost o tom, že neutrální státní příslušníci musejí škodu, kterou tím utrpí, nést sami, vstoupí-li na souši na území, kde se odehrávají válečné operace. Není zjevně žádný důvod nechat pro námořní válku platit jinou normu, zvláště když druhá mírová konference vyslovila přání, aby mocnosti do té doby, než bude pro námořní válku nalezena smluvní úprava, použily právo platné pro válku pozemní v námořní válce tak dalece, jak jen možno.

Ve smyslu předeslaného utrpí pravidlo, že výstraha má být směrována na samu loď, která má být potopena, výjimky různého druhu: za jistých okolností, například v případech útěku a odporu uvedených spolkovou vládou, smí být loď zničena bez jakékoli výstrahy, v jiných případech je potřeba výstrahy před vyplutím lodi. C. a k. vláda smí podle toho konstatovat, že — ať se washingtonský kabinet postaví k jednotlivým zde nadhozeným otázkám jakkoli — je přece, pokud jde o ochranu neutrálů před ohrožením jejich života, se spolkovou vládou v podstatě jednoho smyslu. Nespokojila se v průběhu nynější války s tím převést svůj názor ve skutek, nýbrž přes to šla a své chování s úzkostlivou péčí přizpůsobila tezi postavené washingtonským kabinetem, ačkoli ujištění, které sama udělila, znělo jen tak, že se názoru spolkové vlády ‚v podstatě přiklonit může'. Se zvláštním zadostiučiněním by c. a k. vláda uvítala, kdyby se washingtonský kabinet shledal nakloněn
386 podpořit ji v jejím snažení, neseném nejvřelejší lidumilností, uchránit americké občany před ohrožením na moři, a to poučením a výstrahou svých svěřenců.

Co se nyní týká cirkulární verbální nóty z 10. února min. r. o zacházení s ozbrojenými nepřátelskými obchodními loděmi, musí c. a k. vláda ovšem konstatovat, že je, jak už z předcházejícího naznačeno, toho názoru, že ozbrojení obchodních plavidel, i jen k účelům obrany proti výkonu práva kořisti, není v moderním mezinárodním právu podloženo. Válečná loď je zpravidla povinna chovat se k nepřátelskému obchodnímu plavidlu pokojně. Má to plavidlo určitými znameními zastavit, vstoupit ve styk s kapitánem, prozkoumat lodní listiny, sepsat protokol a případně pořídit i inventář atd. Splnění těch povinností však patrně jako samozřejmost předpokládá, že válečná loď má plnou jistotu o tom, že se k ní obchodní loď sama bude chovat pokojně. Taková jistota však nepochybně neexistuje, nese-li obchodní loď výzbroj, která postačuje k potírání válečné lodi. Na válečné lodi lze sotva žádat, aby konala svůj úřad pod ústími nepřátelských děl, ať už byla ta děla na palubu dopravena k jakémukoli účelu. Nemluvě ani o té skutečnosti, že obchodní lodě dohodových mocností jsou přes všechna opačná ujišťování prokazatelně opatřeny děly k útočným účelům a i jich k takovým účelům používají. I znamenalo by to zneuznávat povinnosti lidskosti, kdyby se chtělo od posádek válečných lodí žádat, aby se vydaly zbraním nepřátel bez obrany. Žádný stát nesmí cenit povinnosti lidskosti vůči povolaným obráncům vlasti níže než povinnosti vůči příslušníkům cizích mocností.

C. a k. vláda by proto byla podle svého přesvědčení mohla vycházet z toho, že se její příslib daný washingtonskému kabinetu od počátku nevztahuje na ozbrojená obchodní plavidla, protože ta je třeba podle platných právních norem, jež omezují nepřátelství na organizované branné síly, pokládat za lodě lupičské, jež bez dalšího podléhají zničení. Jak dějiny učí, nebylo podle obecného mezinárodního práva nikdy připuštěno, aby se obchodní lodě bránily výkonu práva kořisti válečnými loděmi. I kdyby se ovšem prokázala norma toho obsahu, nebylo by tím ještě doloženo, že se lodě smějí opatřovat zbraněmi. Je také třeba vzít v úvahu, že ozbrojení obchodních lodí musí vedení války na moři úplně přetvořit a že ta přeměna nemůže odpovídat úmyslům těch, kdo se snaží dopomoci v námořní válce zásadám lidskosti k platnosti. Vskutku od zrušení korzárství až před několika málo lety žádná vláda ani v nejmenším nepomyslela na to obchodní lodě ozbrojovat. V celém průběhu druhé mírové konference, která se zabývala všemi otázkami

námořního válečného práva, nebylo ozbrojení obchodních lodí ani slovem zmíněno. Jen jedinkrát a mimochodem padlo vyjádření, které pro tu otázku má význam, a je příznačné, že to byl vysoký britský námořní důstojník, který nezaujatě prohlásil: ‚*Lorsqu'un navire de guerre se*
387 *propose d'arrêter et de visiter un vaisseau marchand, le commandant, avant de mettre une embarcation à la mer, fera tirer un coup de canon. Le coup de canon est la meilleure garantie que l'on puisse donner. Les navires de commerce n'ont pas de canons à bord.*' [Chystá-li se válečná loď zastavit a prohlédnout obchodní plavidlo, dá velitel, dříve než spustí šalupu na vodu, vypálit ránu z děla. Rána z děla je nejlepší záruka, jakou lze dát. Obchodní lodě nemají děla na palubě.]

Přesto Rakousko-Uhersko i v té otázce na svém příslibu setrvalo; ve zmíněné cirkulární verbální nótě byli neutrálové včas varováni, aby svou osobu a svůj majetek ozbrojené lodi nesvěřovali; ohlášené opatření také nebylo ihned uvedeno v život, nýbrž byl povolen odklad, aby se neutrálům umožnilo ozbrojené lodě, na něž již nastoupili, zase opustit. Konečně je c. a k. válečným lodím uloženo, aby i v případě setkání s ozbrojenými nepřátelskými obchodními loděmi, bude-li to podle stavu věcí možné, dbaly na vydání výstrahy a na záchranu osob na palubě.

Údaj amerického velvyslanectví, že ozbrojené britské parníky ‚Secondo' a ‚Welsh Prince' potopily rakousko-uherské ponorky bez výstrahy, spočívá na omylu. C. a k. vládě mezitím došlo sdělení, že se c. a k. válečné lodě potopení těch parníků vůbec neúčastnily.

Stejným způsobem jako ve vícekrát zmíněné cirkulární verbální nótě vydala c. a k. vláda — a tím se vrací k otázce zostřené ponorkové války probírané na začátku tohoto aide-mémoire — i ve svém prohlášení z 31. ledna t. r. výstrahu namířenou na adresu neutrálů se stanovením přiměřené lhůty; ba celé to prohlášení nepředstavuje svou podstatou nic jiného než výstrahu toho obsahu, aby žádná obchodní loď nevplouvala do mořských oblastí přesně označených v prohlášení. Kromě toho jsou c. a k. válečné lodě pověřeny varovat pokud možno i obchodní plavidla, na něž snad v těch oblastech narazí, a uvést posádku a cestující do bezpečí. C. a k. vláda je také v držení četných hlášení, že mužstva a cestující z lodí, které byly v těch oblastech zničeny, byli zachráněni. Za případné ztráty lidských životů, které by se přesto mohly vyskytnout při zničení lodí ozbrojených nebo potkaných v uzavřených oblastech, nemůže však

c. a k. vláda převzít odpovědnost. Mimochodem budiž podotčeno, že rakousko-uherské ponorky operují jen v Jadranu a ve Středozemním moři, a že se proto sotva lze obávat poškození amerických zájmů c. a k. válečnými loděmi.

Po všem, co bylo na začátku tohoto aide-mémoire vyloženo, patrně není teprve třeba ujištění, že uzávěra mořských oblastí označených v prohlášení naprosto neslouží úmyslu ničit lidské životy nebo je byť jen ohrožovat, nýbrž že je, odhlédneme-li od vyššího účelu *zkrácením války ušetřit lidstvu další útrapy*, určena jen k tomu uvést Velkou Británii a její spojence — kteří, aniž nad pobřeží Ústředních mocností uvalili právně účinnou blokádu, podvazují námořní styk neutrálů s těmito mocnostmi — do téže situace izolace a učinit je tím nátlakem povolnými k míru, který v sobě nese záruku trvání. Že Rakousko-Uhersko přitom užívá jiných válečných prostředků než protivníci, je 388
způsobeno převážně okolnostmi, nad nimiž lidem není dána moc. C. a k. vláda si je však vědoma, že učinila vše, co mohla, aby ztrátám na lidských životech předešla. Cíle sledovaného uzávěrou západních mocností by dosáhla nejrychleji a nejjistěji, kdyby v oněch částech moře nepřišel nazmar ani jediný lidský život a ani jediný se neocitl v nebezpečí.

Shrnuto je c. a k. vláda s to konstatovat, že ujištění, které washingtonskému kabinetu v případě ‚Ancona' dala a v případě ‚Persia' obnovila, nebylo jejími prohlášeními z 10. února 1916 a z 31. ledna 1917 ani zrušeno, ani omezeno. V rámci toho ujištění vynaloží, společně se svými spojenci, i napříště vše, aby se národy země brzy zase staly účastnými požehnání míru. Vidí-li se při sledování toho cíle — který, jak je jí dobře známo, požívá plných sympatií washingtonského kabinetu — nucena zamezit i neutrální plavbu v jistých mořských oblastech, nechtěla by k ospravedlnění toho opatření poukazovat ani tak na chování protivníků, které se jí zdá vším jiným spíše než hodné napodobení, jako mnohem spíše na to, že Rakousko-Uhersko uvedla houževnatost a zlovolnost jeho nepřátel, pomýšlejících na jeho zničení, do stavu nutné obrany, pro nějž dějiny neznají typičtějšího příkladu. Jako se c. a k. vláda povznáší ve vědomí, že boj, který Rakousko-Uhersko vede, neslouží jen zachování jeho životních zájmů, nýbrž i uskutečnění ideje stejného práva všech států, tak klade v této poslední a těžké fázi války, která, jak hluboce želí, žádá oběti i od přátel, největší váhu na to slovem

i skutkem stvrdit, že jí stejnou měrou svítí na cestu zásady lidskosti jako příkaz úcty k důstojnosti a zájmům neutrálních národů.“

III.

STÁTNÍ TAJEMNÍK HELFFERICH O PONORKOVÉ VÁLCE

„Norddeutsche Allgemeine Zeitung“ z 1. května 1917 otiskuje následující řeč státního tajemníka dr. Helffericha o *hospodářských účincích ponorkové války*, vyjma části, které obsahují důvěrné výklady:

„Ve včerejším zasedání jeden poslanec právem zdůraznil, že se v odhadu účinků ponorkové války postupovalo technicky i hospodářsky opatrně. Technicky je opatrnost v posouzení úspěchu zcela zřejmá: potopení překročila v prvním měsíci o více než čtvrtinu, ve druhém téměř o polovinu odhadnutých 600 000 tun a i pro běžný měsíc máme právo na nejlepší očekávání. Technický úspěch zaručuje úspěch hospodářský s téměř matematickou jistotou. Ovšem hospodářský úspěch se nedá číselně tak snadno zjistit a shrnout v jedinou velkou číslici jako technický účinek v počtu tun potopení. Hospodářské účinky 389
ponorkové války se projevují na mnohotvárném poli, jehož nepřehlednost se nepřítel snaží ještě uměle zvýšit — řekl bych: statistickým vyvíjením dýmu.

Anglická statistika je dnes téměř nejzajímavější tím, co moudře zamlčuje. Státní tajemník říšského námořního úřadu včera poukázal na to, jak rychle pobledla hrdost britské otevřenosti. Angličané dnes před svou veřejností zatajují naše zprávy o našich ponorkových úspěších a naše sdělení o našich ponorkových ztrátách, neodvažují se oznámit potopený lodní prostor, nýbrž mystifikují anglické obecenstvo lodní statistikou, která v anglickém tisku samém budí všeobecné pohoršení. Anglická vláda nechává své lidi klidně věřit fantaziím, že místo šesti potopených ponorek jich leží sto na mořském dně. Dále světu zatajuje, jak se od začátku neomezené ponorkové války vyvíjel tunový prostor připlouvajících a odplouvajících námořních lodí v britských přístavech. Především anglická vláda od února co nejpřísněji potlačuje všechna čísla, která by mohla vrhnout světlo na situaci obilního trhu. U vývozu uhlí jsou údaje o zemích určení potlačeny. Měsíční obchodní politika, která jinak byla s uznáníhodnou přesností vždy už kolem de-

sátého následujícího měsíce uveřejňována, vyšla už za únor opožděně a s mezerami, za březen dosud vůbec nevyšla. Je politováníhodné, že nám ta náhlá zdrženlivost ztěžuje úsudek o hospodářském účinku ponorkové války; ale věc sama má i potěšitelnou stránku: nelze přece předpokládat, že Anglie náhle mlčí proto, aby zakryla svou sílu.

Ostatně: co zůstává viditelné, stačí nám k tomu udělat si obraz.

Začínám nákladovým prostorem. Víte, že v prvních dvou měsících neomezené ponorkové války bylo potopeno více než 1 600 000 tun, z čehož patrně značně více než 1 milion tun připadá na anglickou vlajku.

Odhady anglického obchodního tunového prostoru, který je dnes ještě k dispozici, se rozcházejí; ale lhostejno, zda se odhaduje výš, nebo níž, ztráta více než 1 milionu tun ve dvou měsících je pro Anglii snesitelná jen krátkou dobu. I jen přibližná náhrada novými loděmi je vyloučena. V roce 1914 měla Anglie ze stavby nových lodí přírůstek 1 600 000 tun; 1915 to bylo ještě 650 000 tun, 1916 jen 580 000 tun, přes všechna vypětí. Přitom se normální úbytek anglického obchodního loďstva v mírových dobách sám odhadoval na 700 000 až 800 000 tun. Chtít zrychlováním stavby nových lodí zadržet zkázu je marné počínání. Pokus přinutit neutrální tunový prostor cukrem a bičem opět do britských služeb může zde i onde mít úspěch ke škodě neutrálů; ale i zde klade zájem neutrálů na zachování vlastního loďstva pro dobu míru těsné hranice. Ještě v lednu t. r. připadalo zhruba 30 % lodního prostoru připlouvajícího do britských přístavů na cizí vlajky. Slyšel jsem odhady, které pro odstrašení neutrálního tunového prostoru docházejí k 80 %; je-li z toho správných jen 50 %, je to zmenšení britského lodního styku zhruba o šestinu. Spolu s potopeními omezilo odstrašení příjezdy do
390 britských přístavů, počítáno nízko, již o čtvrtinu, pravděpodobně dokonce o třetinu proti lednu. Příjezdy činily v lednu ještě 2,2 milionu netto tun. Doplňuji chybějící anglickou statistiku tím, že v březnu činily příjezdy už jen 1,5 až 1,6 milionu netto tun, a přenechávám panu Carsonovi[1], aby mě dementoval. Těch 1,5 až 1,6 milionu znamená proti průměrnému příchodu v mírové době se 4,2 milionu tun už ne docela 40 %. Ten úzký podíl se bude progresivně dále zmenšovat. Lloyd George se na počátku války spoléhal na poslední miliardu. To jsou minulé časy. Pak postavil své plány na munici. Anglie na tom poli, podpo-

[1] **Edward Carson** (1854–1935) — První lord britské admirality prosinec 1916 – červenec 1917.

rována Amerikou, vykonala mimořádné věci. Ale Somma a Arras ukazují, že nás ani těmi mohutnými prostředky donutit nedokáže. Nyní, ve svém pozdravu americkému spojenci, Lloyd George zvolal: *Lodě, lodě a ještě jednou lodě!* A tentokrát bude mít pravdu: na lodích se rozhodne osud britské světové říše.

I Američané to pochopili. Chtějí stavět 1000 dřevěných lodí o 3000 tunách. Ale než tyto budou moci vstoupit do akce, nebude už, jak pevně doufám, co zachraňovat.

Tu důvěru čerpám z příznaků, které se dosud přes všechny anglické pokusy o zatemnění staly viditelnými.

Vezměme britský celkový obchod! Čísla za březen ještě chybějí; ale i únor říká už dost.

Britský dovoz činil v lednu t. r. 90 milionů liber šterlinků, v únoru už jen 70 milionů liber šterlinků, vývoz klesl ze 46 na 37 milionů liber šterlinků — v dovozu a vývozu pokles o více než 20 % v prvním měsíci ponorkové války. Přitom stoupání všech cen od začátku ponorkové války pokračovalo zostřeným tempem, takže se pokles dovezených množství z jednoho měsíce na druhý na 25 % patrně neodhaduje příliš vysoko. Číslice dovozu a vývozu potvrzují tedy můj předpoklad poklesu tunového prostoru námořního styku britských přístavů.

Britská vláda se pokusila drastickými prostředky, přísnými dovozními zákazy pro všechny méně důležité věci, odvrátit zmenšení přísunu od životně důležitých dovozních statků. Ten pokus se může podařit jen neúplně.

V roce 1916 připadlo z celkového dovezeného množství 42 milionů tun na samotné tři důležité skupiny zboží — potraviny a poživatiny, dřevo a železnou rudu — zhruba 31 milionů tun, na všechno ostatní zboží, a mezi tím jsou válečně důležité věci jako jiné rudy a kovy, petrolej, bavlna a vlna, kaučuk, jen 11 milionů tun, tedy jen zhruba čtvrtina. Pokles dovezeného množství o čtvrtinu, jaký přinesl první měsíc neomezené ponorkové války, musí tedy zasáhnout i věci pro vedení války a pro život nepostradatelné.

Pokles dovozů v únoru 1917 proti únoru 1916 činí:

u vlny 17 %, u bavlny 27 %, lnu 38 %, konopí 48 %, juty 74 %, u vlněných látek 83 %;

u mědi a měděné rudy 49 %, u železa a oceli 59 %; o dovozu železné rudy sdělím přesnější čísla; 391

u kávy 66 %, u čaje 41 %;
u surového cukru 10 %, u rafinovaného cukru 90 %;
u hovězího masa 17 %, u másla 21 %, u sádla 21 %, u vajec 39 %;
u dřeva 42 %.

Pozoruhodný vzestup vykazují jen: useň, surové kůže, kaučuk, cín.

O skupině zboží, která nás zajímá nejvíce, o různých druzích obilí, nebyla od února už *uveřejňována* žádná množstevní čísla.

Pouhé postavení dvou srovnávacích okamžiků proti sobě ovšem nedává úplný obraz. Je třeba si uvědomit, že neomezená ponorková válka zastihla na svém počátku v Anglii již nikoli normální hospodářské ústrojí, nýbrž ústrojí dvěma a půl lety války už silně oslabené. Správný úsudek je tedy možný jen tehdy, vezme-li se v úvahu i celkový vývoj dovozu za války.

Vyberu jen to nejdůležitější zboží.

U *železné rudy* uhájila Anglie dosud své postavení nejlépe:

Dovoz činil v roce 1913 7,4 milionu tun,

" " " 1916 6,9 " "

v lednu 1913 689 000 tun, v únoru 1913 658 000 tun, " 1916 526 000 " , " 1916 404 000 " " 1917 512 000 " , " 1917 508 000 "

Proti mírovému roku 1913 vykazují přece jen i zde měsíce leden a únor nikoli nepatrný pokles, i když dovoz byl speciálně v únoru 1917 větší než v témže měsíci 1916.

Dovoz dřeva v roce 1913 10,1 milionu loadů

" " " " 1916 5,9 " "

v únoru 1913 . . . . . 406 000 loadů " 1916 . . . . . 286 000 " " 1917 . . . . . 167 000 "

Pokud jde zvláště o *důlní dříví*, jehož přísun klesl z 3,5 milionu loadů v roce 1913 na 2,0 v roce 1916, vykazují prosinec 1916 a leden 1917 se 102 000 a 107 000 loady nejnižší dovozní čísla, jaká byla zjištěna od počátku roku 1913; za únor údaj o dovozu důlního dříví chybí.

Než přejdu k dovozu potravin, slovo o *vývozu uhlí*!

Celkový vývoz uhlí klesl ze 78 milionů tun v roce 1913 na 46½ milionu tun v roce 1915; v roce 1916 bylo vyvezeno už jen zhruba 42 milionů tun. V prosinci 1916 klesl vývoz poprvé pod 3 miliony tun, zatímco v měsících lednu až listopadu 1916 se držel mezi 3,2 a 3,9 milionu tun.

V lednu 1917 bylo opět dosaženo 3,5 milionu tun; o to významnější je, že vývoz uhlí, který už z povahy věci podléhá v jednotlivých měsících jen poměrně nepatrným výkyvům, klesl v únoru 1917 znovu na 2,9 milionu tun (proti 3,4 milionu tun v únoru předchozího roku) a dosáhl tak téměř opět dosavadního dna — prosince 1916. Přitom je tu jako u všeho ostatního vývozního zboží třeba vzít v úvahu, že potopené transporty se v anglické vývozní statistice přirozeně ještě objevují. 392

Podrobnosti o zemích určení vývozu uhlí se od počátku letošního roku už neuveřejňují. Anglie chce zřejmě ušetřit Francouze a Italy bolesti číst i nadále černé na bílém v úředních výkazech katastrofální pokles jejich zásobování uhlím. Jak silný byl tento pokles už do konce roku 1916, vyplývá z těchto čísel:

Anglický vývoz uhlí do Francie činil v prosinci 1916 jen 1 128 000 tun proti 1 369 000 v lednu téhož roku; do Itálie bylo v prosinci 1916 vyvezeno už jen 278 000 tun proti 431 000 tunám v lednu a zhruba 800 000 tunám v měsíčním průměru mírového roku 1913.

O dalším vývoji od konce února mohu uvést zajímavý jednotlivý údaj. Vývoz uhlí ze Skotska činil v prvním dubnovém týdnu 103 000 tun proti 194 000 tunám v předchozím roce, od počátku roku 1 783 000 tun proti 2 486 000 tunám v předchozím roce. To dovoluje zpětný úsudek, jak ponorková válka zasahuje železnice a válečné podniky anglických spojenců u kořene.

Lloyd George ukázal ve velké řeči 22. února t. r. Angličanům, jak by se mohli zvýšením výroby ve vlastní zemi chránit proti účinkům ponorkové války. Proveditelnost a účinek jeho rad jsou více než pochybné. Zcela však pominul říci svým spojencům, jaký prostředek jim doporučuje proti přiškrcení přísunu uhlí.

Dostávám se k nejdůležitějšímu bodu, k *potravinové situaci Anglie*.

Nejprve bych vám rád znovu připomněl několik lapidárních čísel o závislosti Anglie na zámořském přísunu potravin.

Podíl dovozu na celkové britské spotřebě činil v průměru posledních mírových let:

u chlebového obilí téměř 80 %,

u krmného obilí (ječmen, oves, kukuřice, jichž lze užít jako náhrady a k nastavování chlebového obilí) 50 %, u masa více než 40 %, u másla 60 až 65 %. Potřeba cukru musela být pro nedostatek domácí výroby kryta zcela dovozem.

Připomínám dále, že naše ponorky bojují, pokud jde o anglickou potravinovou situaci, za zcela zvlášť příznivých podmínek: po světově rekordní sklizni roku 1915 následovala světová neúroda roku 1916 — výpadek 45 až 50 milionů tun chlebového a krmného obilí. Nejsilněji jsou postiženy severoamerické zásobovací oblasti, pro Anglii nejpříznivěji položené. Účinky vystupují nyní, kdy hojné zásoby ze staré sklizně jsou spotřebovány, den ze dne a všude ostřeji najevo. Argentina vydala zákaz vývozu obilí. Jak věci stojí ve Spojených státech, vyplývá z těchto čísel:

Zemědělský departement odhaduje zásoby pšenice, jež se k 1. březnu 1917 nacházely ještě v rukou farmářů, na 101 milionů bušlů, to je o málo více než 2½ milionu tun. V téže době předchozího roku činily tyto zásoby 241 milionů bušlů. Nikdy, pokud jsem čísla zpětně sledoval, nebyly zásoby ani přibližně tak nízké. Pro zásoby kukuřice
393 platí totéž. Proti zásobě 1 138 000 bušlů k 1. březnu 1916 stojí letos jen 789 000 bušlů.

Mimořádná nouze o zásoby se vyostřuje v paniku. Pohyb cen v posledních týdnech je přímo fantastický. Kukuřice, která v Chicagu počátkem ledna 1917 ještě kotovala 95 centů, stoupla do počátku dubna na 127 centů a do 25. dubna dále na 148 centů. Pšenice v New Yorku, která se v červenci 1914 pohybovala na 87¼ centu a počátkem roku 1917 už dospěla na 191½ centu, stoupla počátkem dubna na 229 centů a 25. dubna kotovala dokonce 281 centů — třiapůlkrát tolik co za míru! V německých penězích při mírovém kurzu znamená 281 centů asi 440 marek za tunu, při nynějším kurzu dolaru asi 580 marek za tunu.

Tak vypadá oblast, která má Anglii pomoci v hladové válce, kterou sama svévolně rozpoutala!

V samotné Anglii se už o dovozech a zásobách obilí žádná čísla neuveřejňují. Mohu však říci toto:

V poslední den uveřejňování zásob, 13. ledna 1917, činily viditelné zásoby pšenice v Anglii 5,3 milionu quarterů[1] proti 6,3 a 5,9 milionu quarterů v obou předchozích letech. Od ledna do května a června nastává pravidelně silné zmenšení zásob; přísuny nekryjí v těchto měsících ani v normálních letech spotřebu. V červnu 1914 a 1915 činila viditelná zá-

[1] **5,3 milionu quarterů** — Quarter je anglická dutá míra, osm bušlů čili 2,909 hektolitru; u pšenice se počítal na 480 liber, tedy asi 218 kg. Pět a tři desetiny milionu quarterů je tak zhruba 1,15 milionu tun.

soba už jen zhruba 2 miliony quarterů, což odpovídá potřebě sotva tří týdnů.

Nemáme důvod předpokládat, že by se věci letos vyvinuly příznivěji. Svědčí o tom ještě uveřejněná dovozní čísla za leden. Dovoz chlebového a krmného obilí — beru vzhledem k anglickým předpisům o nastavování všechno dohromady — činil jen 12,6 milionu quarterů proti 19,8 a 19,2 v obou předchozích letech.

Za únor zaznamenává anglická statistika vzestup dovozní hodnoty nespecifikovaných dovezených množství všech druhů obilí o 50 % proti únoru 1916. To dává — rozdělí-li se celkové množství mezi jednotlivé druhy obilí stejně jako v lednu a vezme-li se v úvahu cenový vzestup, který mezitím nastal — přibližně stejné dovozní množství jako v předchozím roce. Vzhledem k silně pokleslé americké lodní přepravě obilí a vzhledem k nepatrnému množství, které mohlo dojít z Austrálie a Indie, je tento výsledek málo věrohodný. Smíme předpokládat, že březen přinesl další zhoršení a že dnes, v době, kdy se blížíme třítýdenní zásobě viditelného zboží, jsou anglické zásoby nižší než v předchozích letech.

Angličané to sami potvrzují. Lloyd George řekl v únoru, že britské zásoby obilí jsou nižší, než kam sahá lidská paměť. Vysoký úředník anglického ministerstva zemědělství, sir Allwyn Fellown[1], dodal počátkem dubna na zemědělském shromáždění, že se obává, že se tato situace následkem ponorkové války, pro Anglii nanejvýš vážné, ještě značně zhoršila.

Captain Bathurst[2] z britského válečného úřadu pro výživu nedávno, 19. dubna, prohlásil, že nynější spotřeba chlebovin přesahuje o 50 % zásoby *jsoucí i očekávané*. Snížení spotřeby chleba o celou třetinu je prý nutné, aby se vystačilo. 394

Krátce předtím vyložil pan Wallhead[3], poslanec za Manchester, na konferenci nezávislé dělnické strany v Leedsu, že podle jeho informací se Anglie za šest až osm týdnů ocitne ve stavu úplného hladomoru.

---

[1] **sir Ailwyn Fellowes** (1855–1924) — Britský úředník, v letech 1917–1919 řídil program zvýšení domácí produkce potravin. Předloha tiskne jeho jméno zkomoleně.

[2] **Charles Bathurst** (1867–1958) — Parlamentní tajemník britského ministerstva výživy 1916–1917.

[3] **Richard Wallhead** (1869–1934) — Činitel britské Nezávislé labouristické strany. Poslancem se stal teprve roku 1922.

Krize, v níž se Anglie nachází — dnes už to můžeme klidně nazvat krizí —, se zostřuje tím, že se zásobování Anglie ostatními důležitými potravinami utvářelo rovněž nepříznivě.

Dovoz masa vykazuje v únoru 1917 nejnižší stav za celá léta s jedinou výjimkou září 1914.

Silný pokles *dovozu másla* — v únoru 1917 jen polovina proti předchozímu roku — není ani zdaleka vyvážen *dovozem margarínu*, který Anglie podporuje všemi prostředky.

Také dovoz *sádla* — hlavní zemí odběru jsou Spojené státy — ochabuje působením špatné americké sklizně krmiv. Cena sádla stoupla v Chicagu z 15½ centu počátkem ledna 1917 na 21½ centu k 25. dubnu, ceny vepřů v téže době z 9,80 na 15,65 dolaru.

Nejhorším vyostřením obilní nouze je však pro Anglii přímo katastrofální *nedostatek brambor*. Sklizeň v Anglii byla nejhorší za celou generaci. Přísun je zcela nepatrný. Captain Bathurst prohlásil 19. dubna, že asi za čtyři týdny budou anglické zásoby brambor úplně vyčerpány.

Plná vážnost situace stojí dnes anglickým státníkům před očima. Dosud věřili, že nebezpečí zažehnají dobrovolnou šetrností. Nyní se vidí nuceni sáhnout k donucovacím opatřením. Myslím, že je pozdě."

Státní tajemník podává podrobný výklad dosavadních anglických opatření k zásobování potravinami a pokračuje:

„Ještě 22. března prohlásil anglický potravinový diktátor lord Devonport ve sněmovně lordů, že silné omezení spotřeby chleba je nutné, bylo by však *národním neštěstím*, kdyby Anglie musela sáhnout k donucení.

Jeho zástupce Bathurst řekl v téže době: Nechceme zavádět tak *neanglický systém*. Za prvé proto, že věříme, že můžeme své přání šetrnosti svěřit vlastenectví lidu, dále však proto, že — jak ukazuje příklad Německa — donucovací systém neslibuje úspěch; konečně proto, že takový systém vyžaduje příliš spletitý správní aparát a příliš rozsáhlý personál mužů a žen, který může být lépe zaměstnán jinde.

Mezitím se anglická vláda, jsou-li poslední zprávy správné, rozhodla přejít k tomuto neanglickému systému, který v Německu ztroskotal, a tvrdí, že celá organizace je připravena.

Měl bych říci ještě slovo o velkorysých opatřeních, která byla uvedena v život k podpoře zemědělství v Anglii. Pomíjím je, neboť tato

opatření nepomohou ani do příští sklizně, ani pro příští sklizeň. Výpadek v podzimním osevu sotva bude možno vyrovnat jarním osevem i při největším vypětí. Teprve sklizeň roku 1918 by mohla v nejlepším případě přinést úspěch. Dotud je příliš daleká cesta, křížová cesta pro 395
Anglii, pro všechny země, které jsou odkázány na přísun potravin.

Neklamou-li všechna znamení, bude po světové neúrodě 1916 následovat světová neúroda 1917. Ve Spojených státech zní úřední odhad stavu osení hůře než kdy jindy, na 63,4 proti 78,3 v předchozím roce. Výnos ozimé pšenice se odhaduje jen na 430 milionů bušlů proti 492 milionům v předchozím roce a 650 milionům v roce 1915.

Také perspektiva nového hospodářského roku je tedy kalná a neslibuje našim nepřátelům záchranu.

Jak stojíme my, je pánům známo: *skrovně, ale jistě*; neboť stojíme na vlastních nohou. Dnes můžeme říci: hladová válka, tento fantastický zločin na lidstvu, se obrátila proti svému původci. Držíme nepřítele železným sevřením. Nikdo osud neobrátí. Ani apoštolové lidskosti za velkou vodou, kteří nyní začínají uplatňovat ochranu malých národů tím, že vývozními zákazy blokují neutrály sousedící s námi a chtějí je tak hladovým bičem vehnat do války proti nám.

Nepřátelé cítí pěst, která jim sedí na šíji. Hledí si vynutit rozhodnutí. Anglie, vládkyně moří, hledá rozhodnutí na souši, žene své syny po statisících na smrt a do zkázy. Je to Anglie, která může na svém ostrově pohodlně čekat, až nás donutí hlad, která může čekat, až se velký bratr za Atlantikem objeví na scéně s loďstvem a milionovými armádami a rozmáchne se vše drtící přesilou k zničujícímu úderu? — Nikoli, pánové, naši nepřátelé už nemají čas čekat. Čas pracuje nyní pro nás. Zajisté, zkouška, které nás světové dějiny podrobují, je nesmírná. Co vykonávají naše vojska, co vykonávají naši modří hoši, stojí vysoko nad každým srovnáním. Ale oni to dokážou. I doma je to těžké — zdaleka ne tak těžké jako venku, ale dost těžké. I domov to musí dokázat a dokáže to. Zůstaneme-li věrni sami sobě, udržíme-li vlastní dům v pořádku, zachováme-li vnitřní sevřenost, pak jsme získali pro svou vlast bytí a budoucnost. Jde o všechno. Německý národ má v těchto týdnech, těžkých rozhodnutím, ukázat, že je hoden obstát.“

IV.

ŘEČ HRABĚTE CZERNINA V RAKOUSKÉ DELEGACI DNE 24. LEDNA 1918

Ministr zahraničí hrabě Czernin:

„Vysoký výbore! Je mou povinností vyložit pánům věrný obraz mírových jednání, osvětlit různé fáze dosavadních výsledků a vyvodit z nich ty konkluze, jež jsou pravdivé, logické a oprávněné.

Zdá se mi především, že ti, kdo shledávají průběh jednání zdánlivě příliš pomalým, si ani přibližně nedovedou učinit představu o obtížích, 396
na něž přitom musíme přirozeně narážet na každém kroku. Dovolím si v dalším tyto obtíže vylíčit, chtěl bych jen hned předem poukázat na jeden kardinální rozdíl mezi mírovými jednáními v Brestu Litevském a všemi těmi, jež se kdy v dějinách konala. Nikdy, pokud vím, se mírová jednání nekonala při otevřených oknech. Je zcela vyloučeno, aby jednání, která se rozsahem a hloubkou vyrovnají nynějším, mohla od první minuty probíhat hladce a bez nejmenšího odporu. Jde o to vybudovat nový svět, všechno to, co nejnelítostnější ze všech válek zničila a zadupala do země. Při všech mírových jednáních, která známe, probíhaly jejich jednotlivé fáze více méně za zavřenými dveřmi a teprve po skončení jednání byl světu sdělen výsledek. Ze všech knih dějin vyplývá — a je to ostatně zcela samozřejmé —, že namáhavá cesta takových mírových jednání vedla vždy přes hory a doly, že vyhlídky se leckterý den zdály příznivější, leckterý den méně příznivé. Jsou-li však tyto různé fáze, podrobnosti jednotlivého dne, telegrafovány do světa, je zase zcela samozřejmé, že při nervozitě ovládající celý svět působí jako elektrické rány a bičují veřejné mínění. Nevýhoda tohoto postupu nám byla zcela jasná. Přesto jsme přání ruské vlády po této veřejnosti ihned vyhověli, protože jsme se chtěli ukázat vstřícnými, protože nemáme co skrývat a protože by to bylo mohlo vzbudit falešný dojem, kdybychom byli setrvali na dosud platném způsobu prozatímního utajování. Ale nutným rubem této *úplné veřejnosti jednání je to, že velká veřejnost, že zázemí a především vůdcové musí zachovat klidné nervy*. Partie musí být do-

hrána s chladnou krví a dojde k dobrému konci, podpoří-li národy monarchie své odpovědné zástupce na mírové konferenci.

Budiž řečeno předem: základem, na němž Rakousko-Uhersko jedná s různými nově vzniklými ruskými říšemi, je zásada ‚bez kompenzací a bez anexí'. To je program, který jsem vyslovil před rokem krátce po svém jmenování ministrem vůči těm, kdo chtěli mluvit o míru, který jsem opakoval ruským vládcům v odpověď na jejich první mírovou nabídku a od něhož se neodchýlím. Ti, kdo věří, že mne lze odtlačit z cesty, kterou jsem se rozhodl jít, jsou špatní psychologové. Nikdy jsem veřejnost nenechal na pochybách, jakou cestou jdu, a nikdy jsem se nedal z této cesty odtlačit ani o vlas, ani doprava, ani doleva. Stal jsem se od té doby nesporným miláčkem všeněmců a těch v monarchii, kdo všeněmce napodobují. Zároveň mne jako válečného štváče vykřičují ti, kdo chtějí mír za každou cenu, jak mi dokazují nesčetné dopisy. Obojí mne nikdy netrápilo, naopak, toto dvojí spílání je mým jediným rozve-
397 selením v této vážné době. Prohlašuji zde znovu, že od Ruska nežádám ani čtvereční metr, ani krejcar a že, staví-li se Rusko, jak se zdá, na totéž stanovisko, musí mír přijít. Ti, kdo chtějí mír za každou cenu, by mohli chovat pochybnosti o mých bezanexních úmyslech vůči Rusku, kdybych jim se stejnou bezohlednou otevřeností neřekl do očí, že se nikdy nepropůjčím k tomu, abych uzavřel mír, který by šel nad právě načrtnutý rámec. Kdyby naši ruští kontrahenti od nás žádali odstoupení území nebo válečnou náhradu, pak bych ve válce pokračoval, přes touhu po míru, kterou mám právě tak jako vy, anebo bych podal demisi, kdybych se svým názorem nepronikl.

Když jsem toto předeslal a znovu zdůraznil, že pro tento poslední pesimistický předpoklad, že mír ztroskotá, není důvodu, protože se jednající komise shodly na bezanexním a bezkontribučním základě a tento základ by mohly posunout jen nové instrukce různých ruských vlád nebo jejich zmizení, přecházím k dvěma největším obtížím, které v sobě obsahují důvody, proč jednání neprobíhají tak rychle, jak bychom si všichni přáli.

První obtíž je, že nejednáme vůbec s *jedním* ruským kontrahentem, nýbrž s různými nově vzniklými ruskými říšemi, které mezi sebou své sféry působnosti ještě vůbec neohraničily a nevyjasnily. Přicházejí tu v úvahu: Rusko řízené z Petrohradu, za druhé náš skutečný nový sousední stát, velká Ukrajina, za třetí Finsko a za čtvrté Kavkaz.

S prvními dvěma státy jednáme přímo, myslím tváří v tvář, s oběma dalšími zatím cestou více méně nepřímou, protože dosud neposlaly do Brestu Litevského žádné vyjednavače. Proti těmto čtyřem ruským kontrahentům stojíme my čtyři mocnosti, a například případ Kavkazu, v němž přímo ovšem nemáme vůbec žádné obtíže urovnávat, který je však v konfliktu s Tureckem, dokazuje rozsah jednacích témat.

Co nás musí speciálně v první řadě zajímat, je onen nově vzniklý velký stát, s nímž budeme v budoucnu sousedit, *Ukrajina*. V jednáních s touto delegací jsme už dospěli velmi daleko. Shodli jsme se na výše zmíněném bezanexním a bezkompenzačním základě a ujasnili si ve velkých rysech, že a jak mají být obnoveny obchodní vztahy s nově vzniklou republikou. Ale právě tento příklad Ukrajiny ukazuje jednu z vládnoucích obtíží. Zatímco ukrajinská republika zastává stanovisko, že je oprávněna jednat s námi zcela autonomně a samostatně, vychází ruská delegace z toho, že hranice její říše a hranice Ukrajiny nejsou ještě pevně stanoveny, že hranice Ukrajiny nejsou vůbec ještě definitivně ujednány a že Petrohrad je tudíž oprávněn se těchto našich jednání s Ukrajinou účastnit — názor, k němuž se pánové z ukrajinské delegace nechtějí připojit. Ale tato nevyjasněná situace vnitřních poměrů Ruska byla příčinou obrovského zdržení. Byli jsme se i přes tuto obtíž přenesli a domníval jsem se, že jednání, jež mají být za několik dní obnovena, najdou zde cestu volnou. 398

Jak věc dnes stojí, nevím; neboť jsem včera dostal od svého zástupce v Brestu Litevském tyto dva telegramy:

‚Pan Ioffe zaslal dnes večer jako předseda ruské delegace delegacím čtyř spojených mocností oběžník, v němž oznamuje, že „dělnická a rolnická vláda Ukrajinské republiky“ se usnesla vyslat do Brestu dva delegáty s úkolem zúčastnit se mírových jednání jako zástupci ústředního výboru všeukrajinských dělnických, vojenských a rolnických sovětů, avšak uvnitř ruské delegace jako její doplňující součást. Pan Ioffe k tomuto sdělení dodává, že ruská delegace je ochotna tyto ukrajinské zástupce přijmout do svého stavu. K uvedenému sdělení je připojen opis „prohlášení“ „dělnické a rolnické vlády Ukrajinské republiky“, datovaného z Charkova a adresovaného předsedovi ruské mírové delegace v Brestu, v němž se oznamuje, že kyjevská Centrální rada zastupuje pouze majetné třídy a nemůže tudíž jednat jménem celého ukrajinského lidu. Dělnická a rolnická vláda ukrajinská prohlašuje,

že případné dohody delegátů kyjevské Centrální rady, uzavřené bez jejího přičinění, neuznává, že se však sama usnesla vyslat do Brestu Litevského zástupce, kteří tam budou vystupovat jako doplňující součásti ruské delegace, kterou uznává za zplnomocněnce federativní vlády Ruska.‘

Dále: ‚Německý překlad ruského původního znění dopisu pana Ioffeho, došlého včera večer ve věci delegátů charkovské ukrajinské vlády, jakož i jeho dvou příloh zní takto:

„Panu předsedovi rakousko-uherské mírové delegace. Pane ministře!

Zasílaje v příloze opis prohlášení delegátů dělnické a rolnické vlády Ukrajinské republiky V. M. Šachraje[1] a J. G. Medvěděva[2] a jejich mandátů, jež jsem obdržel, mám čest Vám sdělit, že ruská delegace v plné shodě s právem na svobodné sebeurčení všech národů — mezi nimi ovšem i ukrajinského —, jež opětovně uznala, neshledává žádné překážky pro účast zástupců dělnické a rolnické vlády Ukrajinské republiky na mírových jednáních a přijímá je v souladu s přáním, které vyslovili, do stavu ruské mírové delegace jako zplnomocněné zástupce dělnické a rolnické vlády Ukrajinské republiky. Uváděje toto ve Vaši známost, prosím Vás, pane ministře, abyste přijal výraz mé dokonalé úcty. Předseda ruské mírové delegace A. Ioffe.“

Příloha 1. „Panu předsedovi mírové delegace Ruské republiky. Prohlášení.

My, zástupci dělnické a rolnické vlády Ukrajinské republiky, lidový komisař pro věci vojenské V. M. Šachraj a předseda všeukrajin-
399 ského ústředního výkonného výboru sovětů dělnických, vojenských a rolnických deputací J. G. Medvěděv, kteří jsme byli delegováni do Brestu Litevského k vedení mírových jednání se zástupci Německa, Rakouska-Uherska, Bulharska a Turecka v plné shodě se zástupci dělnické a rolnické vlády ruské federativní republiky, za niž je třeba považovat radu lidových komisařů, prohlašujeme tímto toto: generální sekretariát ukrajinské Centrální rady nemůže být v žádném případě uznán za zástupce celého ukrajinského lidu. Jménem ukrajinských

[1] **Vasyl Šachraj** (1888–1919) — Lidový sekretář pro vojenské věci sovětské ukrajinské vlády v Charkově.

[2] **Jefim Medvěděv** (1886–1938) — Předseda ústředního výkonného výboru sovětů Ukrajiny, vedl charkovskou sovětskou delegaci v Brestu Litevském.

dělníků, vojáků a rolníků *kategoricky* prohlašujeme, že všechna usnesení, která generální sekretariát učinil bez dohody s námi, ukrajinský lid neuznává, že nemohou být provedena a nemohou být v žádném případě uvedena ve skutek.

V plné shodě s radou lidových komisařů, tudíž i s delegací ruské dělnické a rolnické vlády, povedeme napříště mírová jednání s delegacemi Čtyřspolku společně s ruskou mírovou delegací.

Přitom uvádíme ve Vaši známost, pane předsedo, tuto rezoluci, kterou přijal ústřední výkonný výbor všeukrajinských sovětů dělnických, vojenských a rolnických deputátů dne 30. prosince 1917 (12. ledna 1918): Ústřední výkonný výbor se usnesl: ‚Delegovat k účasti na mírových jednáních předsedu ústředního výkonného výboru soudruha Medvěděva a lidové sekretáře Zatonského[1] a Šachraje, kteří jsou pověřeni kategoricky prohlásit, že všechny pokusy ukrajinské Centrální rady vystupovat jménem ukrajinského lidu je třeba považovat za *svévolné kroky* buržoazních skupin ukrajinského obyvatelstva proti vůli a zájmům pracujících tříd Ukrajiny a že žádná usnesení, která Centrální rada učinila, neuznává ani ukrajinská sovětská vláda, ani ukrajinský lid, že ukrajinská dělnická a rolnická vláda považuje *radu lidových komisařů* za orgán všeruské sovětské vlády oprávněný vystupovat jménem celé ruské federace a že delegace ukrajinské dělnické a rolnické vlády, vyslaná za tím účelem, aby odhalila svévolné kroky ukrajinské Centrální rady, bude vystupovat společně s všeruskou delegací a v plné shodě s ní.‘

Dodatek: Mandát udělený lidovým sekretariátem ukrajinské dělnické a rolnické republiky dne 30. prosince 1917.

Poznámka: Lidový sekretář pro lidovou osvětu Vladimir Petrovič Zatonskij cestou onemocněl, a nedostavil se proto současně s námi.

Leden 1918.

Předseda ústředního výkonného výboru ukrajinských sovětů dělnických, vojenských a rolnických deputátů J. Medvěděv.

Lidový komisař pro věci vojenské Šachraj.

S originálem souhlasí:

---

[1] **Volodymyr Zatonskij** (1888–1938) — Lidový sekretář pro osvětu sovětské ukrajinské vlády v Charkově. Zastřelen za velké čistky.

Tajemník mírové delegace Lev Karachan[1].“

Příloha II.

„Z usnesení ústředního výkonného výboru sovětů dělnických, rolnických a vojenských deputátů Ukrajiny zplnomocňuje lidový sekretariát Ukrajinské republiky jménem dělnické a rolnické vlády Ukrajiny tímto předsedu ústředního výkonného výboru sovětů dělnických, vojenských a rolnických deputátů Ukrajiny Jefima Grigorjeviče Medvěděva, lidového sekretáře pro věci vojenské Vasilije Matvejeviče Šachraje a lidového sekretáře pro lidovou osvětu Vladimira Petroviče Zatonského, aby se jménem Ukrajinské lidové republiky zúčastnili jednání s vládami Německa, Rakouska-Uherska, Turecka a Bulharska o mírových podmínkách mezi jmenovanými státy a ruskou federativní republikou. K tomuto účelu se jmenovaným zplnomocněncům Jefimu Grigorjeviči Medvěděvovi, Vasiliji Matvejeviči Šachrajovi a Vladimiru Petroviči Zatonskému přiznává právo ve všech případech, kdy to budou považovat za nutné, činit prohlášení a podepisovat písemnosti jménem dělnické a rolnické vlády Ukrajinské republiky. Všechny své úkony jsou zplnomocněnci ukrajinské dělnické a rolnické vlády povinni uvést v soulad s úkony zplnomocněnců dělnické a rolnické vlády ruské federativní republiky, za niž je třeba považovat *radu lidových komisařů*.

Jménem dělnické a rolnické vlády Ukrajinské lidové republiky lidoví sekretáři pro věci mezinárodní, pro věci vnitřní, pro věci vojenské, pro justici, pro práci, pro zásobování.

Správce lidového sekretariátu.

Charkov, 30. prosince 1917 / 12. ledna 1918.

S opisem souhlasí:

Předseda ruské mírové delegace: A. Ioffe.“‘

To je v každém případě nová obtíž, neboť *se nemůžeme a nechceme vměšovat do vnitřních věcí Ruska*.

Je-li však tato cesta jednou volná, nenaskytne se ani dále žádná obtíž; budeme ve shodě s Ukrajinskou republikou konstatovat, *že staré hranice mezi Rakouskem-Uherskem a dřívějším Ruskem platí i mezi námi a Ukrajinou*.

POLSKO

[1] **Lev Karachan** (1889–1937) — Tajemník sovětských mírových delegací v Brestu Litevském. Zastřelen za velké čistky.

Pokud jde o *Polsko*, jehož hranice ostatně ještě nejsou přesně stanoveny, *nechceme od tohoto nového státu vůbec nic*. Svobodně a neovlivněno ať si polské obyvatelstvo zvolí vlastní osud. Nekladu přitom sám vůbec žádnou zvláštní váhu na formu příslušného lidového hlasování: *čím jistěji bude zrcadlit obecnou vůli lidu, tím milejší mi bude*. Neboť chci jen *dobrovolné připojení Polska* — jen v příslušném přání Polska vidím záruku trvalé harmonie. Neodvolatelně trvám na stanovisku, že *polská otázka nesmí uzavření míru prodloužit ani o den*; bude-li Polsko po uzavření míru hledat oporu u nás, neodstrčíme je — *mír polská otázka nesmí a nebude ohrozit*.

Rád bych byl viděl, *kdyby se byla polská vláda mohla jednání zúčastnit*, neboť podle mého názoru je Polsko *samostatný stát*. *Petrohradská vláda* však zastává stanovisko, že dnešní polská vláda není oprávněna mluvit jménem své země, neuznala ji za kompetentního exponenta země, a proto jsme od svého záměru upustili, abychom nevyvolali případný *konflikt*. Otázka je zajisté důležitá, ale důležitější mi je ještě *odstranění všech obtíží, které zdržují uzavření jednání*. 401

NĚMECKO-RUSKÉ ROZPORY O OBSAZENÁ ÚZEMÍ

Druhá obtíž, která je dána a která také v listech nalezla největší ohlas, je *názorový rozpor našeho německého spojence a petrohradské vlády o výkladu sebeurčovacího práva ruských národů*, totiž oněch území, jež jsou *obsazena německými vojsky*. Německo zastává stanovisko, že *nezamýšlí žádné násilné územní zisky* od Ruska, ale řečeno dvěma slovy je ten názorový rozpor dvojí:

Za prvé stojí *Německo* na oprávněném stanovisku, že *četné projevy vůle po samostatnosti a nezávislosti* ze strany zákonodárných korporací, obecních zastupitelstev atd. v okupovaných provinciích by měly platit za *prozatímní základ* lidového mínění a měly by být později přezkoušeny *lidovým hlasováním na široké základně* — stanovisko, k němuž se ruská vláda zatím staví ještě *odmítavě*, protože stávajícím orgánům v Kuronsku a Litvě nepřiznává právo mluvit jménem těchto provincií, stejně jako je nepřiznává polským.

Za druhé v tom, že Rusko žádá, aby se toto lidové hlasování konalo poté, co *se všechna německá vojska a správní orgány* z okupovaných provincií *stáhly*, zatímco Německo poukazuje na to, že taková evakuace, provedená do nejzazších důsledků, by vytvořila vakuum, které by neodvolatelně muselo vyvolat vypuknutí naprosté anarchie a největší

nouze. Zde je třeba prohlásit, že všechno, co dnes v okupovaných provinciích umožňuje státní život, je *německý majetek*. Dráhy, pošta, telegraf, celý průmysl, ale i celý správní aparát, policie, soudnictví, to vše leží v německých rukou. Náhlé stažení celého tohoto aparátu by skutečně vytvořilo stav, který se jeví prakticky neudržitelný.

V obou otázkách jde o to najít *střední cestu*, která nalezena být musí. Rozdíly v obou stanoviscích nejsou podle mého názoru dost velké, aby mohly ospravedlnit ztroskotání jednání.

Taková jednání se však nedají ukončit přes noc, potřebují čas.

Dospějeme-li jednou s Rusy k míru, pak podle mého názoru už nelze všeobecný mír dlouho odvracet, přes všechno úsilí západních státníků Dohody.

402 Doslechl jsem se, že se tu a tam neporozumělo, proč jsem ve své první řeči po obnovení jednání prohlásil, že v Brestu nejde nyní o všeobecný mír, nýbrž o *separátní mír s Ruskem*. Bylo to nutné konstatování jasné skutečnosti, kterou bez výhrad uznal i pan *Trockij*, a bylo nutné proto, že se jedná na jiném základě, tj. v omezenějším rámci, jde-li o mír se samotným Ruskem, než jde-li o mír všeobecný.

Ačkoli si nedělám žádné iluze o tom, že *plod všeobecného míru* nedozraje *přes noc*, jsem přesto přesvědčen, že dozrává a že je jen otázkou vytrvání, zda dostaneme všeobecný, čestný mír, či nikoli.

WILSONOVO POSELSTVÍ

V tomto názoru mne nově utvrdila *mírová nabídka*, kterou pan prezident Spojených států amerických adresoval celému světu. Je to mírová nabídka; neboť ve 14 bodech rozvíjí pan Wilson ony základy, na nichž se pokouší přivodit všeobecný mír. Je zcela samozřejmé, že *žádná taková nabídka nemůže být vypracována tak, aby se jevila ve všech podrobnostech přijatelná*. Kdyby tomu tak bylo, pak by byla jednání vůbec zbytečná, pak by přece mír mohl být uzavřen prostým přijetím, prostým ano a amen. Tak tomu ovšem není.

Nerozpakuji se však prohlásit, že v posledních návrzích prezidenta Wilsona *nacházím značné přiblížení k rakousko-uherskému stanovisku* a že mezi jeho návrhy jsou jednotlivé, s nimiž můžeme *dokonce s velkou radostí souhlasit*.

Je-li mi nyní dovoleno zabývat se těmito návrhy blíže, musím předeslat dvě věci:

Pokud se návrhy vztahují na naše *spojence* — je v nich řeč o německém držení *Belgie* a o *Turecké říši* —, prohlašuji, že jsem pevně rozhodnut jít, věren převzatým spojeneckým povinnostem, při obraně spojenců až do krajnosti. *Předválečný stav držby našich spojenců budeme hájit jako vlastní.* To je stanovisko uvnitř čtyř spojenců při naprosté reciprocitě.

Za druhé musím poznamenat, že rady, jak máme doma *vnitřně* vládnout, zdvořile, ale rozhodně odmítám. Máme v Rakousku parlament všeobecného, rovného, přímého a tajného volebního práva. Není na světě demokratičtějšího parlamentu a jen tento parlament spolu s ostatními ústavně oprávněnými činiteli má právo rozhodovat o vnitřních věcech Rakouska. Mluvím jen o Rakousku, protože v rakouské delegaci nemluvím o vnitřních věcech uherského státu. Nepovažoval bych to za ústavní. Ani my se nemícháme do amerických věcí, ale stejně tak si nepřejeme cizí poručnictví kteréhokoli jiného státu. Když jsem toto předeslal, dovoluji si na zbývající body odpovědět toto: 403

ODPOVĚĎ NA WILSONOVY NÁVRHY

K bodu, který mluví o odstranění ‚tajné diplomacie' a úplné otevřenosti jednání, nemám co poznamenat. Pokud je řeč o *veřejném jednání*, nemám ze svého stanoviska proti takové metodě, pokud spočívá na plné reciprocitě, žádnou námitku, i když živě pochybuji, že je za všech okolností nejpraktičtější a nejrychlejší cestou, jak dojít k výsledku. Diplomatické smlouvy nejsou nic jiného než obchody. Snadno si ovšem dovedu představit případy, kdy by například měly být mezi státy sjednány obchodněpolitické dohody, aniž by bylo žádoucí sdělovat předem celému světu dosud nehotový výsledek. Při takových jednáních začínají přirozeně obě strany tím, že svá přání vyšroubují co nejvýš, aby postupně jedno i druhé přání zužitkovaly jako kompenzaci, až je konečně dána ona *rovnováha vzájemných zájmů*, jíž musí být dosaženo, aby uzavření smlouvy bylo možné. Kdyby se taková jednání vedla před velkou veřejností, nebylo by možno vyhnout se tomu, aby veřejnost pro každé jednotlivé z těchto přání vášnivě nezaujala stanovisko, načež by se každé vzdání se takového přání, i kdyby bylo vysloveno jen z taktických důvodů, považovalo za porážku. Exponuje-li se veřejnost pro takové přání zvlášť silně, může tím být uzavření smlouvy znemožněno, anebo bude smlouva, dojde-li přece k uzavření, pociťována jako porážka, snad na obou stranách. Tím by však pokojné soužití nebylo pod-

porováno, nýbrž naopak by se rozmnožily třenice mezi státy. Co však platí pro obchodní smlouvy, platí i pro politické dohody, které přece pojednávají o politických obchodech.

Míní-li se odstraněním tajné diplomacie to, že by neměly být *žádné tajné smlouvy*, že smlouvy bez vědomí veřejnosti nemohou existovat, nemám nic proti tomu, aby tato zásada byla uskutečněna. Jak je myšleno provedení této zásady a dohled nad ní, ovšem nevím. Jsou-li vlády dvou států zajedno, budou vždy moci uzavřít tajnou dohodu, aniž se o tom někdo doví. Ale to jsou vedlejší věci. Nelpím na formulích a na více či méně formální otázce u mne nikdy neztroskotá rozumné uspořádání.

O bodu 1 se tedy dá mluvit.

Bod 2 se týká *svobody moří*. Pan prezident mluvil při tomto postulátu všem ze srdce a podepisuji toto přání Ameriky plně a zcela, zvláště proto, že pan prezident připojuje klauzuli: ‚Outside territorial waters' [mimo pobřežní vody], tj. tedy svoboda otevřeného moře, ale ovšem žádný násilný zásah do příslušných výsostných práv našeho věrného tureckého spojence. Jejich stanovisko v této otázce bude naším.

Bod 3, který se definitivně vyslovuje proti budoucí *hospodářské válce*, je tak správný, tak rozumný, tak námi požadovaný, že k němu rovněž nemám co dodat.

404 Bod 4, který žádá všeobecné odzbrojení, vyslovuje ve zvlášť dobré, jasné stylizaci nutnost stlačit *svobodnou zbrojní konkurenci* po této válce na *tu míru, kterou vyžaduje vnitřní bezpečnost států*. Pan Wilson to vyslovuje zcela jasně a zřetelně. Dovolil jsem si tutéž myšlenku rozvinout před několika měsíci ve své budapešťské řeči, tvoří součást mého politického vyznání víry a každý hlas, který se zvedá v témže smyslu, vítám s nejvřelejším díkem.

Pokud jde o *ruský* pasus, dokazujeme už činy, že usilujeme vytvořit přátelský sousedský poměr.

Pokud jde o *Itálii, Srbsko, Rumunsko a Černou Horu*, mohu jen opakovat stanovisko, které jsem už vyjádřil v uherské delegaci.

Odpírám figurovat jako pojištění nepřátelských válečných dobrodružství.

Odpírám činit našim nepřátelům, kteří zatvrzele setrvávají na stanovisku ‚boje do konečného vítězství', jednostranné ústupky, které by

monarchii trvale prejudikovaly a daly nepřátelům nezměrnou výhodu vléci válku poměrně bez rizika do nekonečna.

Nechť pan *Wilson* použije velkého vlivu, který nepochybně vykonává na všechny své spojence, k tomu, aby oni sami vyslovili podmínky, za nichž jsou ochotni mluvit, pak si získá nezměrnou zásluhu, že uvedl v život všeobecná mírová jednání. Stejně otevřeně a stejně svobodně, jako zde odpovídám panu Wilsonovi, budu mluvit se všemi těmi, kdo sami chtějí mluvit; je však zcela samozřejmé, že čas a další trvání války nemohou zůstat bez vlivu na příslušné poměry.

Řekl jsem to už jednou: *Itálie* je toho výmluvným příkladem. Itálie měla před válkou příležitost učinit bez jediného výstřelu velký územní zisk. Odmítla to, vstoupila do této války, ztratila statisíce mrtvých, miliardy na válečných nákladech a zničených hodnotách, přivodila nouzi a bídu vlastnímu obyvatelstvu. A to všechno jen proto, aby navždy ztratila výhodu, kterou jednou mít mohla.

Pokud jde konečně o bod 13, je veřejným tajemstvím, že jsme stoupenci myšlenky, aby byl zřízen ‚*nezávislý polský stát*, který by měl zahrnovat území obydlená nepochybně polským obyvatelstvem'. I o tomto bodu bychom se, myslím, s panem Wilsonem brzy dohodli. A korunuje-li prezident své návrhy myšlenkou všeobecného *Svazu národů*, nenarazí tím v rakousko-uherské monarchii zřejmě nikde na odpor.

Jak vyplývá z tohoto srovnání mých názorů s názory pana Wilsona, shodujeme se v podstatě nejen ve velkých zásadách, podle nichž má být svět po skončení války znovu uspořádán, nýbrž naše pojetí se sbližuje i v několika konkrétních mírových otázkách. *Rozdíly*, které zbývají, se mi nezdají tak velké, aby rozprava o těchto bodech nemohla vést *k vyjasnění a sblížení*.

Tato situace, která vyplývá zřejmě z toho, že Rakousko-Uhersko na jedné straně a Spojené státy americké na druhé jsou v obou nepřátelských skupinách států oněmi velmocemi, jejichž zájmy si nejméně odporují, vnuká úvahu, zda by právě *výměna myšlenek mezi těmito dvěma mocnostmi* nemohla tvořit východisko pro smířlivou rozpravu mezi všemi těmi státy, které dosud nevstoupily do rozhovorů o míru. Tolik o Wilsonových návrzích. 405

PETROHRAD A UKRAJINA

A nyní, pánové, spěchám k závěru. Ale tento závěr je snad to nejdůležitější, co vůbec mám říci. Pracuji na míru s Ukrajinou a s Petrohradem.

Mír s Petrohradem na našem definitivním postavení nemění vůbec nic. Nikde nestojí rakousko-uherská vojska proti vojskům petrohradské vlády — máme proti sobě ukrajinská — a z Petrohradu se také nedá nic vyvážet, protože sám nemá nic než revoluci a anarchii. Vývozní artikl, který by bolševici snad rádi vyváželi, jehož přijetí však co nejzdvořileji odmítám. Přesto chci i *mír s Petrohradem*, protože nás přibližuje všeobecnému míru jako každé uzavření míru.

Jinak se věc má s *Ukrajinou*. Neboť Ukrajina má zásoby potravin, které bude vyvážet, dohodneme-li se obchodně. Potravinová otázka je dnes otázkou peněz. Všude, u našich protivníků, ale i v neutrálních státech, hraje vynikající roli. Chci uzavření míru s oněmi ruskými říšemi, které mají vývozní kvantum potravin, využít k tomu, abych *pomohl našemu obyvatelstvu*. Můžeme vytrvat a vytrváme i bez tohoto přídavku. Ale znám svou povinnost a má povinnost mi káže pokusit se o všechno, abych trpícímu obyvatelstvu ulehčil odříkání, které musí nést, a proto se z nějaké hysterické nervozity nevzdám této výhody pro naše obyvatelstvo jen proto, abych přinesl mír o pár dní nebo o pár týdnů dříve. Takový mír potřebuje svůj čas, přes noc to udělat nelze. Neboť při uzavření míru musí být stanoveno, zda, co a jak ruský kontrahent dodá, a to proto, že Ukrajina si přeje uzavřít obchod nikoli po uzavření míru, nýbrž při něm.

Řekl jsem vám už, že *nevyjasněné poměry* v těchto nově vzniklých říších znamenají velké ztížení a přirozené zdržení jednání.

APEL NA ZÁZEMÍ

Padnete-li mi do zad, donutíte-li mne uzavřít mír střemhlav, pak nebudeme mít žádné hospodářské výhody a pak se prostě naše obyvatelstvo bude muset vzdát výhody, kterou by z uzavření míru mohlo mít.

Musí-li lékař provést obtížnou operaci a za ním stojí lidé s hodinkami v ruce a nutí ho operaci za několik minut skončit, pak bude snad
406 operace provedena v rekordním čase, ale nemocný poděkuje potom za ten způsob provedení.

Vzbudíte-li u našich dnešních protivníků od základu nesprávný dojem, že musíme uzavřít mír za každou cenu a ihned, nedostaneme ani metrický cent obilí a úspěch bude více méně platonický. Nejde už vůbec v první řadě o ukončení války na ukrajinské frontě; ani my, ani Ukrajinci nemáme v úmyslu ve válce pokračovat, když jsme se shodli na bezanexním základě. Nejde — opakuji to po desáté — o ‚imperialis-

tické‘, nejde o anexionistické plány a úmysly, jde o to zajistit konečně našemu obyvatelstvu zaslouženou odměnu za neochvějné vytrvání a přivést mu ty potraviny, které rádo přijme. Naši partneři jsou dobří počtáři a přesně pozorují, zda mne uvádíte do nouzového postavení, či nikoli.

Chcete-li si *zkazit mír*, chcete-li se vzdát přísunu obilí, pak je logické tlačit na mne řečmi, usneseními, stávkou a demonstracemi, *jinak nikoli*. A tisíckrát není pravda, že jsme v situaci, kdy bychom museli uzavřít raději dnes špatný mír bez hospodářských výhod než zítra dobrý s hospodářskými výhodami.

Potravinové obtíže neodpovídají v poslední instanci nedostatku potravin; jsou to *krize uhelné, dopravní a organizační*, které musí být odstraněny. Pořádáte-li v zázemí stávky, pohybujete se v *circulu vitiosu* [bludném kruhu]; *stávky* ony zmíněné krize zvyšují a vyostřují a ztěžují přísun potravin a uhlí. Řežete si tím do vlastního masa a všichni, kdo věří, že takové prostředky mír urychlí, se dopouštějí strašného omylu.

V monarchii prý muži roztrušují pověst, že vláda stávkám není vzdálena. Ponechávám těmto lidem volbu, chtějí-li platit za zločinné pomlouvače, nebo za blázny.

Kdybyste měli vládu, která chce jiný mír než drtivá část celého obyvatelstva, kdybyste měli vládu, která prodlužuje válku z dobyvačných úmyslů, pak by byl boj zázemí proti vládě z jeho stanoviska samozřejmý. Protože vláda chce přesně totéž co většina monarchie, tj. co nejrychlejší dosažení čestného míru bez anexionistických cílů, je *šílenství* padat jí *do zad*, brzdit ji a rušit ji. Ti, kdo to dělají, nebojují proti vládě; bojují jako slepí proti národům, jimž prý chtějí pomoci, a proti sobě samým.

Vy, pánové, máte nejen právo, máte povinnost k této alternativě: *buď máte ke mně důvěru*, abych vedl mírová jednání dál, *pak mi musíte pomáhat*, nebo ji nemáte, *pak mne musíte svrhnout*. Jsem si jist, že mám za sebou většinu uherské delegace. Uherský výbor mi vyslovil důvěru. Je-li zde totéž pochybné, pak věc vyjasněte. Ať je položena otázka důvěry, a mám-li většinu proti sobě, vyvodím z toho ihned důsledky. Radost všech těch, kdo mne chtějí z tohoto místa odstranit, bude pak přece jen ještě mnohem menší než má vlastní. Na tomto místě mne nedrží nic než pocit povinnosti zůstat tak dlouho, dokud mám důvěru císaře a většiny delegací. *Slušný voják nedezertuje*. Žádný ministr zahraničí však nemůže vést jednání tohoto dosahu, neví-li, neví-li celý

407

svět, že je nesen důvěrou většiny ústavně oprávněných korporací. *Jde o všechno*. Máte důvěru, nebo ji nemáte. Musíte mi pomáhat, nebo mne svrhnout; třetí možnost není. *Skončil jsem.*“

V.

PROTOKOL O MÍROVÝCH JEDNÁNÍCH V BRESTU LITEVSKÉM

„Rakousko-uherská vláda šla na mírová jednání do Brestu Litevského s úmyslem dospět tam co nejrychleji k mírové smlouvě, která by, kdyby proti našemu úmyslu neměla vést k všeobecnému míru, přece aspoň na východě vytvořila spořádané poměry. Byl také vzat do Brestu návrh preliminárního míru, který obsahoval tyto body:

1. zastavení nepřátelství; nedojde-li k všeobecnému míru, neposkytne žádná ze smluvních stran nepřátelům druhé strany jakoukoli podporu;

2. žádné odstoupení území; Polsko, Kuronsko a Livonsko dostanou právo rozhodnout sama o svém budoucím osudu;

3. žádná náhrada válečných nákladů a škod způsobených vojenskými operacemi;

4. zastavení hospodářské války a odčinění škod způsobených hospodářskou válkou soukromým osobám;

5. navázání obchodního styku, a to prozatímně na základě staré obchodní smlouvy, a dvacetiletá doložka nejvyšších výhod s omezením stran celních svazů případně uzavřených se sousedními zeměmi;

6. vzájemná výpomoc v surovinách a průmyslových výrobcích.

Počítalo se dále s bodem o vyklizení obsazených území, jehož formulace však byla odložena až po projednání s německým vrchním armádním velením, s nímž muselo být vzhledem k promíšení německých a rakousko-uherských vojsk na ruské frontě dosaženo dorozumění. Armádní vrchní velitelství označilo pro vyklizení za nutnou lhůtu nejméně šesti měsíců.

Při projednávání tohoto návrhu s německými vyjednavači vznikly zvláště ve dvou bodech velké obtíže. Jedna se týkala otázky vyklizení. Německé armádní velení kategoricky prohlásilo, že nemůže za žádných okolností souhlasit s vyklizením obsazených území před uzavřením *všeobecného* míru. Druhý rozpor vyvstal v otázce zacházení s obsazenými územími. Německo totiž trvalo na tom, aby bylo
408 v mírové smlouvě s Ruskem pouze konstatováno, že Rusko přiznalo národnostem na svých územích sebeurčovací právo a že tyto národy tohoto práva už použily. Jasné stanovisko zaujaté v našem návrhu jsme nedokázali prosadit, ačkoli je sdíleli i ostatní spojenci. Při redigování odpovědi na ruské mírové návrhy, dané potom 25. prosince 191[1]6, došlo přece jen na naše vytrvalé naléhání ke kompromisnímu řešení, které alespoň prozatím nedalo zamítavému německému stanovisku v obou těchto otázkách proniknout. V otázce vyklizení obsazených území byl z německé strany učiněn ústupek, že o stažení *jednotlivých* vojenských útvarů by případně mohlo být dosaženo dohod už před všeobecným mírem.

V otázce anexí bylo možno dosáhnout uspokojivé formulace tím, že byla vztažena jen na případ všeobecného míru. *Kdyby tehdy byla Dohoda ochotna k všeobecnému míru, byla by zásada ‚žádné anexe' pronikla dokonale.*

Ačkoli tato odpověď mocností Čtyřspolku na ruské mírové návrhy brala zřetel na vstřícné názory, které uplatnila naše strana, byli v německém hlavním stanu nad danými prohlášeními krajně rozhořčeni. Dokazovaly to různé krajně ostře laděné telegramy německého vrchního armádního velení německým vyjednavačům. Vedoucí německé mírové delegace se tím ocitl v nebezpečí svržení a v takovém případě by vedení německé zahraniční politiky pravděpodobně dostal do rukou vyslovený exponent nejostřejších vojenských názorů. Protože to však mohlo mít na další chod mírových jednání jen nepříznivý účinek, muselo být z naší strany vynaloženo všechno, aby se pan von Kühlmann udržel. K tomu účelu mu bylo k předání do Berlína sděleno, že setrvá-li Německo na své ostré politice, shledá se Rakousko-Uhersko nuceným uzavřít s Ruskem separátní mír. Toto prohlášení ministra zahraničí ne-

[1] **25. prosince 1916** — Odpověď mocností Čtyřspolku na ruské mírové návrhy byla dána 25. prosince *1917*; brestlitevská jednání začala až v prosinci 1917. Autorova nepřesnost; text se neopravuje. – *Pozn. překl.*

zůstalo v Berlíně bez dojmu a podstatně přispělo k tomu, že se Kühlmann tehdy dokázal udržet.

Tato obtížná situace Kühlmannova a jeho přání znovu upevnit své postavení učinily projednávání územních otázek, které přišly 27. prosince poprvé oficiálně na přetřes, ale byly už dříve probírány v soukromých rozhovorech s ruskými delegáty, zvlášť choulostivým. Z německé strany se trvalo na tom, aby tehdejší ruská fronta byla vyklizena teprve půl roku po uzavření všeobecného míru. Z ruské strany byli ochotni to přijmout, žádali však na druhé straně, aby o osudu Polska bylo rozhodnuto teprve po provedeném vyklizení, a to cestou plebiscitu. Proti tomu byli na německé straně nakloněni upustit od původního stanoviska, že totiž obyvatelstvo obsazených území už použilo přiznaného sebeurčovacího práva, a připustit nové dotázání obyvatelstva, trvali však na tom, že se toto dotázání má konat ještě *za obsazení* území. V této otázce nebylo možno najít východisko, ačkoli z rakousko-uherské strany bylo opětovně prostředkujícím způsobem zasahováno. V tomto stadiu byla jednání, když byla 29. prosince poprvé přerušena.

409

Při obnovení mírových jednání 6. ledna byla situace málo změněna. Kühlmannovo postavení se sice poněkud upevnilo, avšak jen za cenu ústupku vůči stanovisku německých vojenských kruhů. Za těchto poměrů vedla jednání, jichž se na ruské straně účastnil nyní jako mluvčí Trockij, k naprosto neplodným teoretickým diskusím o územních otázkách a o právu na sebeurčení, jež nemohly přivodit žádné sblížení stanovisek, jichž se obě strany strnule držely. Aby se jednání dostala přes mrtvý bod, usilovala rakouská strana soustavně o to, přivodit kompromis mezi německým a ruským stanoviskem, a to tím spíše, že by nám bylo bývalo obecně, a speciálně také pro Polsko, naprosto žádoucí řešit územní otázky na základě úplného sebeurčovacího práva. Naše návrhy německým vyjednavačům směřovaly k tomu, vyjít ruskému stanovisku vstříc tak, že by se plebiscit požadovaný Rusy konal sice, jak žádala německá strana, ještě za okupace těch území, byl by však vybaven rozsáhlými zárukami svobody projevu vůle národů. O tom se s německými vyjednavači konala opětovná zdlouhavá jednání, jimž byly podkladem námi podrobně vypracované návrhy.

Tomuto našemu úsilí však tentokrát zůstal úspěch zcela odepřen. Důvody toho, stejně jako průběhu mezitím zahájených jednání s ukrajinskou delegací, tvoří události, které se v těchto dnech odehrály v na-

šem zázemí. Ta v první rozmluvě *odmítla jakékoli vyrovnávání s polskými zástupci* a požadovala přiznání celé *Cholmské země* a poněkud zastřeněji *odstoupení východní Haliče* i ukrajinských území severovýchodně od Uher, takže jednání stála těsně před přerušením. V tomto okamžiku vypukla v Rakousku potravinová krize, ministerstvu zahraničí do té doby v této ostrosti neznámá, která speciálně Vídeň přivedla v nebezpečí, že zůstane během několika dní bez mouky. Téměř bezprostředně nato nastoupilo stávkové hnutí, které mělo hrozivý ráz. Tyto události v zázemí monarchie oslabily postavení ministra zahraničí jak vůči německému spojenci, tak vůči protivníkům v jednání — s oběma musel tehdy zápasit — právě v nejkritičtějším okamžiku v míře, kterou bylo možno z dálky sotva správně odhadnout. Od Německa, na něž měl vykonávat tlak, musel ministr zahraničí potravinovou výpomoc co nejnaléhavěji nikoli požadovat, nýbrž *vyprošovat*, neměla-li Vídeň během několika dní stát před potravinovou katastrofou. S nepřáteli však musel s ohledem na situaci v zázemí dospět k míru, který měl být přes potravinovou krizi a stávkové hnutí, jež protivníkům nezůstaly skryty, příznivý.

Tato naprosto změněná situace posunula základy jednacích cílů
410 a taktiky ministra zahraničí. Musel od Německa dosáhnout požadované obilní výpomoci, a tedy zmenšit politický tlak na ně, na druhé straně však přimět sovětské delegáty k pokračování v jednáních a konečně hledět dospět za co možná přijatelných podmínek k míru i s Ukrajinou, který by — pokud možno — *učinil konec stále naléhavějším starostem o výživu*.

Za těchto poměrů už nebylo možno v tomto okamžiku vůči německým vyjednavačům vynést myšlenku, že Rakousko-Uhersko případně uzavře s Ruskem separátní mír, nechtělo-li se ohrozit německou potravinovou výpomoc — tím méně, že *zástupce německého vrchního armádního velení tehdy prohlásil, že je lhostejné, uzavře-li Rakousko-Uhersko mír, nebo ne; Německo prý bude za všech okolností pochodovat na Petrohrad*, jestliže ruská vláda neustoupí. Na druhé straně však ministr zahraničí přiměl vůdce ruské delegace, aby ponechal v nerozhodnu provedení oznámeného úmyslu své vlády odvolat ruské delegáty pro nedostatek upřímnosti na německo-rakousko-uherské straně.

Současně pokračovala jednání s ukrajinskou delegací. Ve zdlouhavých, namáhavých konferencích se podařilo přivést její požadavky na

krajně možnou míru a vymoci jako protislužbu závazek Ukrajiny dodat do srpna 1918 nejméně 1 000 000 tun obilí. Od požadavku Cholmské země, který jsme chtěli mít odkázán na cestu jednání s Polskem, nebylo možno ukrajinské zplnomocněnce odvrátit, přičemž měli zjevně *podporu generála Hoffmanna*. Německá vojenská strana byla vůbec ukrajinským požadavkům velmi nakloněna, vůči polským nárokům však naprosto zamítavá, takže jsme nedokázali dosáhnout přibrání polských zástupců k jednáním, které jsme opětovně žádali, tím méně, že i Trockij odmítal uznat je za rovnoprávné kontrahenty. Jediný dosažitelný výsledek byl, že Ukrajinci omezili své nároky na Cholmsko jen na území obydlená ukrajinskou většinou a přistoupili na korekturu jen obecně stanovené hraniční čáry smíšenou komisí a podle přání obyvatelstva, přijali tedy zásadu národnostního rozhraničení pod mezinárodní ochranou. Územních nároků vůči monarchii se ukrajinští delegáti vzdali, žádali však proti tomu zajištění autonomního vývoje svých soukmenovců v Haliči. K oběma těmto závažným ústupkům se ministr zahraničí prohlásil ochotným jen za předpokladu, že Ukrajina splní převzatou povinnost dodat obilí v termínech, a žádal vzájemné svázání těchto plnění a protiplnění tak, že při nesplnění jednoho má protizávazek zaniknout. Formulace těchto bodů, která narazila na ukrajinské straně na největší obtíže, byla odložena na pozdější dobu.

V tomto stadiu jednání nastala nyní nová přestávka, aby se jednotlivým delegacím poskytla příležitost podat svým vládám zprávu o dosavadních výsledcích a vyžádat si jejich konečné pokyny. Ministr za- 411
hraničí odjel do Vídně a vyložil všem rozhodujícím místům stav jednání. Při těchto poradách byla schválena jeho politika *dospět k míru s Ruskem a s Ukrajinou* na základě zamýšlených ústupků. Při těchto poradách byla projednána i otázka, má-li monarchie v krajním případě uzavřít s Ruskem separátní mír, kdyby jednání s tímto státem měla ztroskotat na německých požadavcích. Tato otázka byla tehdy při plném poznání všech důvodů mluvících proti tomu zodpovězena *in thesi* [zásadně] kladně, protože poměry v zázemí monarchie zřejmě nepřipouštěly jiné řešení.

Při obnovení jednání v Brestu Litevském byl ještě jednou podniknut pokus přimět Německo poukazem na důsledky jeho strnulého postoje k povolnosti. V rozhovorech, které se o tom konaly s panem von Kühlmannem, se s velkou námahou podařilo získat souhlas německých vy-

jednavačů k poslednímu kompromisnímu pokusu, který chtěl ministr zahraničí podniknout. Kompromisní návrh měl tento myšlenkový podklad:

Už měsíce se vede spor o to:

1. zda v těch územích, v nichž mají následkem války nastat státoprávní změny, bylo sebeurčovací právo již vykonáno, anebo se lidové dotázání teprve má konat;

2. zda se má případné dotázání obrátit na ústavodárné shromáždění, nebo formou referenda přímo na lid;

3. zda se má toto dotázání konat před vyklizením obsazených území, nebo po něm; a

4. jakým způsobem by mělo být zorganizováno (všeobecné volební právo, kuriové volební právo atd.). Bylo by radno a odpovídalo by to i zásadám zastávaným ruskou stranou ponechat rozhodnutí o všech těchto otázkách samotným národům a přenést je do oněch ‚dočasných samosprávných orgánů', které mají být i podle ruského návrhu (Kameněv) ihned zřízeny. Celá rozprava v mírových jednáních mohla být pak soustředěna na jediný bod: na otázku složení těchto dočasných orgánů. Zde by se však dal najít kompromis tím, že by Rusko mohlo připustit, že i orgány už existující, které vysouvá do popředí Německo, jsou oprávněny vyjádřit část vůle lidu, zatímco Německo by vyslovilo souhlas s tím, aby tyto orgány byly po dobu obsazení doplněny zástupci, kteří by vzešli, v souladu s ruským stanoviskem, ze svobodné volby.

Dne 7. února, bezprostředně poté, co byl dán souhlas pana von Kühlmanna k prostředkování na tomto základě, obrátil se ministr zahraničí na vůdce ruské delegace Trockého a došlo s ním k řadě rozhovorů. Právě rozvinutá kompromisní myšlenka nalezla u Trockého malý ohlas a ten prohlásil, že proti projednávání otázky sebeurčovacího práva mocnostmi Čtyřspolku v každém případě podá protest. Naproti tomu se v těchto rozhovorech podařilo nalézt jiný základ pro odstranění vzniklých obtíží. Spor o to, zda mají být územní změny, které uzavření míru
412 přinese, označeny za ‚anexe', jak chtěli ruští delegáti, nebo za ‚výkon sebeurčovacího práva', jak chtělo Německo, neměl být dále veden, nýbrž

příslušné územní změny měly být v mírové smlouvě prostě vyjmenovány. (‚Rusko bere na vědomí, že…‘) Trockij však vázal svou ochotu uzavřít takovou smlouvu na dvě podmínky: jednou bylo, aby Moonsundské ostrovy a baltské přístavy byly ponechány Rusku, druhou, aby Německo a Rakousko-Uhersko neuzavíraly samostatný mír s ukrajinskou lidovou republikou, jejíž vláda byla tehdy bolševiky prudce ohrožována a podle jednotlivých zpráv už svržena. Ministr zahraničí nyní usiloval dospět i v této otázce ke kompromisu, přičemž do jisté míry nalezl podporu pana von Kühlmanna, zatímco generál Hoffmann se co nejostřeji stavěl proti každému dalšímu ústupku.

Všechna tato kompromisní jednání ztroskotala na tom, že pana von Kühlmanna donutilo německé vrchní armádní velení k rychlému postupu. *Ludendorff prohlásil, že jednání s Ruskem musí být do tří dnů u konce*, a když byl v Berlíně zachycen telegram z Petrohradu, který se pokoušel vyvolat revoluci v německé armádě, dostal pan von Kühlmann *striktní rozkaz nespokojit se jen s dosud požadovanými odstoupeními, nýbrž žádat k tomu ještě odstoupení neobsazených území Livonska a Estonska*. Pod tímto tlakem neměl vůdce německých vyjednavačů sílu prosadit kompromis. Došlo proto k podpisu smlouvy s Ukrajinou, mezitím namáhavě dojednané. Tím se vlastně zdálo, že úsilí ministra zahraničí už ztroskotalo. Přesto pokračoval ve svých rozhovorech s Trockým, které však zůstaly bezvýsledné, protože ho Trockij přes opětovně kladené otázky až do posledního okamžiku nechával v nejasnosti o tom, zda za daných poměrů mír s mocnostmi Čtyřspolku vůbec podepíše, či nikoli. Teprve plenární schůze 10. února přinesla v tom jasno; Rusko zastavilo nepřátelství, neuzavřelo však mírovou smlouvu.

Situace vytvořená těmito prohlášeními nezavdávala podnět, aby se vzala v úvahu svého času ventilovaná myšlenka separátního míru s Ruskem, protože mír se zdál nastalým *via facti* [fakticky]. Rozmluva diplomatických a vojenských vyjednavačů Rakouska-Uherska a Německa o cestě, kterou je nyní třeba nastoupit, konaná večer 10. února, přinesla až na jediný hlas shodu v tom, že stav vytvořený Trockého prohlášeními musí být přijat. Jediný odchylný hlas, hlas generála Hoffmanna, zněl, že na Trockého prohlášení musí být odpovězeno vypovězením příměří a postupem na Petrohrad, dále otevřenou podporou Ukrajiny proti Rusku. Ačkoli si nyní ve slavnostní závěrečné schůzi 11. února pan von Kühlmann osvojil stanovisko zastávané většinou míro-

vých delegací a zdůraznil je ve velmi působivé řeči, bylo přece o několik dní později, jak to generál Hoffmann vyložil, příměří z německé strany vypovězeno, nařízen postup německých vojsk proti Rusku a vytvořena
413 ona situace, která pak vedla k podpisu mírové smlouvy. Z rakousko-uherské strany bylo prohlášeno, že se této akce neúčastníme.“

VI.

PROTOKOL O MÍROVÝCH JEDNÁNÍCH V BUKUREŠTI

„S možností dospět k mírovým jednáním s Rumunskem se počítalo už tehdy, když jednání s ruskou mírovou delegací v Brestu Litevském začínala. Aby se zabránilo tomu, že se k těmto jednáním připojí i Rumunsko, dala německá strana rumunské vládě na vědomí, že se nechce jednat s nynějším králem a s nynější vládou. Tento krok měl však jen ten účel, umožnit oddělená jednání s Rumunskem, protože Německo se obávalo, že zahrnutí Rumunů do brestských jednání by mohlo ohrozit vyhlídky míru. Nato se zdála nabývat vrchu myšlenka Rumunska vést válku přece dál. Koncem ledna byla proto ze strany Rakouska-Uherska vyvinuta iniciativa, aby jednání s Rumunskem byla umožněna. Císař poslal dřívějšího vojenského atašé u rumunské vlády plukovníka Randu k rumunskému králi a ujistil ho svou ochotou povolit Rumunsku čestný mír.

Z uherské strany bylo v souvislosti s mírovými jednáními kategoricky vzneseno, přes odpor ministra zahraničí, přání korektur hranice, které měly zabránit opakování rumunského vpádu do Sedmihradska z roku 1916 nebo je aspoň ztížit. Strategická hranice vedená armádním vrchním velitelstvím, které se ostatně zdrželo zásahů rušících mír, probíhala čarou, při níž by Uhrám musely být odstoupeny Turnu Severin, Sinaia, Ocna a několik cenných naftových oblastí v Moldavsku. V uherském veřejném mínění byla zastávána ještě širší přání. Uherská vláda byla toho názoru, že parlament by míru, který v tomto bodě neodpovídá obecným přáním, činil největší obtíže, a vedoucí uherští státníci, i opoziční strany, prohlašovali korektury hranice za *conditio sine qua non* [nezbytnou podmínku] míru. Tak především Wekerle a Tisza. Přes toto rozhodné stanovisko zaujalo ministerstvo zahraničí v plné shodě s císařem ještě před začátkem jednání, v polovině února, stanovisko, *že hraniční požadavek nemá být překážkou uzavření míru*. Korektury hranice měly být proto vážně zastávány jen potud, pokud se tak může

stát na základě takového loajálního dorozumění s Rumunskem, které nevylučuje budoucí přátelský poměr.

Uhry pohlížely na tento povolný postoj ministerstva zahraničí s rostoucí nelibostí. Poukazovali jsme na to, že hraniční čára, při níž by Uhrám připadla města a naftové oblasti, by byla v každém ohledu pochybená. Vnitropoliticky, protože by se tím zvýšil počet nemaďarského obyvatelstva, vojensky, protože by tím v části Uher hraničící
414 s Moldavskem vznikl hraniční pruh s nespolehlivým rumunským obyvatelstvem, a konečně ze stanoviska zahraniční politiky, protože jde přitom o anexe a o přesouvání národů sem a tam a protože se tím nadto stával každý přátelský poměr k Rumunsku nemožností. Na původně zamýšlené hraniční čáře se přesto muselo ještě nějaký čas trvat, protože této otázky mělo být využito k přivození režimu v Rumunsku, přátelštějšího Ústředním mocnostem. Ministr zahraničí usiloval zvláště o to, aby vznikla *Marghilomanova vláda*, která měla inaugurovat nám přátelskou politiku. Věřil, že s takovou vládou snáze vznikne kompromisní mír, a byl také rozhodnut takový mír umožnit rozsáhlými ústupky, především také tím, že Marghilomanovi přislíbil diplomatickou podporu v besarabské otázce. Sdělil Marghilomanovi a dal mu to i písemně, že vládě, do jejíhož čela by vstoupil, učiní rozsáhlé ústupky a zvláště se vzdá odstoupení obydlených míst, jako Turnu Severin a Ocna. Když Marghilomanova vláda vznikla, byly pak také hraniční požadavky Rakouska-Uherska přes živý odpor uherské vlády sníženy o něco více než o polovinu. Vyjednávání s Rumunskem se vyostřilo zvláště v otázce míst Azuga a Bușteni[1] a v otázce oblasti Lotru[2]. Dne 24. března učinil hrabě Czernin těmto jednáním konec tím, že prohlásil, že je ochoten vzdát se úplně Azugy a Bușteni a vedle toho i poloviny sporné oblasti Lotru, bude-li Marghiloman ochoten upravit hraniční otázku na tomto základě. Marghiloman s tímto kompromisem vyslovil souhlas. Následujícího dne jej však uherská vláda zamítla a teprve po novém telegrafickém styku s císařem a s Wekerlem bylo možno získat souhlas všech kompetentních činitelů s kompromisem, který ostatně v Uhrách široké kruhy považovaly za nedostatečný.

[1] **Azuga a Bușteni** — Města v Prahovském údolí pod Predealem, sporná při úpravě rumunsko-uherské hranice roku 1918.

[2] **Lotru** — Řeka v jižních Karpatech, pravý přítok Oltu; „oblast Lotru“ je její povodí.

Druhý požadavek Rakouska-Uherska, který hrál v bukurešťských jednáních jistou roli, se vztahoval k plánu uzavřít *hospodářský svazek* mezi Rakouskem-Uherskem a Rumunskem. O tento požadavek se zajímala zvláště rakouská vláda, která o hraniční požadavky, ačkoli byly zčásti i k prospěchu Rakouska, zájem neměla, naopak se k nim stavěla spíše zamítavě. Plán takového hospodářského svazku však narazil v Uhrách na obtíže. Bezprostředně před začátkem bukurešťských jednání byl podniknut pokus překonat tento odpor uherské vlády a získat její souhlas k tomu, aby byl aspoň podmínečně, pro případ uskutečnění zamýšleného celního svazku s Německem, vzat v úvahu i hospodářský svazek s Rumunskem. Tento souhlas však tehdy nebylo možno získat. Uherská vláda si vyhradila zaujmout k otázce stanovisko později a 8. března uvědomila své zástupce v Bukurešti, že plán musí zamítnout, protože budoucí hospodářský poměr k Německu nelze ještě odhadnout. Následkem toho nemohla tato otázka v mírových jednáních zatím hrát roli a bylo se třeba spokojit tím, že se rozhodující 415
rumunské osobnosti pouze soukromě vysondují, jak by se k takovému návrhu stavěly. Podnět byl na rumunské straně vcelku přijat příznivě a zaujímalo se tam stanovisko, že takový hospodářský svazek by byl v zájmu Rumunska naprosto žádoucí. Následkem toho byl pokus překonat odpor uherské vlády obnoven během přestávky, která v jednáních nastala o velikonocích po parafování mírových ujednání; tato jednání však byla ještě v chodu, když ministr zahraničí odstoupil ze svého úřadu.

Na německé straně bylo už před začátkem bukurešťských jednání zamýšleno uložit Rumunsku v mírových jednáních, zvláště na hospodářském poli, řadu závazků, které měly tvořit jakousi nepřímou válečnou náhradu. Nejprve bylo v úmyslu udržet okupaci *Valašska* ještě pět až šest let po uzavření všeobecného míru. Dále mělo Rumunsko odstoupit své naftové oblasti, své železnice, své přístavy, své domény do vlastnictví německých společností a nechat si také líbit trvalou kontrolu svých financí. Z rakousko-uherské strany byly tyto požadavky od počátku potírány s odůvodněním, že s hospodářsky tak dokonale vyloupeným Rumunskem budou přátelské vztahy nemožné, Rakousko-Uhersko je však odkázáno na to, aby s Rumunskem žilo v dobrém přátelství. Zvlášť důrazně a ne zcela bez úspěchu bylo toto stanovisko zastáváno na konferenci konané 5. února u říšského

kancléře. V polovině února se císař obrátil osobní depeší na německého císaře, aby varoval před těmito plány, které by mohly být uzavření míru na překážku. Rumunům byly tyto požadavky sděleny teprve v poměrně pozdním stadiu jednání, teprve po jmenování Marghilomana. Do té doby tvořily tyto otázky předmět nepřetržitých rozprav mezi Německem a Rakouskem-Uherskem. Rakousko-Uhersko trvale usilovalo zmírnit požadavky Německa, nejen v zájmu dosažení kompromisního míru, nýbrž i proto, že uchycení Německa v Rumunsku v původně zamýšleném rozsahu by bylo pro rakousko-uherské hospodářské zájmy nevýhodné. Od požadavků, které byly původně zamýšleny stran rumunských železnic a domén, pak také německá strana upustila a i plán odstoupení rumunských přístavů byl přeměněn v plán rumunsko-německo-rakousko-uherské přístavní provozní společnosti, která ostatně nakonec nevznikla. Také v naftové otázce se už nemluvilo o odstoupení, nýbrž o devadesátiletém pachtu státních naftových terénů a o zřízení obchodní monopolní společnosti pro naftu pod německým vedením. Konečně byla připravována hospodářská dohoda, která měla zemědělské produkty Rumunska zajistit na řadu let Ústředním mocnostem. Od myšlenky stálé kontroly Německa nad rumunskými financemi bylo na rakousko-uherský odpor rovněž upuštěno. Jednání, která byla o těchto otázkách vedena s Marghilomanem a jeho zástupci, se silně protahovala. Zvlášť velké rozpory
416 byly u hospodářské dohody v otázce cen; ty bylo možno odstranit teprve v poslední chvíli, před parafováním smlouvy, k němuž došlo 28. března, přijetím rumunského stanoviska. V naftové otázce, v níž se protiklady vyostřily zvlášť silně, se nakonec proti zamítavému postoji německých hospodářských vyjednavačů na jedné straně a rumunského ministra zahraničí Ariona[1] na druhé dohodli na kompromisní formuli, podle níž se mají zvláště o ustanoveních naftové dohody vztahujících se k obchodnímu monopolu konat nová jednání a původní návrh má vstoupit v platnost jen v tom případě, nepovedou-li tato jednání k výsledku.

I německý požadavek prodloužení okupace o pět až šest let po všeobecném míru hrál v několika stadiích jednání velkou roli a byl z rakousko-uherské strany od počátku rozhodně potírán. Rakousko-

[1] **Constantin C. Arion** (1855–1923) — Rumunský ministr zahraničí roku 1918, za Rumunsko podepsal bukurešťský mír.

Uhersko se zasazovalo o to, že je třeba Rumunsku uzavřením míru zásadně vrátit celou zákonodárnou a výkonnou moc a vyhradit si jen stran omezeného počtu agend jisté kontrolní právo, avšak ne nad rámec všeobecného míru. Na podporu tohoto stanoviska uváděl ministr zahraničí zvláště, že vznik nám přátelské vlády v Rumunsku (v onom okamžiku ještě trvala Averescova vláda) by byl nemožný, chceme-li držet Rumunsko trvale ve svém jhu. Všechno naše úsilí musí být naopak zaměřeno k tomu, aby toho, čeho má být vůči Rumunsku dosaženo, bylo dosaženo dorozuměním s těmi politiky, kteří jsou ochotni sledovat Ústředním mocnostem přátelskou politiku. Hlavní cíl naší politiky, dát takovým mužům v Rumunsku přijít ke kormidlu a umožnit jim setrvání ve vládě, se však příliš ostrými požadavky stává nedosažitelným. Dosáhli bychom touto cestou něčeho na několik let a zaplatili bychom za to celou budoucností. Podařilo se nám také přesvědčit německého státního tajemníka Kühlmanna o nesprávnosti požadavku vztahujícího se k prodloužení okupace, který zastávalo zvláště německé vrchní armádní velení. Po Averescově odstoupení Marghiloman skutečně prohlásil, že by mu tyto požadavky učinily sestavení vlády zcela nemožným. A když mu bylo z německé strany prohlášeno, že německé vrchní armádní velení na tomto požadavku setrvává, svolil k sestavení vlády teprve tehdy, když se rakousko-uherský ministr zahraničí zaručil, že bude nalezeno příznivé řešení okupační otázky. Podařilo se pak později dospět i v této otázce k dorozumění s Rumunskem.

K rozhodujícím otázkám uzavření míru s Rumunskem patřila konečně otázka odstoupení *Dobrudže*, které bylo z bulharské strany požadováno tak bouřlivě, že nebylo možno se přes to přenést. Ultimátum, které předcházelo preliminárnímu míru v Bufteji, muselo být také postaveno hlavně na otázce Dobrudže, protože Bulharsko už mluvilo o nevděku Ústředních mocností, o zklamání Bulharska a o zlých následcích tohoto zklamání pro další vedení války. Hrabě Czernin dokázal prosadit pouze to, aby bylo Rumunům pro případ odstoupení Dobrudže přislíbeno aspoň bezpečné spojení k přístavu Constanța. V hlavní věci 417
došla otázka Dobrudže vyřízení už v Bufteji. Když se později na bulharské straně vynořilo přání vykládat ustanovení preliminární smlouvy, podle něhož měla být Dobrudža odstoupena až po Dunaj, tak, že se tím míní odstoupení území až k severnímu dunajskému rameni, rameni ki-

lijskému, byl tomuto požadavku kladen jak z německé, tak z rakousko-uherské strany nejrozhodnější odpor a v mírové smlouvě bylo výslovně stanoveno, že Dobrudža má být odstoupena jen po rameno sv. Jiří. Toto stanovisko Bulhary znovu rozladilo, bylo však nevyhnutelné, protože vznesení tohoto nového požadavku by bylo pravděpodobně znovu otevřelo i preliminární mír.

V tomto stadiu byla jednání, když hrabě Czernin odstoupil ze svého úřadu.“

VII.

WILSONOVÝCH ČTRNÁCT BODŮ

Prvním bodem je, že všechny mírové smlouvy jsou veřejné a vznikly veřejně a že poté nesmějí být uzavírány žádné tajné mezinárodní dohody jakéhokoli druhu, nýbrž že *diplomacie má být provozována vždy otevřeně a přede vším světem*.

Druhým bodem je: *úplná svoboda plavby po moři* mimo teritoriální vody v míru stejně jako ve válce, vyjímaje, že by moře mohlo být zcela nebo zčásti uzavřeno mezinárodním úkonem za účelem prosazení mezinárodních smluv.

Třetím bodem je *co možná největší odstranění všech hospodářských přehrad* a *zřízení rovnosti obchodních podmínek* všech národů, které se připojí k míru a spojí se k jeho udržení.

Čtvrtou podmínkou je, aby byly dány a přijaty odpovídající záruky, *že zbrojení národů bude sníženo na nejnižší míru slučitelnou s vnitřní bezpečností*.

Pátým bodem je svobodné, upřímné a naprosto nestranné *uspořádání všech koloniálních požadavků*, založené na přísném dodržování zásady, že při rozhodování všech otázek svrchovanosti musí mít zájmy obyvatelstva přicházejícího v úvahu stejnou váhu jako oprávněné požadavky vlád, jejichž práva musí být ohraničena.

Šestý bod se týká *vyklizení celého ruského území* a takové úpravy všech otázek týkajících se Ruska, jaká zajistí nejlepší a nejsvobodnější součinnost ostatních národů světa, aby se Rusku dostalo nerušené příležitosti rozhodovat nezávisle o vlastním politickém vývoji a národní politice a aby bylo Rusku zajištěno upřímné, přátelské přijetí do společnosti svobodných národů pod zákony, jaké si samo přeje; a více než to: podpora ve všech věcech, které Rusko potřebuje a samo si přeje. Zacházení, jehož se Rusku dostane od jeho sesterských národů v příštích měsících, bude jasnou zkouškou jejich dobré vůle a jejich porozumění pro nouzi Ruska na rozdíl od jejich vlastních zájmů. 418

Sedmý bod: Celý svět bude souhlasit, že *Belgie musí být vyklizena a obnovena*, aniž by byl učiněn jakýkoli pokus omezit její svrchovanost, jíž se těší ve společenství se všemi ostatními svobodnými národy. Žádný jiný úkon neposlouží tak jako tento k obnovení důvěry mezi národy v zákony, které si samy stanovily k úpravě svých vzájemných vztahů. Bez tohoto smírného úkonu by byla celá stavba a síla mezinárodního práva národů navždy porušena.

Osmý bod: Celé *francouzské území* má být osvobozeno a obsazené části obnoveny. *Bezpráví, které Francii způsobilo Prusko roku 1871 v otázce alsasko-lotrinské* a které téměř padesát let znepokojovalo světový mír, má být opět odčiněno, aby byl mír znovu zajištěn v zájmu všech.

Devátý bod: Oprava hranic Itálie má být provedena podle jasně rozpoznatelných národních čar.

Desátý bod: Národům Rakouska-Uherska, jejichž místo mezi národy si přejeme vidět chráněné a zajištěné, má být poskytnuta *první příležitost k autonomnímu vývoji*.[1]

Jedenáctý bod: Rumunsko, Srbsko a Černá Hora mají být vyklizeny a obsazená území obnovena. Srbsku má být poskytnut svobodný a jistý přístup k moři. Vztahy různých balkánských států mezi sebou mají být stanoveny přátelskými rozhovory podle dějinně daných čar příslušnosti k národnosti. Pro politickou a hospodářskou nezávislost a územní celistvost různých balkánských států mají být vytvořeny záruky.

Dvanáctý bod: Tureckým částem nynější *Osmanské říše* má být zajištěn bezpečný požitek svrchovanosti, ostatním národnostem, které se nyní nacházejí pod tureckým panstvím, má však být rovněž nepochybně zajištěna bezpečnost života a naprosto neobtěžovaná příležitost k autonomnímu vývoji. *Dardanely* mají být otevřeny jako svobodný průjezd pro lodě a obchod všech národů pod mezinárodními zárukami.

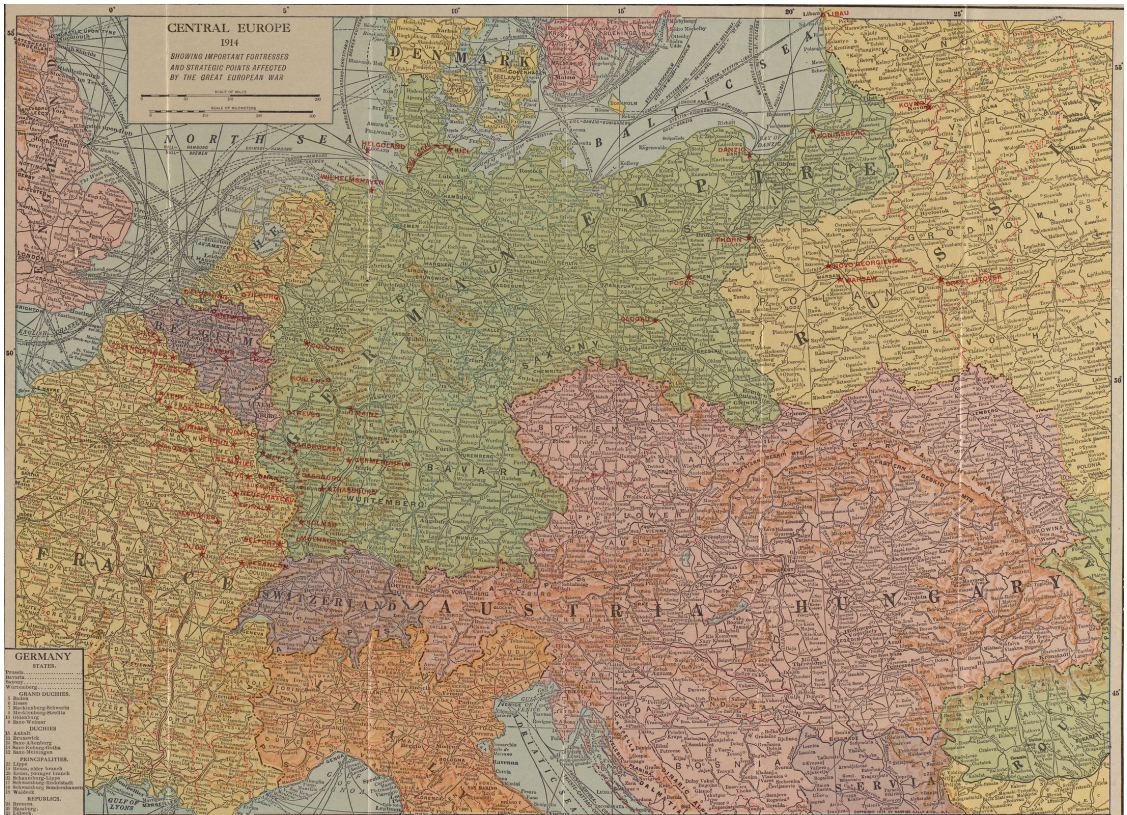
Třináctý bod: Má být zřízen *nezávislý polský stát*, který by měl zahrnovat území obydlená nepochybně polským obyvatelstvem. Musel by

[1] **první příležitost k autonomnímu vývoji** — Wilsonův anglický originál má *the freest opportunity*, tedy „nejsvobodnější příležitost k autonomnímu vývoji“. Německý překlad v předloze čte *die erste Gelegenheit* — „první příležitost“; v bodě dvanáctém přitom obdobnou formuli (*absolutely unmolested opportunity*) podává věrně jako „naprosto neobtěžovaná příležitost“. Jde tedy o lapsus překladu, nikoli o jinou verzi řeči. Znění předlohy se zachovává. – *Pozn. překl.*

mít svobodný přístup k moři. Jeho hospodářská nezávislost a územní integrita by musely být zaručeny mezinárodní smlouvou.

Čtrnáctý bod: Musí být zřízen *všeobecný Svaz národů*. Zvláštní smlouvy musí stejnou měrou pečovat o vzájemné záruky politické nezávislosti a územní integrity pro velké i malé státy.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Střední Evropa roku 1914 s červeně vyznačenými pevnostmi a strategickými body. Rand McNally & Co., 1914. Volné dílo.

Devět panujících monarchů ve Windsoru na pohřbu krále Eduarda VII., 20. května 1910. W. & D. Downey, Londýn. Volné dílo.

Hrabě Ottokar Czernin, 1916. Fotografie Carla Pietznera (1853-1927), dvorního fotografa ve Vídni. Library of Congress, Prints and Photographs Division, LCCN 2005676886, digitální soubor cph.3c35376. Volné dílo.

Arcivévoda František Ferdinand d'Este se Žofií Chotkovou a dětmi. Hofatelier Kosel, Vídeň. Library of Congress, Prints and Photographs Division, George Grantham Bain Collection, LC-DIG-ggbain-17181. Volné dílo.

Zámek Konopiště u Benešova, sídlo arcivévody Františka Ferdinanda. Foto Власенко, 2015, CC BY-SA 3.0.

Carol I., král rumunský (1839-1914). Bain News Service. Library of Congress, Prints and Photographs Division, George Grantham Bain Collection, LC-DIG-ggbain-05112. Volné dílo.

Uherský ministerský předseda hrabě István Tisza s chorvatským bánem Ivanem Skerleczem v Záhřebu, únor 1914. Autor neznámý. Volné dílo.

Paul von Hindenburg a Erich Ludendorff. Bain News Service. Library of Congress, Prints and Photographs Division, George Grantham Bain Collection, LC-DIG-ggbain-20468. Volné dílo.

Richard von Kühlmann (1873-1948), německý státní tajemník zahraničního úřadu a Czerninův protějšek v Brestu Litevském. Snímek z 27. února 1932. Underwood & Underwood, Washington. Library of Congress, Prints and Photographs Division, cph.3b32192. Volné dílo.

Lev Trockij, lidový komisař zahraničních věcí a vedoucí sovětské delegace v Brestu Litevském. Bain News Service. Library of Congress, Prints and Photographs Division, George Grantham Bain Collection, LC-DIG-ggbain-35130. Volné dílo.

Mírová jednání v Brestu Litevském, 1917-1918. Bain News Service. Library of Congress, Prints and Photographs Division, George Grantham Bain Collection, LC-DIG-ggbain-26094. Volné dílo.

Arcivévoda Karel a princezna Zita Bourbonsko-Parmská jako snoubenci, červenec 1911. Fotografie Carla Pietznera (1853-1927), dvorního fotografa ve Vídni. Volné dílo.

Woodrow Wilson, prezident Spojených států. Bain News Service. Library of Congress, Prints and Photographs Division, George Grantham Bain Collection, LC-DIG-ggbain-28037. Volné dílo.

CARTE DE L'AUTRICHE NOUVELLE

Dans le cadre, portrait du CHANCELIER RENNER, signataire, pour l'Autriche, du traité de paix de Saint-Germain

Nové Rakousko po saintgermainské smlouvě. Staré hranice Rakouska-Uherska čárkovaně, nové hranice Rakouska plně, plebiscitní území šrafovaně; v rámečku kancléř Karl Renner, který smlouvu za Rakousko podepsal. Le Petit Journal, Supplément illustré, Paříž, 28. září 1919. Volné dílo.

Ottokar Czernin, *Ve světové válce*. Česká edice, Staré texty.

I. Kdy a proč byla kniha psána

Kniha je datována dvakrát a obě data říkají totéž. Uprostřed kapitoly o mírových pokusech stojí: „V době, kdy se tyto řádky píší — v červenci 1919 —, Rakousko už dávno neexistuje.“ (s. 244) A pod poslední větou Závěrečné úvahy je místo podpisu datum: „Červenec 1919.“ (s. 373) Mezi Czerninovou demisí v dubnu 1918 a psaním leží něco přes rok; mezi psaním a Brestem Litevským, o němž kniha vypráví nejpodrobněji, rok a půl; mezi psaním a sarajevským atentátem, jímž začíná, pět let. Všechno, co se o knize dá říci — jak vede svou obhajobu, kde je svědectvím a kde výkladem, co z ní lze ověřit —, se odvíjí od toho, že byla napsána celá najednou, v jediném létě, s vědomím konce.

Komu je určena, říká sama. Třikrát se vrací ke své řeči z 11. prosince 1918, jíž se po převratu veřejně hájil: „Řekl jsem to již v řeči z 11. prosince 1918“ (s. 25), „Musím zde vyjasnit druhé nedorozumění, které rovněž vyplývá z mé již citované řeči z 11. prosince“ (s. 29), a o svém tehdejším výroku, že by Německo bez monarchie nemohlo ve válce pokračovat: „To jsem říci nechtěl a nikdy jsem to neřekl ani nemínil.“ (s. 30) V kapitole o Rumunsku se obrací k výtkám, „které mi byly v posledních měsících činěny“ (s. 128), v kapitole o mírových pokusech k tomu, co mu „bylo z ovšem nekompetentního místa vytýkáno“ (s. 191). Nejostřeji formuluje adresáta na straně 244, hned za datem psaní: „Požadavek, abych byl v roce 1917 nebo 1918 přijal mír, který celý německorakouský lid v roce 1919 odmítá — to je šílenství. Ale snad je v tom šílenství metoda.“ Kniha je odpověď. Odpovídá Vídni, která ho po pádu vinila z rozkladu, a Berlínu, který ho vinil ze zrady; obojí lze z textu číst, aniž by to bylo kde řečeno souhrnně.

Rok 1919 je v knize přítomen i tam, kde se o něm nemluví. Poznámka pod čarou na straně 12 odkazuje na „Protokoly Státního úřadu pro za-

hraniční věci, uveřejněné během tisku“ — autor tedy do sazby ještě zasahoval. Statistiku ukrajinských dovozů dal autorovi „pan státní tajemník pro výživu“ k uveřejnění „v květnu 1919“ (s. 339). Rozhovory s „dlouholetými anglickými přáteli“ o ponorkové válce se konaly „po zhroucení v zimě 19“ (s. 179), odtamtud pochází i bilance o Clemenceauovi (s. 247). Versailles a Saint-Germain jsou v knize přítomny jako právě probíhající děj: „Jednání ve Versailles teď patrně ukázala i veřejnosti, že existuje militarismus i jinde než na březích Sprévy.“ (s. 227) A hned v první kapitole, u příčin války, stojí věta, která patří roku 1919, ne roku 1914: „Prožíváme dnes znovu něco podobného. Francouzská mírová ujednání budou tvořit příčiny nových válek, ať pak bude posledním popudem cokoli.“ (s. 9)

Co to dělá s textem, pojmenovává kniha sama, a čtenář by si to měl odnést dřív než cokoli jiného. „Kdo se snaží soudit objektivně, nesmí, hledě zpět z dneška, vydávat vše, co se od té doby přihodilo, za předem rozpoznatelné skutečnosti“ (s. 38) — to je autorovo pravidlo pro soud nad jinými. V téže kapitole stojí o vlastní předvídavosti dvě věty, které se nekryjí. Nejprve: „Konec, který skutečně nastal, stav, který dnes máme, ten jsem předvídat nemohl, ten jsem předvídal právě tak málo jako kdokoli jiný.“ (s. 26) A o patnáct stran dál: „Museli jsme zemřít. Způsob smrti jsme si mohli zvolit, a zvolili jsme si ten nejstrašnější.“ (s. 41) Mezi nimi leží „Hodina Rakouska-Uherska odbila.“ (s. 40) a úvaha, že „rozpad monarchie by nastal i bez té války“ (s. 40). Obojí je psáno roku 1919: konec nebylo možno předvídat, a konec byl nevyhnutelný. Edice obě místa jen klade vedle sebe.

A konečně kniha sama ohlašuje, že zamlčuje. V autorově předmluvě stojí: „Ne vše mělo být vyřčeno. Leccos nebylo vysvětleno, ačkoli vysvětlit by se dalo.“ A dál: „Ale zamlčené nic nemění na celkovém obraze, který líčím tak, jak se zrcadlí v mé hlavě.“ Tomu, co bylo zamlčeno, je věnován pátý oddíl tohoto doslovu.

II. Obhajoba a místa, kde si sama odnímá oporu

Čtyři úvodní kapitoly vedou důkaz, že válku nechtěl nikdo z těch, za koho autor mluví. Teze je vyslovena hned: válku „jako útok ji v podstatě nechtěl nikdo *z odpovědných*“ (s. 6). Pak jde důkaz po jménech. Berchtold „sám ultimátem válku nechtěl“ (s. 12); za ním „stáli jiní, kteří

smýšleli jinak a kteří jej postrkovali“ (s. 12). Vinu za formu ultimáta nese Tschirschky, a kniha to odděluje od Berlína jedinou kurzivou: „*To však byla jeho politika, a nikoli Bethmannova.*“ (s. 17) Tisza byl „rozhodně proti ostrému ultimátu“ (s. 15). František Ferdinand nejen „nepůsobil ve prospěch války, nýbrž naopak proti ní“ (s. 56). Vilém II.: „Nikdy nebyla válka v programu Viléma II.“ (s. 88) Konstatování zní: „Rusko vytvořilo stav nouze a rozpoutalo tím světovou válku.“ (s. 15)

Druhý sled viny vede k německému vrchnímu velení. „Potom přišlo naše největší neštěstí: německý vpád do Belgie.“ (s. 20) „To bylo první osudné vítězství vojáků nad diplomaty v této válce.“ (s. 21) „Císař Vilém byl od prvního dne zajatcem svých generálů.“ (s. 24) „Kdyby dali na politické činitele Berlína, nedošlo by ani ke vpádu do Belgie, ani k zostřené ponorkové válce, a kdyby k obojímu nedošlo, zachránilo by to Ústředním mocnostem život.“ (s. 24) Třetí sled vede k Dohodě: „Dohoda, a především Anglie — alespoň od léta 17 — měla neoblomné odhodlání Německo rozdrtit.“ (s. 39) Londýnská smlouva z dubna 1915 „vyslovila nad říší Habsburků rozsudek smrti“ (s. 42), a proto by separátní mír byl „sebevraždou ze strachu před smrtí“ (s. 34). Kapitola o mírových pokusech oba sledy spojí do jednoho obrazce: „Tady se uzavírá circulus vitiosus, který ochromoval každou zprostředkující činnost.“ (s. 252)

Obhajoba je vedena důsledně v rozvržení, ne ve větách. Na řadě míst kniha připustí něco, co její argument oslabuje, a připustí to bez nátlaku, jedinou větou, často o něčem jiném.

Autor zaznamenává kritiku vlastní osoby, kterou nikdo po něm nežádal. O své cestě revolučním Ruskem na podzim 1916 píše, že revoluci nepředvídal, a připojí císařův výrok, jak mu byl tlumočen: „O Rumunsku referoval Czernin velmi správně, ale na své cestě Ruskem spal.“ (s. 138) O své demisi říká: „Jsem dnes ještě přesvědčen, že jsem byl meritorně úplně v právu. Formálně jsem v právu nebyl, protože jsem neměl ani obratnost, ani trpělivost odpor *ohýbat*, nýbrž jsem jej chtěl *zlomit*“ (s. 263).

Nejzřetelnější je to u středoevropského projektu. Kniha trvá na tom, že zahraniční politiku smí vést jen odpovědný ministr a že politika „za zády odpovědných mužů“ (s. 247) monarchii zničila. Na straně 286 však čteme o hospodářských jednáních s Německem: „Císař mi nato napsal dopis, v němž další jednání zakázal.“ A o několik řádků dál: „Svo-

lení k dalším jednáním nedal; já jsem je přesto vedl dál. Císař o tom věděl, ale ke svému zákazu už se nevracel.“ Kniha to podává věcně a bez komentáře. Stejně věcně podává, že o tajném spojení s rumunským králem uvědomil německého státního tajemníka „teprve o *dokonaném faktu*“ (s. 355), zatímco o Polsku o sto stran dřív napsala, že „nemá valný smysl vytvářet *faits accomplis*, dokud válka trvá“ (s. 281).

Dvě místa se týkají téže věci a mluví jinak. Na straně 23 jsou plyn a nálety na otevřená města omluveny: „Použití dusivých plynů, letecké útoky na otevřená města byly prostředky zoufalství proti nelítostnému nepříteli, jenž vydával ženy a děti hladové smrti a den co den prohlašoval, že Německo musí být zničeno.“ Na straně 228 jsou nálety na Anglii posouzeny jinak: „nedosáhly jiného účelu než toho podráždit Anglii a ještě podnítit ke krajnímu odporu i ty, kdo smýšleli pacifističtěji.“ První soud je mravní, druhý účelový; edice je staví vedle sebe.

Ponorková válka je vedena obhajobou dvakrát. Kniha podrobně dokládá, jak proti ní Czernin v lednu 1917 vystupoval a jak se nakonec dal souhlas „s těžkým srdcem“ (s. 168). Na konci téže kapitoly však stojí: „sama o sobě však byla ponorková válka mravně dovoleným obranným prostředkem“ (s. 180) a „To je rozsudek moci, nikoli práva. Dějiny budou jednou soudit jinak.“ (s. 180) Obhajuje se opatření, s nímž autor nesouhlasil.

Nejpevněji se obhajoba drží tam, kde jde o Uhry, a právě tam kniha řekne o své vlastní monarchii nejtvrdší větu: „Je to strašlivě spravedlivý trest, že ty ubohé Uhry, které tolik přispěly k naší definitivní porážce, trpěly jeho následky nejtíže a že to byli jimi tak pohrdaní a pronásledovaní Rumuni, kdo sklidil největší triumfy v uherských nivách.“ (s. 128) O několik stran dál v jiné kapitole: „Uhry jsou k nám pevně připoutány, ale tak, jako je připoután kámen, který si tonoucí uvázal kolem krku.“ (s. 188) A o míru s Ukrajinou: „Mír s Ukrajinou vznikl pod tlakem propukající hladové nouze. Nese charakteristiku svého zrození na sobě. To je správné.“ (s. 338)

Konečně je tu věta, která stojí za celou kapitolou o mírových pokusech. Odstavec na straně 247 třikrát řekne, že něco „není prokázáno“ či „není ovšem prokazatelné“, a hned za ním následuje: „*Nerozvíjím zde žádné domněnky, nýbrž konstatuji skutečnosti.*“ Co z toho sousedství plyne, nechává edice čtenáři. Upozorňuje jen, že obhajoba není vedena do konce a že je to její autor, kdo ji na těchto místech přerušil.

III. Brestlitevský deník

Kniha má dvě vrstvy, které od sebe čtenář musí odlišovat, a kniha mu v tom pomáhá. Většina textu je psána roku 1919. Část textu však vznikla ve válce a je do knihy vložena: zápisky ze západní fronty v létě 1917, uvedené slovy „Z mého deníku“ (s. 95); zápisky z internace v Bukurešti v srpnu a září 1916, uvedené slovy „Ve svém deníku nalézám tyto zápisy“ (s. 131); dopis příteli ze 17. listopadu 1917, který autor otiskuje „*in extenso*, protože věrně podává můj tehdejší názor na situaci“ (s. 296); a především deník z Brestu Litevského, který zabírá podstatnou část desáté kapitoly (s. 301–337). Ten uvádí autor větou, kterou je třeba číst doslova: „O mírových jednáních v Brestu Litevském nechávám mluvit svůj deník. Přes mnohé mylné názory, které se v následujících záznamech nalézají, a přes různé nedůležité podrobnosti je nekrátím, protože v té formě dávají, jak se domnívám, jasný obraz vývoje“ (s. 301).

Rozdíl mezi oběma vrstvami není v obsahu, ale v modalitě. Rok 1919 ví, jak to dopadlo; deník neví. Dne 25. prosince 1917, po předání mírové nabídky, zapisuje: „Nelze vědět, zda včerejší den neznamená rozhodující bod obratu v dějinách světa.“ (s. 308) O den později: „Je tu času.“ (s. 310) Dne 4. ledna 1918, když se Ludendorff rozhodl do Brestu nejet: „Milý bože, dej tomu muži takové jasné okamžiky častěji!“ (s. 314) Dne 7. ledna, u Kühlmannovy poznámky, že Rusové mají jen na vybranou, s jakou omáčkou se dají sníst: „Odpověděl jsem mu nato: „*Tout comme chez nous.*“ “ (s. 317) Dne 20. ledna, uprostřed vídeňských hladových nepokojů: „Byli jsme tak blízko tomu uzavřít mír!“ (s. 326) Dne 21. ledna: „Ukrajinci už nejednají, oni *diktují*!“ (s. 326) Dne 8. února: „Dnes večer má být podepsán mír s Ukrajinou. První mír v této příšerné válce.“ (s. 336) A 11. února jediná věta: „Trockij odmítá podepsat. Válka skončila, ale mír žádný není.“ (s. 337)

Deník zaznamenává, co autor v daný den nevěděl, a opravuje to příštího dne. Dne 7. února, po rozhovoru s Trockým, který tvrdil, že Ukrajina už není v rukou rady: „Zda Trockij o tom posledním není informován, nebo zda mluví úmyslně nepravdu, není jisté, zdá se mi však spíše ten první případ.“ (s. 336) Dne 8. února: „Zjevně tedy bylo jeho tvrzení, že jsou bolševici už pány Ukrajiny, jen lest!“ (s. 336) Takový pohyb retrospektiva nezná.

Deník uchovává i to, co by zpětný výklad vynechal. Dne 5. ledna 1918 jeli delegáti s princem Leopoldem Bavorským na hon: „Lovecky

to bylo pod veškeré očekávání. Jeden z princových pobočníků nastřelil divočáka, jiný střelil dva zajíce, to bylo vše.“ (s. 315) Dne 2. února jsou v zápise bratři Richthofenové a jejich návod, „jak se to dělá“, uzavřený dvěma slovy: „Moderní hrdinové.“ (s. 333) Dne 26. prosince: „Čtu nyní paměti z Francouzské revoluce.“ (s. 310) A hned za tím věta, kterou by autor roku 1919 sotva napsal: „Zmizí i tihle bolševici, a kdo ví, zda se pro Trockého nenajde nějaká Cordayová.“ (s. 310)

Do deníku se však roku 1919 na několika místech vrací ruka vydavatele, a lze ji rozeznat. Za zápisem z 21. ledna následuje záznam o korunní radě z 22. ledna (s. 327–331), který je sám o sobě protokolem, a končí větou, jež už není deníková: „Potud záznamy o poradě, které jsou v mém deníku. Rakouská vláda byla tedy o dohodě projektované s Ukrajinou nejen *včas* zpravena; ta se naopak uskutečnila na její *přímé přání*, na její ingerenci a na její odpovědnost.“ (s. 331) Za zápisem z 11. února pokračuje text výkladem a říká o Wilsonovi: „Doufal jsem tehdy — a v tom jsem se nezklamal“ (s. 338). A kapitola se uzavírá soudem, jaký deník vyslovit nemohl: celá brestská fáze „přece nebyla ničím jiným než fází bez dalšího významu, protože bez trvalého účinku“ (s. 346), a „Vlny války se přes brestský mír přelily a zničily jej jako stavbu z písku na mořském břehu, kterou příliv spláchne.“ (s. 347)

Dopis ze 17. listopadu 1917 je téhož druhu jako deník a čte se s ním. Je v něm naděje, s níž autor do Brestu jel: „Jen ať nejprve nechají starého Hindenburga vtáhnout do Paříže, pak Dohoda pronese to vykupující slovo, že je ochotna jednat.“ (s. 300) Je v něm plán: „Co nejrychleji skoncovat v Rusku, pak zlomit zničující vůli Dohody a uzavřít mír — i se ztrátami: to je můj plán a naděje, z níž žiju.“ (s. 301) A je v něm věta o vlastním postavení, napsaná pět měsíců před pádem: „Dlouho to se mnou tedy v žádném případě už nepotrvá. Díky bohu kyne vysvobození.“ (s. 297)

Co edice ověřit nemůže, je autorovo „nekrátím“. K dispozici je jen tištěný text; rukopis deníku edice neviděla a nemůže říci, zda otištěné zápisy odpovídají tomu, co bylo zapsáno v Brestu. Platí tedy, co kniha o sobě říká, s touto výhradou. I s ní zůstává deník nejcennější vrstvou knihy, protože je jedinou, v níž autor nemohl vědět, jak věta dopadne.

IV. Jak kniha mluví o lidech

Czerninovy portréty mají pevnou stavbu. Drží pohromadě chválu a chybu a uzavírají se větou, která má platit jako rozsudek. O Františku Ferdinandovi: „měl veliké chyby, žádný objektivní posuzovatel to nebude popírat, ale nebyl z těch, kterých je třináct do tuctu." (s. 62) O Tiszovi: „Byl to celý muž se skvělými vlastnostmi a velkými chybami, muž, jakých je v Evropě málo — přes jeho chyby. Velké postavy vrhají dlouhé stíny" (s. 186). O Ludendorffovi: „Co *generál* Ludendorff vytvořil, zkazil *státník* Ludendorff." (s. 170) O Hindenburgovi bez protiváhy: „Hindenburg patří k největším své doby." (s. 170)

Tisza dostává v knize nejvíc místa a jako jediný i vlastní hlas. Jeho dopisy jsou otištěny v plném znění: o americké nótě (s. 172–178), o taktice vůči neutrálům (s. 188–190), o dualismu a Polsku (s. 274–278), promemoria o rumunském míru (s. 352–354). Kniha ho hájí proti dobové výtce: „Je jedním z nejrozšířenějších omylů, je-li dnes Tisza označován za jednoho z „válečných štváčů"." (s. 15) Zaznamenává, že v uherském parlamentu vzal po rumunském vpádu vinu na sebe: „Strach neznal žádný a nikdy se nepokusil krýt se za někoho." (s. 141) A zároveň mu připisuje hlavní podíl na pádu: „Nechtěl vydat čtvereční metr, svého času ani Rumunsku, ani Čechům, ani Jihoslovanům." (s. 187) „Po mnoho let se Uhry jmenovaly István Tisza." (s. 186) Vedle toho stojí věta, kterou si autor vypůjčil: „Tisza mi jednou se smíchem vyprávěl, že mu kdosi řekl, že jeho největší chybou je, že přišel na svět jako Maďar." (s. 187) Tisza byl zavražděn 31. října 1918 a kniha to ví; píše o něm „dnes, kdy je mrtev" (s. 185), a Františku Ferdinandovi přisuzuje, že by „padl by stejně jako jeho největší a nejnebezpečnější protivník István Tisza" (s. 63).

Vilém II. je v knize postavou, za niž se autor přimlouvá v době, kdy se o jeho vydání jednalo ve Versailles; kniha mluví o tom, že si Dohoda osobuje „právo být žalobcem i soudcem v jedné osobě a dělat císaři proces" (s. 87). Soud je dvojí a obě poloviny stojí vedle sebe: „Mnohem více, než veřejnost věří, byl tím postrkovaným, nikoli postrkujícím" (s. 87), a „Odpykává vinu, která není jeho." (s. 87) „Ten ubožák prodělal zlé věci a snad jej ještě horší čekají." (s. 87) Zároveň kniha neskrývá, jak se s ním úřadovalo: soukromou rozmluvu ve Lvově si musel autor „přímo vynutit" (s. 75) a císař si k ní „ještě přibral k rozmluvě jednoho

pána z německého ministerstva zahraničí, jako by u něho chtěl najít ochranu proti očekávaným výpadům“ (s. 75).

Císař Karel nemá v knize portrét. Je přítomen v jednotlivostech: „Císař Karel nebyl nikdy nevlídný, ba nikdy jsem jej neviděl hněvivého nebo zlého.“ (s. 75) Autor mu řekl, „že již ztratil osmdesát procent důvěry“ (s. 76), a o jeho víře v ovace na nádražích píše: „Týž císař o několik měsíců později zmizel ze scény tiše a nepovšimnut“ (s. 77). V listopadovém dopise stojí: „V jeho okolí táhne jeden doprava, druhý doleva“ (s. 300). Kdo táhl kterým směrem, kniha neříká; k tomu se vrací pátý oddíl.

Kühlmann je v knize jediný, s nímž autor tvoří dvojici. „Kühlmann a já“ se opakuje v Brestu i v Bukurešti (s. 307, 319, 364, 366). Jeho charakteristika je ve dvou slovech: „Kühlmann „chladný“ jako vždy.“ (s. 311) Jeho výrok o císaři Vilémovi autor zaznamená bez komentáře: „Císař je jediný rozumný člověk v celém Německu.“ (s. 312) Generál Hoffmann má „věcnou znalost a energii“, „velikou obratnost a klid, ale i mnoho pruské brutality“ (s. 302).

Trockij je podán ve třech krocích a ve dvou vrstvách. Prvním krokem je věta z 9. ledna 1918, o níž mluví sedmý oddíl: „Trockij je nepochybně zajímavý, chytrý člověk a velmi nebezpečný protivník.“ (s. 319) Druhým je scéna z 2. února, kdy ho ukrajinští delegáti před Němci a Rakušany zasypali hrubostmi: „Trockij byl v rozloženém stavu, až ho bylo člověku líto. Úplně bledý hleděl křečovitě před sebe a nervózně kreslil na svůj piják. Tlusté kapky potu mu perlily po čele.“ (s. 332) Třetím je rozhovor ze 7. února, kde Trockij „velmi otevřeným a jasným způsobem rozvinul, že není vůbec tak naivní, jak se mu zjevně podsouvá, nýbrž velmi přesně ví, že moc je nejsilnější ze všech argumentů“ (s. 335). Vedle toho stojí ve stejném deníku dohoda o Trockého knihovně ve Vídni, kterou mu autor nabídl poslat (s. 320).

Král Carol je jediná postava, u níž kniha připouští, že ji autor sám ničil. Při čtení ultimáta „mě bledý jako mrtvola přerušil výkřikem: „To je světová válka!“ “ (s. 116). Czernin ho podle instrukcí upomínal, že „smlouva je smlouva a *jeho čest* mu velí tasit meč“ (s. 120), a viděl, jak si plačící král „třesoucíma se rukama se pokoušel strhnout si z krku řád *Pour le mérite*“ (s. 120). „Mohu bez jakéhokoli zveličování říci, že jsem jej pod těmi ustavičnými mravními ranami kyjem viděl chřadnout“ (s. 120). „Král Carol na tu válku zemřel.“ (s. 119) Královně Alžbětě to autor

připočítává k dobru: „nezazlívala mi můj postup, protože chápala, že příkazy vyřizuji, a ne vydávám“ (s. 120).

Ludendorff je postava, s níž kniha vede spor, a dává mu víc přímé řeči než komukoli z Němců. „Co jste to udělal s naším korunním princem, vždyť je úplně ochablý? Ale zase jsme ho nafoukli.“ (s. 99) „Německý národ nechce mír se zřeknutím se nároků a já nechci skončit tak, aby se po mně házelo kamením.“ (s. 171) „Uzavře-li Německo mír bez zisku, pak válku prohrálo.“ (s. 334) Za druhým z těch výroků kniha hned uvede, jak to dopadlo: „Dynastie odešla, kamení létalo a mír za cenu vzdání se nároků skutečně nastal“ (s. 171). Osobně však autor Ludendorffovi přiznává „kouzlo silných povah“ a říká, že „jeho bezpříkladnou energii a pracovní sílu jsem vždy obdivoval“ (s. 169).

Vedle jednotlivců mluví kniha i o národech, a mluví o nich týmž způsobem jako o lidech: souhrnným přívlastkem. O Rumunech po návratu do Bukurešti: „Násilničtí vůči bezbranným a poddajní vůči mocným — jsou krásnější rysy v charakteru národů.“ (s. 131) O Prusech: „Prus je ze všech lidí na světě ten, kdo se nejméně dokáže vmyslet do psýchy jiného člověka“ (s. 90). O Maďarech: „Uher je sám o sobě tvrdý, smělý, mužný charakter, proto téměř vždy dobrý voják“ (s. 188). O ruské buržoazii: „je skoro tak zbabělá a hloupá jako naše a nechává se porážet jako skopci“ (s. 299). Je to návyk celé knihy, ne jednotlivých míst, a na něj navazuje sedmý oddíl.

V. Co kniha neříká

Nejvíc kniha mlčí tam, kde jde o příčinu autorova pádu. Sixtova aféra, o níž vypráví předmluva této edice, je v textu přítomna jen obrysem. Na straně 74 se mluví o „dopisové aféře“, aniž je řečeno, oč v ní šlo; pasáž slouží jen k tomu ukázat, že za ni ministerský předseda Seidler nemohl převzít odpovědnost. Na straně 220 začíná výklad o „těžkých indiskrecích a vměšováních, která vycházela od osob, jež získaly vhled do diplomatického dění, aniž by byly v odpovědném postavení“ — a hned pokračuje: „Nemá smysl zde jmenovat jména“. Na straně 221: „Nevím, zda kdy bude na místě vnést do všech událostí tehdejší doby úplné jasno. Dnes to na místě není.“ Na straně 223 padne jméno jedinkrát v celé knize: jednání Armand–Revertera „pak na jaře 1918 v souvislosti s dopisem císaře princi Sixtovi způsobila tolik rozrušení“, ale „Není ještě okamžik mluvit o těch jednáních“. Na straně 231: „není prozatím

ještě možné probrat různé mírové pokusy a jednání v podrobnostech“ a o rozhovorech Mensdorff–Smuts „nepokládám za správné říkat zde o tom více“. A o vlastní demisi na stranách 262–263: „Příčinou byly názorové rozdíly mezi různými osobnostmi z císařova okolí a mou maličkostí.“ „Přes všechny proti mně namířené pověsti a vyprávění o těch podrobnostech mluvit nebudu, dokud k tomu nebudu donucen líčeními, která by vyšla z *kompetentního* místa.“ Kniha tedy sedmkrát ohlásí, že mlčí, a pokaždé řekne proč: není čas.

Kdo byli ti, s nimiž se autor rozešel, kniha neříká ani v soukromém dopise. Příteli, který se ptá, kdo jsou jeho nepřátelé, odpovídá 17. listopadu 1917: „Především ti, které sám uhodneš.“ (s. 297) A o dva dny později v témž dopise: „Včera byl zase z jedné strany, kterou uhodneš, učiněn pokus vyložit mi výhody separátního míru.“ (s. 299) Z tří skupin nepřátel, které v dopise rozlišuje, jsou tito „č. 1“ a „č. 1 jsou smrtelní“ (s. 297). V dopise Tiszovi o Stockholmu stojí o rakouské ministerské radě: „zvlášť N. N. byl velmi rozhněván“ (s. 229); v telegramu císaři z Brestu je „dopis místodržitele N. N.“ (s. 322). Jména jsou vypuštěna i tam, kde je autor znal a kde o nich jeho adresát věděl.

Kniha si tím vytváří napětí, které sama neřeší. Na straně 221 tvrdí, že o dvojí politice vedené za jeho zády „nejen nic nevěděl, nýbrž vědět vůbec nic nemohl“, a že k tomu má doklady. Dopisy z roku 1917, které sama otiskuje, ukazují, co věděl: v nedatovaném dopise Tiszovi píše o vídeňské státní lodi, která „se tlačí z kursu spojenectví“, a dodává: „Tohle koketování se zradou, aniž by se spáchala, je to nejhloupější ze všeho“ (s. 230); v listopadu píše o pokusu vyložit mu výhody separátního míru (s. 299) a uzavírá: „ustavičně předvádět zradu, aniž by se provedla, nemohu pokládat za chytrou politiku“ (s. 300). Co z roku 1917 věděl a co se dověděl „teprve později, zčásti při své demisi na jaře 1918, zčásti dokonce teprve při zhroucení v zimě 1919“ (s. 221), kniha nerozlišuje; nechává obojí vedle sebe a čtenář to rozlišit musí sám.

Jiné zámlky jsou menší, ale téhož druhu: uveden je fakt, vynechána osoba nebo následek. Poznámka pod čarou na straně 212 říká, že autorova „tajná zpráva císaři byla panu Erzbergerovi předána a že ji neudržel v tajnosti“, a že to „veřejně vyšlo najevo odhaleními hraběte Wedela“; kdo zprávu předal, nestojí tam. O létě 1918, kdy jeho nástupce držel týž kurs, kniha řekne: „Podrobnosti, které se v té věci udály v létě 1918, mi nejsou známy.“ (s. 248) Rok mezi demisí a převratem je od-

byt jediným odstavcem: „Pak se události překotily. Nejprve přišly naše příšerné porážky v Itálii, pak průlom Dohody na západní frontě a nakonec bulharské odpadnutí“ (s. 248). O řeči z 11. prosince 1918, k níž se kniha třikrát vrací, se nikde neříká, kde byla pronesena ani co v ní stálo kromě dvou vět, které autor opravuje.

Zamlčený je i jeden následek, který autor znal. V kapitole o ponorkové válce stojí, že blokádou „Miliony v oblasti Ústředních mocností blokádou zahynuly, a právě ti nejchudší a nejslabší“ (s. 178); v kapitole o Brestu stojí, že čtyřicet dva tisíce vagonů z Ukrajiny zachránilo „Miliony lidí“ od smrti hladem (s. 339). Obě čísla jsou v knize bez pramene. První je argument proti Dohodě, druhé argument pro brestský mír.

Vzorec je týž jako u jiných pamětí téhož druhu: fakt bývá uveden a osoba, která za ním stála, nebo následek, který z něj vyplynul, nikoli. Aparát této edice doplňuje jména tam, kde je lze doložit; poznámka k princi Sixtovi (p113) říká, co text neříká. Text sám zůstává tak, jak jej autor napsal. Co z doplněného plyne, zůstává na čtenáři.

VI. Amerika

Kniha nese jednu tezi, kterou nikde nevysloví souhrnně, a nese ji v pěti stupních, které jsou od sebe vzdáleny přes tři sta stran. Edice ten řetěz sestavuje; vyvozovat z něj nic nemusí.

První stupeň je v první kapitole a mluví hlasem roku 1919. O německém propočtu z jara 1918 stojí: Němci věřili, „že se po vyřízení východní fronty vrhnou na západní frontu a skončí válku dříve, než bude mít Amerika čas „dorazit“. Ten propočet byl falešný. To dnes víme všichni.“ (s. 39)

Druhý stupeň mluví hlasem roku 1917 a je autorův, byť nese cizí podpis. Po návštěvě u německého korunního prince v létě 1917 „mu císař napsal mnou navržený dopis“ (s. 97). V něm stojí: „Turecko už vydrží jen velmi krátce a s ním ztrácíme i Bulharsko, pak jsme sami dva, a nadcházející jaro přinese Ameriku a ještě posílenou Dohodu.“ (s. 97–98) Totéž je v autorově zprávě císaři z dubna 1917, která je otištěna celá: „Americké vyhlášení války bezpochyby situaci podstatně zostřilo.“ (s. 201) „pak musíme, dřív než Amerika znovu posune vojenský obraz v náš neprospěch, učinit širší, podrobnější mírový návrh“ (s. 202). A o předpovědích admirála Holtzendorffa: „očekávaný úspěch bude

patrně paralyzován pravděpodobným vstupem Ameriky do války“ (s. 202).

Třetí stupeň mluví hlasem německých vojenských míst z ledna 1917, jak jej do Vídně tlumočili velvyslanec Hohenlohe a sekční šéf Flotow. Hohenlohe 12. ledna: vojenská místa namítají, „že se Amerika bude střežit vstoupit do války, *ba že toho ani není schopna*; žalostné selhání vojenského mechanismu Spojených států v konfliktu s Mexikem je přece zřejmě jasným důkazem toho, co se dá od výkonů Ameriky v té oblasti čekat“ (s. 154). Flotow 15. ledna: „Nesmí prý se přehlédnout, že Spojené státy jsou — jak to přece dokázaly vůči Mexiku — na válku špatně připraveny, že mají jen jednu obavu, a to Japonsko!“ (s. 159) A protokol vídeňské porady z 20. ledna 1917 potřetí: „Amerika prý není na válku připravena, což se během mexické krize zřetelně projevilo; žije prý ve strachu z Japonska“ (s. 164). Mexiko tedy stojí v knize třikrát, a rejstřík německého vydání to sám eviduje: „Mexiko 154, 159, 164“. Vedle toho kniha otiskuje i hlas, který tomu odporoval, dřív než se odpor stal autorovým: Flotow v Berlíně namítl, „že máme v Americe co činit s anglosaskou rasou, která — jakmile se jednou k válce odhodlá — do toho půjde s energií a houževnatostí jako Anglie, která rovněž vstoupila do války vojensky nepřipravena a dnes staví Němcům vstříc úctyhodné milionové vojsko“ (s. 160). O Czerninovi a Tiszovi na vídeňské poradě říká protokol jen, že „vyjádřili své příslušné živé pochybnosti“ (s. 166).

Čtvrtý stupeň je přiznání druhé strany, zaznamenané autorem. Ludendorff mu na výtky odpověděl, že „připouští prý, že časový propočet byl falešný, konečný výsledek mu prý však“ — „dá za pravdu“ (s. 169). Kniha k tomu dodává: „Kdy Německo pochopilo, že bezmezná ponorková válka zůstává bez účinku, a je tedy strašlivou chybou, nevyšlo zcela najevo.“ (s. 168)

Pátý stupeň mluví zase hlasem roku 1919 a týká se už ne vstupu Ameriky, ale toho, co s ní Wilson neudělal. „Dokud se bojovalo, byl Wilson pánem světa. Potřeboval jen odvolat svá vojska z evropského válečného jeviště a Dohoda by se dostala do nejobtížnější situace. Zůstalo mi vždy nepochopitelné, proč prezident Spojených států toho mohutného tlakového prostředku neužil, dokud byl ještě čas, aby prosadil své válečné cíle.“ (s. 260) A v Závěrečné úvaze totéž podruhé: „historickým okamžikem, v němž Wilson ztratil moc a imperialismus ji strhl na sebe, byl rok

1917, v němž prezident Spojených států opomněl vnutit svůj program spojencům. Tehdy měl díky toužebně očekávaným americkým vojskům moc v rukou, později, po vítězství, už ne.“ (s. 371)

Řetěz je tedy úplný: autor Ameriku čekal (1917), Němci ji podcenili (1917) a uznali omyl ve lhůtě (1917–1918), Amerika válku rozhodla (1919) a Wilson rozhodnutí nevyužil (1919). Kniha to nikde neřekne v jedné větě. Říká to rozložením dokumentů a dvou vlastních hlasů, a čtenář, který ty stránky čte odděleně, řetěz mine.

VII. Dvě místa, která se dnes čtou jinak

Dvě místa v desáté kapitole jsou dnes čtena jinak, než jak byla psána, a edice je nechává v textu beze změny. Nepatří do poznámek pod čarou, kde by jim jednotlivá vysvětlivka nemohla dát souvislost; patří sem, kde se dá říci, co jsou, odkud jsou a proč zůstávají.

První je v dopise ze 17. listopadu 1917, který autor otiskuje jako doklad svého tehdejšího názoru: „Dostal jsem v posledních dnech spolehlivé zprávy o bolševicích. Vůdcové jsou téměř veskrze Židé se zcela fantastickými idejemi a nezávidím zemi, které vládnou.“ (s. 298) Táž strana pokračuje: „Přesné zprávy o těch bolševicích získat nelze, lépe řečeno, získat jich lze velmi mnoho, ale odporují si. Začínají tím, že ničí všechno, co připomíná práci, blahobyt a kulturu, a vyhlazují buržoazii. O ‚svobodě a rovnosti‘ není v jejich programu zjevně už řeči, nýbrž o bestiálním potlačování všeho, co není proletariát.“ (s. 298) Druhé je v deníkovém zápise z 9. ledna 1918: „Trockij je nepochybně zajímavý, chytrý člověk a velmi nebezpečný protivník. Má zcela vynikající řečnický dar, rychlost a obratnost repliky, jaké jsem viděl jen zřídka, a k tomu celou tu drzost, která odpovídá jeho rase.“ (s. 319) K nim patří ještě třetí, drobnější: vůdce ruské delegace je 20. prosince 1917 představen jako „teprve nedávno ze Sibiře propuštěný Žid jménem Ioffe“ (s. 303).

Co ta místa jsou, lze říci z knihy samé. Jsou to věty z dobových textů, ne z výkladu roku 1919; všechny tři stojí v dopise a v deníku, tedy ve vrstvě, o níž autor říká, že ji nekrátil. V německé předloze stojí „Juden“ a „die seiner Rasse entspricht“; překlad je doslovný. Slovo „rasa“ užívá kniha i jinde a v jiném smyslu: Flotow v lednu 1917 mluví o „anglosaské rase“ (s. 160), čímž míní Američany a Angličany jako jeden národ. V tomto smyslu — původ, kmen, národ — bylo slovo v tehdejší němčině i češtině běžné a nenese ještě to, co nese po roce 1933. U Trockého je

však vázáno na jednu vlastnost, „drzost“, a ta vlastnost je připsána původu. U bolševických vůdců je původ spojen s „fantastickými idejemi“ a hned za tím s popisem teroru. To je dobový slovník, v němž se politický soud opíral o původ, a autor jej užívá tak, jak jej užívalo jeho prostředí: aristokratická Vídeň, v níž František Ferdinand měl za „politický ideál“ Luegera (s. 65), a diplomatické zpravodajství, které autorovi dodávalo „spolehlivé zprávy“ (s. 298) o tom, kdo v Petrohradě vládne.

Co ta místa v knize dělají, je vidět na jejich okolí. Věta o Trockém je chvála; všechna tři tvrzení před přívlastkem jsou uznání protivníka, a o měsíc později kniha Trockého ukáže zhrouceného (s. 332) a pak jako muže, který „velmi přesně ví, že moc je nejsilnější ze všech argumentů“ (s. 335). Věta o bolševických vůdcích stojí v dopise, jehož smysl je opačný, než by se z ní zdálo: autor v něm hájí, že s bolševiky jednat *bude*, přes všechny pochybnosti, protože „žádná pozdější ruská vláda nezačne válku znovu — a ruského Metternicha jako partnera si opatřit nemohu, není-li tu“ (s. 298). Původ vůdců je v té úvaze vedlejší; rozhoduje mírové přání. A v téže knize, v kapitole o Wilsonovi, stojí věta z roku 1919, která jde proti každému třídění podle původu: národnostní zásada platí pro všechny, „a že i barevné národy Afriky a Indie jsou lidé se stejnými právy jako bílí“ (s. 258). Slovník tedy v knize není soustavou; je to návyk, který se objeví tam, kde autor píše rychle a soukromě, a zmizí tam, kde formuluje zásadu.

Proč edice text neupravuje, plyne z její zásady. Tato edice stojí na tom, že hranice mezi autorem a vydavatelem je vidět. Kdyby byla tři slova vypuštěna nebo změkčena, zmizel by s nimi doklad o tom, jak mluvil ministr zahraničí Rakouska-Uherska v listopadu 1917 a v lednu 1918, a čtenář by o knize věděl méně, než ví autor sám. Kdyby byla opatřena poznámkou pod čarou, stála by vedle věty jediná věta vydavatelova a vzbudila by dojem, že jde o ojedinělost, kterou lze odbýt. Ani jedno není pravda. Místa zůstávají, jak jsou, a tento oddíl říká, odkud jsou a co dělají. Co si o nich čtenář pomyslí, je jeho věc, a edice mu v tom nepředchází.

VIII. Co se dá a co nedá ověřit

Kniha je složena ze dvou druhů textu a čtenář by je měl rozlišovat, protože se ověřují různě.

Prvním druhem jsou dokumenty otištěné v plném znění. Je jich mnoho a tvoří asi třetinu knihy: telegram Berchtoldovi ze 4. srpna 1914 (s. 19), telegram krále Jiřího princi Jindřichovi v anglickém originále (s. 14–15), Hohenlohova zpráva z 12. ledna 1917 a telegram z 13. ledna (s. 153–157), Flotowova zpráva z 15. ledna (s. 157–161), protokol vídeňské porady z 20. ledna 1917 (s. 161–167), Tiszovy dopisy, autorova zpráva císaři z dubna 1917 (s. 198–204) a Bethmannova odpověď z 11. května (s. 204–210), Michaelisův dopis ze 17. srpna 1917 (s. 214–218), budapešťská řeč z 2. října 1917 (s. 236–242), zpráva z neutrální ciziny z 13. června 1917 (s. 291–296), dopis ze 17. listopadu 1917 (s. 296–301), protokol korunní rady z 22. ledna 1918 (s. 327–331), statistika ukrajinských dovozů (s. 339–346), Tiszovo promemoria z 27. února 1918 (s. 352–354) a sedm příloh. Tyto texty lze srovnávat s archivními vydáními, která vyšla po roce 1919, a edice k tomu dává čísla stran. Sama takové srovnání neprovedla a nic na něm nestaví; říká jen, kde je v knize co.

Druhým druhem je vyprávění po paměti, a to včetně přímé řeči. Rozhovory s Františkem Ferdinandem, s Františkem Josefem, s králem Carolem, s Tiszou, s Ludendorffem jsou podány jako doslovné repliky, zapsané roku 1919 o dvě až pět let později. Kniha to zčásti sama rozlišuje. O rozmluvě s Tiszou z roku 1914 říká: „To je, opakuji, dojem z dlouhých líčení, jež vycházela především z úst hraběte Tiszy, ale byla mi podobným způsobem potvrzena i z jiné strany.“ (s. 17) O Lichnowského telegramu z 30. července 1914, který zná jen z druhé ruky, užívá na jediné straně dvanáctkrát „prý“ (s. 13). O výroku ruského vyslance Poklewského po atentátu říká, že jej „prý učinil“ (s. 114). Tam, kde kniha podává přímou řeč bez „prý“, čtenář o ní neví víc, než že si ji autor roku 1919 takto pamatoval.

Autor sám označuje, co nemůže doložit, a dělá to častěji, než bývá u pamětí zvykem. O zprávě, že Německo omezilo stavbu ponorek: „Tu verzi jsem — jak řečeno — slyšel teprve v zimě 19 a pravdivost toho líčení ovšem nemohu dokázat.“ (s. 178) O tvrzení německých vůdců, že by Amerika vstoupila do války i bez ponorkové války: „Nelze to s určitostí ani potvrdit, ani popřít.“ (s. 169) O anglicko-německém sblížení ze srpna 1917: „To je líčení, které mi bylo *post festum* dáno z Berlína a které bezpochyby odráží berlínský názor. Zda ten děj byl ve všech podrobnostech přesně takový, respektive zda se přitom neudálo ještě lec-

cos dosud neznámého, se přece jen nezdá prokázáno.“ (s. 245) O tom, zda by Dohoda opustila londýnský pakt: „také není prokázáno a prokázat se nedá“ (s. 247). O debrecínském atentátu připouští dvojí původ, ruský nebo rumunský, a jméno, které by jej rozhodlo, nemá (s. 118–119). Edice tato místa neověřovala dál, než kam došel autor; zaznamenává, že je označil.

Tři nepřesnosti aparát vyznačuje a text neopravuje. Na straně 112 autor připisuje králi Carolovi vyprávění o době, „když byl král Ferdinand ještě neutrální“; Carol zemřel 10. října 1914, v týž den, kdy Ferdinand nastoupil, a o Ferdinandově neutralitě mu vyprávět nemohl. Na straně 118 se vazba „jehož vydání Uhrám jsem měl prosadit“ v češtině váže k uprchlému Cătărăuovi, ačkoli vydat bylo možno jen zatčeného Mandazesca; předloha má tutéž nejednoznačnost („dessen Auslieferung“) a autor ji nerozhoduje, edice tedy také ne. Osoby „Mandazescu“ (s. 118) a vyslanec „Tresnea Crecianu“ (s. 135) se ztotožnit nepodařilo; nemají hesla a tištěná podoba zůstává.

Čísla, na nichž kniha staví, přejímá edice tak, jak jsou v textu, a neověřovala je. Platí to o „dvaačtyřicet tisíc vagonů“ z Ukrajiny (s. 339 a 347), o milionech obětí blokády (s. 178), o sto dvaceti ponorkách (s. 162), o „39 %“ neutrálního nákladového prostoru (s. 163). Jsou to čísla, která autor měl roku 1919 k dispozici, a edice nechce za ně ručit víc než on.

K ediční praxi patří několik pravidel, která se týkají čtení. Jména se uvádějí ve vžitém českém tvaru, kde takový tvar je, jinak ve tvaru předlohy; příloha I, text londýnské smlouvy z roku 1915, je ponechána celá v nomenklatuře předlohy. Německé „Ungarn“ se překládá dvojím slovem: „uherský“ pro stát a jeho instituce, „maďarský“ pro národ a jeho politiku, protože autor sám ten rozdíl dělá a jeho soud o Uhrách na něm stojí. Ruská a ukrajinská jména se přepisují z cyrilice, ne z německé transliterace předlohy: Medvěděv, Zatonskij, Šachraj, Kameněv. Osoba, kterou kniha jmenuje tvarem předlohy, zůstává v textu tak, jak předloha tiskne, a tvar, pod nímž ji lze dohledat, nese vysvětlivka; tak u jmen Fellowes, Poklewski, Levickyj, Vasilko. Jediná emendace textu je v páté příloze: předloha tiskne „Leo Karachou“, edice opravuje na „Lev Karachan“ (s. 399), protože jde o zjevnou tiskovou chybu v jméně, které předloha jinde nemá.

Zbývá říci, co tento oddíl netvrdí. Netvrdí, že replika podaná bez „prý“ nepadla, ani že číslo bez pramene je nesprávné. Říká jen, jakého druhu záznam má čtenář před sebou: dokument, který lze srovnat, nebo vzpomínku z léta 1919, kterou srovnat nelze. Kniha je v tom poctivější než mnohé knihy téhož druhu — označuje své zdroje tam, kde je má, a své nejistoty tam, kde je zná. Kde neoznačuje nic, mluví autor sám za sebe. Co z toho vyvodí čtenář, zůstává na něm.

EDIČNÍ POZNÁMKA

Popisuje, jak tato edice vznikla a podle jakých pravidel.

Předloha

Překládáno z německého vydání **Ottokar Graf Czernin, *Im Weltkriege*, Ullstein & Co., Berlín a Vídeň 1919**, podle exempláře druhého vydání *(na titulním listu „Zweite Auflage“)*. Dílo je volné.

Překlad je úplný: zahrnuje autorovu předmluvu, všech dvanáct kapitol a všech sedm příloh, tedy diplomatické listiny, protokoly a projevy, které Czernin připojil na konec. Nepřejímá se analytický obsah původního vydání ani jeho jmenný rejstřík.

Jak se překládalo

Překládalo se z obrazů stránek skenu, nikoli ze strojového přepisu. Přepis Ullsteinova vydání je rozsypaný — čte například `wahnsimrge` tam, kde stojí *wahnsinnige* — a překlad pořízený z něj by jeho chyby tiše dědil.

Text vznikal po dávkách, zhruba po kapitolách, a každá dávka se porovnávala s obrazem stránky. Ve sporných místech rozhodoval sken.

Anglické vydání *(In the World War)* sloužilo výhradně jako síto na vypadlé věty, nikdy jako autorita nad zněním. Kde se anglické vydání a německá předloha rozcházejí, rozhoduje předloha.

Konec strany se nepřekládal, dokud nebyla přečtena hlava strany následující. Věta rozťatá zlomem strany se v češtině čte hladce i tehdy, je-li přečtena špatně, a žádná revize ji nenajde; odhalí ji jen srovnání se skenem. Po tomto pravidle klesl podíl vadných přechodů ze 11,4 % na 5,6 %.

Stránkování předlohy zůstává vyznačeno

Na okraji sazby stojí drobná čísla stran původního vydání. Slouží k tomu, aby čtenář mohl kterékoli místo porovnat s německým originálem a citovat proti němu.

Aparát

Poznámek pod čarou je **212**. **Sedm z nich je Czerninových vlastních** — patří k původnímu vydání a jsou jako autorovy označeny.

Zbylých 205 je ediční přídavek. Většinu tvoří personální poznámky u prvního výskytu jména; zbytek vysvětluje místa, dobové pojmy a reálie. U míst se u prvního výskytu uvádí dnešní jméno.

Poznámka doplňuje, co autor vynechal, a nechává to působit. Nekomentuje a nevynáší rozsudek. Co z doplněného plyne, zůstává na čtenáři.

Nedá-li se výklad rozdělit do poznámek, vysouvá se do edičního doslovu. Takto jsou zařazena dvě místa kapitoly X *(s. 298 a 319)*, nesoucí dobový rasový slovník.

Cizojazyčné obraty

Czernin psal pro čtenáře, který latinu a francouzštinu měl, a cituje v nich bez překladu — od obratů jako *vis maior* nebo *conditio sine qua non* až po celá souvětí, například hlášení Skrzyńského z Montreux nebo výrok britského námořního důstojníka o výstřelu z děla.

Český překlad je proto doplněn v hranaté závorce přímo za cizí větou. Hranatá závorka je v celé edici znakem edičního vstupu, takže je na první pohled zřejmé, co není autorovo. Taková míst je 59.

Nepřekládají se obraty, které čtenáře nezastaví — *ad hoc*, *de facto*, *status quo*, *deus ex machina*, *fair play* — ani vlastní jména, jako je pruský řád *Pour le mérite*.

Jména

- **Ottokar Czernin** na obálce i v textu.
- **Maďarská jména v maďarské grafice:** István Tisza, Sándor Wekerle.

- **Křestní jména panovníků a arcivévodů se počešťují:** František Josef, František Ferdinand, Karel Schwarzenberg, arcivévoda Albrecht Württemberský.
- **Ruská a ukrajinská jména se přepisují z cyrilice, ne z německé transliterace:** `Medwjedew` → Medvěděv, `Satonski` → Zatonskij *(německé S = 3)*, `Schachrai` → Šachraj, `Kameneff` → Kameněv.
- **Jména plavidel se nepřekládají:** „Záhřeb“ → *Zagreb*.

Jméno, které předloha tiskne v podobě, již se nepodařilo ztotožnit s žádným jiným tvarem, zůstává tak, jak je. Identifikovaná podoba stojí ve vysvětlivce. Takto je veden sir Allwyn Fellown *(Ailwyn Edward Fellowes)*, Poklewski *(Stanislav Poklevskij-Kozell)*, Lewicky *(Mykola Levyckyj)* a Vasilko *(Mykola Vasylko)*.

Jméno, které se ztotožnit nepodařilo vůbec, se ponechává a do aparátu nevstupuje. Platí to pro `Mandazescu` *(s. 118)*, `Tresnea Crecianu` *(s. 135)* a `Pădureni` *(s. 359)*. Vysvětlivka, která by řekla „nevíme, kdo to je“, čtenáři nic nedává.

Místopis

Vžitý český tvar, jinak tvar předlohy. Česky tedy Terst, Gorice, Rijeka, Lvov, Dvinsk, Ploješť, Krajina, Sáva; podle předlohy Pola, Cattaro, Bozen, Pleß. Dnešní jméno se uvádí ve vysvětlivce u prvního výskytu.

Příloha I, Londýnská smlouva, je celá v nomenklatuře předlohy. Nomenklatura diplomatického dokumentu je součástí dokumentu; dvacet názvů bylo proto převedeno zpět.

`Ungarn`: stát uherský, národ maďarský

Uherský pro stát, instituce, armádu a vládní politiku; **maďarský** pro národ, jazyk a nacionální politiku. Nejlépe to ukazuje místo na s. 185: o Tiszovi se tam píše: „Dokonce ani připojení Rumunska k Uhrám nechtěl, protože by se tím oslabil **maďarský živel v Uhrách**.“

Co se opravuje a co ne

Autorovy vlastní omyly se neopravují, nýbrž označují. Czernin připisuje vyprávění o karikatuře krále Ferdinanda králi Carolovi, který však zemřel 10. října 1914, v týž den, kdy Ferdinand nastoupil na trůn *(s. 112)*. Text zůstává, vysvětlivka říká, že nesedí.

Nejednoznačnost, kterou má i předloha, se nerozhoduje za autora. Na s. 118 se „jehož vydání“ v češtině váže ke Cătărăuovi, ačkoli vydat lze jen toho zatčeného — německé `dessen Auslieferung` má ale tutéž nejednoznačnost a Czernin ji sám neřeší.

Nálezy typu „tenhle termín je v knize nejednotný“ se neopravují bez předlohy. U pěti navržených dvojic termínů se při ověření na skenu ukázalo, že kolísá sám Czernin.

Emendace je v celé knize jediná. Na s. 399 stojí „tajemník mírové delegace **Leo Karachou**“; jde o **Lva Karachana**. Zásah je zde zaznamenán.

Opravuje se jen to, co je chybou této edice, ne předlohy. Takto byly čtyři místa uvedena zpět do souladu s předlohou: `Dybbøl` → **Düppel**, „u Ausculi“ → **„u Ascula“**, a Chelm, psaný v překladu třemi způsoby, sjednocen na **Cholm**.

Sazba

Proložení osobních jmen uvnitř reprodukovaných listin se nepřevádí na kurzivu. Je to sazečská konvence Ullsteinova vydání, ne autorův důraz.

Obrazová příloha

Ullsteinovo vydání nemá ani jedinou ilustraci. Vše, co čtenář najde v obrazové příloze, je přídavek této edice, a proto tabule zůstávají pohromadě ve vlastní příloze a nerozsazují se do kapitol. U každé je uveden původ a licence.

TIRÁŽ

Ottokar Czernin · Ve světové válce *Paměti rakousko-uherského ministra zahraničí*
Přeloženo z německého vydání *Im Weltkriege*, Ullstein & Co., Berlín a Vídeň 1919, podle exempláře druhého vydání. Dílo je volné. Překlad pořídila umělá inteligence (Claude, Anthropic) pod redakčním vedením vydavatele. Redakční práce, vysvětlivky, předmluva, ediční poznámka a ediční doslov © JUDr. Libor Petříček, 2026.
Vydal JUDr. Libor Petříček (Staré texty), Březenská 2466/4, 182 00 Praha 8. **První české vydání.** Praha 2026.
Dílo je šířeno pod licencí Creative Commons BY-NC 4.0. Komerční užití jen s předchozím souhlasem vydavatele: liborpetricek@gmail.com
Obrazová příloha je přídavkem této edice; původní vydání ilustrace nemá. Dvanáct tabulí a dvě mapy pocházejí ze sbírek Library of Congress (George Grantham Bain Collection), Boston Public Library (Norman B. Leventhal Map & Education Center), z Wikimedia Commons a z dobového tisku. Portrét Ottokara Czernina na obálce a snímek císaře Karla s císařovnou Zitou pořídil vídeňský dvorní fotograf **Carl Pietzner** (1853–1927); fotografii Františka Ferdinanda s rodinou **Hofatelier Kosel** ve Vídni. Všechny jsou volným dílem s jedinou výjimkou:

Zámek Konopiště. Foto Ввласенко, 2015. CC BY-SA 3.0.

Mapa Střední Evropy z roku 1914 je dílem Rand McNally & Co.; mapa nového Rakouska vyšla v pařížském *Le Petit Journal* 28. září 1919.
Staré texty založil a provozuje JUDr. Libor Petříček, advokát a milovník historie. Cílem projektu je zpřístupnit českým čtenářům původní historické prameny, svědectví očitých svědků, zdarma a v češtině.
www.stare-texty.cz